

DOPING V ŠPORTU



Lev Kreft

Doping in anti-doping: hitreje, višje, močnejše

Vzemimo izmišljeni primer, ki pa v športu sodi na območje verjetnega, če ne celo povsem realnega in že videnega. Janez Novak je s pomočjo dobrih predispozicij in veliko vloženega truda (ne le svojega, tudi nadobudnih staršev) dosegel v svoji še nepolnoletni dobi zadostno raven rezultatov, da so ga povabili v državno reprezentanco, ga začeli obravnavati kot mladega talenta in posledično celovito skrbeti za njegov napredek in razvoj. Treniral je, kadar je bilo to predpisano, in počel vse tisto, kar je program predvideval; hodil je spat, kot je bilo zaukazano, jedel je, kar so mu strokovno priporočili, in če je delal kakšne prekrške, je bilo to dovolj redko, da ni imelo posledic. Po kakšnem letu takšnega ravnanja je postal poklicni športnik, saj za kaj drugega niti ni bilo več časa. Prva stopnička njegovega samodokazovanja je bila uvrstitev na olimpijske igre v naslednjem štiriletnem ciklusu, kar je z nekaj truda dosegel. Ko je postal del bodoče olimpijske odprave in so ambicije – tako njegove kot njegove ekipe – zrasle, hkrati pa se je povečal še zunanji medijski in institucionalni pritisk, ki je zahteval več uspehov kot štiri leta poprej, so mu na osnovi novih znanstvenih dosežkov raziskovalnih javnih služb in farmacevtskih laboratorijev, ne da bi sam za to vedel, začeli dajati najnovejši dodatek, ki je omogočal telesu, da da od sebe prav v njegovem športu še nekaj več. Na olimpijadi je dosegel več, kot je bilo pričakovano, dopinškega sredstva pri njem niso odkrili, ker je šlo za neznano substanco, pa so shranili vzorce in čez nekaj let ugotovili prisotnost nedovoljene substance (ki v času nastopa ni bila na spisku nedovoljenih, saj je sploh še niso poznali, ampak je tja prispela kasneje) ter mu v skladu s pravili odvzeli dosežen rezultat in ga kaznovali. Janez Novak, ki sploh vedel ni, da je bil dopingiran, je skušal raziskati, kaj se je zgodilo, saj mu je bilo jasno, da mu je to nekdo podtaknil, a kakšnih pravih dokazov ni našel, le govorice, da je možno in verjetno, da so takrat načrtno in v imenu državne slave dajali doping vsem, ki so imeli možnost osvajanja medalj. Naletel pa je tudi na druge insinacije, saj so nekateri kolegi in kolegice trdili, da je konkurenca doping podtikala v krepčilne koktejle. Kaj naj si misli, po vsem tem ni vedel, a se mu je prva možnost zdela mnogo verjetnejša, saj je bil v času priprav na tekmovanje povsem odvisen od ekipe, ki je skrbela zanj in za ostale reprezentante, ne da bi v vseh podrobnostih vedel, kaj z njim počnejo – hotel je pač s pridom uporabiti vse znanstveno znanje, ki bi mu pomagalo do življenjskega uspeha. Na tej točki je odnehal s preiskovanjem in spraševanjem ter sprejel dodeljeno kazen, ne da bi se še naprej upiral. Ugotovil je, da mu nič ne bi pomagalo, tudi če bi uspel dokazati, da ni bil kriv – rezultat je dosegel s pomočjo nedovoljenih pomagal, četudi za to sam ni vedel, in bi mu zato rezultat odvzeli ne glede na to, ali je osebno kriv ali ne: tudi če bi si razjasnil vse, bi to ne spremenilo njegove usode, le z mlino na veter, ki hočejo namleti vsakič več uspeha, bi se zapletel v spopad. Iz izkušnje prejšnjih podobnih dogodkov pa je vedel, da pri razkrivanju načrtno uporabe vedno novih in novih substanc, ki jo izvajajo v imenu nacionalnega interesa, teža kaznovanja in stigmatiziranja pade na športnice in športnike – v imenu tega istega nacionalnega interesa. Zavedel se je, da je kot športnik v enakem položaju kot pokvarjena salama: salama ni kriva, da se je pokvarila, vendar to še ne pomeni, da jo lahko pomilostite in pojedete.¹ Spoznal pa je tudi, da se temu, kar se mu je zgodilo, ni mogoče izogniti. Edino vprašanje, ki mu je ostalo, je bilo: ali se tako načrtno dopingiranje, ne da bi tekmovalci zanj vedeli, v imenu uspeha nacije ali zaradi spektakularnega tekmovanja, ki prinaša dobičke, dogaja le kot izjema, ali pa je pri tistih, ki se prerivajo na vrhu spiska medalj in ki zahtevajo vrhunski uspeh vsakič in v vsakem tekmovanju, pri tem pa imajo na voljo vsa sredstva, prej pravilo. Slišal je o težavah ameriških profesionalcev, ki so bili dolgo izven vsakršnega nadzora, razen nadzora jemanja rekreativnih drog, potem pa so se morali podvreči postopku čiščenja organizma, če so hoteli priti do olimpijskega nastopa in zlate medalje. Njihovih vzorcev pred čiščenjem ni bilo nikjer, saj pravega nadzora sploh ni bilo. Mrmralo se je o sredstvih, ki jih uporabljajo na Kitajskem, da bi se na hitro vključili na vrh novih športov, ki jih prej sploh niso gojili, in o čudnih karierah, ko so se njihovi zmagovalci in rekorderji pojavili kot kometi, da bi po doseženem uspehu kmalu poniknili in izginili. Za finske državno vodene nečednosti in za ruske načrtno postopke so tako ali tako vedeli vsi, tudi WADA, kot so vedeli tudi za to, da ni mogoče preprečiti jemanja nedovoljenih poživil, če to podpira celo državna protidopinška agencija s skrivanjem in potvarjanjem rezultatov. Janez Novak se je znašel v brezizhodnem položaju, s katerim se je bil prisiljen sprijazniti. Kot razkrit primer goljufanja tudi državnega dodatka k pokojnini za zaslužne športnike ne bo nikoli dobil.

Se vam zdi ta zgodba mogoča, morda verjetna? Se je morda že komu kaj podobnega pripetilo? Ali verjamete, da je jemanje nedovoljenih poživil zgolj stvar individualne odločitve športnika ali športnice, morda še trenerja in kakega pokvarjenega zdravnika in potujočega trgovca? Menite, da je bila Nemška demokratična republika strahotna izjema, ne pa le vrh ledene gore, ki tudi brez nje še naprej obstaja in deluje? Ali sredstva, vedno nova, ki vstopajo v šport kot doping, nastajajo slučajno brez raziskovalnega in komercialnega namena, čeprav jih države, v katerih so nastala, skrivajo pred drugimi in se v trenutku, ko je ta blokada prebita, razširijo po vsem svetu? Ne, ne gre za to, da bi bili bolj popustljivi do športnikov in športnic ter da bi bolj kaznovali nacionalne olimpijske komiteje, panožne zveze in druge kolektivne dejavnike z državami, kjer se pojavlja kolektivno dopingiranje, čeprav tudi to ne bi bilo povsem odveč. Pri raziskovanju odpornosti dopinških praks na vse vrste nadzora, razkrivanja in kaznovanja se kaže zakonitost, ki je ne moremo poimenovati kako drugače kot – »duh športa«. O duhu športa so razpravljali v večletnem postopku prenove protidopinškega sistema in njegovih dokumentov, ko je bil v igri tudi predlog, naj se iz razlogov za uvrstitev nekega sredstva na listo prepovedanih učinkovin črta opredelitev o takih, ki so v nasprotju z »naravo športa« oziroma »duhom športa«, kot tudi predlog, da se »duh športa« povzdigne v glavni kriterij za odločitev o prepovedi. Prvi so argumentirali, da je »duh športa« nekaj neopredeljivega, in takih kriterijev pri postopkih pravnega tipa in s kazenskimi posledicami ne bi smelo biti. Drugi so dokazovali, da ogroženost zdravlja in nepošteno pridobljena prednost pred drugimi sotekmovalci nista dovolj za vzdrževanje takega protidopinškega pogona, kot ga že imamo, in da brez ohlapnega »duha« nadzor ne bo mogel smiselno delovati. Moja podmena ni ne eno ne drugo, ampak trditev, da je stabilen odstotek odkritih dopinških prekrškov, predvsem pa obstoj načrtnih praks uporabe prepovedanih poživil (in zlasti uporabe še neprepovedanih novih učinkovin, ki bodo čez čas zelo verjetno prišle na listo), ki se je poslužujejo zlasti na nacionalni ravni institucije, zadolžene za športne uspehe države – da je to ravno del »duha športa« in zelo pomemben segment delovanja znanosti o športu.

O vztrajni prisotnosti dopinga v vrhunskem profesionalnem športu (v rekreaciji je dopinga veliko, ni pa nadzora, da bi pokazal, koliko je trajni odstotek dopingiranih višji kot na področju stalnega nadzora) je razmišljala tudi Silvia Camporesi, ki se z bioetiko ukvarja na King's College v Londonu. Jemanje nedovoljenih poživil se dogaja tako na osnovi osebne odločitve kot na osnovi skupinskega vstopa v to prakso, pravi, in odločitev za doping je pogosto posledica psihološkega pritiska, »ko čutijo, da nimajo alternative« (Camporesi, 2017, 110). Na to vpliva več dejavnikov. Prvi je v prepričanju (in ne tako redko tudi vednosti), da tekmeči uporabljajo prepovedana poživila in jim niti slučajno ne moreš biti kos, če jih ne boš jemal tudi sam. Drugi je v lojalnosti med člani ekipe, na primer kolesarski, kjer ima vsak svojo vlogo – eni so za velike, drugi za etapne zmage; eni so za gorske cilje, drugi za ciljne šprinte; večina pa je tu zato, da svoje vodilne podpira in jim pomaga z vso svojo energijo. Kolektivna lojalnost je nujna sestavina ekipne usklajenosti, in k tej usklajenosti sodi tudi, da vsi počnejo isto, tudi pri dopingju, če to pomaga pri izpolnitvi vloge, ki jo posameznik v ekipi ima. Camporesi ugotavlja, da je že športni javnosti jasno, da niso odgovorni le športniki, ampak tudi celotne ekipe, ki jih oskrbujejo, še posebej zdravniki, poleg tega pa tudi vse institucije, ki odločajo o športu. Poleg krivde, ki jo imajo številni vpleteni in le redko zgolj športniki, je tu tudi odgovornost za pogoje in atmosfero, v kateri se prav v določenih

športih, prav v določenih ekipah, prav v določenih državah pojavi doping. Namesto da začnemo razmišljati, kako bi opustili antidopinško kampanjo, ker ne more preprečiti goljufije, bi bilo po njenem mnenju treba kazenske ukrepe razširiti: »Naslednji korak bi bil, da bi odgovornost pripisali pravim delničarjem. Tu gre za to, da postanejo posamezniki, ki jih opredelimo s proučevanjem, kdo ima kot delničar največjo moč ali nadzor nad športnikom, odgovorni in tarča naših odzivov proti dopingju, in to tako, da so osebno odgovorni za doping, do katerega pride med športniki pod njihovim nadzorom« (Camporesi, 2017, 115). Podobno zgodbo, le da na ozadju afere z Lancem Armstrongom, razvija Eric Moore, profesor filozofije na univerzi Longwood. Njegova prva ugotovitev je, da je Lance Armstrong jemal, kar je bilo prepovedano, zato ker so jemali vsi – in to se da dokazati s spisikom tistih, ki so jih pri tem že prej ali pa kasneje dobili. Če ostanemo le pri zmagovalcih in najvidnejših tekmovalcih, so bili zasačeni Bjarne Riis, Jan Ulrich, Marco Pantani in 8 članov Festine, pa tudi vse prve trojice razen enega kolesarja v šestih letih od 1999–2005, in tu sta še Floyd Landis, Alberto Contador in tako naprej ... Jasno, da si lahko tekmoval pod enakimi in poštenimi pogoji le, če si tudi sam jemal iste substance in uporabljal enaka sredstva (Moore, 2017, 415). Samo če si uporabljal nedovoljena sredstva, si imel enako možnost za uspeh kot ostali. A tega stanja niso ustvarili športniki s svojimi odločitvami za goljufanje, ampak organizatorji, ekipe in vrh kolesarske zveze, ko so iz leta v leto načrtovali daljša in zahtevnejša tekmovanja in načrtno gledali skozi prste, pa tudi sodelovali pri širjenju dopinških praks. Morten Renslo Sandvik ponovi vse Moorove in Camporanesijine argumente za to, da se doping v kolesarstvu stalno pojavlja, čeprav ne Moora ne Camporanesijeve na navaja kot vira in dodaja še druge. Inovativni pristop pa uvaja s pomočjo Brännmarkovega (Brännmark, 2006) razlikovanja med dvema tipoma pripovedi, s katerimi dajemo našim dejanjem pomen: namenski in kontrastivni tip. Namenski pomen opisuje pot, po kateri pride do tega, da se dejanja in dogodki izoblikujejo v smeri pomembnih ciljev. »Temeljna postavka pri tem je, da je po preudarku bolje uspeli pri zasledovanju pomenljivega cilja, kot pa uspeli pri nepomembnem, in da zna biti bolje ne uspeli pri sledenju pomembnega cilja kot pa uspeli pri doseganju nepomembnega« (Sandvik, 2019, 221). Šport zanesljivo, vsekakor za vrhunske in profesionalne športnike in športnice, sodi med visoko pomembne cilje. V tem precepu lahko doping postane pot do doseganja teh ciljev, ki jo končno v kolesarstvu priporočajo vsi po vrsti, hkrati ko se kolesarski klubi, organizacije in zveze delajo, kot da ni nič, na tihem pa vse te prakse podpirajo, ker vsakič potrebujejo spektakel, kakršnega še ni bilo, zanj pa tudi heroje, ki premagujejo vedno težje planinske vrhove in prelaze ter vedno daljše in hitrejše ravninske etape. To situacijo je dobro opisal eden od anketirancev v raziskavi Aska Vesta Christiansena: »Profesionalni kolesar sem hotel postati, odkar sem bil majhen deček, in zdaj imam možnost. Če je posledica v tem, da moram jemati zdravila, me to ne bo ustavilo na poti k sanjam. Nisem vozil kolo toliko let samo zato, da bi zdaj, ko sem prišel tako daleč, da živim svoje sanje, odnehal« (Christiansen, 2005, 273–274; nav. po Sandvik, *op. cit.*, 222). Sandvik sicer pojasnjuje, zakaj velika večina športnikov in športnic ne prizna jemanja prepovedanih poživil niti tedaj ne, ko so že razkriti in javno obtoženi, in ugotavlja, da vsi obsojajo samo posameznike – športnike, ne vidijo pa konteksta, v katerem se doping dogaja, in še manj ga vidijo skozi oči športnika. To je seveda res, bi se pa bilo treba vprašati, kdo vzpostavlja ta kontekst in kdo ima od njega koristi.

Zajetna študija protidopinjskih procesov z vidika znanosti in prava Marjolaine Viret (Viret, 2016) prinaša celovit pregled stanja, ki je glede na vse polemike in različna stališča o dopingu in spopadu z njim realističen, saj ugotavlja, da ne glede na vse kritike ni pričakovati, da bi se prepoved dopinga v bližnji bodočnosti odpravila, čeprav ni mogoče očitati, da so kritike, ki govorijo o neučinkovitosti nadzora in neutemeljeno visokih stroških zdajšnjega načina, iz trte zvite. Znanost, ki omogoča nadzor z laboratorijskimi preiskavami, in pravo, ki svoje sankcije predpisuje na tej osnovi, sta dodobra prepletena, videti pa je, da se ta preplet pretirano zanese na zupanje v znanost in prepričanje o neoporečnih namenih športnih institucij. Hkrati je treba pri tehtanju potrebe po radikalnejši reformi upoštevati, da pri približno 40 odstotkih primerov ni mogoče s trdnim pravnim zagotovitlom dokazati, da gre za namerno goljufanje in posledično individualno odgovornost športnika ali športnice. Ker antidopinjski postopek poteka po pravilih, ki ne vsebujejo niti najosnovnejšega pravnega standarda predpostavke nedolžnosti niti dokaza nedvomne krivde, je jasno, da protidopinjsko pravo ni na strani športnikov in športnic, ampak na strani institucij, ki potrebujejo samopotrditev onkraj običajnih pravnih pravil o poštenem postopku, da bi ohranile položaj gospodarja v odnosu do vsega, kar se v športu dogaja.

Že površen pregled statističnih poročil, ki jih zadnja leta zaradi obvezne transparentnosti delovanja na spletnih straneh objavlja Svetovna agencija za boj proti dopingu (World Anti-Doping Agency oziroma s kraticami WADA), pokaže, kako v praksi skupno delujeta športni in olimpijski gesli »Hitreje, višje, močnejše!« in »Ni važno zmagati, važno je sodelovati!«. Vse številke iz leta v leto rastejo, odstotek kršitev pa se umirja na že doseženem povprečju (WADA 2020). Verjetno bi po tej logiki morali sklepati, da WADA s celotno institucionalizirano mrežo, ki izvaja njene naloge, ne bi veljala za uspešno, če ne bi vsako leto pobrala in pregledala več vzorcev kot leto prej, in če ne bi naraščalo število športov, ki jih nadzor zajame vsaj v nekaj primerih, in če ne bi odkrili več prekrškov kot leto poprej. Olimpijski (ne toliko para-olimpijski) športi so ves čas na vrhu statističnega spiska, vendar je v nadzor in pregledovanje vključenih tudi vedno več neolimpijskih športov. Pri nekaterih od teh nas tu in tam ne preseneti zgolj majhno število odvzetih vzorcev, kot pa je glede na število visoko število pozitivnih primerov. V povprečju pa odstotek pozitivnih primerov tudi zaradi vedno višjega in obsežnejšega odvzema vzorcev dosega odstotke, ki so precej stabilni. Ob vseh znanih ukrepih protidopinjskega nadzora je dosežena spodnja meja uporabe, ki se ob enakih prijemih nadzora in kaznovanja ne bo več bistveno znižala ali zvišala zgolj z vsako leto številnejšimi pregledi. Z nekaj predrznosti lahko sklepamo, da enakomerna in stalna rast števila odvzetih in pregledanih vzorcev ne kaže rezultatov v smislu prvotne usmeritve proti nedovoljenim poživilom in drugim nešportnim načinom pridobivanja prednosti in premoči nad sotekmovalci in sotekmovalkami. Prvotna usmeritev je namreč pod geslom vojne proti dopingu in ničelne tolerance hotela doseči popolno očiščenje športa ali vsaj olimpijskih športov. Kar zdaj protidopinjskemu nadzoru uspeva, je omejitev dopinga na povprečno nizek odstotek, ki sicer pri nekaterih športih sega precej čez povprečje, pri drugih pa je uporaba dopinga zanemarljiva. Ta odstotek lahko razumemo na podoben način kot odstotek smrtnih primerov ob epidemijah – karkoli storiš v preventivi, karkoli nudiš v procesu zdravljenja, določen odstotek smrtnih primerov bo na koncu še vedno ostal. Tako tudi pri dopingu podatki kažejo, da je število pozitivnih izidov približno konstanta – težko je pričakovati, da se bo ob nadaljnjem širjenju nadzora odstotek pozitivnih vzor-

cev zmanjševal, pa tudi povečeval se bistveno ne bo več. Konstanta kaže na to, da bo določeno število športnic in športnikov, še zlasti v tistih športih, ki pri uporabi dopinga že ves čas prednjačijo (bodybuilding, lahka atletika, kolesarstvo in težkoatletski športi od dviganja uteži do triatlona moči in od rokoborbe do fitnesa), vedno uporabljalo doping in da bo določeno število le-teh vedno tudi razkrinkano, čeprav verjetno nekaj let po dogodku, ko bo novi način dopinga končno razkrinkan in bo postal sledljiv. Ko bi to skušali pojasniti na prvo žogo, bi verjetno rekli, da vsepovsod in tudi v športu obstaja določeno število ljudi, ki gredo namesto po predvidenih poteh in v skladu s pravili kar naravnost in počez ne glede na vse ter so pripravljeni za uspeh narediti karkoli. Taka razlaga pa ne upošteva, kdo utrjuje poti in kdo postavlja pravila, in s tem določa mejo dovoljenega, sprejemljivega in tudi zahtevanega. Kot trdi Bernard Suits v definiciji športa (Suits, 2014, 43), je ena od karakterističnih potez tekmovalnih iger v tem, da si s pravili, ki tekmovalne igre sploh šele omogočajo, postavljamo nepotrebne ovire za doseganje predhodno določenega cilja. Ena od takih »nepotrebnih ovir« je tudi spisek prepovedanih sredstev, ki štejejo za nedovoljena poživila. Suitsova definicija tekmovalnih iger predpostavlja obstoj organizacije, ki je nastala ravno zato, da bi odredila in vzdrževala vse sestavine športa: cilj, pravila in igrivost. Pri uresničevanju cilja športnih tekmovalnih iger ta institucionalizirana organizacija – športna asociacija postavlja dva smotra, ki sta si med seboj odbijajoča pola, tako da lahko delujeta skupaj le, če je med njima primerna razdalja, zaradi katere lahko oba, tako doseganje vedno boljših izidov kot tudi doseganje vedno višje »zgolj« udeležbe, ostaneta hkrati v veljavi. Kadar jih hočemo spraviti bližje drugemu drugemu, nastane odbojna napetost. Ta odbojna napetost je konstitutivna za športne skupnosti, kakršni so na primer klubi kot osnovne organizacije športa, nacionalne športne asociacije in nacionalni olimpijski komiteji, pa tudi odločilni državni organi v vlogi ministrstev za šport. Klubi, asociacije in olimpijski komiteji od uspehov športnikov in športnic niso odvisni le zaradi ugleda, ki ga to prinaša državi, panogi ali klubu, ampak tudi finančno, saj se vsi prispevki in dohodki od sponzorskih in propagandnih do pravic prenosa slike in državnih subvencij merijo z doseženimi rezultati. Države že dolgo podpirajo vrhunski šport predvsem zato, ker prinaša naciji ugled, vidnost in prepoznavnost. Te športne institucije niso v nič manjšem precepu od športnih posameznikov (športniki in športnice, trenerji in trenerke, športni zdravniki in zdravnice itd.), saj so povsem odvisni od uspeha, senzacionalnega ali vsaj spektakularnega in so pod neprestanim pritiskom, ki ga prenašajo na športnice in športnike.

Odnos do tekmovanja, ki ga izraža »Ni važno zmagati, važno je sodelovati!«, izraža privrženost igrivosti športa, zanemarja pa tekmovalnost, ki stremi k dosežkom in presežkom. S tega vidika je doping nesmiseln prekršek, ki izraža povsem nasprotno tekmovalno držo od etike maksimuma. Odnos do tekmovanja, ki ga izraža »Hitreje, višje, močnejše!«, pa naredi doping smiseln, da te le (kot odgovarjajo na vprašanje o uporabi prepovedanih sredstev in nasploh neetičnih načinov pridobivanja prednosti nad tekmeči številne športnice in športniki) pri tem ne dobijo. Doping se od začetka ugotavlja s preiskavami telesnih vsebin športnic in športnikov; malo kasneje so začeli ugotavljati še vpletenost trenerjev zdravnikov in drugih oseb iz ekipe. Kaznovanje celotnega ruskega športnega pogona je prvi primer sankcij zoper vso športno strukturo, vendar se je tudi ta primer pri sankcijah zlomil predvsem na športnicah in športnikih, med katerimi so bili izločeni iz tekmovalj tudi taki, ki jim niso dokazali uporabe prepovedanih substanc,

medtem ko so bili pripuščeni k tekmovanjem taki, ki niso bili vključeni v rusko sistematično dopingiranje, ker so imeli lastne ekipe za pripravo in so priprave za tekmovanja opravili na tujih tleh. Uporabo dopinga torej očitno lahko organizirajo športne organizacije in celotne športne olimpijske nacionalne strukture. Uporabljeni ukrepi v tem primeru, ki gotovo ni edini na svetu, pa potrjujejo, da športnice in športniki nimajo dosti možnosti, da ostanejo ne-kaznovani, skoraj vedno pa ostanejo ne-kaznovane organizacije in asociacije, ki izvajajo široko zasnovano uporabo prepovedanih metod in substanc. Doping ni zgolj osebna slabost in prevara, ki se je poslužujejo posamezni športniki in športnice, ampak je po svojem pretežnem delu posledica, pogosto tudi neposredna posledica delovanja in usmeritev športnih organizacij in asociacij. Tako je bilo na začetku, v znamenitem primeru Nemške demokratične republike, in tako je tudi zdaj. Protidopingi režim se temu ozadju dopinga izogiba, in tudi ruski primer, namesto da bi ga izkoristili tudi za uvedbo drugačnih načinov nadzora poleg odvzema vzorcev športnikom in športnicam, je bil uporabljen le za kaznovanje ene same nacionalne strukture.

Niso pa športne organizacije in asociacije edini spregledani vir dopinga, saj same niso usposobljene za proizvodnjo in razpečavanje v športu nedovoljenih sredstev. Znanost, brez katere bi bil spopad z dopingom nepredstavljen, saj nadzora brez laboratorijskega dela ni, pa tudi ne brez znanstvene analize verodostojnosti postopkov, je hkrati tudi vir nastanka novih in novih sredstev, ki povečujejo telesne zmožnosti, a so nevarne za zdravje ali pa so vsaj posledice večletnega jemanja še neznane. Športno polje uporabe poživil in drugih sredstev za dvig tekmovalnih zmožnosti je po svoji logiki podobno zdravstvenemu polju rakavih obolenj, kjer so ob uradni medicini ali celo mimo in brez nje številni bolniki in bolnice pripravljene preizkusiti kakršna koli zdravila in nove načine domnevnega ohranjanja življenja, pa naj prihajajo od koder koli in od kogar koli. Pri tem drugem gre za izkoriščanje strahu in obupa, pri onem prvem pa za izkoriščanje mogočne želje po uspehu. Sredstva, ki se preizkušajo v športu, imajo pomen v izvenšportnih potrebah, na primer pri napornem delu, ki si ga zadajajo prekarci, ki morajo uspeti, če hočejo preživeti, ali pa pri vojaškem delu, ki se je že dodobra privatiziralo, terja pa vedno večje premagovanje vseh omejitev telesnih in psihičnih zmožnosti skupno z dodatnimi ukrepi, ki po teh naporih in doživljanju grozot, ki jih povzročajo drugim, hitro znova usposobijo osebo, da nadaljuje z istim tempom in enako gorečnostjo. Doping je zelo uporabna in na več področjih uporabljana zadeva, pri tem pa so nekatere njegove sestavine prepovedane tudi v izvenšportni rabi, druge pa niti ne. Kar je zdravju škodljivo, je običajno nedovoljeno, vendar v izrednih stanjih, kakršno je denimo vojna, tega ni treba spoštovati. Kar prinaša nepošteno prednost v tekmovanju z drugimi, je nepošteno v športnem boju, na vseh drugih področjih življenja pa je prepuščeno osebnim odločitvi. A moralna dilema je tudi v vsakdanjem življenju enaka: kako tekmovati z ljudmi, ki uporabljajo za uspeh vsa sredstva, če ne tako, da tudi sam uporabiš vse sredstva – ali pa zapustiš tekmovanje in se prestaviš tja, kjer so vode mirnejše, obeti uspeha pa posledično manjši?

Nekaj strani nazaj je bilo rečeno: »To je seveda res, bi se pa bilo treba vprašati, kdo vzpostavlja ta kontekst in kdo ima od njega koristi.« Na to vprašanje je lahko dati preprost odziv kar na prvo žogo: šport ima enako usmeritev kot doping – hitreje, višje in močnejše, skratka, neprestano doseganje tistega, kar se je še včeraj zdelo nedosegljivo. Po tem, ko so bile izrabljene vse možnosti naravno da-

nega človeškega telesa, se nujno začnejo uporabljati razni dodatki in druga sredstva, ki delujejo v isti smeri ohranjanja vedno boljših rezultatov, pa če so eni dovoljeni in drugi ne. In to ne velja le za t. i. rekordne športe (Loland 2001), na primer atletske discipline, ampak tudi za vse druge, v katerih zadnja desetletja vedno bolj prevladuje preštevanje različnih statističnih rekordov, kar daje videz neprestanega napredka in predstavlja dodatni pritisk po doseganju novih in novih statistično presežnih izidov.

A to kot pojasnilo za kontekst dopinga ni vse, to je le športna plat konteksta, ki jo športnice in športniki, pa tudi ostali deležniki, ki sodelujejo pri pripravi športnih tekmovanj – spektaklov, najprej občutijo. Naslednja plast konteksta so športne asociacije v vlogi korporacij, ki so do športnih spektaklov v takem odnosu, kot sleherni manager v odnosu do vira plače, dobička, predvsem pa moči nad drugimi ljudmi. Managersko delo v športnih korporacijah je precej bolj tvegano od nekaterih drugih načinov pošiljanja denarja v kapitalski obtok, vendar ima tudi svoje prednosti, tako tiste, ki prinašajo več zadovoljstva ob izvrstnih tekmovalnih izidih, kot takih, ki omogočajo eno najbolj priročnih načinov za pranje denarja. In korporacije delujejo kot organizmi, ki se zavedajo, da morajo poslati med ljudi vedno bolj spektakularne spektakle, da bi ohranjale svojo dobičkonosnost in moč nad ljudmi. Športna industrija je industrija spektaklov, ne pa industrija športa kot takega – kar ni spektakularnega ali nima potenciala za spektakel, gre mimo korporacij, dokler se ne najdejo novi načini, prijemi in pravila, ki povzdignejo določeni šport med spektakle. Tako sta v zadnjih dveh desetletjih med globalne spektakle vskočila ženski ameriški nogomet in angleški biljard – *snooker*, in to s povsem drugačno dramaturgijo in psihološkim ozadjem.

In končno, šport je tista dejavnost, pri kateri gre telo do skrajnih zmožnosti, in je zato najboljše polje za preizkušanje najrazličnejših pripomočkov, ki večajo sposobnost dolgega dela brez počitka, omogočajo zmožnejšo in dlje časa trajajočo osredotočenost, prinašajo lažje osvajanje telesnih avtomatizmov, omogočajo hitro hujšanje, pa tudi še hitrejšo nalaganje mišic na okostje, in še mnoge druge zaželene lahke poti do rezultatov, ki bi sicer zahtevali dolgo trajen napor, kakršnega večina itak ne bi zmogla, vsaj ne z uspešnim izidom. V kontekst športa je vpletena tudi farmacevtska industrija, ki prav tu dokazuje, da ni le tista, ki zdravi bolezni, ampak (in to je njena v sodobnosti najmočnejša tržna niša) neposredno proizvaja zdravje.

Ni torej tako, da bi bil kontekst vseh športov za doping enak, a tudi tako ni, da bi v uporabo dopinga vodile le individualne odločitve. Celotna športna organizacijska struktura in njegovo medicinsko ozadje pogojujejo doping, in bi se morali spremeniti, predvsem pa bi morali priti pred presojo odgovornosti skupaj s športnicami in športniki. Čim nek šport postane del globalnega spektakla z vsem, kar sodi zraven, prestopi iz tradicionalnih oblik goljufanja in prevarantstva v doping kot sodobno različico, ki je podprta s pritiski športnih institucij, pa tudi države, deluje pa tudi z njihovo neposredno vpletenostjo v uporabo prepovedanih substanc in drugih sredstev. Ta sredstva niso preprosta tako kot kos železa v pesti, ampak zahtevajo tudi sama sposobno proizvodno ozadje in razvejano distribucijo – še najmanj seveda pri tistih sredstvih, predvsem zdravilih, ki so prepovedana le v športu, ker prinašajo prednost pred tekmeči, sicer pa ne delujejo zdravju škodljivo. Proizvodnja in distribucija dopinga ne prihajata v šport od zunaj, iz umazanega sveta, ampak sta že ves čas del funkcioniranja športnega korporacijskega in laboratorijskega kompleksa.

Literatura

1. Brännmark, J., 2006. »Leading a Life of One's Own: on Well-Being and Narrative Autonomy«, V: *Preferences and Well-Being* (ur. Serena Olsaretti), Cambridge: Cambridge University Press.
2. Camporesi, S., 2017, »An Alternative Solution to Lifting the Ban on Doping: Breaking the Payoff Matrix of Professional Sport by Shifting Liability Away from Athletes«, *Sport, Ethics and Philosophy*, 11, 1, 109–118.
3. Christiansen, A.V., 2005, *Rene resultater: En kulturanalyse af cykelsporten – socialisation, fascination, training, kost og doping*, doktorska disertacija na univerzi v Aarhusu (Danska).
4. Kornbeck, J., 2019, Recenzija knjige Marjolaine Viret, *Sport, Ethics and Philosophy*, 13, 2, 259–265.
5. Kreft, L., 2011, »Elite Sportpersons and Commodity Control: Anti-Doping as Quality Assurance«, *International Journal of Sport Policy and Politics*, 3, 2, 151–161.
6. Loland, S., 2001, »Record Sports: An Ecological Critique and a Reconstruction«, *Journal of the Philosophy of Sport*, 28 (2), 127–139.
7. Moore, E., 2017, »Did Armstrong Cheat?«, *Sport, Ethics and Philosophy*, 11, 4.
8. Sandvik, M.R., 2019, »The Confession Dilemma: Doping, Lying, and Narrative Identity«, *Sport, Ethics and Philosophy*, 13, 2.
9. Suits, B., 2014, *The Grasshopper: Games, Life and Utopia* (3. izdaja), Toronto, University of Toronto Press.
10. Viret, M., 2016, *Evidence in Anti-Doping at the Intersection of Science and Law*, The Hague in Heidelberg, T.M.C. Asser Press in Springer.
11. WADA (World Anti-Doping Agency), 2020. Anti-Doping Statistics. At: <https://www.wada-ama.org/en/what-we-do/anti-doping-statistics> (accessed 1. 4. 2020)

Red. prof. dr. Lev Kreft
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
lev.kreft@guest.arnes.si

¹O tem sem pisal v članku o anti-dopiškem nadzoru kot obliki nadzora kvalitete blaga, ki je povsem enake vrste kot nadzor, ki ga države (in Evropska unija kot celota) izvajajo nad kvaliteto prehrabnega blaga in zdravilskih izdelkov. Športnice in športniki v proizvodnji športnega spektakla niso le osebe, ki nastopajo, ampak tudi blago, ki ne sme biti kontaminirano. Prav zaradi tega ni predmet nadzora le goljufanje, ki ga zagreši oseba, ampak golo dejstvo, da je v nekem telesu nedovoljena substanca, ki onemogoča enake možnosti za pošteno tekmovanje. Ta vidik se je dobera potrdil v razpravah o spolni pripadnosti in njenem ugotavljanju, na primer glede Casper Semenya. Glej Kreft, L., 2011, »Elite Sportpersons and Commodity Control: Anti-Doping as Quality Assurance«, *International Journal of Sport Policy and Politics*, 3, 2, 151–161.

²Camporesijeva v zaključku celo naravnost zapiše, da bi bila dobrodošla sprememba protidopiškega zakonika, s katero bi zaradi dopinga ne bremenili športnikov in športnic, ampak predvsem klube, športne zveze, nacionalne športne organizacije in olimpijske komiteje, vsekakor vse tiste, ki pridobivajo finančna sredstva in ugled iz zmagovanja za vsako ceno in bi se morali bolj potruditi, da odpravijo pritisk, zaradi katerega prihaja do dopinga. Camporesi predlaga tudi spremembo finančnih okoliščin, v katerih je velika večina športnikov in športnic ves čas na robu eksistence, medtem ko nekaj redkih med njimi bode vsemu svetu v oči z neznanskimi pogodbenimi vsotami.



Maja Smrdu

Ko odsev v ogledalu ne pokaže resnice ali športnikov (lažni) jaz in doping

“Potrebno se je paziti velikih osebnih želja, ker te najbolj vplivajo na intuicijo; te objektivizirajo še tiste psihične prostore, ki se temu preprosto ne pustijo. Če podležeš takšni želji, ambiciji, izgubiš vsak notranji občutek. Da se intuicija lahko pojavi, moraš biti stalno v nekem ničelnem stanju.”

Rok Petrovič

When the reflection in the mirror does not show the truth, or an athlete’s (false) self and doping

Abstract

We often hear the opinion that athletes must be egoistic if they want to achieve top results and even more, that narcissism as a personality trait is the factor that boosts athletes’ performance and helps them overcome different obstacles in sport (Roberts, Woodman, Hardy, Davis and Wallace, 2013). During my work with elite athletes, I started to question this thesis and belief; moreover, I thought it was detrimental for future generations of athletes and sport teachers, so I decided to study it in greater depth. I found that self-confidence is mistakenly associated or interchanged with narcissism, and that the public persona of athletes is misidentified as the private persona. To properly understand these concepts and their connection with unfair practices like doping, we must delve into the basis of personality structure, i.e. the self. I will try to present this connection in the article.

Key words: doping, egoism, narcissism, self-confidence

Izvleček

Pogosto se sliši mnenje, da morajo biti športniki, če želijo doseči vrhunske rezultate, egoistični, še več, da je narcisizem kot osebnostna lastnost tisti faktor, ki jim omogoča uspešnost in premagovanje različnih ovir v športu (Roberts, Woodman, Hary, Davis in Wallace, 2013). Ob delu z vrhunskimi športniki sem vedno znova začela dvomiti o tej tezi in prepričanju, še več, zdelo se mi je škodljivo za prihajajoče generacije športnikov in športnih pedagogov, tako da sem se ga odločila podrobneje preučiti. Pri temu se je pokazalo, da se napačno povezuje in zamenjuje samozavest z narcisizmom in javno osebnost športnikov s privatno osebnostjo. Da lahko ustrezno razumemo te koncepte in njihovo povezanost z nepoštenimi dejanji, kot je tudi doping, se moramo poglobiti do osnove osebnostne strukture, tj. jaza. To povezanost bom poskušala predstaviti skozi pričujoči tekst.

Ključne besede: doping, egoizem, narcisizem, samozavest.

■ Narcisistična osebnost in samozavest

Nedvomna je povezanost med samozavestjo in tekmovalno izvedbo športnikov. Osebnostne značilnosti, motivacija ter tekmovalna usmeritev so lahko pomembni vmesni dejavniki v tej povezavi (Skinner, 2013). Vendar pa povezava osebnostnih lastnosti z uspešnostjo ni jasna. Pogosto se pričakuje in promovira narcisizem kot za uspeh ključno lastnost športnikov (Roberts idr., 2013) in se ga pojmuje kot “močno povečano samozavest” ali “samozavest na steroidih”, vendar pa se je v zadnjih letih zelo zamajalo prepričanje o povezanosti narcisistične osebnosti z dejansko samozavestjo. Jasno je namreč postalo, da se razlikujeta glede na razvoj, izvor in posledice (Kaufman, 2020). Da lahko oboje primerjamo, najprej

poglejmo, kaj je narcisizem. Definiran je kot “vztrajen vzorec grandioznosti, potrebe po občudovanju in pomanjkanje empatije” (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, [DSM-IV TR]; American Psychiatric Association, 2000, str. 714). Na podkliničnem nivoju je narcisizem povezan z grandioznim pogledom nase, občutki upravičenosti, arogantnostjo, občutki superiornosti, tendenco k izkoriščanju drugih, eksepcionizmom in stalno potrebo po priznanju s strani drugih. Navzven sicer lahko takšen športnik deluje kot samozavesten, vendar pa je v osnovi močno negotov vase (Hyatt idr., 2018), kar Lowen (2004) poimenuje tudi izražanje lažnega ali površinskega jaza ob zanikanju resničnega jaza.

Kako bo takšen športnik funkcioniral v tekmovalnih situacijah? Raziskave največkrat kažejo, da športniki z narcisistično strukturo osebnosti nekoliko boljše funkcionirajo na tekmovanjih, ki jim

lahko ponudijo možnost slave, in po drugi strani tekmujejo slabo, kadar te možnosti ni, kar kaže, da ta potreba moderira njihovo motivacijo (Wallace in Baumesiter, 2002). Poleg tega se tudi kaže, da je pretirana samozavest povezana s slabo izvedbo, zlasti v primerih, v katerih je uspeh pričakovan. Osebe z narcisistično strukturo imajo zelo slabo sposobnost t. i. vsebinskega komuniciranja, saj vsako informacijo dojemajo na odnosnem nivoju, kar lahko vidimo skozi to, da praktično vsako kritiko dojemajo osebno kot napad na njih, kar pomeni na njihovo podobo sebe, ki je del posameznikove identitete. Tako bodo takšni športniki dobro funkcionirali zgolj v okolju, ki jih stalno podpira, hvali, privilegira in z njimi tudi v težjih situacijah ravna "v rokavicah". Kritike, tudi če je konstruktivna, pa ne prenesejo in se ob tej postavijo v obrambno pozicijo, saj jo dojemajo kot njihovo omalovaževanje. Pri njih tako zelo hitro pride do občutka ogroženosti lastne pomembnosti in odnose, ki niso povsem v skladu z njegovimi pričakovanji, bodo zelo hitro razumeli kot ponižanje, na kar se lahko odzovejo na dva načina. Odziv je lahko usmerjen navznoter ali navzven; v prvem primeru posameznik doživlja žalost, ki se lahko razvije v depresijo. V drugi vrsti odziva pa svojo energijo obrne navzven, lahko proti »agresorju« ali pa proti ljudem, ki so prisotni v situaciji, kljub temu da nimajo nobene prave povezave s tem, vendar s svojo prisotnostjo potrjujejo posameznikovo ponižanje. V tem primeru posameznik čuti jezo in se odzove z nasiljem, maščevanjem.

Narcisizem je povezan z občutkom osrednje, superiorne pozicije v skupini in z zaznavanjem drugih kot manj ustreznih oz. tako ali drugače slabših. Zato se tovrstne osebe tudi pogosteje pregovarjajo in prepirajo, zlasti ob socialnem primerjanju, da si zagotovijo to socialno pozicijo in razmejevanje, tj. sebe povečajo in druge ponižajo (Kaufman, 2020). Pomanjkljivost in škodljivost narcisizma v športu je razvidna zlasti pri ekipnih športih, v katerih se pokaže npr. tako, da je ekipa, ki bi sicer morala biti več kot vsota sposobnosti posameznikov, manj kot to in doseže podpovprečne rezultate. Takšen primer je npr. poraz ameriške košarkarske reprezentance, t. i. "dream team", z naborom najboljših NBA košarkarjev, vključno z LeBron Jamesom, Wade Dwaynom in Dwight Howardom proti grški ekipi na svetovnem prvenstvu leta 2006. Ob tem je sam trener Američanov rekel, da so igrali proti ekipi, ki je bila bolj povezana kot njihova. Seveda pa je bilo njihovo prepričanje v zmago nad Grki pred samo tekmo absolutno. Ekipa, ki imajo enega ali več narcisistično strukturiranih športnikov, bodo pravilom slabo delovale, saj ne bodo premogle ustrezne kohezivnosti. Narcisistične športnike žene potreba po prevladovanju nad drugimi in ne razumevanje z drugimi, medtem ko je slednje značilno za samozavestne športnike. Ker imajo potrebo po prevladovanju nad drugimi in se jim zdi povsem upravičeno, da za to uporabijo kakršnekoli vire (Wallace in Baumeister, 2002), je zanje pot do odločitve za uporabo dopinga kratka. Njim je to dodaten, povsem upravičen vir, ki jim lahko omogoči superiornost oz. priznanje. Ker pa se njihova osebnostna struktura in drža do sveta razdreta, kadar je ogrožena njihova narcisistična (tj. lažna) samozavest, se bodo toliko lažje posluževali virov, kot je doping, saj jim lahko ta predstavlja "zaščito" pred opisanim destrukturiranjem. Zanje je torej lahko pot do dopinga psihološko opravičljiva iz večih perspektiv, ki jih bomo pogledali v nadaljevanju.

Če imajo narcisistični športniki lažno samozavest, katera pa je potem prava oz. resnična samozavest? V športni psihologiji je opisana kot prepričanje, da lahko športnik uspešno izvede želeno vedenje, prepričanje o lastnih sposobnostih za doseganje ciljev in dokončanju nalog (Weinberg in Gould, 2015, str. 14). Samozavest običajno

označuje visoko pričakovanje lastne uspešnosti, pomaga k pozitivni čustveni naravnosti, koncentraciji, realnemu postavljanju ciljev, povečanemu naporu, osredotočanju na strategije igre in ohranjanju toka igre. Samozavest je povezana s pozitivnim značajem, kot je vztrajanje v težkih okoliščinah, z vero vase in v druge ter s spodbujanjem članov ekipe (Highham, Harwood in Cole, 2006).

Medtem ko narcisizem na vprašalnikih res korelira s samozavestjo, pa je povezava med njima dejansko majhna (kot že rečeno zgoraj, se razlikujeta glede na razvoj, izvor in posledice). Tako narcisizem kot samozavest se začeta razvijati pri sedmem letu starosti, pri čemer igra pomembno vlogo socialno primerjanje z drugimi. Sebe in svojo vrednost postavljamo glede na to, kako nas vidijo drugi. Medtem ko je samozavest najnižja v adolescenci in se postopno dviguje skozi življenje, pa je vrh narcisizma v adolescenci in se postopno znižuje skozi življenje. Torej sta si razvoj narcisizma in samozavesti nasprotna. Oba se sicer povezujejo z asertivnostjo, pozitivnimi čustvi in potrebo po nagrajevanju, vendar se tu njuna povezanost tudi konča (Woodman in Hardy, 2003; Hyatt idr., 2018). V nasprotju z narcisizmom je samozavest povezana z občutkom povezanosti in bližine z drugimi in zaznavanjem drugih v svoji socialni mreži kot dobrih, privlačnih, sposobnih, prijetnih ipd. Samozavesten športnik je vsebinsko usmerjen (v nasprotju z odnosno usmerjenostjo narcisističnih športnikov) in bo iskal informacije, tudi takšne, ki lahko nasprotujejo njegovim prepričanjem, saj bo tako pridobil dodatne informacije, ki mu lahko pomagajo k napredovanju. S tem pokaže tudi svojo zrelost in samostojnost.

■ Jaz kot del identitete

Pri razumevanju, kateri dejavniki vplivajo in kako vplivajo na športnikovo vedenje, ki so športna ali nešportna, je razvidno, da je pogosto v ozadju dodaten dejavnik, ki vpliva na izraz drugega dejavnika. Ugotavljamo, da je ta dejavnik jaz. Športniki ga lahko prepoznajo npr. v socialnih odnosih (socialni jaz), mislih o sebi (mentalni jaz), procesu odločanja, ki poteka od zaznave situacije do vedenja (procesni jaz), pojmovanju svojega telesa (telesni jaz) in v tem, kakšni bi želeli biti (idealni jaz). Jaz je osnova tako osebnosti kot samozavesti, ko pa ga želimo jasno opisati, trčimo na terminološko težavo, saj je "jaz" eden tistih psiholoških pojmov, ki se uporablja v množstvu različnih pomenov ter opredelitev. Zato je pomembno zavedanje, da je koncept jaza konstrukt, torej ni nekaj naravnega, objektivnega, ni nekaj, kar bi imelo obliko in bi bilo postavljeno nekam v telo, npr. možgane, kot so to pojmovali v drugi polovici 19. stoletja (glej npr. Schacter, Gilbert, Wegner in Nock, 2014). Tako kot naš svet je tudi naš jaz konstrukt našega uma. Vendar pa ne živimo v izolaciji, tako je jaz tudi konstrukt naših odnosov z drugimi jazi ter okoljem na sploh in poleg tega je tudi konstrukt odnosov znotraj njega samega (Markova idr., 2007).

V grobem bi lahko razdelili opredelitve jaza v tri vrste: opisne in splošne definicije, strukturalne in komponente definicije ter funkcionalne definicije. Vendar pa lahko avtorji opredeljujejo pojem jaza tudi iz več vidikov hkrati. V nadaljevanju bom različne opredelitve jaza poskušala povezati s procesom odločanja za (ne)uporabo dopinga.

Primer prvih (tj. splošnih) definicij jaza je npr. Baumeisterjeva opredelitev, v kateri navaja (1999, str. 71), da je jaz: "Posameznikovo prepričanje o sebi, vključno z njegovimi značilnostmi in prepričanjem, kdo in kaj jaz sem." Primer strukturalne definicije je Jamesovo (1981) razlikovanje med fizičnim, metalnim, spiritualnim jazom ter egom. Poleg tega pa je jaz razdelil tudi na jaz kot subjekt oz.

poznavalec (ang. *I - knower*) in na jaz kot objekt oz. poznano (ang. *Me*). Prvega zaznavamo kot akterja in nosilca aktivnosti, drugi pa predstavlja podobo, ki si jo posameznik ustvarja o sebi, tj. samopodobo. Ta zajema vse, kar mislimo o sebi, da smo, in tudi vse, kar želimo pokazati, da smo. Torej, če se športnik začne posluževati dopinga, prva odločitev poteka na nivoju jaza kot objekta, torej doping bo izboljšal mojo podobo, podobo uspešnosti, socialnega priznanja in ta del podobe mora biti za športnika pomembnejši od npr. dela podobe, da sem poštena oseba ali da skrbim za svoje zdravje – kot dve najpogostejši racionalni protiteži uporabe dopinga. Kako športnik za obrambo svojega jaza opraviči nespoštovanje sledenju racionalnih argumentov? Vrhunski šport je prišel do takšnega nivoja, da je jasno, da ukvarjanje s tem škodi zdravju, saj ima večina vrhunskih športnikov izkušnje z mnogoterimi poškodbami tudi kroničnega tipa. Torej s tovrstnim okoljem, kot ga postavlja vrhunski šport, ta argument hitro izgubi moč, toliko bolj kadar je pglavitna potreba športnika uspešnost oz. priznanje. Kako se "jaz" spoprime z argumentom poštenosti, pa je jasno iz izjav športnikov, ko se jih razkrinka pri uporabi dopinga (tudi npr. pri izogibanju testiranju): "Saj to počnejo vsi, samo drugih ne dobi-jo, mene pa so." S tem dopingiran športnik poskuša zaščititi svojo samopodobo (del jaza) in pri temu uporabi vsaj obrambni mehanizem projekcije ter svojo nepoštenost pretvori v nepoštenost drugih, sebe pa predstavi celo kot žrtev (mene so dobili, drugih pa ne, tj. do mene so krivični). Kadar športnik dovolj potlači ta notranji konflikt, se vključi "jaz akter" in športnik začne uporabljati doping, ker pa dejansko s tem krši želje oz. potrebe jaza kot samopodobe, se med tema dvema postavi meja, neke vrste notranja disociacija, tako da jaz kot (samo)podoba ni več vključen v stalno uporabo dopinga, temveč se začne športnik tega posluževati bolj avtomatično, tj. brez sprotne vedno novega razmisleka, temveč kot avtomatičen vzorec delovanja. Ta notranji razcep lahko opazimo skozi opravičevanja dopingiranega športnika, kot so: "Trenner mi je to dal; zdravnik mi je to predpisal; to je bilo zdravilo za nekaj drugega, pa nisem vedel, da je na listi prepovedanih substanc!" ipd. Pri podajanju tovrstnih izjav se marsikdaj zdi športnik tako prepričljiv, kot da bi res verjel v te, kar kaže ravno na omenjeno disociacijo, torej en del jaza se resnično težko "spomni" te odločitve za doping, ker jo je odstranil iz dela zavesti. Pri temu se zdi, da bolj kot je športnik prepričljiv v svojem zanikanju in opravičevanju, dlje časa uporablja doping, saj je ta začetna odločitev bolj zabrisana in oddaljena od dela jaza. To lahko primerjamo z odvisnostjo od drugih substanc, npr. od alkohola. V procesu zdravljenja tovrstne odvisnosti je prvi korak priznanje, da "sem alkoholik", torej ne samo, da "imam težave z alkoholom", temveč sprejetje, da je neka substanca postala del mojega jaza in da sem jaz tisti, ki ima odgovornost za to, ne nek akter znotraj mene, ki ga ne morem (prav dobro) nadzorovati ali celo nekdo zunaj mene (npr. družba, trener), ki sproži akterja v meni. In manj kot je substanca del mene oz. manj kot je škodila mojemu jazu kot (samo)podobi, lažje bomo to priznali. Torej dlje, kot se poslužujem dopinga, močnejše obrambne mehanizme potrebujem, da se mi ob priznanju lastnega ravnanja jaz kot (samo) podoba povsem ne poruši.

Podobno kot James je jaz razumel tudi George Herbert Mead (1967), s tem, da je dodal še funkcionalen vidik jaza. Zanj Jaz¹ (ang. *I*) in mene (ang. *me*) tvorita osebo ali jaz (ang. *self*), pri čemer razume slednjega (mene) kot socializiran vidik osebe, prvega pa kot

*1*Ker je v slovensčini prevod za ang. *Self* in za ang. *I*, enak – jaz, bomo tu za lažje razlikovanje med obema pojmom Jaz, ki se nanaša na ang. *I*, zapisovali z veliko začetnico.

aktiven vidik osebe. Mene je tisto, kar je naučeno z interakcijami z drugimi in (bolj splošno) z okoljem: npr. odnos drugih ljudi do posameznika, ki sem ga ponotranjil v jaz, konstituira mene. Ta vključuje tako znanje o okolju (vključno znanje o družbi) kot tudi o tem, kdo kot oseba sem, moj občutek jaza. Ljudje se naučimo, kdo smo skozi opazovanje odgovorov in reakcij drugih, sebe in/ali svojih dejanj. Hkrati "mene" disciplinira "Jaz" tako, da odzive Jaza vrednoti, na kar se odziva tudi jaz, npr. tako, da zadržuje odgovore Jaza, da ne bi kršil zakonov skupnosti. S tem je blizu Freudovem "ego-censorju". Po Meadu (1967) je naše celotno obnašanje in doživljanje prežeto z avtomatskimi pričakovanji in predvidevanji tega, kar naj bi mislili in storili drugi. Pri tem so dejanja posameznika v stalni izmenjavi z dejanji drugih. Iz vidika jaza je pomembno, da so dejanja posameznika naravnana tako, da je v njih že upoštevano morebitno in pričakovano reagiranje drugega posameznika. V primerjavi s predhodno povezavo med jazom in uporabo dopinga lahko ob Meadovi opredelitvi poudarimo socialni vidik dopinga in jaza. Glede na njegov opis je namreč jasno, da se mora športnik, ki uporablja doping, osredotočiti na potrjujoče socialne vidike jaza in povsem zanikati vidike, preko katerih bi jaz dobival negativne informacije o samem sebi. Drugi možen psihološki proces je ločevanje dela socialnega okolja, ki krepi jaz, in distanciranje oz. ločevanje od okolja, ki bi mu (jazu) lahko nasprotovalo. S tem dobiva zgolj selektivna sporočila za svoj jaz. Če konkretiziram na primeru dopinga, se bo športnik osredotočil zgolj na to, da lahko ob večjih uspehih s podporo dopinga dobi socialno priznanje in spoštovanje ter minimalizira ali celo potlači, da ga lahko to isto vedenje pripelje do socialnega prezira in zavračanja. Glede na drugo predstavljeno smer pa začne ločevati med sabo in "njegovimi" ter med "drugimi" oz. med tistimi, ki vedo za doping in ga pri temu podpirajo, ter med drugimi, ki za to (ne) vedo in temu nasprotujejo ali bi lahko nasprotovali, če bi za uporabo dopinga vedeli. Njegova miselna naravnost (Herz, Baror in Bar, 2020) je torej izrazito ozka in odnos do okolja je izkoriščanje njegovih virov in ne npr. raziskovanje možnosti, učenje tehnik, novih znanj ipd.

Ostane nam še tretja vrst opredelitev jaza, v okviru katere se avtorji osredotočajo predvsem na funkcionalno vlogo jaza in večinoma povzemajo, da igra jaz integralni del v človeški motivaciji, kogniciji, čustvovanju in socialni identiteti (Oyserman, Elmore in Smith, 2012). Sodobne teorije pa poskušajo tudi združevati več različnih pristopov za določanje in razumevanje pojma jaza. Primer tega sta Oyserman in Markus (1998), ki menita, da je jaz kognitivna struktura, ki lahko vključuje vsebino, odnose ali vrednostna presojanja, s katerimi si osmišljamo svet, usmerjamo pozornost na svoje cilje in ohranjamo lasten občutek osnovne vrednosti. Torej, če je jaz "Jaz" (ang. *I*) tisto, kar misli, in "Mene" (ang. *Me*) tisto, kar je vsebina teh misli, je pomemben del te vsebine tudi mentalni koncept ali ideja, kdo sem, kdo sem bil in kdo bom postal. Če nadaljujemo pregled v smeri vpliva jaza na človekovo funkcioniranje, ugotovimo, da je običajna tema med teoretiki povezanost jaza na vedenje. Menijo, da je človeška aktivnost odvisna od medigre med jazom in situacijo oz. med posameznimi vidiki jaza, ki se izrazijo v trenutnem kontekstu in ob trenutni nalogi (Oyserman idr., 2012). Raziskave kažejo, da jaz vpliva na motivacijo ljudi, njihovo razmišljanje, osmišljanje sebe in drugih, njihovega vedenja in čustvovanja ter na sposobnosti kontroliranja in reguliranja sebe (Baumeister idr., 2011). Jaz je pomembno motivacijsko orodje tako zaradi tega, ker se ga občuti kot osebno stabilnost in ker so identitete, ki ga sestavljajo, dinamično zgrajene iz kontekstualnih predhodnih izkušenj, zaradi česar se jaz zaznava kot dovolj fleksibilen (Oyserman, 2009;

Smeesters, Wheeler in Kay, 2010). Torej občutek poznavanja sebe sloni delno na predpostavki stabilnosti, ki je osnova v vseh teorijah jaza, hkrati pa je, morda paradoksalno, stabilnost ustvarjena na osnovi prilagodljivosti, kontekstualne občutljivosti in dinamične konstrukcije jaza kot mentalnega konstrukta (Oyserman idr., 2012). Na osnovi funkcionalnih teorij jaza torej lahko razberemo, da moramo za svoje stabilno funkcioniranje, ki ga športniki zlasti na vrhunskem nivoju nedvomno potrebujejo, imeti dovolj jasno predstavo o tem, kdo smo. Ta predstava ima kontinuiteto iz preteklosti skozi sedanost v prihodnost. Ker se mora športnikova lastna podoba – jaz – prilagoditi glede na uporabo dopinga, pomeni, da mora en del sebe potvoriti, potlačiti ali minimalizirati (kot smo že videli). Torej doping povzroči glede na to, da izključi to dinamiko procesa in razvoja, da jaz postane bolj tog in manj odporen ter manj stabilen, kar se npr. vidi v tem, da lahko postanejo dopingirani športniki bolj razburljivi, nesramni, prepirljivi (ne nujno samo zaradi vpliva učinkovin) – torej uporabljajo manj zrele psihološke obrambe. Da ne bi od okolja dobivali negativnih sporočil o sebi, se morajo od tega tudi bolj psihološko oddaljiti in vanj projicirati negativne značilnosti, ki sicer veljajo zanje. Tovrstni izbruhi, laži in manipulacije so bili glede na poročila njegovih kolegov razvidni tudi pri dopingiranem kolesarju Lance Armstrongu. V takšnih primerih jaz prevzame individualistično perspektivo, ki je usmerjena na zaznavanje posameznikove ločenosti in drugačnosti od drugih, kar je pogostejše pri športnikih, ki so že v osnovi nagnjeni k temu, torej bolj narcisistično strukturiranih športnikih. Raziskave kažejo, da kolektivistično perspektivo in zaznavanje podobnosti ter povezanosti z drugimi pogosteje zavzemajo ženske kot pa moški (imajo odnosni koncept jaza; Cross in Madson, 1997), skladno s tem imajo ženske večjo tendenco vključevanja dosežkov drugih v podobo svojega jaza kot pa moški (Kemmelmeyer in Oyserman, 2001; Stapel in Koomen, 2001).

Predhodno smo opisali eno možnost disociacije znotraj jaza. Na osnovi teh teorij lahko prepoznamo še eno; športniku, ki je z dopingom postavil na kocko svoj celoten pretekli trud, vse dotedanje dosežke, svoje sposobnosti, zdravje, postane šport edina stvar v življenju (torej se disociira od vseh ostalih vsebin, ki pomagajo graditi jaz). S tem postane njegov jaz odvisen samo od dosežkov, uspešnosti v športu, zaradi česar je manj fleksibilen (kar izpostavljajo funkcionalne teorije jaza). Namreč več stvari, kot imamo v življenju, več imamo možnosti, da skozi te postavimo svojo smiselnost. Tako se dopingiran športnik povsem ujame v svoje vzorce: z uporabo dopinga mu uspešnost v športu postane vse, ker lahko dobi potrditev samo iz tega, uporablja še več dopinga, kar mora dodatno upravičiti s še večjim vložkom v šport itd. Skladno s tem tudi raziskave kažejo, da je obsesivna strast povezana z agresivnim vedenjem, zlasti kadar je ogrožen občutek posameznikove identitete, kar se običajno zgodi pri narcisistično strukturiranih osebnostih. Obsedenost s športom lahko pripelje do slabo prilagojenega medosebnega vedenja, zlasti če je to ukoreninjeno v občutku identitete, vezane na športno uspešnost (Donahue, Rip in Vallerand, 2009).

■ Narativni jaz ali socialna zgodba o meni

“Moja prva vrednota je biti najboljši. Je bila še večja jeza, ker mi je vzel žogo, kot pa, ko me je fizično odrinil. Tu je bilo to, da nočem, da je boljši, nočem, da mi pobegne.”

(izjava športnika v raziskavi)

Če se naslonimo na sodobna pojmovanja jaza, ki so skladna tudi s strukturalnimi pojmovanji jaza, kot sta Jamesova ali Meadova, potem lahko vidimo, da se stvari, ki obremenjujejo športnike in vplivajo na njihovo vedenje v tekmovalnih situacijah, torej tudi na športno oz. nešportno vedenje, umeščajo v del jaza, ki predstavlja podobo, ki si jo posameznik ustvarja o sebi (jaz kot objekt). Če pa se naslonimo na fenomenološko pojmovanje, vidimo, da tovrstna vedenja in dejavniki izhajajo iz osebne identitete, ki zajema socialno identiteto, osebnost, navade, stil, osebno zgodovino itd. oz. socialni ali narativni jaz (Gallagher, 2000; Zahavi, 2007). Iz doživljajskih (fenomenoloških) opisov športnikov v konkretnih situacijah je razvidno, da se ta del jaza izrazi negativno, kadar (Smrdu, 2016):

- je ogrožen njihov občutek pomembnosti,
- imajo večji tekmovalni naboj,
- se ne strinjajo z oceno, ki so jo prejeli od drugega (zanj pomembnega) udeleženca v športu,
- je ogrožen njihov občutek varnosti.

Zadnja točka se izraža v drugih nešportnih vedenjih, kot so agresivne reakcije oz. akcije in ne skozi doping, tako da jo v tem kontekstu ne bom obravnavala; medtem ko bom ostale točke v nadaljevanju podrobneje predstavila in povezala s funkcionalnimi teorijami jaza. Slednje opisujejo, da socialno okolje oblikuje jaz vsaj na tri načine (Oyserman idr., 2012), ob katerih bom dodala možne povezave z oblikovanjem jaza ob uporabi dopinga.

■ Časovno socialen vpliv na jaz in uporabo dopinga

Ljudje bomo razvili svoj jaz glede na to, kar je pomembno v našem času in prostoru. Kaj je mogoče, kaj je pomembno, kaj mora biti razloženo, vse prihaja iz socialnega konteksta in vpliva na to, kaj bo posameznik sprejel za pomembno in za svoje. Iz tega je razvidno, da uporaba dopinga ne more biti nikoli impulzivna odločitev, temveč je socialno pogojena in preiščena odločitev s situacijsko vezanostjo. Brez vsaj delne socialne podpore športnik ne bo jemal dopinga, vsaj del njemu pomembnega socialnega okolja ga mora dojeti kot sprejemljivega, če ne celo zaželenega in za nekaj, kar je dovolj normalizirano, torej dovolj normalno za dotičen čas in prostor. Vpliv mnenja, socialne ocene drugega je večji, bližje kot je športniku oseba, ki izreka oceno. Torej športnika bo bolj prizadelo, če mu reče nekaj negativnega, kar ni skladno z njegovo podobo, član njegove ekipe ali trener, kot pa če mu to reče tekmeč. Skladno s tem bo imelo trenerjevo mnenje o uporabi dopinga večji vpliv in pomen kot pa mnenje širše okolice (npr. medijev, WADA).

Že predhodno smo videli, da se lahko športniki pretirano identificirajo s svojo vlogo športnika in da to olajša njihovo kršenje širših socialnih norm, norm družbe. V tem primeru se osredotočijo samo na subjektivno dojete norme svojega športa, tudi če so v nasprotju z njihovimi vrednotami izven športa. Videli pa smo tudi, da lahko športnik v tem procesu pade na nivo, kjer sledi samo eni izmed svojih potreb socialnega jaza, to je lastni zmagi, priznanju. Kar je ključen dodatek v temu delu prispevka, je, da do tega brez podpore ožjega okolja v športu, oseb, ki so mu v športu najbližje, ne bo prišlo. Torej, športnikova uporaba dopinga, povsem iz psihološkega vidika, brez podpore in spodbude za to s strani trenerja in/ali zdravnika ni možen. Tako bi morali biti za uporabo dopinga poleg športnikov kaznovani tudi vsi najbližji člani športnikove ekipe.

■ Situacijsko pogojen jaz in uporaba dopinga

Vidiki posameznikovega jaza, ki so pomembni v danem trenutku, so določeni s tem, kar je pomembno v danem trenutku. Torej v določenem trenutku se bo pri posamezniku izrazilo tisto, kar bo ocenil, da je pomembno za dotično situacijo. Vrhunski športniki so vsakodnevno vpeti v šport in v kontekst tekmovanj ter s tem medosebna primerjanja. S tem se situacijsko krepi ideja o zmagi in priznanju, kar zlasti pri narcisistično strukturiranih športnikih okrepi potrebo po izboljšanju lastne socialne pozicije in olajša odločitve za poseganje po dopingju oz. po čemerkoli, kar mu pomaga pri temu. Takšno doživljanje in posledično agresivno vedenje je prisotno, kadar ima športnik preveč močno ciljno usmerjeno motivacijo ali v fair play žargonu: "Cilj opravičuje vsa sredstva". Kljub temu da uporaba dopinga nikoli ni impulzivna odločitev, pa bo situacija lahko okrepila ali zmanjšala željo po uporabi dopinga. Tako se bo uporaba dopinga povečala v bližini Olimpijskih iger ali večjih – za športnika pomembnejših – tekmovanj. Po drugi strani pa, če bi se kazni za kršitve na večjih tekmovanjih povečale ali če bi se v tistem obdobju eksponentno povečalo dopinško testiranje športnikov ali če bi dobili rezultate dopinških testov še pred podelitvijo medalj, tako da športnik ne bi mogel doživeti zelene socialne potrditve, temveč bi dobil javno ponižanje, bi bila odločitev za uporabo dopinga bistveno težja.

■ Vpliv pojmovanja drugih o meni na jaz in uporabo dopinga

Da je posameznik lahko jaz, predvideva, da drugi sprejmejo in okrepijo lastnost sebstva (ang. selfhood), ki okrepi občutek posameznikove samozavesti in s tem občutek, da trud pripelje do rezultatov (Oyserman idr., 2012). To pomeni, da bi se ljudje morali počutiti bolj samozavestne in bolj sposobne doseganja svojih ciljev v socialnem kontekstu, ki omogoča potrditve. Ta vidik funkcionalnosti jaza nam za uporabo dopinga govori dve stvari. Prva je, da se športnik, ki začne uporabljati doping, ne počuti dovolj sposobnega za doseganje boljših rezultatov samo s svojim trudom. Druga je, da zaznava, da v uporabo dopinga vlaga določen trud in torej njegovo interpretacijo preoblikuje tako, da dopinga ne zaznava kot bližnjice za doseganje boljših rezultatov ali potrditve. Ob temu lahko tudi sklepamo, da bolj kot je postopek uporabe dopinga (npr. tako kot krvni doping) kompleksen, športnik lažje racionalizira, da se za svoj uspeh trudi, na nek (subverziven) način še bolj kot drugi.

V splošnem velja (Mead, 1967), da je naše celotno obnašanje in doživljanje prežeto z avtomatskimi pričakovanji in predvidevanji tega, kar naj bi o nas mislili drugi in sklepanjem, kakšno bo njihovo vedenje do nas. Pogosto se tem pričakovanjem tudi prilagajamo in skladno z njimi usklajujemo svoja vedenja. S tem namreč okrepimo svoj socialni jaz in svoj občutek ustreznosti.

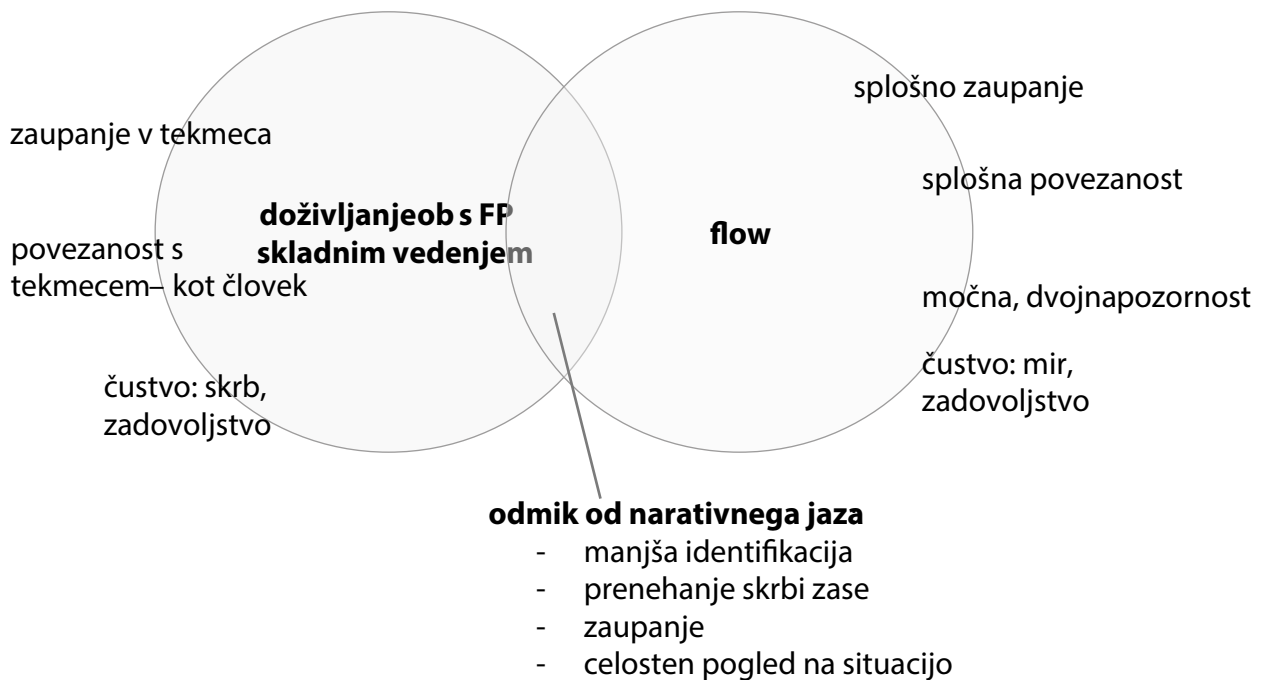
Tovrsten odziv lažje razumemo, če se zavedamo, da naš jaz nastaja in se razvija skozi kombinacijo izkušenj, ki jih doživimo, in naracije (Zahavi, 2007). Zgodba posameznika ni samo prepletena z zgodbami drugih (starši, sorojenci, prijatelji itd.), temveč je tudi vpletena v večjo zgodovinsko in skupno strukturo, ki mu daje pomen. Kadar posameznik spregovori o sebi, postane njegovo sebstvo del javne domene in njegova oblika ter narava sta vodeni z modeli kulture,

ki predpostavljajo, kaj naj bi sebstvo bilo in kaj naj ne bi bilo. Zato tudi pogosto športniki, ki uporabljajo doping, organizirajo javne dobrodelne prireditve ali ustanovijo svoje sklade za pomoč drugim ipd. Naš jaz (socialni/ narativni jaz kot objekt) je torej pogojen z mnenji drugih o nas in če se ta mnenja razlikujejo od našega, zlasti na področjih, ki jih posameznik skozi svojo družbeno kulturo ocenjuje kot pomembne, potem spravi to posameznika v disonanco in frustracijo (Zahavi, 2007). Ta se lahko pojavi v dveh primerih: kadar posameznik ocenjuje, da sam resnično ni to, kar mu je nekdo pripisal, in kadar je to, kar mu je nekdo pripisal res, vendar tega ne želi sprejeti. V tem primeru bi namreč sprejetje določene lastnosti pri sebi pomenilo sprejetje lastnosti, ki je socialno manj zaželena ali nezaželena, kar bi lahko pripeljalo do manjšega socialnega sprejemanja ali celo zavračanja. Posledično se posameznik bori za ohranitev svojega socialnega jaza pri sebi in drugih. Ali če povežemo to z Lowenom (2004), lažni jaz posamezniku ne omogoča več ustreznih psiholoških obramb in s tem socialno prilagojenega vedenja, ampak se športnik odzove s pretirano obrambo, ki ni skladna z dotično situacijo. Ta pretirana obramba lahko vključuje tudi besedno ali telesno agresivna dejanja. Poleg vsega, kar je bilo že izpostavljenega glede socialnega vpliva, ta vidik kaže načine opravičevanja ob uporabi dopinga, to dvojnost športnika, ki bo poskušal svojo podobo ohraniti ne zgolj znotraj sebe, ampak ker se ta ustvarja skozi socialno okolje, tudi znotraj tega. S tem (javnim lažnim jazom, javno podobo) si ustvarja tudi širšo socialno podporo, saj bo ob razkritju dopingiranosti prišlo do kognitivne disonance tudi pri športni javnosti, pri navijačih, publiki. Ker si vsi želimo verjeti v junake, v ljudi, ki so preko vseh ovir prišli do uresničitve svojih sanj, potencialov, bo običajno naša prva reakcija zanikanje, da je to možno in da se nismo mogli tako motiti o nekomu, ki smo ga spoštovali in lahko takrat naše sesutje iluzije prenesemo na WADA. Pri takšnih razkritjih bo del javnosti odreagirala z razvrednotenjem WADA, da so ljudje v tej organizaciji nepoštene, da imajo oni kaj proti športniku in ga hočejo uničiti. Iz tega vidika je uporaba dopinga tako zelo kruta, ker uničuje ideale otrokom, ker razvrednoti naše vrednote in ker razvrednoti delo mnogih ljudi in strukture, ki se borijo za ohranitev športa.

Če ne drugega, bi bilo smiselno, da se vsak posameznik zaveda tudi svojega vpliva na druge, ali kot pravi Adler (1949, str. 289): "Človek izbere in se ustvari v igranju vloge. Vsakršno dejanje pokaže, da sodba, ki izhaja iz okolja, ne vpliva samo na igralca, temveč tudi na ostale ljudi, ki so v podobnih pogojih."

■ Kako do uspeha na pošten način

Uporaba dopinga torej ne pripelje do uspeha. Ravno obratno, uporaba dopinga pokaže, da je takšen športnik osebno šibek in nestabilen. Kakšni pa so športniki, ki so dejansko lahko vzor, ki torej dosežejo uspehe na pravičen, enakovreden in enakopraven način? Raziskovanje doživljanja optimalnih športnih izvedb (ki se kaže npr. skozi t. i. *flow*) in doživljanja v situacijah, ki so skladne s fair playem, kažejo skupne značilnosti na več področjih. Prva je odmik od dela narativnega jaza, pri čemer se v obeh vrstah situacij športnik oddalji od skrbi zase, za svojo pozicijo, mnenju, ki ga imajo drugi o njemu ipd. To se kaže tudi skozi manjšo identifikacijo s situacijo, v kateri je, z večjih zaupanjem in s celostnim pregledom le-te. Poleg tega je razvidno, da so v obeh stanjih prisotni občutki povezanosti in zaupanja, ki je sicer v primeru *flowa* bolj splošno in nima usmerjenosti v katerikoli objekt, medtem ko so v primeru



Slika 1. Prikaz povezave med doživljanjem s fair-play skladnim vedenjem in med flowom kot doživljanjem ob vrhunski izvedbi.

fair-playa vedenj vsi ti faktorji ožje usmerjeni na drugega človeka. V obeh situacijah športnik doživlja določeno zadovoljstvo. Kadar športnik uspe na pravičen način, bo tudi spoštoval ne zgolj člane svoje ekipe, temveč tudi tekmece in ne bo imel do teh objektivizirajočega ali celo sovražnega odnosa.

■ Zaključek

Prikazala sem, da ima jaz pomembno in ključno vlogo v našem psihološkem in socialnem življenju, saj mu daje organiziranost, pomen in strukturo. V večini situacij v športu (kot tudi v celotnem življenju) igra glavno vlogo narativni jaz, ki je konstrukt, ki nastane skozi izkušnje iz resničnega življenja, pa tudi skozi ideale in ideje. Deficit v razvoju jaza pa lahko pripelje do narcisistične osebnostne strukture, ki se lahko v vedenju kaže kot samozavest, vendar je to zgolj lažen in površinski jaz, ki poskuša prekriti resničen, šibek in manj fleksibilen jaz. V nasprotju s tem, kar je bilo predolgo zmotno pojmovano, da tovrstna osebnostna struktura omogoča uspeh v športu, je skozi različne teorije in prakso jasno, da dejansko omogoča zgolj osnovo za nešportna dejanja, kot je uporaba dopinga. Za to se znotraj jaza dogodi več procesov, npr. športnikov jaz se odmakne in zanika del sebe, odmakne se in poskuša diskreditirati druge (tudi z lažmi, manipulacijami in agresivnostjo), zmanjša se fleksibilnost jaza in njegove sposobnosti situacijskega prilagajanja, zmanjšata se čustvena in mentalna stabilnost.

Kaže se tudi, da je negativno vrednotenje dopinga s strani družbe ključno za njegovo (ne)integracijo v jaz. Pri tem pa ne zadostuje širša družba, temveč je potrebno tudi jasno nasprotovanje dopinga s strani mikro-družbe, tj. socialne kulture športnega okolja vsakega športa in znotraj tega tudi vsakega kluba/reprezentance. Bolj kot bo doping socialno obsojan, kar se kaže tudi v teži kazni za kršitelje, ne samo športnike, temveč tudi za športnikom najbližje osebe v trenažnem procesu, manjša je verjetnost, da bo športnik njegovo

uporabo lahko integriral v svoj jaz, da se bo doping uporabljal, in večja je verjetnost, da bo šport obstal.

■ Literatura

1. Adler, F. (1949). The social thought of Jean-Paul Sartre. *American journal of sociology*, 55(3), 284–294.
2. American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, (4ed., text revision). Washington, DC: American Psychiatric Association.
3. Baumeister, R. F. (ur.) (1999). *The self in social psychology*. Philadelphia, PA: Psychology Press (Taylor & Francis).
4. Baumeister, R. F. in Bushman, B. J. (2011). *The Self: Social Psychology and Human Nature*. (2. izd.). Belmont, CA: Cengage Learning.
5. Cross, S. E. in Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122, 5–37.
6. Donahue, E. G., Rip, B. in Vallerand, R. J. (2009). When winning is everything: On passion, identity, and aggression in sport. *Psychology of sport and exercise*, 10, 526–534.
7. Gallagher, S. (2000). Philosophical conceptions of the self: implications for cognitive science. *Trends in Cognitive Sciences*, 4(1).
8. Herz, N., Baror, S. in Bar, M. (2020). Overarching States of Mind. *Trends in Cognitive Sciences*, 24 (3). <https://doi.org/10.1016/j.tics.2019.12.015>
9. Highham, A. in Harwood, C. (2005). *Momentum in Soccer: Controlling the Game*. Leeds, UK: Coachwise.
10. Hyatt, C. S., Sleep, C. E., Lamkin, J., Maples-Keller, J. L., Sedikides, C., Campbell, W. K. in Miller, J. D. (2018). Narcissism and self-esteem: A nomological network analysis. *Plos One*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0201088>
11. James, W. (1981). *The Principles of Psychology*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Kaufman, S. B. (2020). *Transcend: The New Science of Self-Actualization*. New York: TarcherPerigee. Penguin Group.

13. Kimmelmeier, M. in Oyserman, D. (2001). Gendered influence of downward social comparison on current and possible selves. *Journal of Social Issues, 57*, 129–148.
14. Lowen, A. (2004). *Narcissism: Denial of True Self*. NY: Simon & Schuster.
15. Markova, I., Moodie, E., Farr, R., Drozda-Senkowska, E., Eros, F., Plichova, J., idr. (2007). Social representations of the individual: A post-Communist perspective. *European Journal of Social Psychology, 28*, 797–829.
16. Mead, G.H. (1967). *Mind, Self and Society*, Chicago.
17. Ormrod, J. E. (2006). *Educational psychology: Developing learners*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Merrill Prentice Hall.
18. Oyserman, D. in Markus, H. R. (1998). Self as social representation. V S. U. Flick (ur.), *The psychology of the social* (str. 107–125). New York: Cambridge University Press.
19. Oyserman, D. (2009). Social identity and self regulation. V A. W. Kruglanski in E. T. Higgins (ur.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (2. izd., str. 432–453). New York: Guilford Press.
20. Oyserman, D., Elmore, K. in Smith, G. (2012). Self, Self-Concept, and Identity. V M. R. Leary in J. P. Tangney (ur.), *Handbook of self and identity*. New York: Guilford Press.
21. Roberts, R., Woodman, T., Hardy, L., Davis, L. in Wallace, H.M. (2013). Psychological skills do not always help performance: The moderating role of narcissism. *Journal of Applied Sport Psychology, 25* (3), 316–325.
22. Schacter, D.L., Gilbert, D.T., Wegner, D.M. in Nock, M.K. (2014). *Psychology*. New York: Worth.
23. Skinner, B. R. (2013). The Relationship Between Confidence and Performance Throughout a Competitive Season. All Graduate Plan B and other Reports. 285. <https://digitalcommons.usu.edu/gradreports/285>
24. Smeesters, D., Wheeler, S. C. in Kay, A. C. (2010). Indirect prime-to-behavior effects: The role of perceptions of the self, others, and situations in connecting primed constructs to social behavior. *Advances in Experimental Social Psychology, 42*, 259–317.
25. Smrdu, M. (2016). *Fenomenologija fair playa v ekipnem vrhunskem športu*. Doktorska disertacija, Ljubljana. Fakulteta za šport.
26. Stapel, D. A. in Koomen, W. (2001). I, we, and the effects of others on me: How self-construal level moderates social comparison effects. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 766–781.
27. Wallace, H. M. in Baumeister, R. (2002). The Performance of Narcissists Rises and Falls with Perceived Opportunity for Glory. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(5), 819–34.
28. Weinberg, R. S. in Gould, D. (2015). *Foundation of sport and exercise psychology* (6. izd.). Champaign, IL: Human Kinetics.
29. Woodman T in Hardy L. (2003). The relative impact of cognitive anxiety and self-confidence upon sport performance: a meta analysis. *J Sports Sci., 21*(6), 443–57.
30. Zahavi, D. (2007). Self and others. V D.D. Hutto (ur): *Narrative and Understanding Persons*. Royal Institute of Philosophy (Supplement 60, str.179–201). Cambridge: Cambridge University Press.

Maja Smrdu,
FAMNIT, Univerza na Primorskem, Koper
maja.smrdu@famnit.upr.si



Nina Makuc

Zgodovina dopinga skozi obdobja

Izvleček

Začetki dopinga segajo v začetke športa. Od antičnih časov pa vse do danes doping predstavlja enega izmed največjih izzivov, s katerimi se srečuje šport. Že od nekdaj so športniki pripravljani uporabljati (prepovedane) snovi za izboljšanje telesnih sposobnosti ne glede na posledice, ki jih tako dejanje prinaša.

Če se je doping pojavil in razvijal skupaj s športom, pa se je bolj proti dopingu začel razvijati bistveno kasneje. Kar nekaj časa so vodilni moške največjih športnih organizacij potrebovali, da so prepoznali problem dopinga v športu in začeli tudi primerno ukrepati. A časovni zamik še vedno ostaja in boj proti dopingu težko sledi hitremu razvoju in napredku farmacevtske industrije, kar pomeni, da na tržišču obstaja večje število snovi in postopkov, za katere (še) ni na voljo učinkovitih analiz za dokazovanje uporabe s strani športnikov. V članku je predstavljen zgodovinski pregled dopinga do ustanovitve Svetovne protidopinške organizacije leta 1999.

Ključne besede: doping, zgodovina, olimpijske igre, boj proti dopingu.

The history of doping by periods

Abstract

The phenomenon of doping dates back to the beginnings of sport. From the period of Antiquity until today, doping has been among the biggest challenges in sport. Since long ago, athletes have been willing to use (prohibited) substances to improve their physical abilities, regardless of the consequences of such a practice.

Even if doping appeared and evolved together with sport, the fight against it started developing much later. It took quite some time for the leaders of the biggest sports organisations to identify the problem of doping in sport and start taking appropriate measures. However, this lag still exists which is why the fight against doping can hardly keep up with the fast pace of development and progress in the pharmaceutical industry. That means we have a large number of substances and methods in the market for which effective analyses that would prove use by athletes are not (yet) available. The article offers a historical overview of doping up until the establishment of the World Anti-Doping Agency in 1999.

Key words: doping, history, the Olympics, fight against doping

■ Uvod

Šport se je v svoji zgodovini srečal s številnimi izzivi, a verjetno je ravno doping tisti, ki ima največji vpliv na potek športnih tekmovalj oziroma športne dosežke in je zaradi tega tudi najbolj kontroverzen. Doping je problem, ki se pojavlja praktično v vseh športih ne glede na zahteve športa, tradicijo ali popularnost.

Začetki dopinga segajo vse do antičnih časov, saj se je s pojavom tekmovalnega športa med ljudmi pojavila tudi težnja po pridobivanju prednosti pred drugimi. Konec koncev je želja biti boljši od drugih povsem običajna človeška lastnost. Seveda se snovi, ki so jih uživali v antičnih časih, ne morejo primerjati z dopingom modernega časa, a namera tistih, ki so želeli izboljšati svoje sposobnosti s pomočjo takšnih ali drugačnih pripravkov, ostaja enaka. Pridobiti prednost, biti boljši, zmagati. Ne glede na to, ali je to dovoljeno ali ne, ne glede na zdravstvene posledice, ki jih taka dejanja lahko povzročijo, in brez obzira do sotekmovalcev, ki so s tem oškodovani.

Vedno so in bodo obstajali posamezniki, ki bodo v želji po zmagi kršili družbene norme. V športu takšnemu početju največkrat re-

čemo goljufanje in obstaja vse od začetkov organiziranega športa. Kamniti podstavki stojijo ob vhodu na Olimpijski stadion v Olimpiji v Grčiji, kjer so potekale antične olimpijske igre. A na njih niso imena najboljših športnikov tistega časa, temveč tistih, ki so kršili olimpijska pravila. Na vsakem podstavku je napisano ime športnika, njegova kršitev (npr. podkupovanje nasprotnika) in imena članov njegove družine. Kršenje olimpijskih pravil so očitno jemali zelo resno v antičnih časih, a ni podatkov, da se je uporaba snovi za izboljšanje sposobnosti smatrala kot goljufanje (Yesalis in Bahrke, 2002).

■ Doping v antičnih časih

O izvoru besede »doping« se še vedno razpravlja – nekateri viri navajajo, da je afriški bojevnik Kaffiris dal ime »dop« stimulativnemu napitku, ki se ga je uporabljalo med verskimi ceremonijami (Conti, 2010), drugi viri pa, da izraz izhaja iz nizozemske besede *doop*, kar je ime alkoholne pijače, narejene iz grozdne lupine. Kakorkoli, izraz »doping« se je v angleškem slovarju prvič pojavil leta 1889 (Muel-ler, 2010), koncept uporabe umetnih sredstev z namenom pridobitve prednosti v borbi ali na tekmovalju pa obstaja vse od antičnih časov. Uživanje posebnih napitkov ali hrane s prepričanjem, da bo

to izboljšalo sposobnosti, lahko torej že v antičnih časih poimenujemo doping.

Posebne diete, uživanje »čudežnih«¹ napitkov, pripravljenih iz rastlin in živalskih delov z namenom izboljšanja sposobnosti in dosežkov, je dokumentirano tako v antični Grčiji kot Rimu (Conti, 2010). Različni viri kot prve snovi, s katerimi so posamezniki želeli izboljšati svoje sposobnosti ali premagati utrujenost in poškodbe, navajajo suhe fige, kombinacijo vina in konjaka, živalske testise in srca, halucinogene gobe in sezamova semena.

V antični Grčiji je bilo uživanje posebnih pripravkov povezano predvsem z nastopanjem na antičnih Olimpijskih igrah. Olimpijski zmagovalci so prejeli denarne nagrade, postali slavni in bili v svojem okolju spoštovani – razlogi, zakaj bi nekdo želel pridobiti prednost pred sotekmovalci, so bili torej podobni, če ne celo enaki kot v sedanjem času. V antičnem Rimu so predvsem po različnih poživilih (strijhinin) in halucinogenih posegali gladiatorji, vendar bolj z namenom preživetja kot izboljšanja svojih sposobnosti.

■ Razvoj dopinga in boja proti dopingu od 19. stoletja do ustanovitve Svetovne protidopinške agencije leta 1999

Druga polovica 19. stoletja z industrijsko revolucijo predstavlja tudi začetek moderne medicine in, ne naključno, veliko povečanje uporabe drog in drugih snovi z namenom izboljšanja sposobnosti. Če so se v začetku uporabljala predvsem poživila in ergogene snovi, to obdobje predstavlja rojstvo znanstvenega eksperimentiranja z anaboličnimi učinki hormonov (Yesalis in Bahrke, 2002). V tem obdobju so športna tekmovanja predstavljal tako obliko rekreacije in zabave, kot tudi posla. Leta 1865 naj bi nizozemski plavalci uporabljali poživila, ob koncu 19. stoletja pa evropski kolesarji mešanice različnih snovi – od kofeina do Vin Marianija, vina s primešanim kokainom. Leta 1886 je zaradi prevelikega odmerka kokaina in heroina umrl nizozemski kolesar, leta 1896 pa zaradi uporabe strijhnina Arthur Linton, kolesar iz Welsha (Lee, 2006).

V začetku 20. stoletja kljub odsotnosti testov in kazni ni zabeležena večjega števila primerov dopinga, kar lahko pripišemo različnim dejavnikom: zgodbe o smrtih in boleznih zaradi prevelike uporabe poživil so prestrašile športnike do te mere, da se jih niso več posluževali ali pa so zaradi teh zgodb postali bolj previdni. Ob tem je treba poudariti, da tako amaterski kot profesionalni šport v tem obdobju nista igrala pomembne vloge. Edina omembe vredna izjema je bila uporaba nitroglicerina pri sprinterjih z namenom širjenja žil (Lee, 2006).

Kot navajajo Kremenik, Onodera, Magao, Yuzuki in Yonetani (2006), pomemben mejnik predstavlja razvoj amfetaminov v 30 letih 20. stoletja, ki pri športnikih nadomestijo uporabo strijhnina. Razvoj amfetaminov – sintetičnih drog in njihova uporaba s strani športnikov predstavlja ključni trenutek za prihodnost olimpijskih tekmovanj in fair-playa. Kadarkoli so športniki ali njihovi trenerji odkrili snov, za katero so predvidevali, da bo izboljšala sposobnosti (ne glede na farmacevtski namen snovi), so jo nekateri športniki začeli jemati oziroma trenerji priporočati svojim športnikom.

V istem obdobju se začnejo tudi prvi poizkusi pridobivanja testosterona. Leta 1927 Fred Koch, organski kemik z Univerze v Čikagu,

pridobi esenco testosterona s pomočjo drobljenja več ton testisov bikov, ki jih je obdelal z benzenom in acetonom. Pridobljeno esenco je testiral na živalih in ugotovil, da povečuje moške karakteristike pri kastriranih piščancih ter agresivno vedenje pri kokoših in telicah. Zaradi dragega in zapletenega postopka posebnega zanimanja ni bilo (Todd, 1987). Kmalu za tem izumijo sintetični testosteron. Leopold Ruzicka, kemik s področja nekdanje Jugoslavije, je uspel predruščiti molekularno strukturo holesterola in proizvesti sintetični testosteron. Eksperimente so izvajali na ljudeh, znanstveniki pa so poročali o spremembi teles mladih moških, predvsem povečani rasti in moči prsnih ter ramenskih mišic. Vendar pa znanstveniki niso razumeli, zakaj sintetična oblika testosterona lahko sintetizira protein in pospeši postopek spremembe proteina v mišično maso (Elliott, Cart in Harvey, 1984 v Kremenik idr., 2006).

V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja je farmacevtska industrija velik poudarek dajala novim androgenim steroidom kot testosteronu. Raziskave so potekale predvsem v smeri kemične modifikacije steroidnih molekul z namenom ločiti različne učinke testosterona in proizvesti prevladujoče eritropoetične in anabolne steroide. Če so leta 1956 sodobni učbeniki o androgenih navajali 256 različnih androgenih steroidov, je leta 1976 število naraslo na preko tisoč (Andren-Sandberg, 2016).

Šestdeseta leta 20. stoletja v športu predstavljajo dobo androgenih anabolnih steroidov (AAS), predvsem med športniki v dviganju uteži in drugimi športi, kjer moč igra pomembno vlogo. Kot navaja Andren-Sandberg (2016), naj bi tretjina ameriških atletov jemala AAS na predolimpijskem trening kampu leta 1968. Od leta 1966 pa vse do padca Nemške Demokratične Republike leta 1990 je na stotine vzhodnonemških zdravnikov in znanstvenikov izvajalo dopinške raziskave in mladim športnikom obeh spolov dajalo poznana in eksperimentalna zdravila z namenom izboljšanja njihovih telesnih sposobnosti (Andren-Sandberg, 2016).

Kot začetek boja proti dopingu štejejo leto 1928, ko Mednarodna atletska zveza (IAAF) kot prva mednarodna športna organizacija prepove doping (Ivanova idr. 2006). A ker se testiranje ni izvajalo, je bila prepoved dokaj neučinkovita. Kar nekaj let kasneje, natančneje leta 1960 Mednarodni olimpijski komite ustanovi Medicinsko komisijo, leta 1967 pa je po smrti britanskega kolesarja Tommyja Simpsona v 13. etapi Dirke po Franciji Mednarodna kolesarska zveza (UCI) začela pripravljati protidopinška pravila.

Zgoraj omenjeni razvoj boja proti dopingu ter izdaja prve Liste prepovedanih snovi s strani Mednarodnega Olimpijskega komiteja leta 1967 (Andren-Sandberg, 2016) vodi do prvih testiranj na poletnih in zimskih olimpijskih igrah leta 1968 (Ivanova idr., 2006), a testiranja se izvajalo le za poživila. Do prvega odvzema medalje pride na igrah leta 1968 v Mexico City, ko je bil član švedske ekipe v modernem pentatlonu pozitiven na alkohol. Ekipi je odvzeta bronasta medalja (Ljungqvist, 2017).

Obsežnejše testiranje poteka na igrah v Munchnu leta 1972, kjer odvzamejo več kot dva tisoč vzorcev (Ljungqvist, 2017), 7 športnikov je pozitivnih.

Prvi testi za steroide se pojavijo šele v času iger v Montrealu v Kanadi (1976), a športniki v obdobju do naslednjih iger v Moskvi že začnejo posegati po težje izsledljivih hormonih, ki jih proizvaja tudi človeško telo samo, kot je testosteron (Andren-Sandberg, 2016).

Prva lista prepovedanih snovi je vključevala snovi, ki izboljšujejo sposobnosti, ko se jih jemlje pred tekmovanjem. Vendar pa so športniki uporabljali anabodne androgene steroide predvsem v trenažnem procesu z namenom povečanja mišične mase in moči. Steroidi so športnikom tudi omogočali, da so lahko trenirali več in se hitreje regenerirali. Za uspešno odkrivanje kršiteljev bi detekcija steroidov morala potekati v obdobju izven tekmovanj, kar je na začetku sprožilo nekaj etičnih polemik o primernosti testiranja športnikov na njihovem domu ali v službi, ki pa so bile na podlagi preiskav na Norveškem in Švedskem zavrnjene. Testiranja izven tekmovanj so lahko potekala za športnike, člane športne organizacije, ki je sprejela protidopinška pravila. Prva testiranja izven tekmovanj so tako v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja izvedli v Skandinavskih državah, a je bilo na mednarodnem nivoju še vedno veliko odpora. Šele primer Bena Johnsona z iger v Seoulu leta 1988 je opozoril svet, da so testiranja izven tekmovanj nujna za preprečevanje uporabe steroidov. Mednarodna atletska zveza (IAAF) je tako leta 1989 testiranja izven tekmovanj uvrstila v svoja pravila, Mednarodni olimpijski komite pa je leta 1991 ustanovil podkomisijo za testiranja izven tekmovanj, katere naloga je bila spodbujati in stimulirati mednarodne športne zveze in nacionalne olimpijske komiteje za lastne testne programe (Ljungqvist, 2017).

V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja so se skrivni dopinški programi pod nadzorom farmacevtov in strokovnjakov športne medicine širili od športa do športa. Jasno je bilo, da je doping deloval, in je, če športniki niso bili ujeti, prinašal zlate medalje. V olimpijskih športih je postal tako razširjen, da so nekateri želeli, da bi vse rekorde razveljavili, dokler ne bo mogoče odkriti vseh oblik dopinga (Baron, Martin in Ablol Magd, 2007).

Leta 1999 je Mednarodni olimpijski komite na podlagi šokantnih odkritij večjih količin prepovedanih snovi na Dirki po Franciji leto prej organiziral Svetovno konferenco o doping u v športu. Javne oblasti s celega sveta so se pridružile olimpijskemu gibanju z unikatnim sodelovanjem in ustanovijo WADA – Svetovno protidopinško agencijo (Catlin, Fitch in Ljungqvist, 2008). WADA je ustanovljena kot neodvisna organizacija, enotno sestavljena in financirana s strani športnega gibanja in vlad sveta. Glavne naloge vključujejo znanstveno raziskovanje, izobraževanje, razvoj protidopinških kapacitet in nadzor nad skladnostjo s Svetovnim protidopinškim kodeksom – dokumentom, ki harmonizira protidopinška pravila v vseh športih in vseh državah (WADA).

■ Zgodovina dopinga na olimpijskih igrah moderne dobe

Uporaba snovi za izboljšanje sposobnosti se na olimpijskih igrah pojavlja že več kot stoletje, a pri prvih dokumentiranih primerih do posledic (diskvalifikacij, odvzema medalj ...) ni prišlo.

Prvi dokumentirani primer dopinga se je zgodil na poletnih olimpijskih igrah leta 1904 v St. Louisu, Združenih državah Amerike. V Veliki Britaniji rojenemu ameriškemu maratoncu Tomu Hicksu je njegov trener Charles Lucas na 35 kilometru dal kombinacijo strihnina in konjaka ter jajčnega beljaka. To naj bi ga poživilo in mu pomagalo dokončati tekmo. Hicks je v cilju kolapsiral in so ga morali oživljati, a zmaga je bila kljub temu njegova (Kremenik idr., 2006).

Na poletnih igrah leta 1920 v Antwerp u v Belgiji je ameriški šprinter na 100 metrov Charlie Paddock pred štartom spil šeri z surovimi

jajci in zmagal (Eicher, 1997). Tako kot Hicks je tudi on medaljo obdržal.

Prva diskvalifikacija se je zgodila leta 1936 na poletnih igrah v Berlinu v Nemčiji, kjer so Američanko Eleanor Helm, zmagovalko v plavanju z iger leta 1932, diskvalificirali zaradi akutnega alkoholizma (Prendergast idr., 2003).

V petdesetih letih 20. stoletja se pojavi več primerov uporabe prepovedanih snovi v olimpijskih športih. Leta 1952 na zimskih igrah v Oslu več hitrostnih drsalcev potrebuje zdravniško pomoč. Po poročanju časnika *Christian Science Monitor* v garderobah najdejo več uporabljenih injekcijskih igel in ampul, kar predstavlja prvo dokumentirano uporabo amfetaminov na tekmovanjih. Iste leta sledijo poletne igre v Helsinkih, kjer naj bi prišlo do uporabe sintetičnega testosterona med atleti (Kremenik idr., 2006).

Smrt danskega kolesarja, Knuda Enemarka Jensena, na olimpijskih igrah v Rimu leta 1960 predstavlja pomemben mejnik. Olimpijske igre v Rimu so bile prve igre z neposrednim mednarodnim televizijskim prenosom. Dejstvo, da je smrt olimpijca neposredno spremljalo milijone gledalcev po vsem svetu, je bilo za Mednarodni olimpijski komite preveč. Na kocki je bil sloves olimpijskega in vrhunškega športa (Ljungqvist, 2017). Mednarodni olimpijski komite je tako leto kasneje ustanovil Medicinsko komisijo, katere naloga je bila oblikovanje strategije za preprečevanje uporabe prepovedanih snovi v olimpijskih športih (Catlin, Fitch in Ljungqvist, 2008).

Na zimskih igrah v Sapporu leta 1972 Mednarodni olimpijski komite testira 211 športnikov, na poživilo efedrin je pozitiven e hokejist (Todd in Todd, 2001). Iste leta na poletnih igrah v Munchnu izvedejo obsežnejša testiranja na narkotike in poživila. Urinski vzorci so bili testirani s plinsko kromatografijo (GC), odkrili so sedem pozitivnih vzorcev (Ivanova idr., 2006; Dirix, 1992). Pred poletnimi igrami v Montrealu (1976) je Mednarodni olimpijski komite na Listo prepovedanih snovi uvrstil tudi steroide. Zabeležili so 11 pozitivnih primerov, 8 od tega zaradi uporabe steroidov (Lee, 2006). Štiri desetletja kasneje uporaba steroidov še vedno predstavlja večino protidopinških kršitev (Ljungqvist, 2017).

Po olimpijskih igrah v Moskvi leta 1980 so retroaktivno analizirali vse urinske vzorce z novo metodo zaznavanja eksogenega testosterona, ki jo je razvil dr. Manfred Donike. Dvajset odstotkov vseh športnikov obeh spolov bi bilo pozitivnih, med njimi 16 dobitnikov zlate medalje (Todd in Todd, 2001).

Rastni hormon naj bi bil prva izbira med športniki na igrah v Los Angelesu leta 1984 (na Listo prepovedanih snovi so rastni hormon uvrstili šele leta 1989), tekmovalci modernega pentatlona pa naj bi se posluževali beta-blokatorjev, ki takrat še niso bili prepovedani. 24 članov ameriške kolesarske ekipe pa naj bi priznalo uporabo krvnega dopinga pred tekmovanjem (Todd in Todd, 2001).

Primer Bena Johnsona z iger v Seoulu 1988 je bil primer, ki je najbolj odmeval v javnosti. Odvzem zlate olimpijske medalje in svetovnega rekorda v prestižni atletski disciplini 100 metrov je javnost opozoril na razširjenost in nepoštenu prednost dopinga. Organiziran in načrtan boj proti doping u pa se je začel v letu 1999, ko beležimo ustanovitev Svetovne protidopinške organizacije WADA.

Konec 20. stoletja, predvsem pa začetek 21. stoletja, so olimpijski šport zaznamovale številne dopinške afere, od pobega športnikov pred protidopinškimi uradniki na igrah v Atenah do ruskega dopinškega škandala na igrah v Sočiju.

■ Zaključek

Uporaba različnih snovi za izboljšanje sposobnosti sega v antične čase. Z razvojem farmacevtske industrije na eni strani in športa na drugi strani se je (in se še vedno) razvijal tudi doping. Doping je postal globalni problem, predvsem pa velik izziv za znanstvenike v procesu odkrivanja novih metod za odkrivanje dopinga.

Trenutno obstaja na stotine poznanih prepovedanih snovi in enako število dizajnerskih, veterinarskih in še neidentificiranih snovi in postopkov, ki se jih zlorablja v športu (Baron idr., 2007). Pa ne samo v vrhunskem športu. Uporaba prepovedanih snovi se je razširila v šole in fitness centre. Med rekreativne športnike. Razširila se je tudi med odrasle moške in ženske, ki želijo izboljšati svoj izgled. Prepovedane snovi so preko svetovnega spleta dostopne praktično vsakomur, zato so preventivni protidopinški programi, predvsem na področju izobraževanja in informiranja, sedaj nujni bolj kot kadarkoli.

Tako kot pri drugih problemih, ki so dolgoročni in zaskrbljujoči, družba ne išče le rešitev, temveč tudi nekoga oziroma nekaj za kriviti. Večino, če ne vso, krivdo se s strani politikov, medijev, športnih zvez in medicinske sfere pripisuje športnikom. A gledano skozi zgodovino ob tem hitro opazimo ironijo. Ne samo, da je medicinska sfera razvila te snovi, igrala je tudi pomembno vlogo pri »prodaji« teh potencialnih čarobnih napojev. Zdravniki in trenerji so bili tisti, ki so v 19. in 20. stoletju športnikom dajali najprej poživila ter kasneje tudi steroide in druge snovi (Yesalis in Bahrke, 2002). In tudi v 21. stoletju ni nič drugače. Da se športnik izogne morebitnemu pozitivnemu dopinškemu testu, mora imeti za seboj strokovno ekipo – znanstvenike in druge medicinske strokovnjake, ki mu to omogočijo. Prav gotovo tega ne more početi sam.

Zgodovinski pregled razvoja dopinga in boja proti doppingu nazorno prikazuje hitrejši razvoj dopinga kot boja proti doppingu. Čas je, da se karte premešajo in boj proti doppingu ujame korak z razvojem dopinga. A dokler bodo »dopinški« strokovnjaki raje na strani nepoštenih športnikov kot na strani boja proti doppingu, se to prav gotovo ne bo zgodilo.

■ Literatura

- Andren-Sandberg, A. (2016). *The history of doping and anti-doping: a systematic collection of published scientific literature (2000-2015)*. Stockholm: Karolinska Institutet at Karolinska University Hospital.
- Baron, D. A., Martin, D. M. in Ablol Magd, S. (2007). Doping in sport and its spread to at-risk populations: an international review. *World Psychiatry*, 6, 118–123.
- Catlin, D., Fitch, K. in Ljungqvist, A. (2008). Medicine and science in the fight against doping in sport. *Journal of Internal Medicine* 264 (2), 99–114.
- Conti, A. (2010). Doping in sports in ancient and recent times. *Medicina nei secoli*. 22. 181–90.
- Dirix A. (1992) Medical Guide of the IOC Medical Commission. Lausanne: International Olympic Committee.
- Eicher, R. E. (1997). Ergogenic aids: What athletes are using and why. *The Physician and Sport Medicine*, 25 (4), 70–83.
- Ivanova, S., Ivanov, K., Papanov, S., Stoyanov, P., Penkova, E. in Ivanov, S. (2016). Historical review of doping in sport. *Наука и Младост*. 432–436.
- Kremenik, M., Onodera, S., Magao, M., Yuzuki, O. in Yonetani S. (2006). A Historical Timeline of Doping in the Olympics (Part 1 1896-1968). *Kawasaki Journal of Medical Welfare*, 12 (1), 19–28.
- Lee, Y-H. (2006). Performance Enhancing Drugs: History, Medical Effects & Policy. Dash Harvard Edu – 2006 Third year paper.
- Ljungqvist, A. (2017). Brief History of Anti-Doping. *Med. Sport. Sci*, 62 (1), 1–10.
- Müller R.K. (2010) History of Doping and Doping Control. In: Thieme D., Hemmersbach P. (eds) *Doping in Sports: Biochemical Principles, Effects and Analysis. Handbook of Experimental Pharmacology*, vol 195. Springer, Berlin, Heidelberg76.
- Prendergast, H., Bannen, T., Erickson, T. in Honore, K. (2003). The Toxic Torch of the Modern Olympic Games. *Veterinary and Human Toxicology*, 45 (2), 97–102.
- Todd, J. in Todd, T. (2001). Significant events in the history of drug testing and the Olympic movement: 1960-1999. In W. Wilson & E. Derse (Eds.), *Doping in Elite Sport*, (pp. 65–128) Champaign, IL: Human Kinetics.
- Todd, T. (1987). Anabolic Steroids: The Gremlins of Sport. *Journal of Sport History* 14 (1), 87–107.
- World Anti-Doping Agency – who we are. Pridobljeno s www.wada-ama.org
- Yesalis, C. E. in Bahrke, M.S. (2002). History of Doping in Sport. *International Sport Studies*, 24 (1), 42–76.

dr. Nina Makuc,
Slovenska antidoping organizacija
nina.makuc@sloado.si



Tanja Kajtna

Upoštevanje razvoja vrednot pri spodbujanju čistega športa

Izvleček

V članku predstavljamo način spodbujanja poštenega udeleževanja in spoštovanja pravil v športu za mlade, ki se s športom šele spoznavajo, in sicer skozi vrednotni razvoj posameznika. Na začetku so predstavljene definicije vrednot in njihove opredelitve in razvoj vrednot tekom življenja posameznika, kot ga je Musek (2000) opredelil po rezultatih svoje raziskave. Pokazali bomo primer, s katerim želimo skozi spodbujanje razmisleka o vrednotah v športu vplivati na vrednotni razvoj; še posebej pomembno pa je to, da to naredimo z otroku prijaznimi gradivi. Predstavili bomo knjižici, ki skozi sledenje obnašanja namišljenega lika spodbujata vrednote, ki jih želimo imeti pri odraslih športnikih ter ljudeh in ki sta posebnost v svetovnem merilu.

Ključne besede: vrednote, razvoj vrednot, moralni razvoj, zgodbice, doping.

Consideration of development of values in the promotion of clean sport

Abstract

The article presents a method for promoting fair engagement in sport and compliance with the rules in sport for young people who are just starting to learn about sport through their personal values. At the beginning, some definitions of values are provided and development of values during an individual's life is presented in accordance with the definition by Musek (2000) which was based on the results of his study. We will present an example as a tool to influence development of values by encouraging critical thought about the values in sport. It is particularly important that the materials used are suitable for children. We will present two booklets where the behaviour of an imaginary character is used to promote the values we want to see in adult athletes and people in general. The booklets are unique on a global scale.

Key words: values, development of values, moral development, stories, doping

■ Vrednote

Musek (2000) vrednote opredeli kot generalna prepričanja in pojmovanja o nekih pojavih, h katerim si prizadevamo in ki nam zato predstavljajo neke cilje in ideale. Gre torej za neke vrste posplošena, relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih visoko cenimo, ki se nanašajo na široke kategorije podrejenih objektov in odnosov ter ki usmerjajo naše vedenje kot življenjska vodila. Podobno Rokeach (1973) vrednote opredeli kot splošni model za razreševanje konfliktov pri odločanju, Schwartz in Bilsky (1987) pa menita, da so vrednote pojmovanja ali prepričanja o želenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo specifične situacije, usmerjajo in vodijo izbiro ali pa oceno nekih vedenj ali pojavov in so tudi urejena glede na njihovo relativno pomembnost.

Avtorja zgornje definicije sta tako izdelala tudi obrazec za definicijo vrednote, ki naj bi združeval vse pomembne komponente pojma, in sicer je vrednota »... individualno pojmovanje transsituacijskega cilja (terminalni, instrumentalni), ki izraža interese (individualni, ko-

lektivni, obojni), povezano z motivacijsko domeno (uživanje, moč ...) in ga ocenjujemo v stopnjah pomembnosti (zelo pomemben do nepomemben) kot vodilno načelo v svojem življenju (Schwartz in Bilsky, 1987, str. 172).

Vrednote so torej nekaj, kar usmerja naše gibanje in delovanje, kar nas vodi v aktivnost, animira in spodbuja naše delovanje v okolju v določeni smeri in seveda v odnosu do določenega objekta. Vrednote imajo nekoliko abstrakten značaj in jih težje pripišemo predmetom, nanašajo se namreč bolj na razrede pojavov, ne gre pa zanemariti njihovega družbenega in kulturnega značaja.

■ Razvoj vrednot v življenju posameznika

Pojave kot »lepe«, »grde«, »dobre« in »slabe« kategorizirajo že predšolski otroci, in te zgodnje kategorizacije lahko smatramo za predstopnjo v razvoju vrednot (Musek, 2000). Pri oblikovanju indi-

vidualnih vrednot in vrednostnih sistemov imajo zelo veliko vlogo posameznikove izkušnje, ki jih dobimo preko procesa socializacije in ponotranjenja vrednot kulture, v kateri živimo, veliko vlogo pa ima tudi še en drug dejavnik (Musek, 2000). Področja, v katera vlagamo veliko osebne energije in za katera se mnogo trudimo, počasi, z veliko vložene energije, pridobivajo na vrednosti, vse, za kar se zanimamo in trudimo, v našem jazu podzavestno pridobiva na vrednosti – to je dobra razlaga tega, da med ljudmi različnih poklicev najdemo bistvene razlike v vrednostnih hierarhijah.

Musek (2000) se je ukvarjal z vprašanjem, kako se vrednote pri posamezniku razvijajo skozi življenje, torej predvsem od mladostništva do starosti, saj se v mladostništvu izoblikujejo in nastanejo prve »prave« vrednote, ki ne predstavljajo več samo nekih implicitnih kategorij. Pri tem je uporabil prerezni pristop, saj bi longitudinalna študija lahko trajala celo deset let ali več, če bi jo kombinirali s prereznim pristopom. Primerjal je razlike v vrednostnih orientacijah med različnimi starostnimi skupinami. Za preverjanje ujemanja rezultatov pa je uporabil tudi tri različne lestvice pri treh različnih vzorcih odraslih oseb, in sicer Pogačnikovo lestvico vrednot (Lešnik 1992), pri drugem vzorcu je bila uporabljena lestvica s 37 vrednotami, v zadnjem vzorcu pa je bila uporabljena MLV, ki zajema 54 vrednot (Musek, 2000).

V raziskavi Lešnikove (1992) se je pokazalo, da s starostjo narašča pomembnost vrednot načela, varnost, vera in lepota, s starostjo pa upada pomen vrednot, kot so razumevanje s partnerjem, ljubezen, samoizpolnjevanje. Tako lahko sklepamo, da imajo prve vrednote večji pomen za starejše ljudi, druge pa so pomembnejše mlajšim. Diskriminantna analiza je pokazala, da so pri najmlajših ocenjevalcih (20–30 let) najbolj cenjene vrednote razumevanje s partnerjem, ljubezen, samoizpolnjevanje in ustvarjanje, pri srednji skupini (35–45 let) so najvišje cenjene vrednote moč, nove izkušnje, udobje, medtem ko so pri najstarejši skupini ocenjevalcev (nad 50 let) najvišje cenjena načela, vera in varnost.

V raziskavi, kjer je bila uporabljena lestvica s 37 vrednotami, vidimo, da s starostjo narašča pomen vrednote upanje, upada pa pomen naslednjih vrednot: zabava, vznemirljivo življenje, družabnost, spolnost, samoizpolnjevanje, dober poklic, ugled, napredek, resnica in še nekaterih (Musek, 2000). Ti rezultati pravzaprav niso presenetljivi, če si ogledamo razvojne značilnosti različnih starostnih obdobij. Tako je razvojna naloga mladih ljudi, da si najdejo življenjskega partnerja, da se preizkusijo v različnih socialnih vlogah, da si izoblikujejo identiteto, da se tudi še igrajo in se zabavajo, in razumljivo je, da k takšnim nalogam spadajo vrednote, kot so ljubezen, zabava, družabnost. Odrasli ljudje na vrhuncu svojih moči imajo razvojno nalogo doseganja izpolnitve v poklicu, ki so si ga izbrali za svojo pot, uspešno življenje s partnerjem in vzgojo otrok, posvečajo se materialnim dobrinam in uveljavljanju, zato so prisotne vrednote, kot so moč, nove izkušnje in udobje, pri starejši generaciji pa na vrsto pride najprej izpolnjevanje dolžnosti in odgovornosti, čemur sledijo naloge samooblikovanja, izpolnjevanja, osebni razvoj, kulturni in duhovni vzpon, pregled življenja, sodelovanje z družino, skrb za preostanek lastnega življenja, zato vrednote, kot so vera, načela in varnost.

V mlajšem obdobju se torej bolj usmerjamo k ciljem, ki so povezani s čutnimi zadovoljstvi, ugodjem in uživanjem, in to so cilji, ki bi jih lahko povezovali s tako imenovanim hedonskim vrednotnim tipom (Musek, 2000). Kasneje v izpolnjevanju poklicnih nalog in skrbi za družino pridejo v posameznikovem življenju vrednote do-

seganja, uspešnosti in moči, ki jih lahko označimo kot potenčne vrednote, nato sledijo vrednote dolžnosti in odgovornosti, govorimo o moralnih, etičnih in societalnih vrednotah, na koncu pa jim sledijo vrednote ustvarjalnega uresničevanja, osebne rasti in izpolnitve. Tem vrednotam ustrezajo generalne kategorije vrednot, ki jih je Musek (2000) odkril v svoji raziskavi, in sicer gre za dimenzijo hedonskih vrednot (čutno uživanje, ugodje, zadovoljstvo), sledi jim dimenzija vrednot potence (vrednote statusa, moči, imetja, uveljavljanja, doseganja, uspešnosti), nato sledi dimenzija moralnih idealov (značajski, delovni, družinski, socialni, etični) in dimenzija idealov izpolnitve (ustvarjalne, spoznavne, duhovne, kulturne, samoaktualizacijske vrednote). Raziskovalne analize kažejo, da se te dimenzije vrednot združujejo v dve »superdimenziji« (Musek, 2000), in sicer prva obsega hedonske in potenčne vrednote, avtor jo je označil kot dionizično superdimenzijo, v drugi superdimenziji pa so moralne in izpolnitvene vrednote, označena pa je kot kategorija apolonskih vrednot.

Tako govorimo, da so mlajše osebe bolj usmerjene k hedonskim in potenčnim vrednotam, torej k dionizičnim vrednotam, starejše pa k moralnim in izpolnitvenim, torej apolonskim. To so potrdili tudi rezultati študije avtorja, ki kažejo, da pomembnost dionizičnih vrednot negativno korelira s starostjo, medtem ko pomembnost apolonskih vrednot pozitivno korelira s starostjo. Čeprav je slednja korelacija nizka, avtor meni, da lahko sklepamo, da s starostjo raste pomen apolonskih, torej moralnih in izpolnitvenih vrednot, medtem ko upada pomen dionizičnih, torej hedonskih in potenčnih vrednot – te naj bi bile tako najpomembnejše pri mlajših osebah.

Tudi generacijske razlike in konflikti v vrednostnih usmeritvah, o katerih smo že govorili, so lahko posledica tega – dve generaciji sta v različnem obdobju razvoja vrednotnih usmeritev – tako mladim bolj ustreza zabava, starejšim pa bolj delo, doseganje uspeha in najstarejšim izpolnjevanje lastnih potencialov. Zanimivo je tudi, da obstajajo nekatere vrednote, ki jih vnuki in stari starši ocenjujejo bolj podobno kot generacija staršev – gre za potenčne in izpolnitvene vrednote, še posebej statusne, kulturne in aktualizacijske – vse te vrednote so pri srednji generaciji pomembnejše, medtem ko jim mlajši in starejši pripisujejo manjšo pomembnost.

Starejša kot je generacija, bolj ceni religijske, tradicionalne, societalne in patriotske vrednote, in mlajša kot je generacija, večji pomen pripisuje čutne vrednote, medtem ko se je pri srednji generaciji pokazalo tudi, da najbolj ceni statusne, kulturne in aktualizacijske vrednote (Musek, 2000). Poleg tega pa se pri srednji generaciji pojavi ena zanimivost glede spola – demokratske, tradicionalne, kulturne, socialne, religijske in varnostne vrednotne usmeritve so bolj izražene pri ženskah.

■ Povezava morale in vrednot

Posledica moralnega razvoja je pravzaprav vest, ki smo jo opredelili kot sklop nekaj prepričanj, po katerih hočemo živeti – kot to bi lahko opredelili tudi moralo, torej občutek za prav in narobe, ki usmerja naše delovanje (Kohlberg, 1984). To je torej nek sklop pravil, ki nas vodi skozi življenje, prav tako pa smo vrednote opisali kot nekaj, čemur priznavamo veliko vrednost in k čemur stremimo v vsakdanjem življenju. Vrednote so nekaj, kar nam veliko pomeni, in k čemur si pravzaprav prizadevamo, morala pa nam da občutek za to, kaj je prav in kaj ne, kaj sprejemljivo in kaj nesprejemljivo.

Vidimo, da tako vrednote kot morala na nek način usmerjajo naše delovanje in oba pojma govorita o usmerjanju našega življenja – prvi pove, kaj nam je pomembno, in drugi nam pove, ali je to, v kar verjamemo, pravilno ali napačno; vendar pa lahko sklepamo tudi, da si kot vrednote izbiramo stvari, za katere smo v razvoju izvedeli, da so dobre, pravilne in ustrezne (Kajtna, 2003). Razvoj vrednot pri posamezniku in njegov moralni razvoj sta povezana – potem, ko neko vedenje sprejememo za pravilno, ko neko prepričanje sprejememo za ustrezno in dobro, nam to predstavlja tudi vrednoto. Kar pomeni, da s spodbujanjem pravih vrednot razvijamo tudi moralne vidike posameznikovega delovanja.

■ Kohlbergova kognitivna teorija moralnega razvoja

Lawrence Kohlberg je leta 1969 na podlagi Piagetove teorije (Piaget, 1995) razvil eno najpogostejše navajanih in uporabljenih teorij moralnega razvoja (Kohlberg, 1984), posameznikovo stopnjo moralnosti pa je preverjal na podlagi zgodbic, kjer so posamezniki morali razmišljati o tem, kaj smatrajo kot ustrezen odziv v neki moralni dilemi. Najbolj znana je tako imenovana Heinzova dilema:

»V Evropi je neka ženska umirala za redko vrsto raka. Obstajalo je zdravilo, za katero so zdravniki menili, da bi ji lahko pomagalo, in sicer je bila to redka vrsta radija, ki jo je nedavno odkril farmacevt iz istega mesta. Izdelava zdravila je bila sicer draga, vendar pa je farmacevt za zdravilo računal še desetkrat več. Tako je za radij plačal 200 dolarjev, za majhno dozo zdravila pa zaračunal 2000 dolarjev. Mož bolne ženske, Heinz, si je poskušal pri vseh znancih izposoditi denar, a mu je uspelo zbrati le 1000 dolarjev, torej polovico cene zdravila. Farmacevtu je povedal, da njegova žena umira in ga je prosil, naj mu zdravilo proda ceneje ali naj mu dovoli, da preostali denar prinese kasneje. Farmacevt pa mu je odvrnil: »Ne, zdravilo sem odkril jaz in z njim nameravam dobro zaslužiti.« Heinz je pričel obupovati in razmišljati o tem, da bi vdrl v lekarno in za ženo ukradel zdravilo. Ali naj Heinz ukrade radij?« (Kohlberg in Gilligan, 1971, v Clarke – Stewart, Perlmutter in Friedman, 1988).

Glede na posameznikovo argumentacijo odgovora je Kohlberg opredelil, na katerem nivoju moralnega razvoja se posameznik nahaja, opredelil je tri stadije moralnega razvoja, vsak od stadijev pa je sestavljen iz dveh faz. Tako je prvi stadij, stadij prekonvencionalne moralnosti, sestavljen iz faze »orientacija k ubogljivosti in strahu pred kaznijo« (prav je tisto, za kar nismo kaznovani, kar rečejo pravila) in instrumentalno relativistične faze (prav je to, kar si jaz želim). Naslednji stadij je stadij konvencionalne moralnosti in spet je sestavljen iz dveh faz – orientacije k medsebojnemu ujetanju (prav je tisto, kar pravi posameznikova referenčna skupina) in usmerjenosti k avtoriteti, zakonu, dolžnosti (prav je to, kar pravi črka zakona).

Tretji, najvišji stadij moralnosti je Kohlberg poimenoval postkonvencionalni, v prvi fazi postkonvencionalnega stadija so ljudje orientirani k vzdrževanju socialnih pogodb in dogovorov – vedo, da so zakoni posledica nekega dogovora in da se jih s pomočjo konsenza lahko tudi spremeni. Najvišja faza po Kohlbergu pa je orientacija k univerzalnim etičnim principom – etične vrednote posameznika so posledica pravice, recipročnosti, enakosti, upoštevanja vrednosti človeškega življenja in človeških pravic (Clarke-Stewart idr., 1988).

Vrednote so sestavni del človekovega nadjaza (Superega) – ta namreč vključuje vse, česar smo se naučili v družini in kulturi in kar smo ponotranjili, kar je povezano z etiko, moralo in vrednotami (Nietzel, Bernstein in Milich, 1998) in na ta način pomembno vplivajo na posameznikovo vedenje. Niso le preference in odraz naših želja v nekem trenutku, temveč nekaj, kar čutimo, da mora biti preferirano.

■ Kako spodbujati vrednote v športu?

Športnike pogosto omenjamo kot nosilce visokih moralnih načel, kot tiste, ki naj bi kot vzorniki pri mladih spodbujali tudi ustrezne vrednote (Škof, 2016). Balague (1999) je tako na primer izpostavila, da je za učinkovito delo s športniki pomembno prav poznavanje njihovih vrednot, saj so neizogibno povezane z motivacijo, ki jo kažejo za trening in tekmovanje.

Raziskave kot pomembne za športnike izpostavljajo druženje, dobro zdravje in samouresničitev (Simmons in Dickinson, 1986), spoštovanje družbenih načel in družbene pripadnosti (Tušak in Tušak, 2001). Černohorski (2001) je pri športnikih ugotovil velik pomen čutnih in patriotskih vrednot ter potrebe po varnosti, pri športnicah pa apolonsko-societalne vrednote. Havelka (1981, v Havelka in Lazarevič, 1981) je pri vrhunskih športnikih ugotovil veliko mero altruističnih vrednot, podobno je Cankarjeva (1996) pri športnikih našla močno izražene vrednote moralnega in izpolnitvenega vrednotnega tipa.

Med te vrednote zagotovo lahko prištejemo tudi poštenost in zanimiv način za spodbujanje vrednot pri otrocih je skozi zgodbice, podobno kot je Kohlberg skozi zgodbice preverjal moralni nivo ljudi. Zgodbica, ki je namenjena spodbujanju poštenosti in je vključena v program spodbujanja vrednot pri osnovnošolcih, ki ga je pripravila Slovenska antidoping organizacija (SLOADO), je sestavljena iz dveh sklopov, ki sta namenjena otrokom v starosti 6 do 10 let.

Prva zgodbica ima naslov »Gamsek Miha in prvo tekmovanje« (Smrdu, Makuc in Kajtna, 2018a) ter gre takole:

Gamsek Miha je od malega rad tekel. Poln energije in veselja je pretekel vsa bližnja pobočja in visokogorske travnike. Neizmerno je užival v teku, zato so ga starši vpisali v malo šolo gamsjega teka. Tam je šele bilo zabavno!

Miha je spoznal veliko prijateljev, s katerimi so se družili na treningih in ravno tako po njih. Nekateri so bili bolj spretni v skakanju med ruševjem, nekateri pa so bili zelo hitri na odprtih ravninah. Vsi pa so se spodbujali med seboj in z navdušenjem spoznavali nove tekaške terene in se učili novih spretnosti. Radi so tudi tekmovali in so se veselili, ko je bil kdo izmed njih še posebej hiter. To jim je dajalo dodatno voljo, da so še bolj redno trenirali in se skupaj veselili vsakega naslednjega treninga. Edino gamek Tomaž, ki je bil sicer pogosto najhitrejši tekač, uspehov drugih gamsov ni bil najbolj vesel. Vedno je želel biti najboljši in v središču pozornosti. Zato je velikokrat zbadal tiste, ki so ga prehiteli in iskal izgovore, zakaj on ni bil najboljši. Ostali gamski so se že navadili njegovega obnašanja in njegovih pripomb niso več poslušali. Ker je imel rad tek, je pač bil del skupine.

Po vseh napornih treningih in različnih tekmovanjih je prišla na vrsto najpomembnejša tekma leta. To je bila tekma za pokal se-



Slika 1. Prizora iz slikanic o vrednotah v športu in prizadevanju za čisti šport.

vernih pobočij Triglava! Mali gamsi so komaj čakali to tekmovanje, saj je bila to prva tako pomembna tekma. Miha si je že zvečer skrbno pripravil športno torbo in bolj slabo je spal, saj je celo noč razmišljal o tekmi. A ko je zjutraj videl svoje prijatelje, ga je minila vsa utrujenost in je komaj čakal, da se vsi skupaj poženejo na progo. Miho in druge gamske so prišli spodbujati tudi starši, bratje in sestre, ostali sorodniki ter prijatelji. Mali gamsi so imeli kar malo treme in tudi Miho so se na startu zatresle noge, a ko so se po žvižgu pognali v tek, je bilo takoj vse dobro. Sprva so tekli po ravnici in Tomaž je prevzel vodstvo. Ko pa so pritekli med ruševje, se je najbolje znašel Miha in že pritekel Tomažu ob bok. Takrat pa je Tomaž namenoma spotaknil Miho, ki je grdo padel. Opraskal si je rogovje in je postal, tako zaradi bolečine, kot zaradi Tomaževega dejanja, zelo žalosten. Tik za njima je že pritekel Peter, ki se je tudi potegoval za eno od medalj. Videl je, kaj se je zgodilo in Miho takoj priskočil na pomoč. Pomagal mu je vstati in ga potolažil. Mihu je Petrova prijaznost vrnila voljo, in skupaj sta se pognala po progi proti cilju. Peter je vzpodbujal Miho, naj teče naprej, ker ima več moči. Miha je resnično, kljub padcu, skoraj spet dohitel Tomaža, a prehiteti ga ni mogel več. Tako je Tomaž prvi pritekel v cilj, Miha za njim in Peter kot tretji.

Sodnik je zapiskal in k sebi poklical Tomaža. Razveljavil je njegov rezultat zaradi nešportnega vedenja, saj je dobro videl, kaj je naredil med tekmo. Tako je Miha osvojil zlato medaljo, Peter srebrno, tretja pa je bila gamsinja Sanja. Potem pa je sodnik razglasil, da Petru podeljuje posebno zlato medaljo. To si je zaslužil z izrednim športnim vedenjem, ker je tako nesebično pomagal Miho.

Mali gamsi so se veselili uspehov in prvih izkušenj na veliki tekmi. Gamsek Miha je bil presrečen, da je poleg zlata medalje dobil še veliko večje darilo – novega prijatelja, gamska Petra. Od tedaj naprej sta se vedno skupaj podila po visokogorskih pašnikih, med ruševjem in po skalnatih pobočjih. Tomaža, ki se je še vedno ukvarjal s tekmo, pa so se ostali gamski bolj izogibali in se niso želeli družiti

z njim. Mali gamsi so spoznali kako pomembno je pošteno tekmovanje in kako lepo je imeti prijatelje.

Namen zgodbe je pravzaprav spodbuditi razmislek o pomenu poštenosti in spoštovanja pravil na primeru gamska, ki je hotel skozi kršenje pravil zmagati na tekmovanju, a je bil za to kaznovan. Ta precej klasično zasnovana zgodbica s pozitivnim likom in njegovimi prijatelji, ki ga obvarujejo pred posledicami dejanj negativnih likov, je vključena tudi v program »Vrednote v športu v vsakem razredu osnovne šole« (Makuc in Dobida Verdnik, 2019) in je namenjena otrokom tretjih razredov osnovnih šol, ker pa je eden ključnih elementov dobrega učenja tudi ponavljanje in obnavljanje znanja, je za otroke petih razredov pripravljeno nadaljevanje zgodbe z naslovom »Gams Miha in čudežne jagode« (Smrdu, Makuc in Kajtna, 2018b), kjer pa je že izpostavljena beseda doping in je razmišljanje otrok tudi že bolj ciljno usmerjeno v boj za čisti šport.

Obe zgodbici sta prikazani v otroku zanimivem formatu in opremljeni z duhovitimi ilustracijami Marka Kočevarja, kar otroke še dodatno pritegne k sodelovanju. Druga zgodba tako opisuje, kako sedaj že malo starejši gams Miha nadaljuje s treningi teka v svojem klubu, tudi tu Tomaž ostaja njegov največji tekmeč in oba se borita za laskavi naslov najboljšega tekača Severnih pobočij Triglava. Pred glavno tekmo je imel Tomaž izkušnjo s čudnim škratom, ki mu je ponujal prepovedane čudežne jagode, imenovane doping. V zgodbi se potem Tomažu jemanje čudežnih jagod izkaže za izjemno nevarno, vendar pa kot v vsaki dobri pravljici tudi tu Tomaž na koncu spozna svojo zmoto in skozi spoznavanje le-te pridobi nove prijatelje in se zaobljubi temu, da bo v prihodnosti ravnal v skladu s pravili.

Z otroki se potem vsakič izvede delavnico o njihovem razmišljanju, v tej drugi zgodbi na primer o tem, da obstajajo načini, kako se hitreje pride do boljših rezultatov, toda ti imajo vedno tudi svoje

pasti in negativne posledice, ki so večje kot pozitivne in tudi trajajo dlje. Zgodbam so dodane tudi ključne poante, na primer v drugi zgodbici, da »vsakdo, ki je pameten in bi rad kaj dosegel v športu, bo treniral pridno, zdravo jedel, poskušal skupaj s prijatelji čim bolj uživati v športu in ne bo iskal bližnjic do uspeha« (Smrdu, Makuc in Kajtna, 2018b, str. 10).

■ Zaključek

Vrednote so posplošena, relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih visoko cenimo, ki se nanašajo na široke kategorije podrejenih objektov in odnosov in ki usmerjajo naše vedenje kot življenjska vodila, posledica moralnega razvoja pa je pravzaprav vest, ki smo jo opredelili kot sklop nekih prepričanj, po katerih hočemo živeti – kot to bi lahko opredelili tudi moralo, torej občutek za prav in narobe, ki usmerja naše delovanje (Musek, 2000). To je torej nek sklop pravil, ki nas vodi skozi življenje. Tako morala kot tudi vrednote torej usmerjajo naše delovanje in oba pojma govorita o usmerjanju našega življenja – prvi pove, kaj nam je pomembno, in drugi nam pove, ali je to, v kar verjamemo, pravilno ali napačno.

Moralni in vrednotni razvoj sovpadata (Kajtna, 2003) – po značilnostih sovpadajo hedonske vrednote in prvi ter drugi stadij po Kohlbergu, nato sovpadajo potenčne vrednote in tretji ter četrti Kohlbergov stadij, nakar so si po značilnostih zelo sorodne moralne vrednote in peta faza po Kohlbergu, na koncu pa se skladajo še vrednote izpolnitve in šesti Kohlbergov stadij. Zato lahko vrednotni in moralni razvoj spodbujamo hkrati in v članku sta predstavljeni dve zgodbici o gamsu Mihi, ki skozi odraščanje postopoma spoznava pomen najprej pravil in potem še čistega športa (Smrdu, Makuc in Kajtna, 2018a in 2018b). Iskanje in opredeljevanje moralnega razvoja skozi zgodbice je sicer pogosto uporabljena metoda, že Kohlberg jo je uporabil za pojasnjevanje svoje teorije moralnega razvoja (Clarke-Stewart idr., 1988), v tem kontekstu pa je uporabljena za to, da se otroci že zgodaj začnejo spraševati in razmišljati o ključnih vrednotah športa, kot sta poštenost in spoštovanje pravil, ki sta tudi kasneje osnova za zagotavljanje čistega športa in boja proti dopingu.

■ Viri

- Balague, G. (1999). Understanding identity, value and meaning when working with elite athletes. *Sport Psychologist*, 13 (1), 89–98.
- Cankar, Ž. (1996). *Vrednote in vrednotni sistem kajakašev in kanuistov na divjih vodah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Clarke – Stewart, A., Perlmutter, M in Friedman, S. (1988). *Lifelong human development*. New York: John Wiley.
- Černohorski, B. (2001). Motivacija in vrednote v vrhunskem športu. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.
- Havelka, N. in Lazarevič, L. (1981). *Sport i ličnost*. Beograd: Sportska knjiga.
- Kajtna, T. (2003). *Osebnost, vrednote in potreba po dražljajih pri športnikih rizičnih športov: magistrska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development (Book 2)*. New York: Harper & Row.
- Lešnik, P. (1992). *Vrednote v odnosu do spola in do starosti. Diplomsko naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Makuc, N. in Dobida Verdnik, M. (2019). *Vrednote v športu v vsakem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.
- Musek, J. (2000). *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy, Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Nietzel, M. T., Bernstein, D. A. in Milich, R. (1998). *Introduction to clinical psychology*. 5th Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Piaget, J. (1995). *The essential Piaget: an interpretive reference and guide*. London: J. Aronson
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Schwartz, S. H., in Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of personality and social psychology*, 53 (3), 550–562.
- Simmons, D. D. in Dickinson, R. V. (1986). Measurement of values expression in sports and athletics. *Perceptual and Motor Skills*, 62 (2), 651–658.
- Smrdu, M., Makuc, N. in Kajtna, T. (2018a). *Gamsek Miha in prvo tekmovanje: knjiga o poštenem športu*. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.
- Smrdu, M., Makuc, N. in Kajtna, T. (2018b). *Gams Miha in čudežne jagode: knjiga o poštenem športu*. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.
- Škof, B. (2016). *Šport po meri otrok in mladostnikov*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Tušak, M. in Tušak, M. (2001). *Psihologija športa*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

izr. prof. dr. Tanja Kajtna, univ. dipl. psih.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport
tanja.kajtna@fsp.uni-lj.si



Jernej Pisk

Bi doping morali dopustiti? 0 razlogih za doping in problemih boja proti doping

Should doping be allowed? The reasons for doping and the problems of anti-doping

Abstract

The central ethical dilemma of modern sport is the issue of doping. A lot of discussion, time and money goes into the fight against doping. Because doping is illegal, it is bad and immoral. Rarely can one see the view from the other side. With all our energy focused on the fight against doping, it seems that we are forgetting why doping is present in sport. It does not make much sense to cure the symptoms unless we are clear about the causes of the disease. A successful battle requires knowing what the enemy is. Why is doping present in sports, what are the reasons for athletes to use it, and why are some convinced that doping should be allowed and legalized? The aim of this paper is not to ruin the pursuit of sports without doping, but wants to draw attention to the complexity of the situation and the inappropriateness of general convictions of athletes, because all of us are in a part responsible for the problem of doping in sports.

Keywords: sport, doping, competition, ethics, human rights.

Izvelek

Osrednja etična dilema sodobnega športa je vprašanje dopinga. Mnogo razprav, časa in denarja je usmerjenega v boj proti doping. Doping je namreč nelegalen, zato naj bi bil slab in nemoralen. Le redko pa je mogoče zaslediti pogled z druge strani. Ob vsej energiji, usmerjeni v boj proti doping, se zdi, da pozabljamo, zakaj je doping v športu sploh prisoten. Blažiti simptome nima smisla, če si nismo vsaj nekoliko na jasnem glede vzrokov bolezni. Nenazadnje je za uspešen boj potrebno poznati sovražnika, proti kateremu se borimo. Zakaj je doping prisoten v športu, zaradi katerih razlogov ga športniki uporabljajo in zakaj so nekateri prepričani, da bi doping morali dopustiti, ga legalizirati? Razmislek nima namena rušiti prizadevanj za šport brez dopinga, ampak želi opozoriti na kompleksnost situacije in neprimernost pavšalnih obsodb športnikov, saj smo sokrivci za problem dopinga v športu vsi.

Ključne besede: šport, doping, tekmovanje, etika, človekove pravice.

■ Uvod

Ideja tekmovalnega športa je preprosta: hitreje, višje, močnejše! Že od antičnih olimpijskih iger naprej so bili športniki zanjo pripravljeno plačati visoko ceno. Tako je na olimpijskih igrah v Saint Louisu leta 1904 zmagovalec v maratonu, Thomas Hicks, med tekmo dvakrat dobil pomoč svojih spremljevalcev v obliki injekcije strihnina z žganjem. Čeprav je na cilju padel v nezavest, so ga uspeli rešiti in je kasneje še večkrat tekmoval (Harkup, 2016). Ob tem vidimo, da že od začetkov športa ne gre zgolj za primerjanje po naravi danih telesnih sposobnosti posameznega športnika, ampak so v pripravo športnikov vključeni strokovnjaki z različnih področij. Vsa človeška iznajdljivost in ustvarjalnost pa je usmerjena k istemu cilju: kako izboljšati športni dosežek? Najbolj nam je na očeh tekmovanje samih športnikov na športnem prizorišču. Tam športniki dokazujejo predvsem svoje motorične sposobnosti. Ob tem trenerji tekmujejo v igri taktičnega vodenja svojih športnikov in ekip. Menedžerji tekmujejo v trgovanju s športniki, saj želijo iz njih iztržiti čim več.

V ozadju vsega tega pa lahko tudi športnikova medicinska ekipa tekmuje v igri uporabe in prikrivanja uporabe dopinga. Schneider (2012) je to dopinško igro preprosto poimenoval kar »test inteligence«: če športnik s svojo ekipo strokovnjakov ni sposoben igrati tako, da ga pri tem ne dobijo, potem si igranja te igre ne zasluži.

Izboljševanje sposobnosti športnikov, kar je edini namen uporabe dopinga, zato nikakor ni v nasprotju z duhom tekmovalnega športa. Hitreje, višje in močnejše že po prepričanju Pierra de Coubertina (1931, v Loland, 1995, str. 64) odraža večno bistvo športa. Že od antičnih Grkov naprej leži ideja po napredovanju v samem bistvu tega, kaj pomeni biti človek (Jaeger, 1973, str. 7). O tem nam govori tudi vsestranski napredek sodobne znanosti in tehnike. V tem pogledu torej doping ni nekaj v nasprotju z občim človeškim teženjem, ki vedno išče nove načine izboljševanja lastne situacije (Franssen, 2013, str. 105–124). To pa je nekaj tipičnega tudi v športu. Zato bi lahko doping primerjali z drugimi tehničnimi ali medicinskimi izboljšavami v športu, ki so splošno sprejete, npr. specialni

tekaški copati, teniški loparji iz grafita ali laserska operacija oči (Devine in Lopez, 2020).

Kako obsežna je danes uporaba dopinga v športu, ni povsem jasno. Benjamin Cohen, direktor WADE za Evropo, pove, da je približno 1 % analiziranih vzorcev športnikov pozitivnih, in obenem priznava, da zagotovo ne odkrijejo vseh dopingiranih športnikov. Po njegovi oceni je številka dopingiranih športnikov med 1 in 10 %, po ocenah nekaterih drugih pa lahko celo več (Akcént, 2018). Cohen opozori tudi na dejstvo, da niso vsi športi enako izpostavljeni dopingu: najbolj problematični so individualni vzdržljivostni športi in športi moči, medtem ko v ekipnih športih doping nekaterih posameznikov običajno ne vpliva bistveno na športni rezultat ekipe v celoti.

Čeprav se nam lahko zdi vprašanje dopinga dokaj jasno, če se ustavimo pri vprašanju legalnosti, pa temu še zdaleč ni tako, ko si pogledamo tudi druge kriterije. Doping je namreč mogoče razumeti kot posledico prevladujočih vrednot sodobne družbe in nekakšno logično nadaljevanje vsestranske priprave športnika na čim boljši nastop.

■ Razlogi za posluževanje dopinga

Vrhunski športniki in njihovi strokovnjaki niso neracionalna bitja. Dobro vedo, kaj delajo in zakaj to delajo. Zato je potrebno razloge za uporabo dopinga iskati v njihovih odločitvah. Ker je doping prepovedan, je njegovo uporabo mogoče upravičiti le, če so domnevne koristi uporabe večje od morebitnih kazni oz. slabosti. Če temu ne bi bilo tako, bi bilo nesmiselno, da bi se kdorkoli spuščal v tvegano igro dopinga. Za kakšne koristi gre? Kaj so obljubljene nagrade, ki v dopinško igro zapeljejo športnike, trenerje in druge strokovnjake?

Najprej, kot opozori Ohl (2016), dopinga ne smemo razumeti zgolj kot posledico neetičnosti posameznikov, ampak kot posledico športnega sistema v celoti. Zakaj dopinga ne moremo preprosto pripisati neetičnosti športnika? Že zato ne, ker uporaba dopinga sama po sebi deluje v smeri bistva tekmovalnega športa samega. To je doseganje boljših ali ohranjanje doseženih rezultatov športnika. V tem smislu lahko doping športniku pomaga priti ali se obdržati v ekipi v hudi konkurenci preostalih športnikov. Drugič, tekmovalnost je bistvo športa. Za uspeh na tekmovanju pa se od športnikov zahteva vsestransko žrtvovanje na mnogih področjih. V tem duhu je tudi doping mogoče razumeti kot vrsto žrtvovanja, da bi z njegovo pomočjo izpolnili visoka pričakovanja staršev, trenerjev, klubov, reprezentanc, sponzorjev in javnosti. Tretjič, ni vrhunskega športa brez trpljenja in tveganja. Fizično trpljenje znotraj športnega treninga in sprejemanje tveganih odločitev je eden od ključnih elementov uspeha v športu. Športni trening v vrhunskem športu je sam po sebi primer hoje po ostrem rezilu noža, saj stalno lovi ravnotežje med premalo in preveč. V tem duhu je mogoče tudi doping razumeti kot nadaljnje sprejemanje tveganj za uspeh v športu. In četrtič, v športu se neprestano srečujemo z novimi zahtevami po napredku v prehrani, tehniki, metodah treninga in rekvizitih. Uporaba dopinga je v tem smislu le še eno področje, kjer težnja po športnem napredku narekuje preizkušanje in uporabo nečesa novega.

Pojav dopinga je torej posledica kompleksne situacije in razumevanja športa kot takega. Na osnovi tega Paoli in Donati (2014) ter Ohl (2016) izpostavijo tudi nadaljnje razloge, ki prispevajo k upo-

rabi dopinga. Živimo v kulturi, ki poudarja pomen biti najboljši. To vodi v prepričanje, da le zmaga nekaj velja. Doseči drugo mesto pomeni biti prvi poraženec: »*Second place is just the first place loser*,« kot je nekoč dejal Dale Earnhardt. Velika večina udeležencev katerega koli športnega tekmovanja bo tekmovanje zaključila kot poraženci. V tem smislu šport proizvaja predvsem poražence. Ker je pomembna samo zmaga in ne lastna odličnost, je način, kako je zmaga dosežena, dokaj nepomemben. V sodobni utilitaristični kulturi cilj (zmaga) posvečuje sredstva. Drugi razlog je v splošni medikalizaciji družbe, v kateri so razni dodatki za fizično in intelektualno izboljšanje prosto dostopni in široko promovirani v družbi. Imamo dodatke za boljši študij, dodatke za povečanje spolne moči, dodatke za ohranjanje videza mladostnosti ipd., zato se postavi vprašanje, zakaj bi glede tega šport bil izjema? Tretjič, v športu se dogaja izredna racionalizacija treninga. Znanost se je zažrla v vse pore športnikovega življenja, saj z njeno pomočjo poskušamo izboljšati športnikove sposobnosti. Paradoksalno gre pri tem za prizadevanje po neomejenem napredovanju znotraj biološko omejenega sistema športnikovega telesa. V tem duhu je tudi doping le še eno izmed sredstev takšnega napredovanja. Četrtič, ne smemo spregledati političnih, nacionalnih in drugih ideoloških pritiskov na športnike. Danes je od uspeha na športnem tekmovanju odvisno športnikovo ekonomsko in socialno preživetje. Prav tako ne gre spregledati še vedno prisotne močne politizacije športa. Športniki so lahko zlorabljeni s strani državnega aparata za obračunavanja in dokazovanja moči med državami. Tako je npr. čas med hladno vojno prispeval k množičnemu razvoju in uporabi dopinga v športu. Petič, sodobni šport je postal izredno ekonomsko zanimiv. Profesionalizacija športa v drugi polovici 20. stoletja je za sabo potegnila finančna vlaganja v šport in športnike. Vlaganja pa so vedno pogojena z možnostjo finančnega dobička, kar povzroča dodatne pritiske na športnike, trenerje in športne ekipe. Od velikanske količine denarja, ki se obrača v športu, je od športnikovih rezultatov odvisno, ali bo od tega imel korist tudi športnik, saj so sponzorsko zanimivi predvsem najbolj uspešni športniki. Šestič, prisotnost medijev in s tem prisotnost javnosti predstavlja dodaten vir pritiskov na športnike. Status zmagovalca ima izreden pomen tako v ekonomskem kot tudi v simbolnem smislu, saj športnik s tem postane znan in prepoznan, zapiše se v zgodovino (Goldman, 1992; Pisk, 2019, str. 334). Zaradi vrste razlogov, ki se skrivajo v ozadju uporabe dopinga, njegove uporabe ne moremo pripisati le neetičnosti športnika samega.

Poleg navedenih razlogov za uporabo dopinga njegovi zagovorniki radi opozarjajo na vprašljivost argumentov proti dopingu. Doping naj bi bil prepovedan zato, ker omogoča športniku, da več in bolje trenira. Toda, kaj ne pripomorejo k temu tudi masaža, ustrezna prehrana in da npr. smučar biva blizu smučišča? Doping naj bi bil prepovedan, ker sili ostale športnike, da ga uporabljajo. Toda, kaj ne sili ostalih športnikov tudi velika količina treninga? Če nek športnik trenira več kot ostali, ali to ne sili ostalih športnikov, da prav tako začnejo trenirati več, če želijo biti na tekmovanju uspešni? Doping naj bi bil prepovedan, ker je zdravju škodljiv. Toda, kaj ni škodljiv že sam vrhunski šport? Doping naj bi bil prepovedan, ker je nenaraven. Toda, kaj je naravno, kje je meja? Testosteron, eritropoetin, rastni hormon so naravni in jih najdemo v vsakem telesu. Na drugi strani pa se postavi vprašanje, ali so ogromne količine treninga, spanje v višinskih šotorih ipd. naravni? Doping naj bi bil prepovedan, ker je nezakonit. Toda, zakoni se odvisni od nas in se stalno spreminjajo. Doping naj bi bil prepovedan, ker tekmovanja preseli iz športnih prizorišč v laboratorije. Toda, to ni nič

novega. Že sedaj športniki s pridom izkoriščajo usluge fizioloških, biomehaničnih, psiholoških in drugih laboratorijev. Doping naj bi bil prepovedan zato, ker pripomore k boljšim športnim dosežkom. Toda, ali ne pripomorejo k boljšim dosežkom tudi trening, razvoj športne opreme in tehnike ter učinek placeba?

Čeprav so boljši športni dosežki pomemben razlog za posluževanje dopinga, pa tega ne razložijo v celoti. Doping se namreč ne pojavlja le v tekmovalnem (profesionalnem in amaterskem) športu, pač pa tudi v športih, kjer sploh ne gre za tekmovanja z drugimi. Takšen primer je npr. amaterski bodybuilding, kjer športniki uporabljajo doping kljub temu, da ne tekmujejo in da vedo za potencialno škodljivost teh snovi. Prav tako pa od tega ne bodo imeli takšnih ali drugačnih tekmovalnih ali finančnih koristi. Gre za to, da je uporaba določenih substanc v njihovem okolju nekaj splošno razširjenega in zato normalnega. Gre za t. i. »kulturo dopinga«, v katero se bodybuilderji skoraj religiozno spreobrnejo, pri čemer igra pomembno vlogo prenašanje znanja iz starejših in izkušenejših bodybuilderjev na mlajše, začetnike (Ohl, 2016).

Nekaj podobnega se je dogajalo v kolesarstvu. V 90 letih prejšnjega stoletja je socializacija v profesionalno kolesarstvo vključevala tudi vpeljavo v uporabo dopinga. Profesionalni cestni kolesar Alex Zulle je leta 1998, potem ko ga je aretirala francoska policija, izjavil: »Že dolgo sem v tem poslu in vem, kaj se dogaja. In ne samo jaz, vsi vedo: kolesarji, vodje moštev, organizatorji, uradniki, novinarji. Kot kolesar se počutiš ujet v sistem. Je, kot da bi bili na avtocesti. Zakon pravi, da je omejitve 65, toda vsi vozijo 70 ali več. Zakaj bi bil edini, ki bi upošteval omejitve hitrosti? Torej sem imel dve alternativni: ali se prilagoditi in iti z ostalimi ali oditi nazaj in biti pleskar. In kdo v moji situaciji bi storil to?« (Hoberman, 2003, str. 111).

■ Doping kot dilema zapornikov

Videli smo, da uporaba dopinga športnikom lahko predstavlja racionalno izbiro. Če se športnik dopingira, drugi pa ne, se mu to lahko splača. Ne splača se, če se dopinga poslužujejo drugi športniki, ne pa on sam. Če se dopinga poslužujejo vsi, posamezen športnik sicer od tega nima koristi, a je zaradi dodatnega tveganja vseeno slabše, kot če se ne bi dopingiral nihče. V tem smislu lahko prepoznamo navidezni paradoks: športnikom, ki se zatekajo v doping, koristi, da je doping prepovedan, saj bi sicer izgubili tekmovalno prednost pred svojimi tekmeci, zato bodo javno nasprotovali uporabi dopinga.

Obenem lahko iz tega vidimo, da je vsak športnik glede uporabe dopinga postavljen pred tako imenovano »zapornikovo dilemo«. Gre za dilemo, poznano iz teorije iger. Pokaže nam, zakaj lahko nesodelovanje (oziroma kršenje pravil) dveh racionalnih oseb nekomu koristi. V klasični zapornikovi dilemi spremljamo razmislek dveh članov (A in B) kriminalne tolpe, ki sta aretirana in zaprta. Vsak član je zaprt v samici brez možnosti komuniciranja z drugim. Tožilci nimajo dovolj dokazov, da bi oba obsodili v glavni obtožbi, imajo pa dovolj dokazov, da sta obsojena v delni obtožbi. Tožilci ob tem vsakemu zaporniku ponudijo kupčijo. Vsak zapornik ima možnost bodisi izdati drugega s pričanjem, da je drugi storil kaznivno dejanje, ali pa ostane molčeč. Možni rezultati so: če zapornika A in B drug drugega izdada, vsak od njih prestaja dve leti zapora. Če A izda B, ob tem pa B ostane tiho, bo A oproščen, B bo moral odslužiti tri leta zapora, in obratno. Če oba, A in B ostaneta tiho, bosta oba morala prestati eno leto zapora (obsojena po delni obtožbi). Pri tem

se predpostavlja, da zaporniki ne bodo imeli možnosti, da svojega partnerja za izbiro nagradijo ali kaznujejo, razen predvidenih zapornih kazni, in da njihova odločitev v prihodnosti ne bo vplivala na njihov ugled, kar pa, kot bomo videli v primeru športnikov, ne drži. Ker nesodelovanje s partnerjem obeta večjo nagrado kot sodelovanje z njimi, bodo racionalni samoiniciativni zaporniki izdali drugega, kar pomeni, da sta edina možna izida za dva racionalna zapornika, da bosta izdala drug drugega. Naj ob tem dodamo, da je test zapornikove dileme v realnosti pokazal, da smo ljudje sprva bolj kot k čisti racionalnosti izbir nagnjeni k sodelovanju z drugimi, posebej še če obstaja možnost kaznovanja drugega za nesodelovanje (Bauer, 2008, str. 139–143).

Dilema športnikov glede uporabe dopinga lahko v neki meri razumemo kot primer dileme zapornikov. Schneier (2012) jo predstavi takole: »Dva tekmovalna športnika lahko uporabljata nezakonit in/ali nevaren doping za večjo uspešnost. Če noben športnik ne jemlje dopinga, potem nihče ne dobi prednosti pred drugim. Če to stori samo eden, potem s tem športnik dobi pomembno prednost pred svojim konkurentom, zmanjšano zaradi kazenske in/ali zdravstvene nevarnosti zaradi uporabe dopinga. Če oba športnika jemljeta doping, pa se koristi odpravijo in ostanejo le nevarnosti, tako da sta oba v slabšem položaju, kot če ga ne bi uporabil nobeden od njiju.«

Predstavljajmo si dva športnika, A in B. Vsak za sebe se odloči za uporabo dopinga, utemeljujoč na podobnem sklepanju. Športnik A: »Če športnik B ne uporablja dopinga, je v mojem interesu, da ga uporabljam jaz, saj bom s tem pridobil tekmovalno prednost pred športnikom B. Tudi če športnik B uporablja dopinga, bo še vedno v mojem interesu, da si pomagam z dopingom, saj le tako B ne bo pridobil tekmovalne prednosti pred mano. Iz tega sledi, da čeprav nimam nadzora nad tem, kaj bo storil športnik B, mi doping predstavlja boljšo izbiro.« Na žalost tudi športnik B naredi enako sklepanje in pride do enakega zaključka. Posledično uporaba dopinga za nikogar ne predstavlja prednosti pred drugim, še več, predstavlja dodatno zdravstveno in kazensko tveganje. Če bi si športniki zaupali, bi enak rezultat dosegli brez uporabe dopinga in brez dodatnega tveganja. Toda, to je negotova izbira, saj nimamo zagotovila, da se bodo drugi športniki držal dogovora. Pravzaprav bo tisti, ki bo prvi prekršil dogovor, v prednosti pred tistimi, ki se bodo dogovora držali. Poglejmo si koristi športnikov glede uporabe dopinga v tabeli:

Tabela 1

Potencialne koristi športnikov ob uporabi dopinga

		A	
		brez dopinga	doping
B	brez dopinga	3 3	1 4
	doping	4 1	2 2

Po prepričanju Breitsameterja (2016), ki predstavi takšno tabelo, je edini način presejanja racionalnosti zapornikove dileme v športu, da se v razmislek vključi tudi tveganje za zdravje športnikov. Toda, vrhunski športniki niso posebej občutljivi na svoje dolgoročno zdravje. Bolj jih zanima kratkoročno zdravje, ki jim neposredno omogoča aktivno nastopanje v času športne kariere, saj jim to prinaša (finančne) koristi. Nenazadnje zato športniki občasno nastopajo kljub boleznim in poškodbam, pri tem pa uporabljajo tvegana protibolečinska zdravila.

Poleg tega nam zapornikova dilema športnikov pokaže, da dokler zakon nečesa ne more učinkovito nadzirati in kaznovati, ostaja prostor za kršenje pravil odprt. Dokler ne bodo športniki imeli gotovosti, da bo prav vsak primer uporabe dopinga pri športnikih odkrit in kaznovan, toliko časa bo doping ostal kot možnost prisoten v športnem svetu. Dosedanje izkušnje nam namreč kažejo, da so proizvajalci in uporabniki dopinga vedno korak pred aparatom nadzora.

■ Specifični problemi poklicne etike športnikov

Za profesionalne športnike je šport poklic, poklic posebne vrste. Brez 8 urnega delovnika, prostih soboto, nedelj in praznikov. Športniki so v službi 24 ur na dan, 7 dni v tednu, 365 dni na leto. Služba je njihovo življenje. Pogosto je šport tudi (skoraj) vse, kar poznajo. Ob tem se morajo strinjati, da jih lahko testirajo kjerkoli in kadarkoli. Tudi izven tekmovanj in treningov, izven njihovega glavnega delovnega časa. Seveda je mogoče trditi, da nihče ne sili športnikov, da so športniki, zato se lahko vsakdo svobodno odloči in zapusti šport. Toda, športniki so že v mladih letih zapustili običajen način življenja in ga podredili cilju staršev in trenerjev. Zato, kot ugotavlja Kreft (2011, str. 118), »ti športniki nimajo nikakršne izbire, ker so v šport že vložili preveč, pravzaprav vso svojo mladost, in prišli so do točke, na kateri se ta ogromen vložek morebiti začne vračati. Ne morejo več izbirati med pristoječim rekreativnim športom in vrhunskim športom – njihovo profesionalno zaposlitvijo. /.../ V šport si vložil več, kot je šport vložil vate, in zdaj bi se to lahko obrnilo.«

Obenem so športniki delavci, ki ne želijo izgubiti svoje službe. So delavci, katerim lahko v določenih primerih šele uporaba dopinga omogoča, da sploh lahko (bolj varno) opravljajo svoje delo. Zato je pravica do dela – in ne etika amaterskega športa – tista, ki vodi mišljenje teh športnikov-delavcev. Retorika kolesarjev ni bila »jaz se ne dopingiram«, ampak »nikoli nisem bil pozitiven na testu« (Hoberman, 2003, str. 113). Francoski kolesar Richard Virenque je na sodnem procesu oktobra leta 2000 priznal in rekel: »Ne moreš razumeti, če nisi del scene; v kolesarstvu temu ne rečeš ‚doping‘« (Hoberman, 2003, str. 109). Zagovorniki dopinga radi opozorijo na manjše zlo v primeru uporabe dopinga, kot če bi bili brez njega. Zdravnik kolesarskega moštva Festinin je leta 1998 izjavil: »Če želiš šov, je potrebno zaščititi športnike, in včasih je najboljša zaščita malo EPO-a, da s tem stabiliziraš raven hemoglobina in da s tem športniki ne postanejo preveč utrujeni in občutljivi na infekcije. To je bolje, kot pa jih postaviti na tekmovanje brez te pomoči, nezaščiten« (Hoberman, 2003, str. 123). Seveda pa uporaba dopinga ne sme biti nenadzorovana: nihče si ne želi, da bi športniki umirali pred, med ali po tekmovanjih.

Doping lahko športniku predstavlja zadnjo možnost ob koncu športne kariere, pri čemer ne morejo veliko izgubiti: uporaba dopinga, ki ostane prikrita, jim lahko nekoliko podaljša športno kariero, ali pa jih pozitivni vzorec na doping testu dejansko prisili v zaključek kariere, ki se jo oklepajo še s svojimi zadnjimi močmi. Pred obsodbo športnikov, ujetih pri uporabi dopinga, bi se bilo dobro vprašati, kaj bi storili sami, če bi morali vsaj za nekaj mesecev stopiti v njihove čevlje? Morda še vedno ne bi povsem upravičili njihovega početja, obsodba njihovih dejanj pa bi po takšni izkušnji verjetno bila precej drugačna.

Ob vsem tem se postavi tudi vprašanje, v čem je šport tako drugačen od drugih poklicnih dejavnosti? V čem se športniki razlikujejo od umetnikov ali znanstvenikov? Klasični glasbeniki lahko uporabljajo beta zaviralce, da se lažje soočijo s stresom pred nastopom in lahko zato izvedejo boljši nastop na odru. Študentov na izpitih nihče ne preverja, ali so v učenju za izpit ali med izpitom uporabljali Ritalin ali Modafinil za boljšo koncentracijo in logično mišljenje (Kapitanovič, 2015). Čeprav gre v glasbi in pri študiju na boljših tujih univerzah za tekmovalnost, podobno tisti v športu, podobne pa so tudi dolgoročne nagrade za uspeh – za »biti najboljši v letniku«, pa se uporabnikov teh poživil ne kontrolira, uporabnikov pa ne stigmatizira tako, kot se športnike. Poleg tega so športniki na slabšem tudi zato, ker je njihova poklicna kariera veliko krajša kot kariera umetnika ali znanstvenika. Slednji lahko polno ustvarjajo tudi v pozno starost, medtem ko se pri športnikih kariera in s tem redni dohodek redko raztegne čez eno desetletje.

■ Kdo je pravi zmagovalec? O negotovosti doseženih rezultatov

Leta 2005 so v urinu Lanca Armstronga zaznali sledi eritropoetina, ki je na listi prepovedanih snovi. Zanimivo je, da eritropoetina niso našli v urinu iz leta 2005, ampak v urinu iz leta 1999, ki so ga ponovno testirali, saj leta 1999 še niso imeli ustreznih testov zanj. Tisti, ki trenutno razvijajo nova sredstva za povečanje sposobnosti športnikov, sicer vedo, katere metode odkrivanja uporabljajo protidopinški testi sedaj, in se jim zato lahko učinkovito izognejo, ne vedo pa, katere bodo uporabljali v prihodnosti. Zato tudi za športnike ni gotovo da to, kar je nemogoče odkriti danes, ne bo ostalo neodkrito tudi v prihodnosti.

S tem, ko se vzorci, odvzeti športnikom, hranijo v časovnem obdobju desetih let in se znova in znova testirajo še leta po zaključenem tekmovanju, pa pridemo do novega velikega problema v sodobnem športu: za noben dosežen rezultat tekmovanja ne moremo biti gotovi, da bo kot takšen tudi obveljal. Sedaj obstaja že množstvo primerov, ko so športnikom po več letih po tekmovanju odvzeli medaljo ali uvrstitev. Nedavno (leta 2020) so naši metalki kopja Martini Ratej po osmih letih od nastopa na olimpijskih igrah v Londonu 2012 ugotovili prepovedano snov v vzorcu, odvzetem na igrah (Gruden, 2020). S tem bo športnica ne le izgubila rezultat z olimpijskih iger, ampak se bo spremenila uvrstitev tudi za vse tekmovalke, uvrščene za njo. To pa ima daljnoročne osebne, moralne in finančne posledice, posebej še, če se je z izključitvijo nekega športnika drug športnik povzpел na oder za zmagovalce. Toda, koga sedaj v resnici to zanima, saj je od tekmovanja preteklo že 8 let!? Druga slovenska atletinja, Marija Šestak, je septembra 2019 po več kot 12 letih prejela bronasto medaljo, ki si jo je priborila na SP v Osaki leta 2007. Sprva je bila peta, a je nato zaradi kasneje ugotovljenih dopinških prestopkov njenih tekmi pridobila dve mesti. V podobnem primeru je leta 2018 na dvoranskem SP-ju v Birminghamu dobila srebro namesto bron, ki ga je osvojila leta 2008, ker so prav tako ujeli eno izmed njenih tekmi po naknadno opravljenem testu vzorca (Subotič, 2020). Toda, prvotno razglašeni zmagovalci so od tekmovanja že poželi vsestranske koristi, medtem ko pravi zmagovalci, razen osebnega moralnega zadoščenja, od tega nimajo nič. Zakaj potem sploh imeti slovesne razglasitve zmagovalcev takoj po tekmovanju? Bosta športnikom po letih čakanja pripadli moralna in denarna nagrada, ki bi ju dobili, če bi bili uvrščeni na oder za zmagovalce takoj? Bodo dobili prisluženo

medaljo? Se jih bodo ljudje spominjali kot velikih športnikov ali kot povprečneže, ki so ostali brez medalje na velikem tekmovanju? Ali bodo prireditelji športnih tekmovanj v sled negotovosti končnih rezultatov tekmovanja morali počakati z uradno razglasitvijo rezultatov vsaj deset let? Vse to sproža mnoga pomembna vprašanja glede pravičnosti športnih tekmovanj. In kakšen smisel ima vse to? Po mnenju zagovornikov legalizacije dopinga bi se takšnim in podobnim primerom lahko preprosto izognili s tem, da bi uporabo dopinga dopustili. Tako bi končno lahko bili gotovi, da so športniki na odru pravi zmagovalci tekmovanja, da so tedaj razglašeni rezultati dokončni in da si zmagovalci zaslužijo naše priznanje in spoštovanje.

■ Nepravičnost naravnega talenta in doping

Dopingu se pogosto nasprotuje s stališča, da s tem ruši načelo enakih možnosti in enakopravnosti športnikov (Svetovni protidopingški kodeks, 2014, str. 15). Toda po drugi strani bi prav doping lahko prispeval k večji izhodiščni enakosti in s tem pravičnosti športnih tekmovanj. O enakih možnostih je v športu težko govoriti, če se le ozremo na razlike v pogojih in možnostih treniranja, infrastrukturi, dostopu do znanja, finančnih sredstvih in nenazadnje tudi naravnem talentu. Doping pa bi lahko vsaj zadnje izmed naštetih neenakosti odpravil. Vemo namreč, da v »naravni loteriji« nismo vsi ljudje dobili enakih spodobnosti in talentov. Običajna in sprejeta praksa v športu je, da skupaj tekmujeta športnik z velikim športnim talentom in drugi, ki je prejel talent v manjši meri, zato pa mora v svoj rezultat vložiti veliko več truda kot prvi. Ker talent, prejet ob rojstvu, kot tudi (ne)sreča z življenjskimi okoliščinami in pogoji za trening, ni nekaj zasluženega, to meče senco na pravičnost športnih tekmovanj (Pisk, 2019, str. 194). Šele, ko bi manj talentiranemu tekmovalcu dopustili, da selektivno uporabi doping v meri, da se v izhodišču izenači s talentiranim tekmovalcem, bi lahko govorili o pravičnih tekmovanjih, saj bi bil rezultat dejansko posledica športnikovega dela, ne pa nezasluženih talentov.

V začetkih olimpijskih iger moderne dobe je bila ideja, da je šport predvsem razkazovanje naravnega talenta, implicitno sprejeta, saj zato nastop profesionalnim športnikom, ki so s treningom zakrivali naravni talen, ni bil dovoljen. V športu je veljala naravna aristokracija oz. talentokracija, o kateri je govoril že Pierre de Coubertin. Danes, ko je profesionalni šport prevladal, je ideja razkazovanja naravnega talenta v športu sicer manj zaznavna, a nič manj prisotna. Če vsak tekmovalec trenira in tekmuje najbolje kot lahko, bo na koncu zmagovalca še vedno določil športni talent, prejet v »naravni loteriji«. Kot trdi Tännsjö, gre pri prepovedi dopinga predvsem za to, da krši etos vrhunškega športa, ki se glasi: »Zmagovalec v naravni loteriji naj bo tudi zmagovalec športnega tekmovanja« (Tännsjö, 2015). Drugače rečeno: športniki, ki so imeli več sreče s svojimi starši in genetskimi predispozicijami, ki so jim jih le-ti zapustili, imajo tudi večje možnosti za uspeh na športnem tekmovanju. Tako, kot si egalitarci v družbi prizadevajo odstraniti ekonomske neenakosti, ki so posledica sreče v naravni loteriji, saj ljudje niso sami zaslužni ali krivi, da so se rodili v bogati ali revni družini oz. državi, tako bi selektivni doping lahko odstranil neenakosti med športniki.

Talentokracija je problematična tudi zato, ker v vrhunskem športu ne gre le za to, da zmagovalec prvi prečka ciljno črto, ne da bi ob tem kršil pravila, ampak se zmagovalcem pripisuje tudi nekakšno

moralno vrednost: »Biti zmagovalec pomeni zaslužiti si in dobiti naše občudovanje« (Tännsjö, 2015). Osredotočenost na občudovanje naravnih danosti in talentov je nekaj unikatnega in svojrskega vrhunskemu športu. Na drugih področjih človekovega udejstvovanja, npr. v glasbi, umetnosti ali znanosti, občudujemo predvsem rezultate. Pri tem nas ne zanima, v kakšnih pogojih so ti prišli do njih – morda tudi z uporabo »dopinga« kognitivnih spodbujevalcev.

Selectivna uporaba dopinga bi torej lahko zmanjšala nezaslužen vpliv naravne loterije na rezultate v športu, s čimer zmagovalec tekmovanja ne bi več bil tisti, ki je imel srečo in je bil rojen z najboljšim genetskim potencialom, ampak tisti, ki je samega sebe najbolj izboljšal. Šport bi tako postal stvar vloženega dela in zasluga. Športna tekmovanja kot potekajo sedaj so namreč diskriminatorna do genetsko neobdarovanih posameznikov. Posamezniki z za šport koristno genetsko mutacijo imajo tako po naravi dano dovoljeno prednost pred ostalimi tekmovalci. Znan je primer finskega smučarskega tekača Eera Mäntyranta (1937–2013), ki je dvakrat zmagal na Ol v Innsbrucku leta 1964. Zaradi genetske mutacije eritropoetinskega receptorja je imel povišan delež rdečih krvničk v krvi. Sta bili ti dve zmagi pravični do ostalih športnikov, ki takšne mutacije niso imeli? Zaradi takšnih in podobnih primerov bi, kot so prepričani Savulescu, Foddy in Clayton (2004), s selektivno odpravo prepovedi uporabe dopinga lahko končno izenačili tekmovalna izhodišča vsem tekmovalcem in s tem športna tekmovanja naredili pravičnejša, najboljše športnike pa vredne našega občudovanja in spoštovanja.

■ Problem krivde in objektivne odgovornosti športnikov

Danes so športniki odgovorni za vse, kar se znajde v njihovem telesu, zato so lahko kaznovani ne glede na to, ali so dejansko krivi ali ne. Ne gre le zato, da športnik morda ni namenoma vzel prepovedane snovi, ta jim je lahko bila tudi podtaknjena, za kar ne morejo biti sami odgovorni. Izpostavljena etična dilema postavlja pod vprašaj načelo objektivne odgovornosti (angl. *strict liability principle*) športnikov, saj ne upošteva športnikove namerne vpletenosti in krivde za kršenje pravil. V primeru dvoma je športnik tisti, ki mora dokazati svojo nedolžnost (Paoli in Donati, 2014, str. 17), kar je obratno kot v civilnih kazenskih postopkih. Praksa kaže, da večina športnikov uporabe dopinga sprva ne prizna. Ali so v resnici krivi ali ne, ostaja odprto vprašanje, saj ni nemogoče, da bi jim bil doping (ne)namerno podtaknjen. Če je trener športniku dal prepovedana sredstva namenoma, o čemer športnik ni bil informiran, potem bi morali izključiti in kaznovati samo trenerja, ne pa športnika. Prav tako je mogoče, da je športnik prejel nedovoljeno snov prek različni medicinskih posegov ali vsebovano v živilih, za kar ni mogel vedeti. Etika pa nas uči, da smo moralno odgovorni zgolj za tista dejanja, ki so plod naše svobodne odločitve. Zato v strogem smislu v etiki ločimo pravno in moralno raven. Pravna raven se tiče naših dejanj, ki pa niso nujno vedno plod naših odločitev, saj se lahko zgodijo proti naši volji, po spletu (ne)srečnih okoliščin. Na drugi strani pa imamo čisto moralno odgovornost, ki pa se ne tiče najprej naših dejanj, ampak naših odločitev. Le za to lahko predpostavljamo, da so resnično naše, da smo nanje imeli vpliv sami in smo zato zanje tudi v polnosti odgovorni. Ker pa ni nujno, da se naše odločitve vedno odražajo v naših dejanjih, pravzaprav nihče in nikdar ne more biti povsem gotov glede krivde drugega

človeka. To je znano le akterju samem. Zato je načelo objektivne odgovornosti nepošteno do športnika.

Savulescu, Foddy in Clayton (2004, str. 670) zato predlagajo, da bi se bolj kot dopinškimi pregledom športnikov morali posveti zdravstvenim pregledom športnikov. Prav vprašanje dolgoročnega zdravja vrhunskih športnikov je namreč tema, ki se jo akterji v športu neradi dotaknejo. Če namreč ta problem primerjamo s problemom dopinga, se iz etičnega vidika lahko izkaže celo bolj problematičen. O negativnih posledicah dopinga za zdravje športnikov se namreč veliko govori. Zato se športniki, ki se dopinga poslužijo, za takšno tveganje lahko zavestno odločijo. Medtem ko se zdravstvene nevarnosti zahtevnih treningov v vrhunskem športu običajno ne poudarja, ampak so športniki mehko in nevede zapepljeni v dolgoročno tveganje lastnega zdravja.

■ Človekove pravice in osebna svoboda športnikov

Eden glavnih razlogov, ki jih za boj proti dopingju navaja WADA, je »zaščititi temeljno pravico športnikov, da sodelujejo v športu brez dopinga, ter s tem spodbujati zdravje, poštenost in enakopravnost športnikov po vsem svetu« (Svetovni protidopinški kodeks, 2014, str. 15). A te trditve se lahko hitro izkažejo za nekonsistentne s siceršnjo športno prakso. Da je tudi argument poštenosti in enakopravnosti športnikov na trhlih nogah, smo videli že v poglavju o nepravilnosti naravnega talenta in neenake dostopnosti do trenažnih pogojev in sredstev. Podobno je glede zdravja. Doping naj bi bil prepovedan tudi zato, ker je nevaren za zdravje športnikov. Toda večina športov je nevarnih že samih po sebi. Že v rekreativnem športu se zgodi mnogo poškodb, pa zato šport kot tak ni prepovedan. Posebej ima negativne posledice na zdravje vrhunski šport, a tudi ta ni prepovedan. Zato je težko zagovarjati, da je uporaba dopinga bolj nevarna, kot je šport že sam po sebi. Posebej to velja, če govorimo o zdravniško skrbno nadzorovani uporabi dopinga. Torej, če želimo najti dobre razloge za prepoved dopinga, moramo iskati drugje, saj argument škodljivosti za zdravje ne prepriča.

Če se športniki relativno prostovoljno ukvarjajo z za zdravje tveganimi dejavnostmi, pa vrhunski športniki nimajo izbire, ali se bodo podredili strogim pravilom nadzora WADE ali ne. Zagovorniki legalizacije dopinga trdijo, da je današnji sistem nadzora nad športniki povsem nehuman in celo v nasprotju z osnovnimi človekovimi pravicami (Kreft, 2011). Ob tem pa se zdi, da pri strogem nadzoru nad športniki športne inštitucije pozabljajo, da bi brez športnikov same izgubile smisel svojega obstoja. A obenem z ujetostjo športnika v mehanizme športnih inštitucij (če hočeš tekmovali, se moraš podrediti našim pravilom) športnike držijo v šahu.

Kot ugotavlja Kreft (2011, str. 115) dve gesli takoj izdata pojav sodobnega absolutizma v boju proti dopingju: »vojna proti ...« in »ničelna toleranca«. Ničelna toleranca ni vrsta tolerance, ampak absolutna odsotnost tolerance, nestrpnost. Ničelna toleranca pomeni tudi, da ni potrebno spoštovati ne ustave ne zakonov – pomeni uvajanje izjemnega stanja, za kar v primeru »vojne proti dopingju« s kršenjem temeljnih človekovih pravic do svobode gre. Argument svobode v osnovi izhaja iz utilitaristične etike, kot jo je utemeljil angleški filozof John Stuart Mill (1806–1873). Mill je prepričan, da je svoboda posameznika največja vrednota, zato je vsakršno omejevanje svobode (kot npr. omejevanje posameznikove uporabe dopinga v športu) moralno nedopustno. Mill celo trdi, da

pravica do svobode vključuje pravico do tega, da se posamezniki v svoji svobodni izbiri motijo (delajo slabe odločitve) ali si celo škodujejo. Država naj ne bi imela pravice prisiliti posameznika, da se v avtomobilu priveže z varnostnim pasom, če sam tega noče. Ko se na primer športnik svobodno odloči, da uporabi doping, da bi dosegel boljši rezultat, a ne pozna morebitnih negativnih stranskih učinkov dopinga za svoje zdravje, je svobodna odločitev posameznika še vedno višja vrednota kot paternalistična skrb športnih institucij ali države, da si posameznik s svojimi slabimi odločitvami ne bi škodoval. »Edini razlog,« pravi Mill, »zaradi katerega je upravičeno mogoče omejiti svobodo posameznika proti njegovi lastni volji je, da preprečimo oškodovanje drugih« (Mill, 1994). Drugače rečeno: moja svoboda se konča pri svobodi drugih. Ta Millova ideja, znana kot »načelo škodovanja«, dopušča, da je paternalistična zaščita mogoča v primeru otrok in tistih, ki niso sposobni sami sprejemati razumnih odločitev, ne pa v primeru odraslih oseb – športnikov. Seveda je mogoče »načelo škodovanja« uporabiti tudi kot argument proti dopingju, saj športnik, ki uporablja doping, s tem škoduje ostalim športnikom, ki zaradi dopingiranega športnika ne morejo doseči uvrstitve na tekmovanju, ki bi jo sicer dosegli. Z uporabo dopinga pa posredno celo silijo druge športnike, da prav tako posežejo po dopingju. A takšen argument bi hitro padel, če bi doping legalizirali. Pogosto je mogoče zaslediti argument proti uporabi dopinga, češ da je to kršenje pravil. Svetovna protidopinška agencija doping definira kot »pojav ene ali več kršitev protidopinških pravil, navedenih v členih 2.1 do 2.10 Kodeksa« (Svetovni protidopinški kodeks, 2014, str. 22). Toda, če doping zavračamo samo kot goljufanje, saj je v športu prepovedan, torej nelegalen, s tem pridemo na tanek led. Zagovarjanje, da je doping nedopustno goljufanje zato, ker je nelegalen, je sam po sebi krožen in zato neveljaven (Tännsjö, 2014). Poleg tega smo mi tisti, ki postavljamo pravila športa, zato je ta pravila vedno mogoče tudi spremeniti. Ker se pravila, postavljena s strani človeških družb, stalno spreminjajo, nikdar ne moremo biti gotovi o tem, ali bo katera koli zakonsko prepovedana praksa prepovedana tudi v prihodnosti. Zato doping v športu ni sam po sebi nujno goljufanje. Legalizacija dopinga bi uporabo dopinga lahko naredila pošteno in bolj varno. Prepoved uporabe dopinga namreč vodi v razvoju nenadzorovanega črnega trga s preparati, ki pomenijo dodatno tveganje za njihove uporabnike.

■ Zaključek

Problem dopinga znova in znova odpira vprašanje po bistvu športa. Ali gre v športu predvsem za estetiko ali etiko? V prvem primeru je šport imun na moralne sodbe, saj je stvar spektakla, estetskega užitka, glavnina argumentov proti dopingju pa je zato nesmiselnih, saj estetski fenomen transformirajo v moralni problem. Če pa gre v športu za vprašanje etike, če ni pomemben samo rezultat, ampak tudi, na kakšen način je tekmovalc prišel do rezultata, potem tudi doping postane pomembna stvar. Komu torej doping škoduje? Kot ugotavlja Kreft (2011, str. 134) ne v prvi vrsti športnikom samim, prav tako ne potrošnikom športa (gledalcem), ampak predvsem globalni podobi športa kot zdrave in nadvse naravne dejavnosti, kar sicer vrhunski šport že dolgo ni več. Toda vlaganje v šport se prav zaradi ohranjanja njegove pozitivne podobe še vedno (ekonomsko) obrestuje. Tudi zato šport ostaja v svojem bistvu moralno konservativen in kot tak vedno bolj izstopa iz siceršnjega zahodnjaškega moralnega relativizma družbe (Pisk, v tisku). Glede odnosa do dopinga pa se je dobro zavedati, da črno-belo slikanje, ki

smo mu priča v javnosti in ki na eni strani ujete športnike stigmatizira, na drugi strani pa pretirano povečuje tiste, ki jih (še) niso ujeli, ni ustrezno, saj je situacija (za športnike) mnogo kompleksnejša in usodnejša, kot si jo lahko zamisli povprečen spremljevalec dogajanja v športu.

■ Literatura

1. Akcént (13. 2. 2018). *Doping*. MMC RTVSLO. Pridobljeno iz <https://4d.rtvsl.si/arhiv/akcent/174519796>
2. Bauer, J. (2008). *Princip človeškosti. Zakaj smo po naravi nagnjeni k sodelovanju*. Ljubljana: Študentska založba.
3. Breitsameter C. (2016) How to justify a ban on doping. *Journal of Medical Ethics*, 43(5), 1–6.
4. Devine, J. W. in Lopez, F. F. J. (2020). Philosophy of Sport. V E. N. Zalta (ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition). Pridobljeno iz <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/sport/>
5. Franssen, T. (2013). Prometheus on Dope. A Natural Aim for Improvement or a Hubristic Drive to Mastery? V J. Tolleneer, J. (ur.), *Athletic Enhancement, Human Nature and Ethics. Threats and Opportunities of Doping Technologies* (str. 105-124). New York: Springer.
6. Goldman, B. (1992). *Death in the Locker Room II: Drugs & Sports*. Chicago: Elite Sports Medicine Publications.
7. Gruden, T. (10. 3. 2020). Martina Ratej: Klostebol prišel v telo med zdravljenjem ginekoloških težav. MMC RTVSLO. Pridobljeno iz <https://www.rtvsl.si/sport/atletika/martina-ratej-klostebol-prisel-v-telo-med-zdravljenjem-ginekoloskih-tezav/516703>
8. Harkup, K. (21. 6. 2016). The cocktail of poison and brandy that led to Olympic gold. *The Guardian*. Pridobljeno iz <https://www.theguardian.com/science/blog/2016/jul/21/the-cocktail-of-poison-and-brandy-that-led-to-olympic-gold-strychnine>
9. Hoberman, J. (2003). »A Pharmacy on Wheels«: Doping and Community Cohesion Among Professional Cyclists Following the Tour de France Scandal of 1998. V V. Møller in J. Nauright (ur.), *The Essence of Sport* (str. 107-127). Odense: University Press of Southern Denmark.
10. Jaeger, W. (1973). *Paideia: The Ideals of Greek Culture. Archaic Greece; The Minds of Athens*. New York, Oxford: Oxford University Press.
11. Kapitanovič, P. (30. 12. 2015). Bi tabletko za večjo koncentracijo, boljši spomin? *Delo*. Pridobljeno iz <https://www.delo.si/sobotna/pametne-droge-bi-tabletko-za-vecjo-koncentracijo-boljsi-spomin.html>
12. Kreft, L. (2011). Vrhunski športnik in nadzor. V L. Kreft, *Levi horog: Filozofija športa v osmih esejih* (str. 107-138). Ljubljana: Sophia.
13. Loland, S. (1995). Coubertin's Ideology of Olympism from the Perspective of the History of Ideas. *Olympika: The International Journal of Olympic Studies*, IV, 49–78.
14. Mill, J. S. (1994). *O svobodi*. Ljubljana: Študentska založba.
15. Ohl, F. (2016). *Doping: Sports, Organizations and Sciences*. Pridobljeno iz <https://www.coursera.org/learn/doping/home/welcome>
16. Paoli, L., Donati, A. (2014). *The Sports Doping Market. Understanding Supply and Demand, and the Challenges of Their Control*. New York: Springer.
17. Pisk, J. (2019). *Filozofski pogled v drobovje športa*. Ljubljana: Slovensko društvo za filozofijo športa in Fakulteta za šport.
18. Pisk, J. (v tisku). Vpliv športa na položaj etike v sodobni družbi. V *Mesto etike v družbi*. Ljubljana: Slovenska matica.
19. Savulescu, J., Foddy, B., Clayton, M. (2004). Why we should allow performance enhancing drugs in sport. *British Journal of Sports Medicine*, 38, 666-670.
20. Schneider, B. (26. 10. 2012). Lance Armstrong and the Prisoners' Dilemma of Doping in Professional Sports. *Wired*. Pridobljeno iz <https://www.wired.com/2012/10/lance-armstrong-and-the-prisoners-dilemma-of-doping-in-professional-sports/>
21. Slovenska antidoping organizacija. (2014). *Svetovni protidopinski kodeks 2015*. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija. Pridobljeno iz <https://www.sloado.si/kategorija/2015>
22. Subotič, D. (21. 3. 2020). Marija Šestak vesela, da ni več aktivna atletinja, saj je zdaj zelo stresno. MMC RTVSLO. Pridobljeno iz <https://www.rtvsl.si/sport/atletika/marija-sestak-vesela-da-ni-vec-aktivna-atletinja-saj-je-zdaj-zelo-stresno/517947>
23. Tännjö, T. (10. 9. 2015). Let athletes dope: a moral case. *Boston Globe*. Pridobljeno iz <https://www.bostonglobe.com/ideas/2015/09/10/let-athletes-dope-moral-case/P9AQiOqzQmqNZEjBWiKAwK/story.html>
24. Tännjö, T. (2014). Why the ban on doping is harmful. *Performance Enhancement & Health*, 3(2), 107.

Dr. Jernej Pisk, prof. šp. vzg.
jernej.pisk@gmail.com



Janko Dvoršak

Preprečevanje dopinga v športu

Izvleček

Šport je bil v vsej svoji zgodovini izpostavljen mnogim nevarnostim, med katerimi je uporaba prepovedanih snovi in postopkov ali kratko doping tista, ki si je v zadnjih letih predvsem zaradi ogrožanja zdravja športnikov, ne-etičnih principov športnega boja in zlorabe vrednot športnega duha pridobila pomembno prioriteto med športnimi in vladnimi organizacijami.

Avtonomnost organiziranega športa, predvsem pa mednarodna protidopinška pravila, ki jih oblikuje, usklajuje in spremlja Svetovna protidopinška agencija – WADA, so področje dopinga kar se da natančno opredelili. O WADA lahko govorimo kot o svetovnem unikumu, saj kot oseba zasebnega prava združuje organizirano civilno športno sfero na eni strani in predstavnike vlad sveta na drugi strani. Glavna mednarodna dopinška pravila, med katere štejemo predvsem Svetovni protidopinški Kodeks in mednarodne standarde, se od ustanovitve WADA leta 1999 dalje usklajujejo in dopolnjujejo vsakih 6 let z vmesnimi popravki in dopolnitvami, kadar je to potrebno. Vendar pa naloga WADA ni le postavljanje pravil, temveč predvsem spremljanje in nadzor nad izvajanjem teh pravil v vseh državah sveta in v vseh športnih panogah, kar zagotavlja športnikom enake pogoje ne glede na to, od kod so in s katerim športom se ukvarjajo.

Ključne besede: doping, čisti šport, vrhunski šport, preventiva, testiranje.

Preventing doping in sport

Abstract

Throughout its history sport has been exposed to many threats. The use of prohibited substances and methods, i.e. doping, is the one that has become the priority of sport and governmental organisations in recent years, mostly because of the risk to which athletes' health is exposed, the non-ethical principles of sports and the abuse of the values of sportsmanship.

The autonomy of organised sport and particularly the international anti-doping rules that are formulated, aligned and monitored by the World Anti-Doping Agency (WADA) have defined the area of doping in great depth. WADA is a unique world phenomenon, because as an entity governed by private law, it connects the organised civil sports sphere with the representatives of governments from all over the world. Since the establishment of WADA in 1999, the main international anti-doping rules, including the World Anti-Doping Code and international standards, are coordinated and supplemented every six years, along with all the necessary amendments. However, WADA's task is not only to set rules, but mainly to monitor and supervise the implementation of the rules in all world countries and all sports disciplines, thus ensuring equal conditions to athletes, irrespective of where they come from and which sport they engage in.

Key words: doping, clean sport, elite sport, prevention, testing

■ Uvod

Nikakršnega dvoma ni več, da se je vsaj tekmovalni šport iz prosto časovne in prostovoljne interesne dejavnosti prelevil v neizprosni profesionalni šport. Šport mladih, usmerjenih v tekmovalni šport, se vse bolj podreja zakonitostim profesionalnega športa, kjer se za dosego cilja izbirajo vse možne poti, tudi stranpoti. Vzgojno-trenažni procesi so še vedno podrejeni športnemu rezultatu in šport je namesto v igro usmerjen le še v dosežek. Šport je postal velik »biznis«.

Ne smemo biti presenečeni, ko ugotavljamo, da se doping v športu še vedno širi in to ne samo med najbolj komercialnimi športi, temveč med prav vsemi, izraziteje med ne-olimpijskimi, tudi manj komercialnimi športi (WADA testing figures, 2018).

Ob nameščanju športnih izidov in vse bolj razširjeni korupciji v športu, doping še vedo ostaja največja nevarnost, ki ogroža integriteto športa, in za razliko od prvih dveh tudi zdravje športnikov in vseh tistih, ki si z dopingom pomagajo pri oblikovanju svoje zunanje podobe.

Svetovna protidopinška agencija (WADA) je skrb za zdravje kot prednostno vrednoto svetovnega programa postavila na prvo mesto, s čemer želi poudariti, da je svetovni protidopinški program dejansko program zaščite čistih športnikov.

Pričakovati bi bilo, da bodo k temu bolj aktivno pripomogli tudi športniki sami, kar pa ni čisto tako. Opaziti je, da se športniki pri podpori čistemu športu ali pri obsodbi kršitev protidopinških pravil niso pripravljeno javno izpostaviti. To je sicer težje razumljivo, a verjetno za to obstajajo določeni razlogi, ki bi jih znali psihologi

ali sociologi ustrezno pojasniti. Ne glede na to bi se športnice in športniki morali v zaščito svojih športnih interesov, predvsem pa svojega zdravja, bolj zavzeto vključiti v zaščito športa.

Globalizacija in profesionalizacija športa posredno prinašata največ razlogov za uporabo dopinga, zato podatki o razširjenosti dopinga med športi ne presenečajo. Več ga je tam, kjer se vrtil več denarja in kjer je možno na učinkovit način z dopingom doseči boljši rezultat. Žal so iz tega globalnega sistema izključene vse zasebne lige in turnirji, kar glede na to, da gre za vrhunske prireditve, meče slabo luč na celoten šport.

■ Svetovni in nacionalni program preprečevanja dopinga v športu

Profesionalni šport ni omejen na nacionalna ali kontinentalna področja, temveč deluje globalno, čemur mora slediti protidopingna organiziranost. In ravno to je posebnost protidopingnega delovanja, saj njegova enovitost in globalnost ni primerljiva z nobeno drugo dejavnostjo na svetu.

Boj proti dopingom temelji na globalnem povezovanju vseh partnerjev, ki so se s podpisom Svetovnega protidopingnega kodeksa (Svetovni protidopingni kodeks, 2015) zavezali k izvajanju Svetovnega protidopingnega programa. Vsak od partnerjev ima povsem jasno opredeljeno vlogo, vsem pa je skupno, da zagotavljajo usklajena protidopingna pravila in skladnost delovanja svojih organizacij s temi pravili.

Druga velika in pomembna posebnost protidopingne organiziranosti je tesno sodelovanje državnih in športnih oblasti. Če preprečevanje dopinga na podlagi športnih pravil še lahko izvajajo protidopingne organizacije, je pregon proizvajalcev in preprodajalcev dopinga v pristojnosti državnih institucij za pregon kriminala na podlagi kazenske zakonodaje.

Organiziranost protidopingnih organizacij temelji na principu pristojnosti, kot v osnovi izvira iz organiziranosti športa. Nacionalna organizacija (NADO) v vsaki državi je lahko le ena, delujejo na nacionalnem nivoju, kjer uvajajo in izvajajo protidopingne programe. Mednarodne športne zveze (MZ), katerih temeljna pristojnost je razvoj svojega športa in tekmovalnih sistemov, so odgovorne za mednarodni nivo protidopingnih programov.

Ko se prvi in drugi srečajo na več-športnem tekmovanju (Evropske igre ali Olimpijske igre), je protidopingni program v pristojnosti organizacijskega komiteja teh iger (organizator velikih tekmovanj – OVT).

V določenih predelih sveta, kjer razvitost posameznih držav ali nacionalnih olimpijskih komitejev (NOK) ni na nivoju, ki bi lahko zagotavljal neodvisno operativno delovanje protidopingne organizacije, je WADA ustanovila Regionalne protidopingne organizacije (RADO). Tudi v primeru, ko v državi ni ustanovljene posebne protidopingne organizacije (NADO), potem takem vlogo NADO prevzame nacionalni olimpijski komitej.

Najpomembnejšo vlogo ima gotovo Mednarodni olimpijski komitej (MOK) kot globalna krovna športna organizacija, ne samo zato, ker je bil pobudnik in soustanovitelj Svetovne protidopingne agencije (WADA), temveč zato, ker je zagotovil, da se je organizirano športno gibanje zavezalo k spoštovanju Svetovnega protidopingnega kodeksa. K spoštovanju Kodeksa so s podpisom pristopili

tudi vsi (205) nacionalni olimpijski komiteji. V času olimpijskih iger je protidopingni program v pristojnosti MOK. Enako je organizirano paralimpijsko gibanje na čelu z Mednarodnim Paralimpijskim komitejem (MPOK) in mrežo nacionalnih paralimpijskih komitejev.

Nenazadnje sta še dva pomembna člena globalne organiziranosti, in sicer mednarodno razsodišče za šport s sedežem v Lozani (CAS) in mreža akreditiranih laboratorijev. Podpisniki Kodeksa so se zavezali k spoštovanju in reševanju svojih sporov na CAS.

Mreža s strani WADA akreditiranih laboratorijev je najboljčutilnejši člen globalne mreže, saj le z najsodobnejšimi tehnologijami in z razvojem znanosti na tem področju lahko uspešno sledijo razvoju in tehnologiji prepovedanih snov in postopkov.



Slika 1. Organiziranost svetovnega protidopingnega gibanja (WADA 2018 report, 2020).

Svetovni protidopingni kodeks in Svetovni protidopingni program

Cilji Svetovnega protidopingnega kodeksa (World anti-doping code 2021, 2020), v nadaljevanju Kodeks, in svetovnega protidopingnega programa, ki ga podpira, so:

- zaščititi temeljno pravico športnikov, da sodelujejo v športu brez dopinga ter s tem spodbujajo zdravje, poštenost in enakopravnost športnikov po vsem svetu in
- zagotoviti enotne, usklajene in učinkovite protidopingne programe, ki se nanašajo na odkrivanje, preprečevanje in odvratanje od dopinga, tako na mednarodni kot na nacionalni ravni, vključno z:
 - o **Izobraževanjem** – z ozaveščanjem, informiranjem in sporočanjem, vnašanjem vrednot in razvijanjem življenjskih veščin ter zmožnosti odločanja za preprečevanje namernih in nenaernih kršitev protidopingnih pravil.
 - o **Odvračanjem** – s preusmeritvijo morebitnih uporabnikov dopinga z zagotavljanjem preglednih in strogih pravil ter sankcij za vse deležnike.

- o **Zaznavanjem** – z učinkovitim sistemom testiranja in preiskav ne samo povečati učinek odvrčanja, ampak prav tako učinkovito zaščititi čiste športnike in športni duh ter preganjati kršitelje protidopinških pravil in hkrati pomagati vsem, ki se prenehajo ukvarjati z dopinškim vedenjem.
- o **Izvršitvijo kazni** – za presojo in sankcioniranje tistih, za katere je bilo ugotovljeno, da so kršili protidopinška pravila.
- o **Vladavino prava** – zagotoviti, da se vsi relevantni deležniki strinjajo z uporabo Kodeksa in Mednarodnih standardov ter da bodo vsi ukrepi uporabljeni v protidopinških programih.

Svetovni protidopinški program

Namen svetovnega protidopinškega programa je napredovati v protidopinških prizadevanjih s splošnim usklajevanjem protidopinških politik, pravil in predpisov znotraj športnih organizacij in med javnimi organi. Končni cilj je, da vsi športniki uporabljajo enake protidopinške postopke in pravno zaščito ne glede na šport, narodnost ali državo, v kateri so testirani, tako da lahko športniki sodelujejo na tekmovanjih, ki so varna in poštena.

Na drugi Svetovni konferenci o dopingu v športu januarja 2003 v Kopenhagnu je bil sprejet prvi Svetovni protidopinški kodeks. Ob tej priložnosti se je WADA zavezala, da bo Kodeks ostal živ dokument, saj bo posodobljen vsakih 6 let, kar je bilo izvedeno leta 2009, 2015 in bo tudi leta 2021 (5. Svetovna konferenca v Katowicach leta 2019).

Namen posodobitev je uporabiti pridobljene izkušnje protidopinških organizacij in WADE z večletnimi praktičnimi izkušnjami pri svojem delu, da bi okrepi globalno delovanje in usklajenost organizacij v boju proti dopingu v športu.

Zadnja revizija Kodeksa 2021 je bila osredotočena na ohranjanje temeljnih principov v spreminjajočem se okolju na način, da bodo protidopinške organizacije lahko izvajale svoje aktivnosti in naloge. S posebnim poudarkom so bila obravnavana vprašanja v zvezi z zaščito anonimnih prijaviteljev zlorab dopinga, vprašanj ponovnega testiranja, skladnosti, izobraževanja in povečanega števila primerov z uporabo socialnih drog ter vprašanja povezana s posledicami ruske dopinške krize.

Svetovni protidopinški program vključuje vse elemente, ki so potrebni za zagotovitev optimalne uskladitve in dobre prakse v mednarodnih in nacionalnih protidopinških programih. Glavni sestavni deli so:

Raven 1: Kodeks;

Raven 2: Mednarodni standardi in tehnični dokumenti;

Raven 3: Modeli dobre prakse in smernice.

Svetovni protidopinški kodeks

Kodeks je temeljna in univerzalna listina, na kateri sloni Svetovni protidopinški program. Cilj Kodeksa je izboljšati uspeh protidopinških prizadevanj s pomočjo splošne uskladitve bistvenih elementov boja proti dopingu. Njegov namen je biti dovolj natančen, da bo z njim mogoče doseči popolno uskladitev glede vprašanj, pri katerih je potrebna enotna ureditev, vendar dovolj splošen na drugih področjih, da dovoljuje tudi prilagodljivost glede uporabe dogovorjenih protidopinških načel. Kodeks je bil oblikovan ob upoštevanju načela sorazmernosti in človekovih pravic.

Mednarodni standardi in tehnični dokumenti

Oblikovanje mednarodnih standardov za različna strokovna in operativna področja protidopinškega programa poteka ob posvetovanju s podpisnicami in vladami ter ob potrditvi s strani WADA. Mednarodni standardi so namenjeni usklajevanju protidopinških organizacij pri izvajanju določenih strokovnih in operativnih nalog protidopinških programov. Za vse protidopinške organizacije je upoštevanje mednarodnih standardov obvezno za potrjevanje skladnosti s Kodeksom. Izvršni odbor WADA lahko po smiselnem posvetovanju s podpisnicami, vladami in drugimi zainteresiranimi stranmi občasno dopolni mednarodne standarde. Ker gre za strokovne in operativne podrobnosti, ki se zaradi razvoja športa ali dopinških metod hitro spreminjajo, lahko WADA mednarodne standarde, ki obstajajo v obliki ločenih listin, spreminjajo, ne da bi pri tem morali spremeniti Kodeks.

V praksi pa standardi zelo natančno opredeljujejo formalni okvir programov na nacionalni in mednarodni ravni. Vse podpisnice Kodeksa izvršujejo svoje naloge, ki so operativno opredeljene v posameznih standardih in svojih pravilih, ki so napravljena na osnovi vnaprej pripravljenih modelih pravil (*model rules*).

Mednarodni standardi za skladnost podpisnic kodeksa

Podpisnice Kodeksa so se zavezale, da bodo spoštovale vrsto pravnih, strokovnih in izvajalskih obveznosti, ki so opredeljene zato, da bodo s svojim programom dosegle ustrezno skladnost s Kodeksom (*International standards for code compliance by signatories, 2020*). Ti standardi so tako rekoč ključni za učinkovit svetovni program, saj je proces spremljanja in ocenjevanja skladnosti oziroma neskladnosti natančno opredeljen za vse podpisnice Kodeksa. V primeru neizpolnjevanja obveznosti, ki jih opredeljuje Kodeks, je organizacija pozvana k izvajanju korekcijskega programa z namenom doseganja skladnosti. Glede na vrsto neskladnosti, je predviden čas, v katerem morajo biti korekcije izvedene. V kolikor organizacija odpravi nedoslednosti, je njen status skladen s Kodeksom. V nasprotnem primeru se organizacija razglasi za neskladno in jo doletijo sankcije, ki so odvisne od neskladnosti. Organizacije, proti katerim teče proces neskladnosti, imajo možnost pritožbe na CAS.

Mednarodni standardi za testiranje in preiskave

Njihov glavni namen je načrtovanje s preiskavami podprtega in učinkovitega testiranja, tako na tekmovanjih kot izven tekmovanj, ter ohranjanje integritete in identitete odvzetih vzorcev od trenutka, ko je športnik obveščen o testiranju, do trenutka, ko vzorci prispejo v laboratorij na analizo (*International standards for testing and investigations, 2020*). V ta namen standardi (vključno s prilogami) vzpostavljajo obvezne standarde za načrtovanje razporeditve testiranj (vključno z zbiranjem in uporabo informacij o športnikovi lokaciji), obveščanje športnikov, pripravo in izvajanje odvzema vzorcev, varnost/upravljanje vzorcev in dokumentacijo po testiranju ter transport vzorcev v laboratorij na analizo.

Naslednji namen standardov je vzpostaviti mednarodne standarde za smotrno in učinkovito zbiranje, ocenjevanje in uporabo obvestil o dopingu ter za smotrno in učinkovito preiskovanje morebitnih kršitev protidopinških pravil.

Tako kot Kodeks so bili tudi standardi sestavljeni ob upoštevanju načel spoštovanja človekovih pravic, sorazmernosti in drugih ustreznih pravnih načel. V tej luči jih je treba tudi razlagati in uporabljati.

Mednarodni standardi za terapevtske izjeme

Ti standardi omogočajo športnikom uporabo zdravil, ki vsebujejo prepovedane snovi in postopke v primeru poškodb ali bolezenskih stanj (*International standards for therapeutic use exemptions*, 2020). Nekoč kompliciran postopek je s sodelovanjem organizacij in razvojem ADAMS-a postal za organizacije transparenten in enostaven. Proces se vodi izključno v ADAMS-u in sledi logiki pristojnosti, ki jo poznamo v športu, kar pomeni, da je organizacija, ki je nosilka tekmovanja, pristojna za izdajo potrdila za uporabo zdravila v terapevtske izjeme na svojem tekmovanju. Športnik praviloma zaprosi za dovoljenje pri svoji nacionalni organizaciji, ki ga v primeru, da je diagnoza postavljena na podlagi predvidenih preiskav, potrdi in v primeru, da športnik tekmuje na mednarodnem nivoju, posreduje v potrditev mednarodni športni zvezi. Športnik ima v primeru zavrnitve pravico pritožbe na nacionalno arbitražo ali na CAS, če gre za zavrnitev na mednarodnem nivoju.

Mednarodni standardi za zaščito zasebnosti in osebnih podatkov

Protidopinška aktivnost, ki jo izvajajo podpisnice Kodeksa, močno posega na področje zasebnosti in osebnih podatkov športnikov in njegovih spremljevalcev (*International standards for the protection of privacy and personal information*, 2020). Vsak športnik, ki želi tekmovati na nacionalnem ali mednarodnem nivoju, v športu, katerega mednarodna zveza je podpisnica Kodeksa, ali v športu in na športni prireditvi, ki jo financira država ali lokalna skupnost iz sredstev davkoplačevalcev, mora prostovoljno sprejeti poleg športnih pravil, tudi protidopinška pravila. Ta sklop standardov zato opredeljuje vse postopke, ki jih predvideva Kodeks kot »protidopinška aktivnost«. Ravno tako morajo vse podpisnice ravnati skladno s standardi z vsemi osebnimi podatki, ki so potrebni v postopkih protidopinške aktivnosti. WADA je zato pri pripravi teh standardov upoštevala vse obstoječe smernice, konvencije, mednarodne in nacionalne regulative, ki neposredno vplivajo na zaščito zasebnosti in osebnih podatkov.

Mednarodni standardi za laboratorije

Glede na to, da je odkrivanje dopinga ena najmlajših »znanstvenih panog«, če jo tako že lahko imenujemo, predstavljajo ti standardi strokovni okvir, ki opredeljuje sposobnosti in določa zahteve, ki jih mora izpolnjevati laboratorij, da si pridobi WADA akreditacijo (*International standards for laboratories* 2019, 2020). Laboratoriji se nahajajo pod stalnim nadzorom, ki zagotavlja, da v laboratoriju dela strokovno usposobljen tim, da ima učinkovit sistem vodenja kakovosti in da so sposobni izdelati forenzično veljavne rezultate. Podpisnice kodeksa in seveda vsa ostala javnost mora biti prepričana, da so sposobnosti vseh laboratorijev, ki imajo WADA akreditacijo na enako visokem nivoju in da so vsi vzorci, ki jih na leto zberejo podpisnice kodeksa, enako obravnavani. Ob Etičnem kodeksu, ki ga laboratoriji uporabljajo, je delovanje laboratorijev zelo pomemben faktor v zaupanju športnikov v protidopinški sistem.

Mednarodni standardi za izobraževanje

Področje preventivnega delovanja je bilo do sedaj zelo podhranjeno, kljub temu da je izobraževanje športnikova temeljna pravica. Cilji standardov za izobraževanje so namenjeni podpori pri načrtovanju, izvajanju, spremljanju in vrednotenju učinkovitih izobraževalnih programov z oblikovanjem minimalnih standardov in ob pomoči pripravljenih smernic za izvajanje izobraževanja (*International standards for education*, 2020).

Mednarodni standardi za upravljanje z rezultati

Upravljanje z rezultati je zahteven proces, v katerem je bilo v preteklosti storjenih veliko napak, zaradi katerih so kršitelji ostali nekažnovani (*International standards for result management*, 2020). Poleg tega so v pravnem smislu napredovali tudi postopki upravljanja z rezultati. WADA je z novimi standardi zbrala vse pomembne elemente, ki so bili do sedaj razpršeni v ostalih mednarodnih standardih z namenom, da s tem natančneje opredeli odgovornosti, ki jih protidopinške organizacije nosijo v postopkih upravljanja z rezultati in njihove temeljne dolžnosti v posameznih fazah upravljanja z rezultati.

Ne glede na opredeljene obveznosti, ki jih imajo organizacije v postopkih upravljanja z rezultati, pa nobeno odstopanje od obveznosti ne sme razveljaviti analitičnega rezultata ali katere koli druge kršitve pravil in ravno tako ne more predstavljati obrambe v postopku obravnave kršitev protidopinških pravil.

Mednarodni standardi Lista prepovedanih snovi in postopkov

Tu je določeno, katere snovi in postopki so prepovedani v športu (Mednarodni standardi – Lista prepovedanih snov in postopkov, 2020). Nadalje določajo, katere snovi in postopki so prepovedani vedno (na tekmovanjih in izven tekmovanj) ali samo na tekmovanju ali samo v določenih športih.

Da je določena snov ali postopek prepovedana v športu, morata biti izpolnjena vsaj dva pogoja od treh, in sicer imeti mora dokaz ali farmakološki učinek:

- da ima snov potencialni vpliv na izboljšanje telesnih zmogljivosti,
- da predstavlja dejansko ali potencialno tveganje za zdravje športnika,
- ali ugotovitev WADA, da snov ali postopek krši bistvene vrednote športa (športni duh).

Modeli dobre prakse, smernice in protokoli

Ta del pravnih dokumentov sicer ni obvezen za podpisnice Kodeksa, je pa z različnih zornih kotov izjemno pomemben predvsem za protidopinške organizacije, saj predstavlja serijo tehničnih in strokovnih smernic, ki neposredno vplivajo na izvedbo protidopinških programov.

2.2 Mednarodne konvencije

Evropska konvencija

Evropska protidopinška konvencija, ki je bila sprejeta 16. novembra 1989, predstavlja formalni začetek sistematičnega boja proti doping, saj je sovpadal s temeljnimi vrednotami Sveta Evrope človekovimi pravicami, demokracijo in pravno državo (Evropska konvencija proti doping v športu, 1989). Analiza konvencije, ki je bila napravljena ob tridesetletnici, potrjuje, da se je izkazala kot dobro orodje, s pomočjo katerega so države članice umestile boj proti doping v svoj pravni sistem. Celo več, večji del konvencije še vedno služi svojem namenu, so pa zaradi razvoja športa nujne spremembe. Nesporno dejstvo je, da je Evropska konvencija dober temelj vsem nadaljnjim pravnim aktom na globalnem nivoju, kot sta Svetovni protidopinški kodeks in UNESCO protidopinška konvencija.

Mednarodna konvencija proti dopingu v športu (UNESCO)

Če Evropska konvencija predstavlja pravni okvir vladam evropskih držav, je bila UNESCO konvencija sprejeta z namenom, da vlade sveta združijo sile mednarodnega prava za boj proti dopingu (UNESCO konvencija – Mednarodna konvencija proti uporabi nedovoljenih snovi in postopkov v športu, 2005). Športne organizacije namreč nimajo tiste moči in sredstev, s katerimi lahko države posežejo na prepovedano področje proizvodnje in preprodaje prepovedanih snovi in postopkov. Poleg tega konvencija formalizira Svetovna protidopinška pravila, politike in smernice z namenom zagotovitve poštenega in pravičnega okolja za čist šport.

Nacionalni protidopinški pravilnik

»Republika Slovenija (v nadaljevanju RS) je dne 3. marca 2003 s podpisom Kopenhagenske deklaracije proti dopingu v športu ter dne 30. novembra 2007 z ratifikacijo Mednarodne konvencije proti uporabi nedovoljenih snovi v športu (»UNESCO konvencija«) potrdila zavezanost načelom Svetovnega protidopinškega kodeksa (v nadaljevanju Kodeks). Kodeks je dne 9. decembra 2003 sprejel tudi Olimpijski komitej Slovenije – združenje športnih zvez (v nadaljevanju OKS-ZŠZ). Dokumenti predstavljajo pravno podlago za ustanovitev nacionalne protidopinške organizacije in sprejem nacionalnega protidopinškega pravilnika (v nadaljevanju pravilnik), ki predstavlja podlago za izvajanje svetovnega protidopinškega programa.« (Protidopinški pravilnik SLOADO, 2015).

Pravilnik, je pripravljen na osnovi modela WADA, je skladen s Kodeksom in potrjen na WADI.

Pravilnik celostno udejanja protidopinško politiko v slovenskem športu v smislu opredelitve namena, organizacije, postopkov kontrole dopinga, kršitev in sankcij, izobraževanja, ozaveščanja in informiranja. Opredeljuje tudi usposabljanje svoje lastnega strokovnega kadra.

Pravilnik velja za SLOADO, nacionalne športne zveze in druge osebe preko članstva, športne akreditacije, sodelovanja v njihovih dejavnostih in na športnih prireditvah. Nacionalne športne zveze s sprejemom in vključitvijo pravilnika v svoja pravila priznavajo pristojnost in odgovornost SLOADO.

Pravilnik urejuje tudi prenos pristojnosti in odgovornosti s nacionalnih športnih zvez na SLOADO s strani njihovih mednarodnih športnih zvez na področju preprečevanja dopinga, kar SLOADO uvršča med najbolj sodobne nacionalne protidopinške organizacije.

SLOADO je namreč subjekt zasebnega prava, saj je bil z namenom preprečevanja dopinga v slovenskem športu ustanovljen s strani Olimpijskega komiteja Slovenije združenja športnih zvez.

Zaključek

»Ali so čisti in pošteni športniki po dvajsetih letih delovanja Svetovnega protidopinškega programa, ki ga koordinira WADA, lahko mirnejši in lažje zaupajo v pošten športni sistem?« je vprašanje, ki nas spremlja na vsakem koraku. A ne samo nas, ki se ukvarjamo s protidopinškimi testiranjem in preventivnimi programi, temveč spremlja vse, ki soustvarjamo športni svet. Zaščita integritete športa,

čistih športnikov in poštenega okolja je naloga vseh nas, ki na tak ali drugačen način soustvarjamo šport!

WADA je bila v prvih dvajsetih letih uspešna, saj ji je uspelo harmonizirati protidopinška pravila v vseh športih, v skoraj vseh državah na vseh kontinentih in veljajo za vse športnike. Vendar sama pravila ne zadoščajo za uspešno izvajanje preprečevanja dopinga v športu. Vsi skupaj moramo delati na tem, da jih spoštujemo in jih vsakodnevno uvajamo v svoje aktivnosti. Le na tak način, bo šport ostal čist šport.

Literatura

1. WADA testing figures. (2018, 7. februar). Pridobljeno s https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2018_testing_figures_report.pdf
2. Svetovni protidopinški kodeks. (2015). Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija
3. WADA 2018 report. (2020, 9. marec). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/finance/annual-report>
4. World anti-doping code 2021. (2020, 22. marec). Pridobljeno s https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2021_code.pdf
5. International standards for code compliance by signatories. (2020, 30. marec) Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/the-code/2021-international-standard-for-code-compliance-by-signatories>
6. International standards for testing and investigations. (2020, 16. februar). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/world-anti-doping-program/international-standard-for-testing-and-investigations-isti>
7. International standards for therapeutic use exemptions. (2020, 16. februar). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/the-code/2021-international-standard-for-therapeutic-use-exemptions>
8. International standards for the protection of privacy and personal information. (2020, 19. februar). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/the-code/2021-international-standard-for-the-protection-of-privacy-and-personal-0>
9. International standards for laboratories 2019. (2020, 3. marec). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/laboratories/international-standard-for-laboratories-isl>
10. International standards for education. (2020, 12. marec). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/the-code/2021-international-standard-for-education>
11. International standards for result management. (2020, 19. marec). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/the-code/2021-international-standard-for-results-management>
12. Mednarodni standardi - Lista prepovedanih snovi in postopkov. (2020, 28. marec). Pridobljeno s <https://www.sloado.si/kategorija/lista-2020-lista>
13. Evropska konvencija proti dopingu v športu. (1989, 16. november). Pridobljeno s <https://www.sloado.si/kategorija/eu-konvencija-sportniki>
14. UNESCO konvencija – Mednarodna konvencija proti uporabi nedovoljenih snovi in postopkov v športu. (2005). Ljubljana. Slovenska antidoping organizacija.
15. Protidopinški pravilnik SLOADO. (2015). Pridobljeno s https://is-suu.com/sloado/docs/protidopin__ki_pravilnik_sloado_2011?e=13216298/10536334

Janko Dvoršak
Slovenian Anti-Doping Organisation
janko.dvorsak@sloado.si

Lovro Žiberna^{1,2}

Ukrepi za preprečevanje nenamernega dopinga v športu

Izvleček

Nenamerni doping je nenamerna kršitev protidopingških pravil, ki je pogosto posledica strokovne napake, neznanja ali malomarnosti. Športnik je sam odgovoren za vse snovi, ki pridejo v njegovo telo. Najpogostejši vzroki za nenamerni doping so uživanje kontaminiranih prehranskih dopolnil, kontaminirana hrana ali pijača, pasivna inhalacija psihoaktivnih snovi, neurejena terapevtska izjema za zdravljenje ter uporaba zdravil v prosti prodaji, ki vsebujejo prepovedano snov. Večino teh napak se lahko z ustreznimi preventivnimi ukrepi prepreči, zato morajo biti športnik in njegovo spremljevalno osebje ustrezno izobraženi.

Ključne besede: doping, antidoping, prehranska dopolnila, kontaminacija, zdravila v prosti prodaji.

Measures to prevent unintentional doping in sport

Abstract

Inadvertent doping is defined as an unintentional breach of anti-doping rules, which is often the result of professional errors, negligence or ignorance. The athlete is solely responsible for all the substances that enter his/her body. The most common causes are the consumption of contaminated nutritional supplements, contaminated foods or drinks, passive inhalation of psychoactive substances, lack of therapeutic use exemption for medical treatment, and the consumption of over-the-counter drugs, which can contain a prohibited substance. Most of these errors can be prevented by appropriate preventive measures. Thus, the athletes and accompanying staff must maintain proper anti-doping education.

Keywords: inadvertent doping, anti-doping, nutritional supplements, contamination, OTC drugs.

■ Uvod

Nenamerni doping je nenamerna kršitev protidopingških pravil, ki je pogosto posledica strokovne napake, neznanja ali malomarnosti športnika ali spremljevalnega strokovnega osebja (Yonamine, Garcia in de Moraes Moreau, 2004; Žiberna, 2014). Športniki so po načelu striktno odgovornosti, ki ga definira Svetovni kodeks proti dopingju, odgovorni za vse prepovedane snovi, njihove presnovke ali biološke označevalce, najdene v njihovem vzorcu, ne glede na izvor ali odsotnost motivacije (Amos, 2008; WADA, 2014). Ključno je, da morajo športniki sami poskrbeti, da prepovedane snovi ne pridejo v njihovo telo.

V odvzetih bioloških vzorcih športnika (urin, kri), ki vsebujejo prepovedano snov, ni moč razlikovati med načrtno uporabo prepovedanih snovi z namenom izboljševanja telesnih sposobnosti ali nenamernim vnosom snovi. Najbolj pogosti načini nenamernega dopinga so:

- nezavedno zaužitje prepovedane snovi v prehranskem dopolnilu (zaradi kontaminacije prehranskega dopolnila) oziroma v športni pijači;
- nezavedno zaužitje prepovedane snovi v hrani živalskega izvora (npr. kontaminiranem mesnem izdelku) ali drugih hranilih;
- pasivna inhalacija prepovedane snovi iz okolja;
- posledica farmakološkega zdravljenja z zdravilnimi učinkovinami, ki so uvrščene na Listo prepovedanih snovi in postopkov, vendar športnik pri ustrezni antidoping organizaciji ni uredil terapevtske izjeme;
- posledica neustrezne uporabe zdravil v prosti prodaji, ki se izdajajo brez recepta, vendar vsebujejo snovi, ki so v športu prepovedane.

V zadnjem času se razvijajo novi analzni pristopi, ki bi v nekaterih posebnih primerih lahko razlikovali glede na (ne)namernost vnosa snovi (Thevis, Kuuranne in Geyer, 2020).

¹Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo, Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani

²SLOADO, Slovenska antidoping organizacija

Pomembno je, da se vsi strokovni delavci v športu in zdravstvu zavedajo svoje odgovornosti pri svojem delu s športniki ter se zato ustrezno izobrazijo o nevarnostih nenamernega dopinga (Tandon, Bowers in Fedoruk, 2015). Tako se prepreči nepotrebne napake, ki imajo za kariero vrhunkega športnika tragične posledice.

■ Nevarnosti uporabe kontaminiranih prehranskih dopolnil

Prehranska dopolnila so definirana kot živila, katerih namen je dopolnjevati običajno prehrano, čeprav se oglašujejo večinoma kot produkti za izboljševanje splošnega zdravja in počutja, nekatera tudi kot produkti za povečevanje telesne zmogljivosti. Prehranska dopolnila lahko vsebujejo vitamine, minerale, aminokisljine, maščobne kisline, vlaknine, rastline in rastlinske izvlečke, mikroorganizme ter druge snovi s hranilnim ali fiziološkim učinkom pod pogojem, da je njihova varnost v prehrani ljudi znanstveno utemeljena (Uradni_list_RS, 2013).

Uporaba prehranskih dopolnil je zelo razširjena v športu, in sicer povprečen športnik uporablja 1,7 prehranskih dopolnil (Tscholl, Alonso, Dollé, Junge in Dvorak, 2010). Ocenjuje se, da od 55 % do 80 % vseh vrhunskih športnikov uporablja prehranska dopolnila, razširjenost uporabe pa se povečuje s starostjo športnika in s trajanjem športne kariere (Braun idr., 2009; Sobal in Marquart, 1994; Somerville, Lewis in Kuipers, 2005). Vrhunski športniki navajajo kot glavne razloge za uporabo prehranskih dopolnil: pomoč pri regeneraciji po treningih (71 %), izboljševanje zdravja (52 %), izboljšanje telesnih zmogljivosti (46 %), preprečevanje ali zdravljenje bolezni (40 %) in nadomeščanje neustrezne prehrane (29 %) (Dietz idr., 2014; R J Maughan, Greenhaff in Hespel, 2011).

Področje prehranskih dopolnil ima v primerjavi z zdravili ohlapno regulativo, saj zakonodaja določa manj stroge kriterije kakovosti proizvodnje (Binns, Lee in Lee, 2018). Proizvajalcem je pri oglaševanju ali označevanju prehranskih dopolnil prepovedano pripisovati lastnosti preprečevanja, zdravljenja ali ozdravljenja bolezni pri ljudeh – ostale »učinke« prehranskih dopolnil lahko oglašujejo po želji, četudi ni nobene znanstvene podlage za njih (Binns idr., 2018; Noble, 2017; van der Bijl in Tutelyan, 2013). Prav tako varnost in učinkovitost izdelkov nista testirani pred prihodom na trg kot to velja za zdravila. Proizvajalci lahko torej na tržišču dajo številne produkte po opravljenih lastnih analizah, ki niso vedno natančne ali ne ugotavljajo prisotnosti morebitnih kontaminantov – to so lahko bodisi toksične bodisi ostale farmakološko aktivne snovi (Binns idr., 2018). Pri številnih prehranskih dopolnilih so prisotna tudi kvantitativna odstopanja glede na vrednosti snovi, ki so navedene na embalaži – to lahko pri uporabniku vodi ali v uporabo prenizkih ali v previsokih odmerkov (Ayotte idr., 2001; Mathews, 2018; Noble, 2017). Šele v primeru, ko na podlagi novih podatkov in spoznanj obstaja utemeljen sum, da prehransko dopolnilo predstavlja nevarnost za zdravje ljudi, lahko odgovorno ministrstvo za zdravje začasno prepove ali omeji promet z njim (Noble, 2017). V obdobju od leta 2004 do 2012 je Ameriška agencija za hrano in zdravila (FDA; angl. *Food and Drug Administration*) s trga v ZDA umaknila 237 prehranskih dopolnil, najpogosteje zaradi kontaminacije z drugimi bioaktivnimi snovmi (Harel, Harel, Wald, Mamdani in Bell, 2013). Velik problem je tudi, da odgovorne agencije nimajo natančnih kontaktnih podatkov vseh proizvajalcev, zato je težko doseči hiter in popoln umik kontaminiranih produktov s trga (Harel idr., 2013).

Kontaminacija prehranskih dopolnil s prepovedanimi snovmi

Raziskave kažejo, da je okoli 15–25 % vseh prehranskih dopolnil na trgu kontaminiranih s prepovedanimi snovmi (Hans Geyer idr., 2008; H Geyer idr., 2004; Mathews, 2018; R. J. Maughan, 2005). Najbolj pogosti kontaminanti so anabolni androgeni steroidi in njihovi prekurzorji, stimulanši in β -adrenergični agonisti (R. J. Maughan, 2005).

V študiji, opravljeni v WADA-akreditiranem laboratoriju v Kölnu, je bilo analiziranih 634 vzorcev prehranskih dopolnil. Izvirala so iz 13 različnih držav in od 215 različnih proizvajalcev. Ugotovili so, da je 94 prehranskih dopolnil (14,8 %) vsebovalo prekurzorje anaboličnih androgenih hormonov, ki niso bili navedeni na oznaki izdelka. Od vseh pozitivnih prehranskih dopolnil je 23 vzorcev (24,5 %) vsebovalo prekurzorje nandrolona in testosterona, 64 vzorcev (68,1 %) je vsebovalo le prekurzorje testosterona in 7 vzorcev (7,5 %) le prekurzorje nandrolona (H Geyer idr., 2004).

Vzroki za kontaminacijo prehranskih dopolnil so (H. Geyer idr., 2008; Judkins in Prock, 2012):

- 1. Namerno dodajanje prepovedanih snovi:** dodajanje zdravilne učinkovine z namenom doseganja farmakoloških učinkov, ker je konkurenca med številnimi prehranskimi dopolnili na trgu velika. Tak primer so čaji za hujšanje, ki so kontaminirani s sledovi sibutramina (anorektik, psihostimulans, na LPSP so v kategoriji S6 – Stimulanši) ali dodatki anaboličnih androgenih steroidov v proteinskih napitkih.
- 2. Uporaba kontaminiranih vhodnih snovi:** Podjetja, ki proizvajajo prehranska dopolnila, velikokrat nabavljajo vhodne snovi (osnovne surovine) v različnih predelih sveta. Prav tako tudi pogosto menjujejo proizvajalce glede na ceno. Nekatere od teh snovi niso podvržene potrebnim ukrepom za nadzor kakovosti, ki bi zagotovili ustrezno čistost. Tako lahko te sestavine precej nedolžno privedejo do končnega izdelka s prepovedanimi snovmi, ki niso navedene na oznaki.
- 3. Navzkrižna kontaminacija med proizvodnim procesom:** Nekatera podjetja na svojih proizvodnih linijah proizvajajo različne produkte. Ker je nekatere naprave med različnimi proizvodnjami težko natančno očistiti, lahko pride do nenamerne navzkrižne kontaminacije. V podjetjih, ki se ukvarjajo s pripravo različnih produktov, so med proizvodnimi procesi merili kontaminacijo s steroidi in/ali stimulanši. Ugotovili so prepovedane snovi v sledih (zelo nizki odmerki) na 12–85 % naprav, čeprav je imela večina teh podjetij vpeljano dobro proizvodno prakso (angl. *good manufacturing practice, GMP*). Pogostost navzkrižne kontaminacije je večja pri določenih farmacevtskih oblikah, kot so kapsule ali tablete, zaradi težavnega čiščenja aparatur.

Nasprotne analitične najdbe v vzorcih športnika zaradi zaužitja kontaminiranega prehranskega dopolnila

Nizka vsebnost prepovedanih snovi v kontaminiranem prehranskem dopolnilu ne pomeni, da bo športnik imel direktne farmakološke učinke na izboljšanje telesnih zmogljivosti, t. i. pozitivni ergogeni učinek. Vendar je po načelu striktno individualne odgovornosti prisotnost prepovedanih snovi in/ali njihovih metabolitov v bioloških vzorcih obravnavana kot kršitev protidopinjskih pravil,

saj so lahko te vrednosti tudi pokazatelj, da je športnik zaužil večji odmerek prepovedane snovi nekaj dni/tednov nazaj. Ocenjuje se, da je 6,4 %–8,8 % vseh pozitivnih analitičnih najdb v vrhunskem športu posledica uporabe kontaminiranih prehranskih dopolnil (Outram in Stewart, 2015).

Detekcijske metode za anabolične steroide, njihove prekurzorje in stimulanse, ki jih uporabljajo WADA-akreditirani laboratoriji, so zelo občutljive z nizkimi mejami detekcije in kvantifikacije v območju ng/ml v urinu (npr. metaboliti nandrolona se zaznajo v urinu pri koncentracijah < 2 ng/ml) (van der Merwe in Grobbelaar, 2005). Ker ni moč razlikovati med namernim dopingom (npr. večji odmerki za izboljšanje telesnih sposobnosti nekaj dni/tednov nazaj) in nenamernim dopingom (npr. kontaminacija prehranskega dopolnila v nizkih odmerkih brez učinka za izboljšanje telesnih sposobnosti, ki je bil zaužit pred nekaj urami/dnevi), je zelo pomembno, da se športniki te nevarnosti zavedajo. V raziskavi je 18 zdravih prostovoljcev zaužilo prehransko dopolnilo, ki je bilo kontaminirano z 10 µg odmerkom 19-norandrostendionoma, ta pa je prekurzor nandrolona (anabolični androgeni steroid). Ugotovili so, da bi bili vsi pozitivni na kontroli dopinga v roku 2 ur po zaužitju, nekateri tudi po 8 urah po zaužitju (Watson, Judkins, Houghton, Russell in Maughan, 2009). Vse vrednosti so se 10 ur po zaužitju vrnile pod detekcijsko mejo, ki bi pomenila pozitiven rezultat na kontroli dopinga. V podobni raziskavi so pokazali, da lahko že 10 µg 19-norandrostendionoma povzroči pozitiven rezultat v obdobju 6 ur po zaužitju (Catlin idr., 2000).

Raziskava na prostovoljcih, v kateri so uporabili dejanska prehranska dopolnila s tržišč, za katera so predhodno dokazali kontaminacijo s sledovi anaboličnih androgenih steroidov (nekaj µg količine/kapsulo), je pokazala, da je bil pri nekaterih rezultat nad odloči-

tveno mejo tudi do 36 ur po zaužitju prehranskega dopolnila. Vsi posamezniki so bili pozitivni 8–12 ur po zaužitju (van der Merwe in Grobbelaar, 2005).

Ukrepi za preprečevanje zaužitja kontaminiranega prehranskega dopolnila

Vse protidopinške organizacije športnikom svetujejo, da naj prehranskih dopolnil zaradi tveganja nenamernega dopinga ne uporabljajo. Pomembno je, da se športnike in ostale izobrazijo o teh nevarnostih. V eni raziskavi je samo 36 % športnikov vedelo, da so lahko prehranska dopolnila kontaminirana s snovmi, ki so prepovedane v športu (Braun idr., 2009). Nadalje je pomembno, da se športniki zavedajo, da je v večini primerov moč doseči ustrezen vnos hranil in tekočine s pomočjo specialne diete, ki jo lahko športniku individualno prilagodi strokovnjak za športno prehrano. V primeru, da športnik vztraja pri vnašanju določenih hranil s pomočjo prehranskih dopolnil, mu ostane možnost, da prehransko dopolnilo pošlje v privatni laboratorij na analizo. Tak način omogoča absolutno varnost, vendar so žal te analize drage, zato to počnejo le nekateri vrhunski športniki. Druga možnost je uporaba javno dostopnih informacij na spletnih portalih, ki objavljajo sezname kontaminiranih prehranskih dopolnil in sezname tistih, ki niso kontaminirani. Tak način omogoča relativno varnost, saj tveganje ostaja, vendar je dostop do podatkov zastoj (de Hon in Coumans, 2007).

Testiranja prehranskih dopolnil na trgu s strani privatnih laboratorijev, ki izpolnjujejo primerne standarde (ISO 17025), omogočajo relativno varnost športnikom, hkrati pa pozitivno vplivajo tudi na podjetja, ki postanejo aktivna pri zagotavljanju ustreznosti kakovosti. Podjetja, ki svoje proizvode redno testirajo, znižajo delež kontaminiranih prehranskih dopolnil na trgu tudi do < 1 % v nekaj letih

Tabela 1

Seznam podatkovnih baz tistih organizacij, ki testirajo prehranska dopolnila na prisotnost anaboličnih androgenih steroidov, njihovih prekurzorjev in stimulansov

Spletni portal	Kratek opis	Povezava (URL)
NSF Certified for Sport™	Vsebuje seznam vseh prehranskih dopolnil, ki so bila testirana v njihovem laboratoriju in imajo na svoji embalaži tudi njihov logo. trg: ZDA in Kanada	http://www.nsfssport.com/
Supplement 411 - USDA: High Risk Dietary Supplement List	Vsebuje seznam vseh prehranskih dopolnil, ki so bila testirana na vsebnost prepovedanih snovi (anabolični androgeni steroidi in stimulanse). trg: ZDA in Kanada	http://www.usada.org/supplement411/high-risk-list
Kölner Liste = Cologne List	Za spletni portal skrbi Olimpijski center Rhineland. Laboratoriji so v okviru raziskovalnega inštituta "Center for Preventive Doping Research, German Sport University Cologne". Vsebuje seznam vseh prehranskih dopolnil, ki so jih testirali na vsebnost anaboličnih androgenih steroidov in stimulansov. Vključuje tudi določena prehranska dopolnila, ki jih najdemo na slovenskem trgu. trg: Nemčija in ostale evropske države	http://www.koelnerliste.com/en/koelner-liste.html
NZVT database	Za spletni portal skrbi Nizozemska anti-doping organizacija v sodelovanju s partnerji. Vsebuje seznam vseh prehranskih dopolnil, ki so jih testirali na vsebnost anaboličnih androgenih steroidov in stimulansov. trg: Nizozemska in ostale evropske države	http://antidoping.nl/nzvt
Informed-Sport	Za spletni portal skrbi organizacija LGC Group (HFL Sports Science). Vsebuje seznam vseh prehranskih dopolnil, ki so bila testirana v njihovem laboratoriju in imajo na svoji embalaži tudi njihov logo.	http://www.informed-sport.com/

(Judkins in Prock, 2012). To lahko za končnega uporabnika pomeni, da se tveganje za uživanje kontaminiranega prehranskega dopolnila iz 20 % spusti na manj kot 1 %.

Kot preventivni ukrep se športnikom svetuje, da naj uporabijo zbirke podatkov, kjer so javno objavljeni rezultati naključnih analiz prehranskih dopolnil na prisotnost anaboličnih androgenih steroidov ter njihovih prekurzorjev in na prisotnost stimulansov (Tabela 2). Zaradi velikega obsega trga je nemogoče pričakovati, da bi bila vsa prehranska dopolnila testirana. Prav tako je problem, da nekatera manjša podjetja ne označujejo proizvodne serije (angl. *lot number*) na svojih produktih, kar onemogoča sledenje in umik kontaminiranih serij produktov. Večina podjetij se ne odloča, da bi svoje izdelke pošiljala na testiranja v akreditirane laboratorije, ker to za njih predstavlja strošek. Vendar določena podjetja investirajo v ta neodvisni nadzor kakovosti z namenom, da bi njihove izdelke kupili športniki, ki se zavedajo nevarnosti uporabe prehranskih dopolnil.

■ Nevarnost zaužitja kontaminirane hrane ali pijače

Do pozitivnega rezultata na dopiškem testiranju lahko pride tudi zaradi zaužitja kontaminirane prehrane oziroma posameznih živil, ki vsebujejo prepovedane aktivne učinkovine iz LPSP. Slednje izvirajo iz vzreje živali in/ali kasnejše obdelave živil (Blasco, Van Poucke in Van Peteghem, 2007; Peters, Bolck, Rutgers, Stolker in Nielen, 2009).

Klenbuterol in anabolični androgeni steroidi v živalskem mesu

Uporaba anaboličnih steroidov za vzpodbujanje telesne mase živine je v Evropski uniji v celoti prepovedana. Kljub natančni regulativi vedno obstaja možnost nezakonite uporabe anaboličnih steroidov, kar pripelje do prisotnosti ostankov hormonov v živalskih proizvodih (Stephany, 2001). Na splošno so pospeševalci rasti (npr. anabolični steroidi in ostali hormoni) v večini tkiv živali prisotni v zelo nizkih koncentracijah. Večja koncentracija le-teh je v jetrih, ledvicah in črevesju (Yonamine idr., 2004). Prisotnost teh snovi v mesu lahko privede do nenamernega zaužitja v majhnih količinah. Posledično bi lahko bili športniki, ki so zaužili takšno meso, pozitivni na kontroli dopinga. Tveganje se poveča ob večkratni aplikaciji, torej ob rednem uživanju kontaminiranega mesa.

Dejavniki, ki vplivajo na možnost pozitivnega rezultata, so:

- količina zaužitega mesa,
- tip zaužitega tkiva (meso, jetra, ledvice, črevesje itd.) in
- na kakšen način so živali prejemale anabolične agense.

V raziskavi, kjer so prostovoljci jedli piščančje meso živali, ki so prejemale metenolon (anabolični androgeni steroid), so ugotovili, da so bili vsi urinski vzorci negativni v primeru peroralne krme. Pozitivnih pa je bilo kar 50 % vseh urinskih vzorcev, zbranih 24 ur po zaužitju mesa živali, ki so prejemale intramuskularno aplikacijo (Kicman idr., 1994).

V letih 2010 in 2013 se je pojavilo več nerazločljivih primerov dopinga s klenbuterolom pri športnikih v namiznem tenisu, nogometu in kolesarstvu. Klenbuterol je β -adrenergični agonist in se ponekod v kliniki uporablja kot bronhodilatator, vendar ima hkrati

tudi izrazito anabolično (hipertrofija skeletnih mišic) in lipolitično delovanje (zmanjševanje telesnih maščob) (Prather, Brown, North in Wilson, 1995). Prav zato se v vrhunskem športu pogosto uporablja kot doping, hkrati pa je zaradi enakih farmakodinamičnih lastnosti zanimiv tudi za živinorejce (Prezelj, Obreza in Pecar, 2003). Slednje predstavlja veliko tveganje za nenamerni doping, saj je danes moč zaznati zelo nizke koncentracije klenbuterola v urinskih vzorcih (Yang idr., 2013). V zadnjem času se prav zato opravlja veliko študij farmakokinetike in presnove klenbuterola, da bi razvili potrjeno metodo, ki bi omogočila razlikovanje med klenbuterolom, ki izvira iz zdravila (namerni doping), in tistim, ki izvira iz zaužitega mesa (nenamerni doping) (Thevis, Thomas idr., 2013).

Najbolj nazoren primer nenamernega dopinga zaradi uživanja mesa, kontaminiranega s klenbuterolom, se je dogodil na svetovnem prvenstvu v nogometu za kategorijo mladincev, mlajših od 17 let, v Mehiki leta 2011 (Thevis, Geyer idr., 2013). Od skupno 208 odvzetih urinskih vzorcev na kontrolah dopinga jih je bilo 109 pozitivnih (52 %) na prisotnost klenbuterola. Zato so v nadaljevanju opravili tudi odvzeme mesnih vzorcev v hotelih, kjer so bivale ekipe, in ugotovili prisotnost klenbuterola v 14 od 47 vzorcev mesa (30 %). Na celotnem prvenstvu je bilo samo 5 od 24 ekip, ki niso imele klenbuterola v nobenem izmed odvzetih urinskih vzorcev. Odločitev je bila, da je najbolj verjeten vzrok za prisotnost klenbuterola pri športnikih prehrana s kontaminiranim mesom, zato so se odločili, da športnikov ne bodo sankcionirali (Thevis, Geyer idr., 2013).

Zgoraj omenjene študije podpirajo hipotezo, da lahko uporaba mesa živali, tretiranih z anaboličnimi učinkovinami (anabolični androgeni steroidi, klenbuterol ipd.), ki so na LPSP uvrščene v kategorijo S1 – Anabolični agensi, vodi do pozitivnih rezultatov pri analizah vzorcev urina. Uporaba prepovedanih snovi v živinoreji je bolj pogosta v določenih državah. V raziskavi na Kitajskem so dokazali prisotnost klenbuterola v mesu pri 79 % vseh odvzetih vzorcev, čeprav je uporaba klenbuterola uradno prepovedana (Guddat idr., 2012). Zato WADA in nekatere mednarodne panožne zveze opozarjajo svoje športnike, da se naj med potovanjem ali bivanjem v Mehiki in na Kitajskem v celoti izogibajo uživanju mesa zaradi nevarnosti nenamernega zaužitja klenbuterola.

Makova semena (morfin) v kruhu ali pecivu

Uživanje peciva ali kruha, pripravljenega iz maka, je po svetu popularno. Makova semena vsebujejo dva alkaloida: kodein in morfin. Raziskave so pokazale, da uživanje hrane iz makovih semen pripelje do prisotnosti morfina v urinskih vzorcih, ki je na LPSP uvrščen v kategorijo S7 – Narkotiki (Smith idr., 2014). Meja za pozitiven dopiški test je za prisotnost morfina postavljena nad 1300 $\mu\text{g/l}$ v urinu (WADA, 2019).

V raziskavi, kjer so preiskovanci zaužili torto, pripravljeno iz makovih semen, je bila največja izmerjena koncentracija morfina v urinu 302 $\mu\text{g/l}$ (Meadway, George in Braithwaite, 1998). V drugi raziskavi, kjer so preiskovanci zaužili 3 zavitek iz makovih semen (zavitek je vseboval 2 g makovih semen, 108 μg morfina/g semen), so bile največje urinske vrednosti za morfin do 1000 $\mu\text{g/l}$ (elSohly, elSohly in Stanford, 1990). V isti raziskavi je en izmed preiskovancev zaužil 15 g makovih semen in je imel največjo izmerjeno koncentracijo morfina v urinu 2010 $\mu\text{g/l}$ (9 ur po zaužitju). Koncentracija je padla pod 300 $\mu\text{g/l}$ 28 ur po zaužitju (elSohly idr., 1990).

Uživanje makovih semen lahko v redkih primerih pripelje do pozitivnega rezultata, kadar vrednost morfina v urinu preseže odločitveno mejo (1300 µg/l), zato je potrebna previdnost pri uživanju makovega peciva.

Konopljinolje v prehranskih izdelkih

Kanabinoidi so na LPSP uvrščeni v kategorijo S8 – Kanabinoidi. Izdelki iz konoplje (*Cannabis sativa*) so v nekaterih državah popularni tudi v jedeh, in sicer v obliki peciva (angl. *brownies*, *cookies*), konopljine torte, olja iz konopljinih semen, konopljinega čaja ali konopljinega piva (Fortner, Fogerson, Lindman, Iversen in Armbruster, 1997; Zoller, Rhyn in Zimmerli, 2000). Športnik lahko te izdelke zaužije zavedno ali nezavedno.

Preiskovanci, ki so v raziskavi zaužili pecivo z marihuano (*brownies*) z ekvivalentom 1–2 cigaret marihuane (2,8 % THC), so imeli najvišje vrednosti za karboksi-THC v urinu med 108–436 ng/ml (Cone, Johnson, Paul, Mell in Mitchell, 1988). Odločitvena meja za pozitivni primer kršitve protidopinških pravil je definirana nad 175 ng/ml karboksi-THC v urinu (WADA, 2019).

V drugi raziskavi so prostovoljci zaužili konopljinolje v predvidenem dnevnem odmerku (vsebnost THC 0,17–1,77 mg/dan). Njihove najvišje izmerjene vrednosti karboksi-THC v urinu so bile 1,8–48,7 mg/ml (Bosy in Cole, 2000). V raziskavi, kjer so preučevali kronično uživanje konopljinega olja (v dnevnem odmerku 0,09–0,6 mg), so izmerili najvišjo vrednost karboksi-THC v urinu 5,2 ng/ml (Leson, Pless, Grotenhermen, Kalant in ElSohly, 2001). Torej uživanje konopljinega olja v predvidenih dnevni odmerkih ne povzroči vsebnosti karboksi-THC v urinu, ki bi prekoračila predvideno odločitveno mejo. Obstaja pa problem, da je težko kontrolirati vnos THC preko konopljinega olja, saj imajo različni produkti različne vsebnosti THC. V primeru večjega vnosa THC, podobno kot v primeru različnih peciv, je športnik lahko pozitiven na kontroli dopinga.

V zadnjem času je zelo razširjena uporaba kanabidiola (CBD), ki sicer ni prepovedan v športu, saj ni uvrščen na LPSP. Problem za športnike pa je, ker veliko produktov vsebuje tudi nezanevarljive količine THC – v eni raziskavi so ugotovili, da je 36 % vseh komercialnih CBD olj vsebovalo THC (Lachenmeier idr., 2019). Nekateri produkti so imeli visoke vsebnosti, kar lahko privede do pozitivnega dopinškega testa (Lachenmeier in Diel, 2019).

Stimulansi v zeliščnih čajih

Določeni čaji iz Azije lahko vsebujejo večje količine efedrina. Tak primer so pripravki iz rastline *Ephedra sinica* (kitajsko *Ma-Huang*), ki se uporabljajo v prehranskih dopolnilih in čajih za hujšanje (Abou-rashed, El-Alfy, Khan in Walker, 2003). *Ephedra* alkaloidi, kot so efedrin, psevdofedrin, metilefedrin, norpsevdofedrin in norefedrin, so uvrščeni na LPSP v kategorijo S6 – Stimulansi.

Določeni čaji iz Južne Amerike (Peru, Bolivija) lahko vsebujejo liste koke, in sicer lahko določeni tipični pripravki (1 g rastlinskega materiala/čajno vrečko) vsebujejo okoli 5 mg kokaina (Jenkins, Llosa, Montoya in Cone, 1996). Po zaužitju skodelice takšnega čaja so v urinu prisotni metaboliti kokaina (npr. benzoilekgonin) vsaj 20 ur po zaužitju (Jenkins idr., 1996). V primeru, da bi športnik zaužil tak čaj dan pred tekmovanjem, bi bil zanesljivo pozitiven na kontroli dopinga. Kokain je na tekmovanjih prepovedan in je uvrščen na LPSP v kategorijo S6 – Stimulansi.

Dodatni preventivni ukrepi na potovanjih in bivanju v hotelih

V širšem smislu lahko v to skupino prištevamo tudi namerne kontaminacije hrane in/ali športnih pijač z namenom pozitivnega dopinškega rezultata s strani konkurence, kar sicer spada med kriminalna dejanja. Zato so številni vrhunski športniki zelo previdni pri uživanju hrane in imajo lastne kuharje, ki nabavljajo hrano preverjenega izvora. Previdnost je potrebna tudi pri uživanju športnih pijač. Potrebna je dosledna uporaba lastnih napitkov ali ustekleničenih pijač, ki jih športnik ne vzame iz rok drugega športnika, tujega trenerja ali obiskovalca športne prireditve. V tem primeru so še posebej nevarne snovi, ki jih je preprosto detektirati in tako odkriti zlorabe dopinga za daljše obdobje nazaj. Takšne snovi so določeni anabolični steroidi, katerih presnovke je moč odkriti tudi več tednov po zaužitju (H. Geyer, Schanzer in Thevis, 2014).

■ Nevarnosti pasivne inhalacije prepovedanih snovi

Športnik je lahko v določenih socialnih situacijah izpostavljen dimu različnih psihostimulativnih učinkovin. V primeru detekcije v urinu ni mogoče ločiti, ali je snov prišla v telo aktivno kot namenska aplikacija psihoaktivnih snovi ali pasivno. Dejavniki, ki vplivajo na pasivno inhalacijo, so:

- velikost in ventilacija prostora,
- čas izpostavljenosti in
- koncentracija psihoaktivnih snovi v zraku.

Pasivna inhalacija kanabinoidov

Kanabinoidi so na LPSP uvrščeni v kategorijo S8 – Kanabinoidi, ki vključuje tako naravne kanabinoide (npr. kanabis, hašiš, marihuana) kot tudi sintetične kanabimimetike. Pozitivni primer kršenja dopinga temelji na detekciji glavnega presnovka tetrahidrokanabinola (THC), to je delta-9-tetrahidrokanabinola-9-karboksilne kisline (karboksi-THC) v urinu. Odločitvena meja se je v letu 2013 iz > 15 ng/ml zvišala na > 175 ng/ml (WADA, 2019).

Z namenom, da se ugotovi obseg pasivnega vdihavanja kanabinoidov, je bilo opravljenih več raziskav. V študiji, kjer je 8 posameznikov pokadilo vsak po 4 cigarete z vsebnostjo 27 mg THC/cigareto, so bili v manjši sobi brez ventilacije prisotni 3 preiskovanci. Urinske vrednosti THC so bile pri preiskovancih < 10 ng/ml (Mule, Lomax in Gross, 1988). V drugi študiji so bili preiskovanci v avtomobilu, kjer so vdihovali dim marihuane in hašiša (pomešano s tobačnimi cigaretami) v ekvivalentu 90 mg THC. V poskusu, kjer je bil uporabljen dim iz hašiša, THC v urinu ob pasivni inhalaciji pri preiskovancih niso zaznali. V istem poskusu pa so pri dimu iz marihuane urinske vrednosti znašale 14–30 ng/ml (Morland idr., 1985). Prav tako so izvedli preiskavo kronične pasivne izpostavljenosti dimu cigaret marihuane z 2,8 % vsebnostjo THC. V seriji poskusov, kjer so bili posamezniki 1 uro dnevno, šest dni zapored v nezračeni manjši sobi izpostavljeni dimu iz 16 marihuanskih cigaret, so bile povprečne dnevne vrednosti za THC v plazmi v območju 2,4–7,4 ng/ml, maksimalna vrednost pa je dosegla 18,8 ng/ml brez trendov akumulacije (Cone in Johnson, 1986).

Omenjene raziskave so pokazale, da je možno, da ima posameznik v urinu zaznavne količine THC v primeru ostrih pogojev pasivne

izpostavljenosti dimu marihuane. Vendar pa je v skladu z novim WADA tehničnim dokumentom, kjer morajo vrednosti za karboks-THC presegati 175 ng/ml, malo verjetno, da bi bil pozitiven rezultat posledica realnih pogojev pasivne izpostavljenosti dimu (nenamerne dopinga).

Ostale oblike pasivne inhalacije v socialnem okolju

Športniki so lahko izpostavljeni tudi dimu hlapne oblike kokaina, ki je znana kot »crack kokain« (kokainska baza, ki se lahko kadi). Visoka hlapnost te oblike omogoča, da se ga lahko kadi v pipah. Pasivna izpostavljenost je možna preko inhalacije dima, hlapov ali izdihanega zraka kadilca. Ostale možnosti so tudi inhalacija prahu, transdermalna absorpcija ali akcidentalna oralna zaužitje. V raziskavi, kjer so 6 zdravih prostovoljcev izpostavili 100 in 200 mg hlapov kokainske baze v nezračeni manjši sobi, so ugotovili, da je bila koncentracija benzoilekgonina (glavni presnovek kokaina) 22–123 µg/l (Cone, Yousefnejad, Hillsgrove, Holicky in Darwin, 1995). Tudi v drugem delu raziskave, kjer so bili preiskovanci za 4 ure izpostavljeni v neposredno bližino kadilcev »crack kokaina«, so uspeli zaznati do 6 µg/l benzoilekgonina (Cone idr., 1995). Torej v ostrih pogojih izpostavljenosti dimu »crack kokaina« je športnik lahko testiran pozitivno na prisotnost kokaina. Kokain je prepovedan na tekmovanjih in je uvrščen na LPSP v kategorijo S6 – Stimulansi.

V socialnem okolju je lahko športnik izpostavljen tudi pasivni inhalaciji dima kristalnega metamfetamina (poznani tudi pod imenom »ice«), ki se dobro absorbira ob kajenju/inhalaciji ali intranazalni aplikaciji in je razširjen tudi v Evropi (Griffiths, Mravcik, Lopez in Klempova, 2008; Harris idr., 2003). Metamfetamin je uvrščen na LPSP v kategorijo S6 – Stimulansi.

■ Nevarnost neustrezne rabe zdravil v prosti prodaji

Pomembno je vedeti, da lahko zdravila poleg glavne aktivne učinkovine, ki ni prepovedana, vsebujejo tudi druge učinkovine, ki pa so lahko na LPSP. Za ilustracijo si pogledajmo dva pogosta primera iz vsakdanje prakse:

- Aspirin® (acetilsalicilna kislina) in Aspirin Complex® (acetilsalicilna kislina in psevdoefedrin) ter
- Claritine® (loratadin) in Claritine-Kombo® (loratadin in psevdoefedrin).

Tako acetilsalicilna kislina, ki je nesteroidna protivnetna učinkovina, kot tudi loratadin, ki je antihistaminik, nista na LPSP in sta pogosti zdravilni učinkovini v številnih zdravilih brez recepta. Medtem pa je psevdoefedrin, ki je prisoten v zgoraj omenjenih zdravilih, uvrščen na LPSP v kategorijo S6 – Stimulansi. Psevdoefedrin se pogosto doda osnovni zdravilni učinkovini zaradi svojega dekonjestivnega delovanja na nosno sluznico, kar olajša dihanje preko nosu pri virusnih ali alergijskih rinitisih (Deckx, De Sutter, Guo, Mir in van Driel, 2016). Psevdoefedrin je v športu prepovedan, ker ima psihostimulativno delovanje (Thevis, Sigmund, Geyer in Schanzer, 2010). Določene raziskave so pokazale pomemben vpliv na izboljšanje telesnih sposobnosti (Hodges, Hancock, Currell, Hamilton in Jeukendrup, 2006), medtem ko so rezultati drugih pokazali, da je izboljšanje sposobnosti manjše, podobno kot pri zaužitju kofeina (Gheorghiev, Hosseini, Moran in Cooper, 2018). Velikokrat lahko pride do napake, ker so poimenovanja zdravil zelo podobna. S tem namenom ozaveščanja v Tabeli 2 prikazujem vsa zdravila v prosti prodaji (izdaja brez recepta), ki vsebujejo psevdoefedrin in so v letu 2020 registrirana v Republiki Sloveniji.

■ Zaključek

Analizne metode za odkrivanje prepovedanih snovi se nenehno izboljšujejo, kar pomeni, da se detekcijski prag za odkritje prepovedane zdravilne učinkovine in njenih presnovkov znižuje. To po eni strani pomeni napredek v boju proti zlorabi zdravilnih učinkovin, ki jih je moč odkriti dlje časa po zaužitju, hkrati pa to tudi pomeni, da se možnost za odkritje nenamerne dopinga povečuje. Športnik je po načelu striktnosti odgovornosti v skladu s Svetovnim kodeksom za boj proti dopingom s strani WADA odgovoren za vse snovi, ki jih zaužije. Ustrezno izobražen in informiran športnik lahko zmanjša verjetnost za nenamerni doping.

Tabela 2

Pregled zdravil, ki se izdajajo brez recepta in vsebujejo prepovedano zdravilno učinkovino psevdoefedrin, ki je na LPSP uvrščena v kategorijo S6. Stimulansi

Ime zdravila, ki vsebuje psevdoefedrin	Ostale zdravilne učinkovine (poleg psevdoefedrina)	Ime analognega zdravila, ki ne vsebuje psevdoefedrina
Aspirin Complex®	acetilsalicilna kislina	Aspirin®
Claritine-Kombo®	loratadin	Claritine®
Daleron COLD3®	paracetamol, dekstrometorfan	Daleron®
Cafcold®	paracetamol	–
Olytabs®	ibuprofen	–
PLIVAMED®	paracetamol, vitamin C	–
Acetilsalicilna kislina/psevdoefedrin (zrnca za peroralno suspenzijo)	acetilsalicilna kislina	–

V Tabeli 2 je zapisano ime zdravila, glavna zdravilna učinkovina in ime analognega zdravila od istega proizvajalca, ki ne vsebuje psevdoefedrina. V primeru, da gre za zdravljenje vrhunkega športnika, je potrebno pri zdravljenju uporabiti zdravilo, ki ne vsebuje psevdoefedrina.

Literatura

- Abourashed, E. A., El-Alfy, A. T., Khan, I. A. in Walker, L. (2003). Ephedra in perspective--a current review. *Phytother Res*, 17(7), 703–712. doi:10.1002/ptr.1337
- Amos, A. (2008). Inadvertent Doping and the WADA Code: Can Athletes with a Cold Now Breathe Easy? *Bond Law Review*, 19(1).
- Ayotte, C., Levesque, J. F., Cle roux, M., Lajeunesse, A., Goudreault, D. in Fakirian, A. (2001). Sport nutritional supplements: quality and doping controls. *Can J Appl Physiol*, 26 Suppl, S120–129. doi:10.1139/h2001-047
- Binns, C. W., Lee, M. K. in Lee, A. H. (2018). Problems and Prospects: Public Health Regulation of Dietary Supplements. *Annu Rev Public Health*, 39, 403–420. doi:10.1146/annurev-publhealth-040617-013638
- Blasco, C., Van Poucke, C. in Van Peteghem, C. (2007). Analysis of meat samples for anabolic steroids residues by liquid chromatography/tandem mass spectrometry. *J Chromatogr A*, 1154(1-2), 230–239. doi:10.1016/j.chroma.2007.03.090
- Bosy, T. Z. in Cole, K. A. (2000). Consumption and quantitation of delta9-tetrahydrocannabinol in commercially available hemp seed oil products. *J Anal Toxicol*, 24(7), 562–566. doi:10.1093/jat/24.7.562
- Braun, H., Koehler, K., Geyer, H., Kleiner, J., Mester, J. in Schänzer, W. (2009). Dietary supplement use among elite young German athletes. *International journal of sport nutrition and exercise metabolism*, 19(1), 97–109. Retrieved from <http://eutils.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/eutils/elink.fcgi?dbfrom=pubmedinamp;id=19403956inamp;retmode=refin&cmd=prlinks>
- Catlin, D. H., Leder, B. Z., Ahrens, B., Starcevic, B., Hatton, C. K., Green, G. A. in Finkelstein, J. S. (2000). Trace contamination of over-the-counter androstenedione and positive urine test results for a nandrolone metabolite. *JAMA : the journal of the American Medical Association*, 284(20), 2618–2621. Retrieved from <http://eutils.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/eutils/elink.fcgi?dbfrom=pubmedinamp;id=11086369inamp;retmode=refin&cmd=prlinks>
- Cone, E. J. in Johnson, R. E. (1986). Contact highs and urinary cannabinoid excretion after passive exposure to marijuana smoke. *Clin Pharmacol Ther*, 40(3), 247–256. doi:10.1038/clpt.1986.171
- Cone, E. J., Johnson, R. E., Paul, B. D., Mell, L. D. in Mitchell, J. (1988). Marijuana-laced brownies: behavioral effects, physiologic effects, and urinalysis in humans following ingestion. *J Anal Toxicol*, 12(4), 169–175. doi:10.1093/jat/12.4.169
- Cone, E. J., Yousefnejad, D., Hills Grove, M. J., Holicky, B. in Darwin, W. D. (1995). Passive inhalation of cocaine. *J Anal Toxicol*, 19(6), 399–411. doi:10.1093/jat/19.6.399
- de Hon, O. in Coumans, B. (2007). The continuing story of nutritional supplements and doping infractions. *Br J Sports Med*, 41(11), 800–805; discussion 805. doi:10.1136/bjism.2007.037226
- Deckx, L., De Sutter, A. I., Guo, L., Mir, N. A. in van Driel, M. L. (2016). Nasal decongestants in monotherapy for the common cold. *Cochrane Database Syst Rev*, 10, CD009612. doi:10.1002/14651858.CD009612.pub2
- Dietz, P., Ulrich, R., Niess, A., Best, R., Simon, P. in Striegel, H. (2014). Prediction Profiles for Nutritional Supplement Use Among Young German Elite Athletes. *Int J Sport Nutr Exerc Metab*. doi:10.1123/ijnsnem.2014-0009
- elSohly, H. N., elSohly, M. A. in Stanford, D. F. (1990). Poppy seed ingestion and opiates urinalysis: a closer look. *J Anal Toxicol*, 14(5), 308–310. doi:10.1093/jat/14.5.308
- Fortner, N., Fogerson, R., Lindman, D., Iversen, T. in Armbruster, D. (1997). Marijuana-positive urine test results from consumption of hemp seeds in food products. *J Anal Toxicol*, 21(6), 476–481. doi:10.1093/jat/21.6.476
- Geyer, H., Parr, M. K., Koehler, K., Mareck, U., Schanzer, W. in Thevis, M. (2008). Nutritional supplements cross-contaminated and faked with doping substances. *J Mass Spectrom*, 43(7), 892–902. doi:10.1002/jms.1452
- Geyer, H., Parr, M. K., Mareck, U., Reinhart, U., Schrader, Y. in Schänzer, W. (2004). Analysis of non-hormonal nutritional supplements for anabolic-androgenic steroids - results of an international study. *International Journal Of Sports Medicine*, 25(2), 124–129. doi:10.1055/s-2004-819955
- Geyer, H., Schanzer, W. in Thevis, M. (2014). Anabolic agents: recent strategies for their detection and protection from inadvertent doping. *Br J Sports Med*, 48(10), 820–826. doi:10.1136/bjsports-2014-093526
- Gheorghiev, M. D., Hosseini, F., Moran, J. in Cooper, C. E. (2018). Effects of pseudoephedrine on parameters affecting exercise performance: a meta-analysis. *Sports Med Open*, 4(1), 44. doi:10.1186/s40798-018-0159-7
- Griffiths, P., Mravcik, V., Lopez, D. in Klempova, D. (2008). Quite a lot of smoke but very limited fire--the use of methamphetamine in Europe. *Drug Alcohol Rev*, 27(3), 236–242. doi:10.1080/09595230801932588
- Guddat, S., Fuscholler, G., Geyer, H., Thomas, A., Braun, H., Haenelt, N., . . . Schanzer, W. (2012). Clenbuterol - regional food contamination a possible source for inadvertent doping in sports. *Drug Test Anal*, 4(6), 534–538. doi:10.1002/dta.1330
- Harel, Z., Harel, S., Wald, R., Mamdani, M. in Bell, C. M. (2013). The frequency and characteristics of dietary supplement recalls in the United States. *JAMA internal medicine*, 173(10), 926–928. doi:10.1001/jamainternmed.2013.379
- Harris, D. S., Boxenbaum, H., Everhart, E. T., Sequeira, G., Mendelson, J. E. in Jones, R. T. (2003). The bioavailability of intranasal and smoked methamphetamine. *Clin Pharmacol Ther*, 74(5), 475–486. doi:10.1016/j.clpt.2003.08.002
- Hodges, K., Hancock, S., Currell, K., Hamilton, B. in Jeukendrup, A. E. (2006). Pseudoephedrine enhances performance in 1500-m runners. *Med Sci Sports Exerc*, 38(2), 329–333. doi:10.1249/01.mss.0000183201.79330.9c
- Jenkins, A. J., Llosa, T., Montoya, I. in Cone, E. J. (1996). Identification and quantitation of alkaloids in coca tea. *Forensic Sci Int*, 77(3), 179–189. doi:10.1016/0379-0738(95)01860-3
- Judkins, C. in Prock, P. (2012). Supplements and inadvertent doping - how big is the risk to athletes. *Med Sport Sci*, 59, 143–152. doi:10.1159/000341970
- Kicman, A. T., Cowan, D. A., Myhre, L., Nilsson, S., Tomten, S. in Oftebro, H. (1994). Effect on sports drug tests of ingesting meat from steroid (methenolone)-treated livestock. *Clin Chem*, 40(11 Pt 1), 2084–2087. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7955383>
- Lachenmeier, D. W. in Diel, P. (2019). A Warning against the Negligent Use of Cannabidiol in Professional and Amateur Athletes. *Sports (Basel)*, 7(12). doi:10.3390/sports7120251
- Lachenmeier, D. W., Habel, S., Fischer, B., Herbi, F., Zerbe, Y., Bock, V., . . . Sproll, C. (2019). Are side effects of cannabidiol (CBD) products caused by tetrahydrocannabinol (THC) contamination? *F1000Res*, 8, 1394. doi:10.12688/f1000research.19931.2
- Leson, G., Pless, P., Grotenhermen, F., Kalant, H. in ElSohly, M. A. (2001). Evaluating the impact of hemp food consumption on workplace drug tests. *J Anal Toxicol*, 25(8), 691–698. doi:10.1093/jat/25.8.691
- Mathews, N. M. (2018). Prohibited Contaminants in Dietary Supplements. *Sports Health*, 10(1), 19–30. doi:10.1177/1941738117727736
- Maughan, R. J. (2005). Contamination of dietary supplements and positive drug tests in sport. *J Sports Sci*, 23(9), 883–889. doi:10.1080/02640410400023258
- Maughan, R. J., Greenhaff, P. L. in Hespel, P. (2011). Dietary supplements for athletes: emerging trends and recurring themes. *Journal of sports sciences*, 29 Suppl 1, S57–66. doi:10.1080/02640414.2011.587446

36. Meadway, C., George, S. in Braithwaite, R. (1998). Opiate concentrations following the ingestion of poppy seed products--evidence for 'the poppy seed defence'. *Forensic Sci Int*, 96(1), 29–38. doi:10.1016/s0379-0738(98)00107-8
37. Morland, J., Bugge, A., Skuterud, B., Steen, A., Wethe, G. H. in Kjeldsen, T. (1985). Cannabinoids in blood and urine after passive inhalation of Cannabis smoke. *J Forensic Sci*, 30(4), 997–1002. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2999292>
38. Mule, S. J., Lomax, P. in Gross, S. J. (1988). Active and realistic passive marijuana exposure tested by three immunoassays and GC/MS in urine. *J Anal Toxicol*, 12(3), 113–116. doi:10.1093/jat/12.3.113
39. Noble, P. (2017). [Food supplements : Legal requirements, borderline issues and other aspects]. *Bundesgesundheitsblatt Gesundheitsforschung Gesundheitsschutz*, 60(3), 260–267. doi:10.1007/s00103-016-2499-0
40. Outram, S. in Stewart, B. (2015). Doping through supplement use: a review of the available empirical data. *Int J Sport Nutr Exerc Metab*, 25(1), 54–59. doi:10.1123/ijsnem.2013-0174
41. Peters, R. J., Bolck, Y. J., Rutgers, P., Stolker, A. A. in Nielen, M. W. (2009). Multi-residue screening of veterinary drugs in egg, fish and meat using high-resolution liquid chromatography accurate mass time-of-flight mass spectrometry. *J Chromatogr A*, 1216(46), 8206–8216. doi:10.1016/j.chroma.2009.04.027
42. Prather, I. D., Brown, D. E., North, P. in Wilson, J. R. (1995). Clenbuterol: a substitute for anabolic steroids? *Med Sci Sports Exerc*, 27(8), 1118–1121. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7476054>
43. Prezelj, A., Obreza, A. in Pecar, S. (2003). Abuse of clenbuterol and its detection. *Curr Med Chem*, 10(4), 281–290. doi:10.2174/0929867033368330
44. Smith, M. L., Nichols, D. C., Underwood, P., Fuller, Z., Moser, M. A., LoDico, C., . . . Huestis, M. A. (2014). Morphine and codeine concentrations in human urine following controlled poppy seeds administration of known opiate content. *Forensic Sci Int*, 241, 87–90. doi:10.1016/j.forsciint.2014.04.042
45. Sobal, J. in Marquart, L. F. (1994). Vitamin/mineral supplement use among athletes: a review of the literature. *Int J Sport Nutr*, 4(4), 320–334. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7874149>
46. Somerville, S. J., Lewis, M. in Kuipers, H. (2005). Accidental breaches of the doping regulations in sport: is there a need to improve the education of sportspeople? * Commentary. *British journal of sports medicine*, 39(8), 512–516- discussion 516. doi:10.1136/bjism.2004.013839
47. Stephany, R. W. (2001). Hormones in meat: different approaches in the EU and in the USA. *APMIS Suppl*(103), S357-363; discussion S363–354. doi:10.1111/j.1600-0463.2001.tb05787.x
48. Tandon, S., Bowers, L. D. in Fedoruk, M. N. (2015). Treating the elite athlete: anti-doping information for the health professional. *Mo Med*, 112(2), 122–128. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25958657>
49. Thevis, M., Geyer, L., Geyer, H., Guddat, S., Dvorak, J., Butch, A., . . . Schanzer, W. (2013). Adverse analytical findings with clenbuterol among U-17 soccer players attributed to food contamination issues. *Drug Test Anal*, 5(5), 372–376. doi:10.1002/dta.1471
50. Thevis, M., Kuuranne, T. in Geyer, H. (2020). Annual banned-substance review - Analytical approaches in human sports drug testing. *Drug Test Anal*, 12(1), 7–26. doi:10.1002/dta.2735
51. Thevis, M., Sigmund, G., Geyer, H. in Schanzer, W. (2010). Stimulants and doping in sport. *Endocrinol Metab Clin North Am*, 39(1), 89–105, ix. doi:10.1016/j.ecl.2009.10.011
52. Thevis, M., Thomas, A., Beuck, S., Butch, A., Dvorak, J. in Schanzer, W. (2013). Does the analysis of the enantiomeric composition of clenbuterol in human urine enable the differentiation of illicit clenbuterol administration from food contamination in sports drug testing? *Rapid Commun Mass Spectrom*, 27(4), 507-512. doi:10.1002/rcm.6485
53. Tscholl, P., Alonso, J. M., Dollé, G., Junge, A. in Dvorak, J. (2010). The use of drugs and nutritional supplements in top-level track and field athletes. *The American journal of sports medicine*, 38(1), 133–140. doi:10.1177/0363546509344071
54. Uradni_list_RS. (2013). Pravilnik o prehranskih dopolnilih, Uradni list Republike Slovenije, v skladu z Direktivo 2002/46/ES Evropskega parlamenta in Sveta. Retrieved from <https://www.uradni-list.si/1/content?id=114231>
55. van der Bijl, P. in Tutelyan, V. A. (2013). Dietary supplements containing prohibited substances. *Vopr Pitan*, 82(6), 6–13. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24741950>
56. van der Merwe, P. J. in Grobbelaar, E. (2005). Unintentional doping through the use of contaminated nutritional supplements. *South African medical journal = Suid-Afrikaanse tydskrif vir geneeskunde*, 95(7), 510–511. Retrieved from <http://eutils.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/eutils/elink.fcgi?dbfrom=pubmed&id=16156450&retmode=refin&cmd=prlinks>
57. WADA. (2014). 2015 World Anti-Doping Code. Retrieved from <https://wada-main-prod.s3.amazonaws.com/resources/files/wada-2015-world-anti-doping-code.pdf>
58. WADA. (2019). Decision Limits for the Confirmatory Quantification of Threshold Substances. Retrieved from https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/td2019dl_v2_finalb.pdf
59. Watson, P., Judkins, C., Houghton, E. D., Russell, C. in Maughan, R. (2009). Supplement contamination: detection of nandrolone metabolites in urine after administration of small doses of a nandrolone precursor. *Proceedings of the Nutrition Society*, 67(OCE8). doi:10.1017/s0029665108000487
60. Yang, S., Liu, X., Xing, Y., Zhang, D., Wang, S., Wang, X., . . . Zhao, J. (2013). Detection of clenbuterol at trace levels in doping analysis using different gas chromatographic-mass spectrometric techniques. *J Chromatogr Sci*, 51(5), 436–445. doi:10.1093/chromsci/bms160
61. Yonamine, M., Garcia, P. R. in de Moraes Moreau, R. L. (2004). Non-intentional doping in sports. *Sports Med*, 34(11), 697–704. doi:10.2165/00007256-200434110-00001
62. Žiberna, L. (2014). Nenamerni doping v športu. *Med Razgl*, 53(4), 503–526.
63. Zoller, O., Rhyn, P. in Zimmerli, B. (2000). High-performance liquid chromatographic determination of delta9-tetrahydrocannabinol and the corresponding acid in hemp containing foods with special regard to the fluorescence properties of delta9-tetrahydrocannabinol. *J Chromatogr A*, 872(1-2), 101–110. doi:10.1016/s0021-9673(99)01287-x

doc. dr. Lovro Žiberna, mag. farm.

Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo,
Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Korytkova 2, SI-1000 Ljubljana
lovro.ziberna@mf.uni-lj.si



Gal Žveglj^{1,2},
Tadej Jug^{1,3}, Lovro Žiberna^{1,4}

Neželeni učinki uporabe anaboličnih androgenih steroidov: posledice za zdravje športnikov

Adverse side effects of the use of anabolic androgenic steroids: consequences for athletes' health

Abstract

Anabolic androgenic steroids (AAS) are the most commonly used pharmacological group on the List of Prohibited Substances and Methods among elite athletes. In addition, they are also widely used by recreational athletes, adolescents and other adults. The use of AAS is associated with numerous adverse side effects, which we will address in this review paper by organ systems.

Keywords: anabolic androgen steroids, anti-doping, doping, adverse effects, toxicity.

Izvleček

Anabolični androgeni steroidi (AAS) so najbolj pogosto uporabljena farmakološka skupina iz Liste prepovedanih snovi in postopkov v namene dopinga pri vrhunskih športnikih, prav tako so zelo razširjeni med rekreativnimi športniki, adolescenti in ostalimi odraslimi. Uporaba AAS je povezana s številnimi neželenimi učinki, ki smo jih v tem preglednem članku predstavili po organskih sistemih.

Ključne besede: anabolični androgeni steroidi, doping, antidoping, neželeni učinki, toksičnost.

Uvod

Anabolični androgeni steroidi (AAS) so najbolj pogosto uporabljena farmakološka skupina iz Liste prepovedanih snovi in postopkov (LPSP) v namene dopinga pri vrhunskih športnikih – v letu 2018 je bilo 44 % vseh nasprotnih analitičnih najdb iz te skupine (WADA, 2019). Globalna prevalenca kaže, da uporaba AAS presega tekmovalni šport, saj je kadarkoli v življenjskem obdobju 6,4 % moških in 1,6 % žensk uporabilo AAS (Sagoe, Molde, Andreassen, Torsheim in Pallesen, 2014). Zaskrbljujoči so podatki o naraščajoči uporabi AAS med adolescenti in mlajšimi odraslimi, ki kažejo, da se AAS preprosto dobijo na črnem trgu preko spletnega nakupa in dostave na dom (B. P. Brennan, G. Kanayama in H. G. Pope, 2013). Trenutno je nekaj stotisoč spletnih strani, kjer je moč kupiti AAS, prav tako številne vsebujejo informacije in natančne protokole glede upora-

be (B. P. Brennan, G. Kanayama in H. G. Pope, Jr., 2013). Raziskava na obiskovalcih fitnessov v Nemčiji je pokazala, da 13,5 % obiskovalcev uporablja AAS, in sicer je kar 48,1 % snovi prišlo iz zdravstvenega sistema (Raschka, Chmiel, Preiss in Boos, 2013; Striegel idr., 2006). Zdravniki, ki so bili vključeni v predpisovanje dopinga, so poleg predpisovanja AAS na recept tudi izvajali zdravstveni monitoring pri 32,1 % uporabnikov (Striegel idr., 2006). V isti raziskavi se je pokazala tudi vključenost farmacevtov v lekarnah, saj vsi AAS, ki so jih uporabniki domnevno kupili v lekarnah, niso bili izdani na recept (Striegel idr., 2006). Zloraba AAS torej ne obstaja le v vrhunskem športu v namene izboljšanja telesnih zmogljivosti, temveč postaja pomemben javnozdravstveni, kriminalistični, sociološki in psihološki problem. V tem prispevku bomo predstavili neželene učinke AAS, ki lahko resno ogrozijo zdravje uporabnikov.

Anabolični androgeni steroidi (AAS) – predstavitev molekulske strukture

Endogeni androgeni so odgovorni za razvoj moškega reprodukcijskega sistema pri fetusu, kasneje pa za razvoj sekundarnih spol-

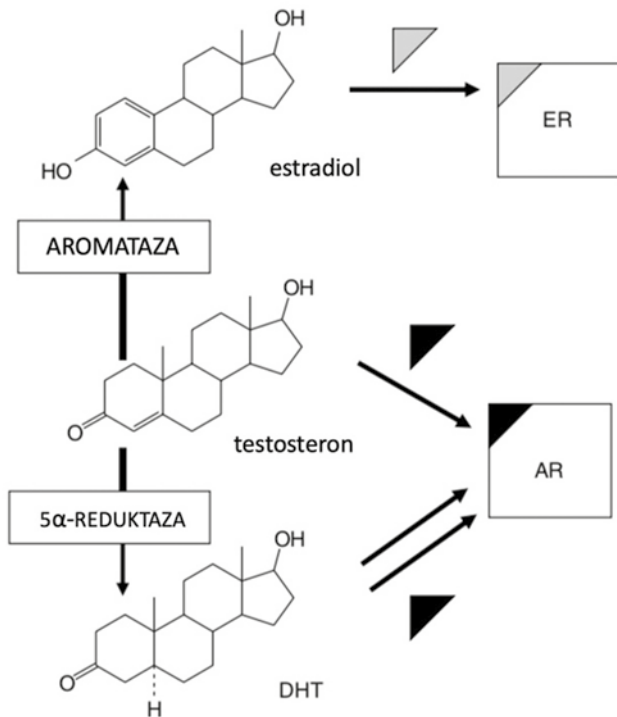
¹SLOADO, Slovenska antidoping organizacija

²Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke (JAZMP)

³Zdravstveni dom Celje, Diagnostični center Medicine dela, prometa in športa

⁴Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo, Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani

nih znakov v obdobju pubertete. Pomembni so tudi za rast mišic in kosti. Najpomembnejši med njimi je testosteron, ki se v 95 % sintetizira v Leydigovih celicah testisov, preostali del pa nastane v nadledvičnih žlezah in ovarijih ali iz perifernega metabolizma šibkejših androgenov (androstendion, dehidroepiandrosteron (DHEA) in androstendiol) (Payne in Hales, 2004). Poleg testosterona spada med biološko najaktivnejše tudi 5 α -dihidrotestosteron (DHT), ki nastane z redukcijo s pomočjo encima 5 α -reduktaze (Kicman, 2008). Del učinkov v telesu je tudi posledica aromatizacije testosterona s pomočjo encima aromataze v estrogen (Payne in Hales, 2004) – kot je shematsko prikazano na Sliki 1.



Slika 1. Testosteron in presnova v tarčnih tkivih – povzeto po (Kicman, 2008).

Testosteron se lahko neposredno veže na androgeni receptor (AR). V določenih tarčnih tkivih je podvržen presnovi. S pomočjo encima 5 α -reduktaze se ireverzibilno pretvori v 5 α -dihidrotestosteron (DHT), ki ima večjo afiniteto vezave na AR. Drug način pretvorbe testosterona poteče preko encima aromataze, ki ga pretvori v estradiol. Estradiol se veže na estrogenske receptorje (ER).

Molekulska strukturo testosterona sestavljajo en 5-členski in trije 6-členski ogljikovi obroči, kar z dvema stranskima metilnima skupinama pomeni skupno 19 ogljikovih atomov. Na tretjem C-atomu ima molekula okso skupino, hidroksilna skupina pa se nahaja na mestu 17 β (Kicman, 2008). Spreminjanje kemijske strukture testosterona je razmeroma enostavno, saj obstoji veliko primernih modifikacijskih mest na molekuli, kot na primer dodajanje ali odstranjevanje dvojnih vezi, reduciranje keto skupino (na C3), esterifikacija hidroksilne skupine (na C17), substitucija s heteroatomami (halogeni), adicija ogljikovodikovih verig in/ali heterocikličnih obročev (Abushareeda idr., 2014; Kazlauskas, 2010). S spremembami pride do spremembe farmakokinetičnih (biološka uporabnost, poraz-

delitev po telesu, presnova v telesu, razpolovna doba itd.) in farmakodinamičnih lastnosti snovi (biološka učinkovitost, toksičnost) (Kazlauskas, 2010). Poznamo več sto različnih molekul AAS (analogi testosterona), ki se imenujejo tudi dizajnerski steroidi, katerih namen je omogočiti športnikom izboljšanje telesne zmogljivosti za doseganje vrhunskih tekmovalnih rezultatov, hkrati pa otežiti detekcijo le-teh v odvzetih bioloških vzorcih na dopinških testih (Kazlauskas, 2010; Kicman, 2008; Voelker, Lorenz in Litzau, 2019).

Hiter in učinkovit razvoj novih snovi iz strani večjih držav je krojil številne vrhunske rezultate na največjih tekmovanjih ob koncu 20. stoletja. Zato je bil pomemben moderni ukrep v protidopinškem boju, da smo prepovedali tudi vse snovi, ki niso nujno s svojim imenom navedene na LPSP, vendar imajo podobno kemično zgradbo ali podoben biološki učinek kot navedene snovi. Ta ukrep je bil uveden, da se prepreči sintezno spreminjanje zdravilnih učinkovin (npr. razvoj dizajnerskih steroidov) z namenom, da se ohrani ali izboljša farmakodinamični učinek, hkrati pa bi bila snov kemično drugačna od navedene na LPSP in torej ne bi bila prepovedana. Moderni razvoj novih analiznih metod v protidopinške namene danes omogoča detekcijo vnosa vseh AAS ne glede na kemijsko strukturo – tudi zunanji vnos zelo nizkih odmerkov endogenih steroidov, kot je na primer testosteron (Van Renterghem idr., 2020).

■ Mehanizem delovanja in učinki AAS na telo

AAS posredujejo svoje učinke preko vezave na androgeni receptor (AR), ki je transkripcijski faktor v citoplazmi celic. Nastali kompleks androgen – AR potuje iz citoplazme v celično jedro in vpliva na izražanje številnih genov; prav tako pa lahko pride tudi do negenomskih učinkov preko aktivacije membranskih androgenskih receptorjev in aktivacije določenih znotrajceličnih signalnih poti (Lu idr., 2006). V splošnem lahko učinke AAS razdelimo na androgene in anabole.

Androgene učinke povezujemo z maskulinizacijo telesa (primarni in sekundarni spolni znaki), medtem ko anabole učinke z indukcijo rasti in sintezo proteinov. Anabolizem poteka predvsem v mišicah (povečana mišična masa in moč) in skeletu (povečana kostna gostota in trdnost kosti) (Kutscher, Lund in Perry, 2002). AAS pri hipogonadalnih moških in v obdobju pubertete povečajo mišično maso in sintezo proteinov. Nekaj časa ni bilo jasno, kako lahko zlorabo anaboličnih steroidov evgonadalni odrasli moški dosežejo podobne učinke, če so pri fizioloških koncentracijah testosterona AR zasičeni. Vendar so ugotovili, da uporaba suprafizioloških odmerkov AAS poveča izražanje genov za AR, kar privede do anaboličnih učinkov (Sheffield-Moore idr., 1999). Podobno tudi konstanten trening povečuje izražanje in sintezo AR, kar pomeni, da imajo ekso-genno vneseni AAS več vezavnih mest (Bamman idr., 2001).

Razvili so tudi AAS, ki imajo bolj izraženo anabolo delovanje v primerjavi z androgenim (višji anabolo-androgeni indeks). Eden izmed pristopov je uporaba tistega AAS, katerega učinki so odvisni tudi od aktivnosti encima 5 α -reduktaze, ki se nahaja pretežno v reproduktivnih organih, npr. testisih, ovarijih, prostati in ostalih. Tak primer je nandrolon (19-nortestosteron), ki ima visoko afiniteto za vezavo na AR, medtem ko ima njegov 5 α -metabolit (5 α -dihidro-19-nortestosteron) nižjo afiniteto. Tako se anabolični učinki nandrolona močnejše izrazijo (učinki na mišično-skeletni sistem), medtem

ko je manj učinkov na androgena tkiva (Bergink, Janssen, Turpijn in van der Vies, 1985).

Nekateri AAS lahko tudi zavirajo katabolizem, ker se z majhno afiniteto vežejo na glukokortikoidne receptorje kot antagonisti receptorjev (Hickson, Czerwinski, Falduto in Young, 1990). Tako zavirajo vezavo glukokortikoidov na svoje receptorje v skeletnih mišicah, ki so odgovorni za katabolne učinke (Seene in Viru, 1982).

■ Neželeni učinki AAS

Molekule AAS so lipofilne, zato prehajajo celične membrane s pasivno difuzijo. Ker imajo po aplikaciji v telo tudi odlično porazdelitev po telesu, lahko torej dosežejo večino organov in vplivajo na njihovo delovanje. AAS se klinično uporabljajo za zdravljenje hipogonadizma, kaheksije pri kroničnih stanjih pri raku, pri anemiji povezani z levkemijo ali ledvično odpovedjo in ostalih (Basaria, Wahlstrom in Dobs, 2001). Uporaba AAS v terapevtske namene je sorazmerno varna, saj zdravnik glede na potek zdravljenja in razmerja med koristjo in tveganjem aplikacije določa odmerek oz. trajanje samega zdravljenja z AAS. V nasprotju pa je samo-administracija v športne in/ali estetske namene pri zdravih posameznikih precej nevarna, saj gre tukaj v večini za velike odmerke, dolgotrajno aplikacijo in velikokrat tudi souporabo drugih dopinških snovi (inzulin in rastni hormon). Klasični doping z AAS namreč presega klinične odmerke za 5 do 20-krat; nadomestna testosteronska terapija znaša 200 mg testosterona vsaka 2 tedna, medtem ko športniki administrirajo AAS tudi v odmerkih 1000 mg ali več ekvivalentov testosterona vsak teden (Parkinson in Evans, 2006).

Številne podatke o neklinični uporabi AAS in njihovih učinkov smo dobili iz samoporočanja uporabnikov, ker iz etičnih razlogov ni mogoče narediti randomizirane, dvojno slepe perspektivne klinične študije o toksičnih učinkih uporabe AAS na zdravih posameznikih. Objavljene raziskave kažejo, da je večina športnikov občutila neželene učinke tako v obdobju uporabe AAS, kot tudi po prenehanju jemanja AAS (Strauss, Liggett in Lanese, 1985; Strauss, Wright, Finerman in Catlin, 1983; Yesalis idr., 1988). Najpogostejši neželeni učinki, o katerih so uporabniki samoporočali pri vsaj 40 % moških, so bili povišan spolni nagon, pojav aken, večja poraščenost in agresivnost. Manj pogosto poročani neželeni učinki pa so bili zadrževanje tekočine v telesu, povišan krvni tlak, nespečnost, povečana razdražljivost, zmanjšan libido, povečan apetit, povečano potenje, povečano dobro počutje, epizode depresije, izguba las in ginekomastija (Strauss idr., 1983; Yesalis idr., 1988). Ženske uporabnice so najpogosteje poročale o znižanju tona glasu, povečani poraščenosti po obrazu, povečanju klitorisa, večji agresivnosti in povečanem apetitu. Tem neželenim učinkom so z manjšo pogostostjo sledili pojav aken, zadrževanje tekočine v telesu in nihanje libida (Strauss idr., 1985).

Neželeni učinki so številni in jih razdelimo glede na to, kateri organski sistemi so prizadeti. Prav tako pa se določeni stranski učinki pojavijo le pri moškem ali ženskem spolu ter pri otrocih. V Tabeli 1 so prikazani neželeni učinki oziroma klinični zapleti pri uporabi AAS, ki so v nadaljevanju bolj natančno opredeljeni po posameznih organskih sistemih.

Tabela 1

Pregled neželenih učinkov in kliničnih zapletov zaradi uporabe anaboličnih androgenih steroidov po organskih sistemih. Povzeto po preglednem članku (Nieschlag in Vorona, 2015; Turillazzi idr., 2011)

Mišično-skeletni sistem

rabdomioliza
pretrganje kit
poškodbe mišičnih ligamentov
prehitro zaprtje epifize (pri adolescentih)
herniacija medvretenčnih diskov

Srčno-žilni sistem

dislipidemija: ↑ LDL, ↓ HDL, ↓ ApoA1
koronarna srčna bolezen
akutni miokardni infarkt
hipertenzija
nepravilnosti v EKG signalu (dolžina QRS > 114 ms)
motnje v srčnem ritmu
hipertrofija levega ventrikla
hipertrofična kardiomiopatija
dilatativna kardiomiopatija
srčno popuščanje
nenadna srčna smrt

Krvni sistem: hematopoeza in koagulacija

↑ hematopoeza: ↑ eritrocitov, ↑ hematokrit, ↑ hemoglobin
policitemija
hiperkoagulabilnost
venski tromboembolizmi
arterijski tromboembolizmi
možganska kap

Jetra

holestaza, hiperbilirubinemija
steatoza
pelioza
adenomi
hepatocelularni karcinom
jetrna koma

Ledvice

↑ kreatinin, ↑ cistatin c
glomeruloskleroza
ledvična odpoved

Duševne motnje in obnašanje

razdražljivost
živčnost, vznemirjenost
agresivnost
nepremišljeno obnašanje
samodestruktivno obnašanje
odvisnost od AAS

odtegnitveni sindrom od AAS

depresija

samomorilne misli

Koža

akne

strije (stria distensae)

prekomerno znojenje

alopecija

hirzutizem

Moške reproduktivne funkcije

atrofija testisov

zmanjšana spermatogeneza

neploidnost

izguba libida

erektilna disfunkcija

ginekomastija in povečane prsne bradavice

hiperplazija prostate

z anaboličnimi steroidi inducirani hipogonadizem

Ženske reproduktivne funkcije

anovulacija

amenoreja

dismenoreja

neploidnost

atrofija dojke

disfonija

poglobitev vokala (nižji ton)

■ Mišično-skeletni sistem

Glavni motiv za uporabo AAS pri športnikih in ostalih uporabnikih je anabolni učinek na skeletne mišice (muskulotropni učinek) in posledično povečanje mišične moči, kar povečuje telesne sposobnosti športnika. Zanimivo je, da imajo odmerki testosterona, ki se uporabljajo v terapevtske namene, malo anaboličnih učinkov pri zdravih posameznikih (Elashoff, Jacknow, Shain in Braunstein, 1991). Suprafiziološki odmerki pa so nedvoumno potrdili, da AAS povečujejo mišično maso in moč (Bhasin, Storer, Berman, Callegari, Clevenger in Phillips, 1996). Glavni učinek je hipertrofija mišičnih vlaken tipa I in tipa II, povečanje števila mišičnih jeder in števila kapilar na mišično vlakno (Yu idr., 2014).

Testosteron prav tako vpliva na tvorbo periosta, na rast kosti in kostno gostoto. To tudi pojasni, zakaj imajo moški v povprečju večjo kostno gostoto od žensk (Vanderschueren idr., 2004). Uporaba AAS pri otrocih v adolescenci lahko privede do prehitrega zaprtja epifizne rastne cone, kar privede do zaostanka v rasti. Posledično imajo ti športniki nižjo telesno višino od pričakovane (Przkora idr., 2005; Rolf in Nieschlag, 1998).

Nimamo podatkov, ali kronični vnos AAS vpliva na večjo ali nižjo pojavnost osteoporoze oziroma ali ima vpliv na pojavnost zlomov kosti.

Rast mišic in posledično povečana mišična moč pri vnosu AAS pa ne privede do vzporednega enakovrednega povečanja moči mišičnih tetiv, zato prihaja do večjega števila pretrganja tetiv (Hall in Hall, 2005). Raziskava, ki je preučevala profesionalne igralce ameriškega nogometa, je ugotovila, da imajo uporabniki AAS za razliko od kontrolne skupine športnikov večje število herniacij medvretenčnih ploščic, poškodb kolenskih vezi in meniskusov ter poškodb gleženjskih in komolčnih sklepov (Horn, Gregory in Guskiewicz, 2009).

Zanimiv pojav pri uporabnikih AAS, ki uporabljajo predvsem intramuskularne injekcije, so lokalne reakcije, ki lahko privedejo do heterotopične osifikacije v skeletnih mišicah (*myositis ossificans*) (Schutzel, Johnson in Rosenthal, 2014).

■ Srčno-žilni sistem

Uporaba AAS je povezana s pojavom resnih srčno-žilnih zapletov pri mladih športnikih, vključujoč kardiomiopatijo, atrijsko fibrilacijo, QT disperzijo, miokardni infarkt, možgansko kap, motnje v strjevanju krvi, ventrikularno trombozo, sistemski embolizem in akutno srčno odpoved (Dickerman, McConathy, Schaller in Zachariah, 1996; Nieminen idr., 1996). Večina študij je potrdila dvig sistoličnega in diastoličnega krvnega tlaka kot posledico visokih odmerkov uporabe AAS že po 4 tednih uporabe (Kleiner, Calabrese, Fiedler, Naito in Skibinski, 1989; Kuipers, Wijnen, Hartgens in Willems, 1991). Opazili so dvig sistoličnega in diastoličnega tlaka za okoli 10–12 mm Hg pri normotenzivnih športnikih po 10 tednih uporabe visokih odmerkov AAS (Kuipers idr., 1991; Lenders idr., 1988). Po prenehanju režima uporabe AAS se je krvni tlak povrnil na normalne vrednosti v roku nekaj tednov (Kuipers idr., 1991). Uporaba AAS vodi do povišanega krvnega tlaka zaradi mineralokortikoidnih lastnosti AAS, ki vodijo do zadrževanja natrija in vode v telesu (Beutel, Bergamaschi in Campos, 2005; Grace, Sculthorpe, Baker in Davies, 2003). Druga razlaga je, da pride do povišanega krvnega tlaka zaradi povečanega minutnega volumna in povečanega perifernega upora (Beutel idr., 2005).

Vnos AAS vpliva tudi na presnovo holesterola in privede do dislipidemij. Pri zdravljenju z nižjimi odmerki ni prišlo do sprememb v vrednostih celokupnega holesterola, pri nekaterih se je povečal, pri drugih pa celo zmanjšal (Freed, Banks, Longson in Burley, 1975; Kuipers idr., 1991). Pomembno pa je, da visoki odmerki AAS znižajo raven lipoproteinov visoke gostote (HDL) in njihovih podfrakcij, kar je eden izmed pomembnejših dejavnikov tveganja za nastanek srčno-žilnih boleznih (Hartgens, Rietjens, Keizer, Kuipers in Wolffendbuttel, 2004). Vrednost HDL hitro upade v prvih dneh uporabe AAS in po 8-tednih doseže plato (Hartgens idr., 2004; Thompson idr., 1989). Padeč HDL (okoli 39–70 %) je odvisen od odmerka in vrste aplicirane spojine (L. I. Cohen, Hartford in Rogers, 1996; Glazer, 1991; Hartgens idr., 2004; Kleiner idr., 1989; Kuipers idr., 1991; Lenders idr., 1988). Tega je moč razložiti s povečanim izražanjem encima jetrne trigliceridne lipaze, ki je odgovorna za presnovo HDL (Applebaum-Bowden, Haffner in Hazzard, 1987; Thompson idr., 1989). Pri lipoproteinih nizke gostote (LDL) pa pride do zvišanja serumskih vrednosti, kar naj bi se dogajalo po enakem vzorcu kot padeč HDL. Prav tako je sprememba plazemskih koncentracij odvisna od režima odmerjanja, vrste uporabljenih AAS in odmerkov (Kleiner idr., 1989; Lenders idr., 1988). Vrednosti trigliceridov se pri večini študij niso spremenile (Hartgens idr., 2004; Kleiner idr., 1989; Kuipers idr., 1991). Nekatere raziskave so potrdile znižanje se-

rumskih vrednosti zaščitnega apolipoproteina apoA1 in zvišanje vrednosti aterogenega apoB (Hartgens idr., 2004; Thompson idr., 1989). Dislipidemija je prisotna še nekaj mesecev po prenehanju vnosa AAS, odvisno od trajanja uporabe AAS (Hartgens idr., 2004). AAS delujejo dodatno aterogeno, saj vplivajo tudi na večje izražanje adhezivnih molekul na površini endotelija, kar poveča celično adhezijo monocitov na endotelijske celice (McCrohon, Jessup, Handelsman in Celermajer, 1999).

Uporaba AAS je povezana s povečanim tveganjem za tromboembolične dogodke. AAS zavirajo fibrinolitično aktivnost, sintezo prostaciklina, povečujejo agregacijo trombocitov, povečujejo tvorbo trombina in plazmina (Ferenchick, Hirokawa, Mammen in Schwartz, 1995; Nieminen idr., 1996). Opisani učinki se lahko pri športnikih med intenzivno telesno aktivnostjo še dodatno okrepijo zaradi dehidracije (večji hematokrit in povečana viskoznost krvi) in povečanega kateholaminergičnega tonusa (povečan žilni tonus zaradi aktivacije α -adrenergičnih receptorjev na gladkih mišičnih celicah) (Deligiannis idr., 2006). Opisanih je več kliničnih primerov, kjer je uporaba AAS pripeljala do akutnega srčnega infarkta pri mladih športnikih (Wysoczanski, Rachko in Bergmann, 2008).

Kronična uporaba AAS je povezana z endotelijsko disfunkcijo. Pri bodibilderjih, ki redno uporabljajo AAS, so z ultrazvočnimi meritvami zaznali zmanjšane sposobnosti razširitve brahialne arterije (od pretoka odvisna vazodilatacija, FMD) (Ebenbichler idr., 2001; Sader, Griffiths, McCredie, Handelsman in Celermajer, 2001). Prav tako imajo večjo debelino intima-medije (IMT) na skupni karotidni arteriji (Sader idr., 2001).

Uporaba AAS je povezana tudi z direktnimi škodljivimi učinki na srčne mišične celice. Uporaba AAS privede do hipertrofije, nastanka fibroze in uničenja mitohondrijev v srčni mišici, motenj v koronarni mikrocirkulaciji ter slabše sistolične in diastolične funkcije (Riezzo idr., 2011). Obdukcije športnikov, ki so uporabljali AAS, so pokazale morfološke spremembe srčne mišice, kot so povečani miociti z znotrajceličnim kopičenjem kolagena (Hausmann, Hammer in Betz, 1998), infiltracijo srčne mišice z eozinofilci in uničenjem miofibril (Basaria, 2010) ter fokalna področja fibroze v srčni mišici (Luke, Farb, Virmani in Sample, 1990). Ehokardiografija pri vrhunskih športnikih kaže, da je uporaba AAS povezana z odebelitvijo stene levega prekata v primerjavi s športniki, ki niso uporabljali AAS (Dickerman, Schaller in McConathy, 1998; Urhausen, Albers in Kindermann, 2004). Uporaba AAS povzroča elektrofiziološke spremembe zaradi strukturnih sprememb srčne mišice, in sicer naj bi predvsem nehomogena repolarizacija vodila do motenj srčnega ritma (Maior idr., 2010). Dvigovalci uteži, ki uporabljajo AAS, imajo krajšo dobo QT in povečano QT disperzijo med različnimi odvodi (Stolt idr., 1999). Raziskave na živalskih modelih so pokazale tudi, da kronični vnos AAS vodi do motenj v delovanju srčnega avtonomnega živčnega sistema (Pereira-Junior idr., 2006). V literaturi so opisani primeri športnikov s kronično zlorabo AAS, ki so razvili atrijsko fibrilacijo (Lau idr., 2007) ali ventrikularne tahikardije (Nieminen idr., 1996).

■ Krvni sistem: hematopoeza in koagulacija

Testosteron in ostali AAS vzpodbujajo eritropoezo, kar pripelje do višjih vrednosti celokupnega števila eritrocitov, retikulocitov, hemoglobina in hematokrita (Coviello idr., 2008). Ta učinek vidimo

tudi v puberteti, ko najstnik zaradi naraščajočih vrednosti testostona pridobiva večjo hemoglobinsko maso in večje število eritrocitov; prav tako je testosteron odgovoren za razliko med spoloma, kjer imajo moški večje vrednosti hematokrita (Hero, Wickman, Hanhijärvi, Siimes in Dunkel, 2005). Pri zdravih in hipogonadalnih moških pride do stimulacije eritropoeze, ki je odvisna od odmerka AAS (Coviello idr., 2008). Pred razvojem rekombinantnega EPO je bilo zdravljenje s testosteronom uporabljeno za zdravljenje aplastične anemije ali anemije pri ledvičnih odpovedih. Visoki odmerki AAS lahko povzročijo značilno povečanje števila eritrocitov in hematokrita, kar poveča tveganje za tromboembolizme in možgansko kap (Lippi in Banfi, 2011; Youssef, Alqallaf in Abdella, 2011). Nekatere raziskave so pokazale, da lahko AAS tudi povečajo granulopoezo in trombopoezo tako v *in vitro* kot tudi v *in vivo* pogojih (Caro in Ghizzi, 1989). Prav tako lahko testosteron poveča aktivnost tromboksanskih A2 receptorjev in agregacijo trombocitov, kar še dodatno povečuje tveganje za nastanek tromboz (Ferenchick idr., 1995). Že kratkotrajna aplikacija oksandrolona pri zdravih posameznikih poveča plazemske vrednosti koagulacijskih faktorjev in plazminogena in tako privede do stanja hiperkoagulabilnosti (Kahn, Sinha, Spungen in Bauman, 2006).

■ Jetra

Pojav jetrnih bolezni in motnje jetrnih funkcij zaradi uporabe AAS so pokazala že pred-klinična testiranja na živalih (Gragera idr., 1993). Rezultati študij kažejo, da lahko AAS povzročijo resne poškodbe jeter, kot so: subcelične spremembe hepatocitov, jetrno steatozo, zmanjšano funkcijo izločanja žolča in holestazo, peliozni hepatitis, hepatocelično hiperplazijo ter hepatocelularni karcinom (Ishak in Zimmerman, 1987; Soe, Soe in Gluud, 1992). Poškodbe jeter so odvisne od vrste apliciranih AAS, pri čemer so najbolj hepatotoksični 17 α -alkilirani steroidi (metiltestosteron, oksimetolon, metandienon, noretandrolon, fluoksimesteron) (Ishak in Zimmerman, 1987; Soe idr., 1992). Hepatotoksičnost je odvisna tudi od vrste aplikacije AAS, in sicer je večja pri peroralnem jemanju v primerjavi z ostalimi načini vnosa. Uporabniki AAS imajo tudi povišane vrednosti jetrnih encimov, in sicer najpogosteje alaninske transaminaze (ALT) in asparaginske transaminaze (AST), čeprav bi bil dvig le-teh lahko tudi posledica mišičnih poškodb (Dickerman, Pertusi, Zachariah, Dufour in McConathy, 1999).

Daljši vnos AAS privede do proliferativnih sprememb v strukturi jeter, kot so fokalne nodularne hiperplazije in jetrni adenomi (Nakao idr., 2000; Socas idr., 2005). Adenomi se lahko na slikovnih preiskavah pojavijo že po 6-mesečih uporabe AAS in lahko ob prenehanju vnosa AAS tudi spontano in počasi izginejo brez kirurškega zdravljenja (Socas idr., 2005). V nekaterih primerih pa adenom lahko napreduje v jetrni karcinom (Giannitrapani idr., 2006).

■ Ledvice

Pri dolgotrajni uporabi AAS lahko pride do slabše ledvične funkcije, kar opazimo s postopnim naraščanjem vrednosti kreatina in cistatina c (Luciano, Castano, Moeckel in Perazella, 2014). Pri športnikih je pomembno, da merimo cistatin c, saj bi lahko v laboratorijskih izvidih prišlo do višjih vrednosti kreatinina zaradi večje mišične mase in ne zaradi slabše ledvične funkcije. Do ledvične okvare lahko pride zaradi predhodne jetrne okvare, ki lahko privede do izrazito visokih serumskih vrednosti bilirubina ali žolčnih

kislin, ki so toksične za ledvica (Rosenfeld, Chang, Poulin, Kwan in Yoshida, 2011).

■ Duševne motnje in obnašanje

AAS delujejo tudi v centralnem živčnem sistemu (CŽS). Pripisujejo jim občutke lagodja, evforije, povečanega nivoja energije, kognitivnih sposobnosti ter seksualnega vznburjenja, poleg tega pa se lahko izrazijo tudi negativni simptomi, kot npr. razdražljivost, nasilje, razpoloženske motnje (Bahrke, Yesalis in Wright, 1996; Lukas, 1996; Rubinow in Schmidt, 1996). Športnik, ki zlorablja AAS, ima občutek povišane ravni energije, hkrati pa je agresivnejši, kar ga motivira k treniranju in večji kompetitivnosti na tekmovanjih. Povečana agresivnost pri uporabnikih AAS je verjeten razlog za 5-krat večjo incidenco kriminalnih dejanj v primerjavi s kontrolno skupino, ki ne uporablja AAS (Lundholm, Frisell, Lichtenstein in Långström, 2015). Podobno kot v skeletnih mišicah pride ob uporabi suprafizioloških odmerkov do povečanega izražanja androgenih receptorjev (Lynch in Story, 2000). Opisani so tudi učinki AAS na izražanje številnih proteinov, ki so vključeni v delovanje živčnih prenašalcev v CŽS, kot so serotoninški receptorji, holin acetyltransferaza in ostali (Rubinow in Schmidt, 1996). AAS delujejo na CŽS tudi preko negenomske poti, natančneje vplivajo lahko na funkcijo GABA receptorjev. V nekaterih predelih možganov AAS zmanjšajo aktivnost GABA receptorjev, v drugih pa povečajo njihovo funkcijo (Jorge-Rivera, McIntyre in Henderson, 2000; Masonis in McCarthy, 1996).

Pri nekaj živalskih vrstah je bila ugotovljena pozitivna povezava med agresijo in količino endogenega testosterona, medtem ko pri ljudeh ta povezava še ni natančno opredeljena (Pope, Kouri in Hudson, 2000). Prva opazovanja psiholoških funkcij so bila opisana v študijah primerov športnikov, ki so zlorabljali velike odmerke AAS. Tu so poročali o shizofreniji, odvisnosti od steroidov, (Brower, Blow, Eliopoulos in Beresford, 1989; Pope in Katz, 1988, 1990). Opisane so tudi hipomanične epizode in družinsko nasilje (Driessen, Muessigbrodt, Dilling in Driessen, 1996; Schulte, Hall in Boyer, 1993).

Študije, ki so preučevale povezave med telesno samopodobo in zlorabo AAS, so soglasno potrdile, da je uporaba velikokrat povezana z nizko samozavestjo in nezadovoljstvom z lastnim telesom. Ta pojav so najprej poimenovali »reverzna anoreksija«, ki so jo kasneje poimenovali mišična dismorfija, pri kateri je življenje osebe podrejeno pridobivanju mišične mase z namenom popolnega telesa (Blouin in Goldfield, 1995; Pope, Katz in Hudson, 1993).

Zasvojenih je okoli 25–50 % uporabnikov AAS, medtem ko se odtegnitveni sindromi pojavijo le pri manjšem številu uporabnikov (Brower, Blow, Young in Hill, 1991; Pope in Katz, 1994). Ob prenehanju uporabe AAS se pogosto pojavijo depresivni simptomi, kot so melanholično razpoloženje, izguba interesa, izguba libida, težave s spanjem in samomorilne misli (Kanayama, Brower, Wood, Hudson in Pope, 2010; Turillazzi idr., 2011).

■ Koža

Izraziti so tudi vplivi na kožo, kjer je opazno povečanje žlez lojnic, povečana produkcija loja in zvišanje holesterola na površini kože (Kiral, Alen, Korvola in Horsmanheimo, 1988; Zouboulis, Chen, Thornton, Qin in Rosenfeld, 2007). Najbolj pogosta sprememba na koži so akne (*acne vulgaris*), ki se pojavijo pri 17 %–50 % AAS

uporabnikov (Evans, 1997). Po prenehanju uporabe AAS v večini primerov akne izginejo, včasih pa je potrebna anti-androgenska terapija s ciproteronom ali spironolaktonom (Zouboulis idr., 2007). V nekaterih primerih pa pride do hujše oblike aken (*acne conglobata*), ki pustijo na predelih kože trajne brazgotine (Gerber, Kukova, Meller, Neumann in Homey, 2008).

Okoli 40 % uporabnikom AAS se na koži pojavijo strije (*striae distensae*), še posebej nad predeli skeletnih mišic, ki so najbolj aktivna pri telesni obremenitvi (Parkinson in Evans, 2006). V nekaterih primerih lahko strije tudi po prenehanju uporabe AAS ostanejo na koži kot bele lise (Wollina idr., 2007).

Pri ženskah, ki uporabljajo AAS, pride pogosto do pojava hirzutizma, tj. androgeno povzročena poraščenost moškega tipa na obrazu, prsih, trebuhu, trtici, zadnjici, notranjem delu stegen in zunanjih spolnih organih (Urman, Pride in Yuen, 1991; Walker in Adams, 2009). Hirzutizem lahko spremlja androgena alopecija (Walker in Adams, 2009).

■ Reproductivni sistem

Ker so AAS mimetiki testosterona, imajo pomembne učinke na spolne hormone in reproductivni sistem. Zavirajo hipotalamično-hipofizno-gonadalno zanko, ki deluje kot sistem za uravnavanje izločanja androgenov, zato posledično zmotijo endogeno produkcijo testosterona in gonadotropinov (luteinizirajoči hormon in folikel stimulirajoči hormon). Pri moških zmanjšano nastajanje gonadotropinov pospeši atrofijo testisov ter zniža produkcijo in kvaliteto semenske tekočine. Študije so pokazale, da lahko AAS povzročijo izrazit upad serumske koncentracije gonadotropinov, kar se lahko zazna že v 24 urah po vnosu AAS v telo (Alen, Reinila in Vihko, 1985; Bhasin, Storer, Berman, Callegari, Clevenger, Phillips, idr., 1996; Bhasin idr., 2001). Serumski testosteron je odvisen od odmerkov apliciranega eksogenega testosterona. Tedenski intramuskularni odmerki 25 ali 50 mg testosterona so povzročili zmanjšanje količine prostega testosterona in testosterona v serumu, medtem ko so bili rezultati pri tedenskih IM odmerkih nad 300 mg ravno nasprotni. Pri aplikaciji visokih odmerkov testosterona in uporabi kombinacije AAS se tako povišajo serumski in prosti testosteron, estradiol, androstendion in DHT. Povečane koncentracije estradiola, androstendiona in DHT so verjetno posledica pretvorbe AAS v periferiji (Alen idr., 1985; Bhasin idr., 2001). Več raziskav je potrdilo, da odmerki androgenov, ki so višji od terapevtskih, poslabšajo kvaliteto in količino semenske tekočine ter lahko vodijo do neplodnosti že v nekaj mesecih. To bi se lahko v prihodnosti uporabljajo kot moška kontracepcija, vendar ta metoda še ni dobro raziskana in zanesljiva. Po prenehanju uporabe steroidov je potrebno določeno obdobje, v katerem se popolnoma vzpostavi reproductivni sistem. Po 6 mesecih uporabe kombinacije AAS, se lahko funkcija reproductivnega sistema popolnoma vzpostavi šele po 4–5 mesecih, lahko pa traja tudi dalj časa (do 2 leti) ali pa se funkcija nikoli ne povrne na prvotno. Nekateri uporabniki AAS, zato poskušajo te neželene učinke na reproductivni sistem omiliti z uporabo horionskega gonadotropina (hCG), ki vzpodbudi endogeno nastajanje testosterona v testisih (Alen in Hakkinen, 1987; Alen idr., 1985; Martikainen, Alen, Rahkila in Vihko, 1986). Na tak način so povečali število spermalnih celic, vendar so imele nepravilno morfologijo, zato je večina uporabnikov ostala neplodnih (Karila, Hovatta in Seppala, 2004).

Pri moških uporabnikih pride do pojava ginekomastije, tj. nastanek povečanih prsi, kar je problematično zaradi pojava bolečine v prsih in tudi zaradi estetskih razlogov. V začetnih fazah lahko spontano izzveni, medtem ko je pri dolgoročni uporabi AAS steroidov edina možnost zdravljenja kirurška odstranitev (Wilson, 1988). Do ginekomastije pri uporabi AAS pride zaradi encimske pretvorbe (aromatiza) moških spolnih hormonov v estrogene. Veliki odmerki AAS v telesu povzročijo tudi porast estrogenov. Zato se za preprečevanje ginekomastije veliko uporabnikov AAS poslužuje sočasne uporabe zaviralcev aromataze ali učinkovin z antagonističnim delovanjem na estrogeni receptor (Wilson, 1988).

Uporaba AAS pri ženskah poveča maskulinizacijo. Pride do povečanega libida, spremembe višine glasu (nižji vokal) in hripavosti, kar se izrazi že v prvih tednih uporabe. Dolgoročna uporaba lahko povzroči izgubo las (androgena alopecija), spremembe rasti srčnih dlak, povečanje klitorisa (klitoralna hipertrofija), spremembe v menstrualnem ciklu (dismenoreja – boleča menstruacija, amenoreja – odsotnost menstruacije), motnje ovulacije z neplodnostjo in zmanjšanje prsi (Davis in Wahlin-Jacobsen, 2015; Wilson, 1988).

■ Ostali endokrini vplivi

Poleg motenj hipotalamično-hipofizno-gonadne zanke, imajo AAS negativne vplive tudi na druge endokrine sisteme. Vplivajo na presnovo glukoze in povzročajo inzulinsko rezistenco ter povzročajo nepravilno delovanje žleze ščitnice (J. C. Cohen in Hickman, 1987; Deyszig in Weissel, 1993).

■ Zaključek

Problem uporabe AAS leži v dejstvu, da imajo uporabniki malo znanja o neželenih učinkih in tveganju za zdravje, hkrati pa veliko informacij o protokolih zlorabe. Nakup AAS preko spleta ali drugje je danes preprost in zato so te snovi dostopne širšemu krogu potencialnih uporabnikov. Vloga strokovnih delavcev v športu, zdravstvenih delavcev, staršev in vseh ostalih je, da poskrbimo za izobraževanje mladih športnikov in jih opozorimo na številne nevarnosti uporabe prepovedanih snovi v športu. Zloraba AAS danes ne predstavlja več samo problema v športu kot doping, ampak je širši javnozdravstveni problem.

■ Literatura

1. Abushareeda, W., Fragkaki, A., Vonaparti, A., Angelis, Y., Tsiou, M., Saad, K., . . . Georgakopoulos, C. (2014). Advances in the detection of designer steroids in anti-doping. *Bioanalysis*, 6(6), 881–896. doi:10.4155/bio.14.9
2. Alen, M. in Hakkinen, K. (1987). Androgenic steroid effects on serum hormones and on maximal force development in strength athletes. *J Sports Med Phys Fitness*, 27(1), 38–46. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3599971>
3. Alen, M., Reinila, M. in Vihko, R. (1985). Response of serum hormones to androgen administration in power athletes. *Med Sci Sports Exerc*, 17(3), 354–359. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2991700>
4. Applebaum-Bowden, D., Haffner, S. M. in Hazzard, W. R. (1987). The dyslipoproteinemia of anabolic steroid therapy: increase in hepatic triglyceride lipase precedes the decrease in high density lipoprotein2 cholesterol. *Metabolism*, 36(10), 949–952. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3657514>
5. Bahrke, M. S., Yesalis, C. E., 3rd in Wright, J. E. (1996). Psychological and behavioural effects of endogenous testosterone and anabolic-androgenic steroids. An update. *Sports Med*, 22(6), 367–390. doi:10.2165/00007256-199622060-00005
6. Bamman, M. M., Shipp, J. R., Jiang, J., Gower, B. A., Hunter, G. R., Godman, A., . . . Urban, R. J. (2001). Mechanical load increases muscle IGF-I and androgen receptor mRNA concentrations in humans. *Am J Physiol Endocrinol Metab*, 280(3), E383–390. doi:10.1152/ajpendo.2001.280.3.E383
7. Basaria, S. (2010). Androgen abuse in athletes: detection and consequences. *J Clin Endocrinol Metab*, 95(4), 1533–1543. doi:10.1210/jc.2009-1579
8. Basaria, S., Wahlstrom, J. T. in Dobs, A. S. (2001). Anabolic-androgenic steroid therapy in the treatment of chronic diseases. *J Clin Endocrinol Metab*, 86(11), 5108–5117. doi:10.1210/jcem.86.11.7983
9. Bergink, E. W., Janssen, P. S., Turpijn, E. W. in van der Vies, J. (1985). Comparison of the receptor binding properties of nandrolone and testosterone under in vitro and in vivo conditions. *J Steroid Biochem*, 22(6), 831–836. doi:10.1016/0022-4731(85)90293-6
10. Beutel, A., Bergamaschi, C. T. in Campos, R. R. (2005). Effects of chronic anabolic steroid treatment on tonic and reflex cardiovascular control in male rats. *J Steroid Biochem Mol Biol*, 93(1), 43–48. doi:10.1016/j.jsbmb.2004.11.003
11. Bhasin, S., Storer, T. W., Berman, N., Callegari, C., Clevenger, B. in Phillips, J. (1996). The effects of supraphysiologic doses of testosterone on muscle size and strength in normal men. *N Engl J Med*, 335. doi:10.1056/NEJM199607043350101
12. Bhasin, S., Storer, T. W., Berman, N., Callegari, C., Clevenger, B., Phillips, J., . . . Casaburi, R. (1996). The effects of supraphysiologic doses of testosterone on muscle size and strength in normal men. *N Engl J Med*, 335(1), 1–7. doi:10.1056/NEJM199607043350101
13. Bhasin, S., Woodhouse, L., Casaburi, R., Singh, A. B., Bhasin, D., Berman, N., . . . Storer, T. W. (2001). Testosterone dose-response relationships in healthy young men. *Am J Physiol Endocrinol Metab*, 281(6), E1172–1181. doi:10.1152/ajpendo.2001.281.6.E1172
14. Blouin, A. G. in Goldfield, G. S. (1995). Body image and steroid use in male bodybuilders. *Int J Eat Disord*, 18(2), 159–165. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7581418>
15. Brennan, B. P., Kanayama, G. in Pope, H. G. (2013). Performance-enhancing drugs on the web: a growing public-health issue. *Am J Addict*, 22. doi:10.1111/j.1521-0391.2013.00311.x
16. Brennan, B. P., Kanayama, G. in Pope, H. G., Jr. (2013). Performance-enhancing drugs on the web: a growing public-health issue. *Am J Addict*, 22(2), 158–161. doi:10.1111/j.1521-0391.2013.00311.x
17. Brower, K. J., Blow, F. C., Eliopoulos, G. A. in Beresford, T. P. (1989). Anabolic androgenic steroids and suicide. *Am J Psychiatry*, 146(8), 1075. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2750981>
18. Brower, K. J., Blow, F. C., Young, J. P. in Hill, E. M. (1991). Symptoms and correlates of anabolic-androgenic steroid dependence. *Br J Addict*, 86(6), 759–768. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1878625>
19. Caro, L. in Ghizzi, A. (1989). Effect of testosterone on the in vitro proliferation of bone marrow granulocyte-macrophage cells (CFU-GM). II. Observations in hypogonadal subjects. *Boll Soc Ital Biol Sper*, 65.
20. Cohen, J. C. in Hickman, R. (1987). Insulin resistance and diminished glucose tolerance in powerlifters ingesting anabolic steroids. *J Clin Endocrinol Metab*, 64(5), 960–963. doi:10.1210/jcem-64-5-960
21. Cohen, L. I., Hartford, C. G. in Rogers, G. G. (1996). Lipoprotein (a) and cholesterol in body builders using anabolic androgenic steroids. *Med Sci Sports Exerc*, 28(2), 176–179. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8775151>

22. Coviello, A. D., Kaplan, B., Lakshman, K. M., Chen, T., Singh, A. B. in Bhasin, S. (2008). Effects of graded doses of testosterone on erythropoiesis in healthy young and older men. *J Clin Endocrinol Metab*, 93. doi:10.1210/jc.2007-1692
23. Davis, S. R. in Wahlin-Jacobsen, S. (2015). Testosterone in women--the clinical significance. *Lancet Diabetes Endocrinol*, 3(12), 980-992. doi:10.1016/S2213-8587(15)00284-3
24. Deligiannis, A., Bjornstad, H., Carre, F., Heidbuchel, H., Kouidi, E., Panhuyzen-Goedkoop, N. M., . . . Cardiology, E. S. C. S. G. o. S. (2006). ESC study group of sports cardiology position paper on adverse cardiovascular effects of doping in athletes. *Eur J Cardiovasc Prev Rehabil*, 13(5), 687-694. doi:10.1097/01.hjr.0000224482.95597.7a
25. Deyssig, R. in Weissel, M. (1993). Ingestion of androgenic-anabolic steroids induces mild thyroidal impairment in male body builders. *J Clin Endocrinol Metab*, 76(4), 1069-1071. doi:10.1210/jcem.76.4.8473383
26. Dickerman, R. D., McConathy, W. J., Schaller, F. in Zachariah, N. Y. (1996). Cardiovascular complications and anabolic steroids. *Eur Heart J*, 17(12), 1912. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8960437>
27. Dickerman, R. D., Pertusi, R. M., Zachariah, N. Y., Dufour, D. R. in McConathy, W. J. (1999). Anabolic steroid-induced hepatotoxicity: is it overstated? *Clin J Sport Med*, 9(1), 34-39. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10336050>
28. Dickerman, R. D., Schaller, F. in McConathy, W. J. (1998). Left ventricular wall thickening does occur in elite power athletes with or without anabolic steroid Use. *Cardiology*, 90(2), 145-148. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9778553>
29. Driessen, M., Muessigbrodt, H., Dilling, H. in Driessen, B. (1996). Child sexual abuse associated with anabolic androgenic steroid use. *Am J Psychiatry*, 153(10), 1369. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8831458>
30. Ebenbichler, C. F., Sturm, W., Ganzer, H., Bodner, J., Mangweth, B., Ritsch, A., . . . Patsch, J. R. (2001). Flow-mediated, endothelium-dependent vasodilatation is impaired in male body builders taking anabolic-androgenic steroids. *Atherosclerosis*, 158(2), 483-490. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11583730>
31. Elshoff, J. D., Jacknow, A. D., Shain, S. G. in Braunstein, G. D. (1991). Effects of anabolic-androgenic steroids on muscular strength. *Ann Intern Med*, 115. doi:10.7326/0003-4819-115-5-387
32. Evans, N. A. (1997). Gym and tonic: a profile of 100 male steroid users. *Br J Sports Med*, 31(1), 54-58. doi:10.1136/bjism.31.1.54
33. Ferenchick, G. S., Hirokawa, S., Mammen, E. F. in Schwartz, K. A. (1995). Anabolic-androgenic steroid abuse in weight lifters: evidence for activation of the hemostatic system. *Am J Hematol*, 49. doi:10.1002/ajh.2830490405
34. Freed, D. L., Banks, A. J., Longson, D. in Burley, D. M. (1975). Anabolic steroids in athletics: crossover double-blind trial on weightlifters. *Br Med J*, 2(5969), 471-473. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/125133>
35. Gerber, P. A., Kukova, G., Meller, S., Neumann, N. J. in Homey, B. (2008). The dire consequences of doping. *Lancet*, 372(9639), 656. doi:10.1016/S0140-6736(08)61278-7
36. Giannitrapani, L., Soresi, M., Spada, E., Cervello, M., D'Alessandro, N. in Montalto, G. (2006). Sex hormones and risk of liver tumor. *Ann NY Acad Sci*, 1089. doi:10.1196/annals.1386.044
37. Glazer, G. (1991). Atherogenic effects of anabolic steroids on serum lipid levels. A literature review. *Arch Intern Med*, 151(10), 1925-1933. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1929679>
38. Grace, F., Sculthorpe, N., Baker, J. in Davies, B. (2003). Blood pressure and rate pressure product response in males using high-dose anabolic androgenic steroids (AAS). *J Sci Med Sport*, 6(3), 307-312. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14609147>
39. Gragera, R., Saborido, A., Molano, F., Jimenez, L., Muniz, E. in Megias, A. (1993). Ultrastructural changes induced by anabolic steroids in liver of trained rats. *Histol Histopathol*, 8(3), 449-455. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8358156>
40. Hall, R. C. in Hall, R. C. (2005). Abuse of supraphysiologic doses of anabolic steroids. *South Med J*, 98. doi:10.1097/01.SMJ.0000157531.04472.B2
41. Hartgens, F., Rietjens, G., Keizer, H. A., Kuipers, H. in Wolffenbuttel, B. H. (2004). Effects of androgenic-anabolic steroids on apolipoproteins and lipoprotein (a). *Br J Sports Med*, 38(3), 253-259. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15155420>
42. Hausmann, R., Hammer, S. in Betz, P. (1998). Performance enhancing drugs (doping agents) and sudden death--a case report and review of the literature. *Int J Legal Med*, 111(5), 261-264. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9728754>
43. Hero, M., Wickman, S., Hanhijärvi, R., Siimes, M. A. in Dunkel, L. (2005). Pubertal upregulation of erythropoiesis in boys is determined primarily by androgen. *J Pediatr*, 146. doi:10.1016/j.jpeds.2004.09.002
44. Hickson, R. C., Czerwinski, S. M., Falduto, M. T. in Young, A. P. (1990). Glucocorticoid antagonism by exercise and androgenic-anabolic steroids. *Med Sci Sports Exerc*, 22(3), 331-340. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2199753>
45. Horn, S., Gregory, P. in Guskiewicz, K. M. (2009). Self-reported anabolic-androgenic steroids use and musculoskeletal injuries: findings from the center for the study of retired athletes health survey of retired NFL players. *Am J Phys Med Rehabil*, 88. doi:10.1097/PHM.0b013e318198b622
46. Ishak, K. G. in Zimmerman, H. J. (1987). Hepatotoxic effects of the anabolic/androgenic steroids. *Semin Liver Dis*, 7(3), 230-236. doi:10.1055/s-2008-1040579
47. Jorge-Rivera, J. C., McIntyre, K. L. in Henderson, L. P. (2000). Anabolic steroids induce region- and subunit-specific rapid modulation of GABA(A) receptor-mediated currents in the rat forebrain. *J Neurophysiol*, 83(6), 3299-3309. doi:10.1152/jn.2000.83.6.3299
48. Kahn, N. N., Sinha, A. K., Spungen, A. M. in Bauman, W. A. (2006). Effects of oxandrolone, an anabolic steroid, on hemostasis. *Am J Hematol*, 81. doi:10.1002/ajh.20532
49. Kanayama, G., Brower, K. J., Wood, R. I., Hudson, J. I. in Pope, H. G. (2010). Treatment of anabolic-androgenic steroid dependence: emerging evidence and its implications. *Drug Alcohol Depend*, 109. doi:10.1016/j.drugalcdep.2010.01.011
50. Karila, T., Hovatta, O. in Seppala, T. (2004). Concomitant abuse of anabolic androgenic steroids and human chorionic gonadotrophin impairs spermatogenesis in power athletes. *Int J Sports Med*, 25(4), 257-263. doi:10.1055/s-2004-819936
51. Kazlauskas, R. (2010). Designer steroids. *Handb Exp Pharmacol*(195), 155-185. doi:10.1007/978-3-540-79088-4_7
52. Kicman, A. T. (2008). Pharmacology of anabolic steroids. *Br J Pharmacol*, 154(3), 502-521. doi:10.1038/bjpp.2008.165
53. Kiraly, C. L., Alen, M., Korvola, J. in Horsmanheimo, M. (1988). The effect of testosterone and anabolic steroids on the skin surface lipids and the population of Propionibacteria acnes in young postpubertal men. *Acta Derm Venereol*, 68(1), 21-26. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2449007>
54. Kleiner, S. M., Calabrese, L. H., Fiedler, K. M., Naito, H. K. in Skibinski, C. I. (1989). Dietary influences on cardiovascular disease risk in anabolic steroid-using and nonusing bodybuilders. *J Am Coll Nutr*, 8(2), 109-119. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2708728>
55. Kuipers, H., Wijnen, J. A., Hartgens, F. in Willems, S. M. (1991). Influence of anabolic steroids on body composition, blood pressure, lipid profile and liver functions in body builders. *Int J Sports Med*, 12(4), 413-418. doi:10.1055/s-2007-1024704

56. Kutscher, E. C., Lund, B. C. in Perry, P. J. (2002). Anabolic steroids: a review for the clinician. *Sports Med*, 32.
57. Lau, D. H., Stiles, M. K., John, B., Shashidhar, Young, G. D. in Sanders, P. (2007). Atrial fibrillation and anabolic steroid abuse. *Int J Cardiol*, 117(2), e86–87. doi:10.1016/j.ijcard.2006.11.199
58. Lenders, J. W., Demacker, P. N., Vos, J. A., Jansen, P. L., Hoitsma, A. J., van 't Laar, A. in Thien, T. (1988). Deleterious effects of anabolic steroids on serum lipoproteins, blood pressure, and liver function in amateur body builders. *Int J Sports Med*, 9(1), 19–23. doi:10.1055/s-2007-1024972
59. Lippi, G. in Banfi, G. (2011). Doping and thrombosis in sports. *Semin Thromb Hemost*, 37. doi:10.1055/s-0031-1297371
60. Lu, N. Z., Wardell, S. E., Burnstein, K. L., Defranco, D., Fuller, P. J., Giguere, V., ... Cidlowski, J. A. (2006). International Union of Pharmacology. LXV. The pharmacology and classification of the nuclear receptor superfamily: glucocorticoid, mineralocorticoid, progesterone, and androgen receptors. *Pharmacol Rev*, 58(4), 782–797. doi:10.1124/pr.58.4.9
61. Luciano, R. L., Castano, E., Moeckel, G. in Perazella, M. A. (2014). Bile acid nephropathy in a bodybuilder abusing an anabolic androgenic steroid. *Am J Kidney Dis*, 64. doi:10.1053/j.ajkd.2014.05.010
62. Lukas, S. E. (1996). CNS effects and abuse liability of anabolic-androgenic steroids. *Annu Rev Pharmacol Toxicol*, 36, 333–357. doi:10.1146/annurev.pa.36.040196.002001
63. Luke, J. L., Farb, A., Virmani, R. in Sample, R. H. (1990). Sudden cardiac death during exercise in a weight lifter using anabolic androgenic steroids: pathological and toxicological findings. *J Forensic Sci*, 35(6), 1441–1447. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2148179>
64. Lundholm, L., Frisell, T., Lichtenstein, P. in Långström, N. (2015). Anabolic androgenic steroids and violent offending: confounding by polysubstance abuse among 10,365 general population men. *Addiction*, 110. doi:10.1111/add.12715
65. Lynch, C. S. in Story, A. J. (2000). Dihydrotestosterone and estrogen regulation of rat brain androgen-receptor immunoreactivity. *Physiol Behav*, 69(4–5), 445–453. doi:10.1016/s0031-9384(99)00257-7
66. Maior, A. S., Menezes, P., Pedrosa, R. C., Carvalho, D. P., Soares, P. P. in Nascimento, J. H. (2010). Abnormal cardiac repolarization in anabolic androgenic steroid users carrying out submaximal exercise testing. *Clin Exp Pharmacol Physiol*, 37(12), 1129–1133. doi:10.1111/j.1440-1681.2010.05452.x
67. Martikainen, H., Alen, M., Rahkila, P. in Vihko, R. (1986). Testicular responsiveness to human chorionic gonadotrophin during transient hypogonadotrophic hypogonadism induced by androgenic/anabolic steroids in power athletes. *J Steroid Biochem*, 25(1), 109–112. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3747510>
68. Masonis, A. E. in McCarthy, M. P. (1996). Effects of the androgenic/anabolic steroid stanozolol on GABA_A receptor function: GABA-stimulated ³⁶Cl⁻ influx and [³⁵S] TBPS binding. *J Pharmacol Exp Ther*, 279(1), 186–193. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8858992>
69. McCrohon, J. A., Jessup, W., Handelsman, D. J. in Celermajer, D. S. (1999). Androgen exposure increases human monocyte adhesion to vascular endothelium and endothelial cell expression of vascular cell adhesion molecule-1. *Circulation*, 99(17), 2317–2322. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10226099>
70. Nakao, A., Sakagami, K., Nakata, Y., Komazawa, K., Amimoto, T. in Nakashima, K. (2000). Multiple hepatic adenomas caused by long-term administration of androgenic steroids for aplastic anemia in association with familial adenomatous polyposis. *J Gastroenterol*, 35. doi:10.1007/s005350070081
71. Nieminen, M. S., Ramo, M. P., Viitasalo, M., Heikkila, P., Karjalainen, J., Mantysaari, M. in Heikkila, J. (1996). Serious cardiovascular side effects of large doses of anabolic steroids in weight lifters. *Eur Heart J*, 17(10), 1576–1583. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8909917>
72. Nieschlag, E. in Vorona, E. (2015). Doping with anabolic androgenic steroids (AAS): Adverse effects on non-reproductive organs and functions. *Rev Endocr Metab Disord*, 16(3), 199–211. doi:10.1007/s11154-015-9320-5
73. Parkinson, A. B. in Evans, N. A. (2006). Anabolic androgenic steroids: a survey of 500 users. *Med Sci Sports Exerc*, 38(4), 644–651. doi:10.1249/01.mss.0000210194.56834.5d
74. Payne, A. H. in Hales, D. B. (2004). Overview of steroidogenic enzymes in the pathway from cholesterol to active steroid hormones. *Endocr Rev*, 25(6), 947–970. doi:10.1210/er.2003-0030
75. Pereira-Junior, P. P., Chaves, E. A., Costa, E. S. R. H., Masuda, M. O., de Carvalho, A. C. in Nascimento, J. H. (2006). Cardiac autonomic dysfunction in rats chronically treated with anabolic steroid. *Eur J Appl Physiol*, 96(5), 487–494. doi:10.1007/s00421-005-0111-7
76. Pope, H. G., Jr. in Katz, D. L. (1988). Affective and psychotic symptoms associated with anabolic steroid use. *Am J Psychiatry*, 145(4), 487–490. doi:10.1176/ajp.145.4.487
77. Pope, H. G., Jr. in Katz, D. L. (1990). Homicide and near-homicide by anabolic steroid users. *J Clin Psychiatry*, 51(1), 28–31. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2295588>
78. Pope, H. G., Jr. in Katz, D. L. (1994). Psychiatric and medical effects of anabolic-androgenic steroid use. A controlled study of 160 athletes. *Arch Gen Psychiatry*, 51(5), 375–382. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8179461>
79. Pope, H. G., Jr., Katz, D. L. in Hudson, J. I. (1993). Anorexia nervosa and »reverse anorexia« among 108 male bodybuilders. *Compr Psychiatry*, 34(6), 406–409. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8131385>
80. Pope, H. G., Jr., Kouri, E. M. in Hudson, J. I. (2000). Effects of supraphysiologic doses of testosterone on mood and aggression in normal men: a randomized controlled trial. *Arch Gen Psychiatry*, 57(2), 133–140; discussion 155–136. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10665615>
81. Przkora, R., Jeschke, M. G., Barrow, R. E., Suman, O. E., Meyer, W. J. in Finnerty, C. C. (2005). Metabolic and hormonal changes of severely burned children receiving long-term oxandrolone treatment. *Ann Surg*, 242.
82. Raschka, C., Chmiel, C., Preiss, R. in Boos, C. (2013). [Recreational athletes and doping—a survey in 11 gyms in the area of Frankfurt/Main]. *MMW Fortschr Med*, 155 Suppl 2, 41–43. doi:10.1007/s15006-013-1052-4
83. Riezzo, I., De Carlo, D., Neri, M., Nieddu, A., Turillazzi, E. in Fineschi, V. (2011). Heart disease induced by AAS abuse, using experimental mice/rats models and the role of exercise-induced cardiotoxicity. *Mini Rev Med Chem*, 11(5), 409–424. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21443510>
84. Rolf, C. in Nieschlag, E. (1998). Potential adverse effects of long-term testosterone therapy. *Bailliere Clin Endocrinol Metab*, 12. doi:10.1016/S0950-351X(98)80305-4
85. Rosenfeld, G. A., Chang, A., Poulin, M., Kwan, P. in Yoshida, E. (2011). Cholestatic jaundice, acute kidney injury and acute pancreatitis secondary to the recreational use of methandrostenolone: a case report. *J Med Case Rep*, 5. doi:10.1186/1752-1947-5-138
86. Rubinow, D. R. in Schmidt, P. J. (1996). Androgens, brain, and behavior. *Am J Psychiatry*, 153(8), 974–984. doi:10.1176/ajp.153.8.974
87. Sader, M. A., Griffiths, K. A., McCredie, R. J., Handelsman, D. J. in Celermajer, D. S. (2001). Androgenic anabolic steroids and arterial structure and function in male bodybuilders. *J Am Coll Cardiol*, 37(1), 224–230. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11153743>
88. Sagoe, D., Molde, H., Andreassen, C. S., Torsheim, T. in Pallesen, S. (2014). The global epidemiology of anabolic-androgenic steroid use: a meta-analysis and meta-regression analysis. *Ann Epidemiol*, 24. doi:10.1016/j.annepidem.2014.01.009

89. Schulte, H. M., Hall, M. J. in Boyer, M. (1993). Domestic violence associated with anabolic steroid abuse. *Am J Psychiatry*, 150(2), 348. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8422094>
90. Schutzel, M. M., Johnson, M. H. in Rosenthal, H. G. (2014). Bilateral deltoid myositis ossificans in a weightlifter using anabolic steroids. *Orthopedics*, 37. doi:10.3928/01477447-20140825-92
91. Seene, T. in Viru, A. (1982). The catabolic effect of glucocorticoids on different types of skeletal muscle fibres and its dependence upon muscle activity and interaction with anabolic steroids. *J Steroid Biochem*, 16(2), 349–352. doi:10.1016/0022-4731(82)90190-x
92. Sheffield-Moore, M., Urban, R. J., Wolf, S. E., Jiang, J., Catlin, D. H., Herndon, D. N., . . . Ferrando, A. A. (1999). Short-term oxandrolone administration stimulates net muscle protein synthesis in young men. *J Clin Endocrinol Metab*, 84(8), 2705–2711. doi:10.1210/jcem.84.8.5923
93. Socas, L., Zumbado, M., Pérez-Luzardo, O., Ramos, A., Pérez, C. in Hernández, J. R. (2005). Hepatocellular adenomas associated with anabolic androgenic steroid abuse in bodybuilders: a report of two cases and a review of the literature. *Br J Sports Med*, 39. doi:10.1136/bjsem.2004.013599
94. Soe, K. L., Soe, M. in Gluud, C. (1992). Liver pathology associated with the use of anabolic-androgenic steroids. *Liver*, 12(2), 73–79. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1535676>
95. Stolt, A., Karila, T., Viitasalo, M., Mantysaari, M., Kujala, U. M. in Karjalainen, J. (1999). QT interval and QT dispersion in endurance athletes and in power athletes using large doses of anabolic steroids. *Am J Cardiol*, 84(3), 364–366, A369. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10496458>
96. Strauss, R. H., Liggett, M. T. in Lanese, R. R. (1985). Anabolic steroid use and perceived effects in ten weight-trained women athletes. *JAMA*, 253(19), 2871–2873. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3989963>
97. Strauss, R. H., Wright, J. E., Finerman, G. A. in Catlin, D. H. (1983). Side Effects of Anabolic Steroids in Weight-Trained Men. *Phys Sportsmed*, 11(12), 86–98. doi:10.1080/00913847.1983.11708706
98. Striegel, H., Simon, P., Frisch, S., Roecker, K., Dietz, K. in Dickhuth, H. H. (2006). Anabolic ergogenic substance users in fitness-sports: a distinct group supported by the health care system. *Drug Alcohol Depend*, 81. doi:10.1016/j.drugalcdep.2005.05.013
99. Thompson, P. D., Cullinane, E. M., Sady, S. P., Chenevert, C., Saritelli, A. L., Sady, M. A. in Herbert, P. N. (1989). Contrasting effects of testosterone and stanozolol on serum lipoprotein levels. *JAMA*, 261(8), 1165–1168. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2915439>
100. Turillazzi, E., Perilli, G., Paolo, M., Neri, M., Riezzo, I. in Fineschi, V. (2011). Side effects of AAS abuse: an overview. *Mini Rev Med Chem*, 11. doi:10.2174/138955711795445925
101. Urhausen, A., Albers, T. in Kindermann, W. (2004). Are the cardiac effects of anabolic steroid abuse in strength athletes reversible? *Heart*, 90(5), 496–501. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15084541>
102. Urman, B., Pride, S. M. in Yuen, B. H. (1991). Elevated serum testosterone, hirsutism, and virilism associated with combined androgen-estrogen hormone replacement therapy. *Obstet Gynecol*, 77(4), 595–598. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2002984>
103. Van Renterghem, P., Viaene, W., Van Gansbeke, W., Barrabin, J., Iannone, M., Polet, M., . . . Van Eenoo, P. (2020). Validation of an ultra-sensitive detection method for steroid esters in plasma for doping analysis using positive chemical ionization GC-MS/MS. *J Chromatogr B Analyt Technol Biomed Life Sci*, 1141, 122026. doi:10.1016/j.jchromb.2020.122026
104. Vanderschueren, D., Vandenput, L., Boonen, S., Lindenberg, M., Boillon, R. in Ohlsson, C. (2004). Androgens and bone. *Endocr Rev*, 25. doi:10.1210/er.2003-0003
105. Voelker, S. E., Lorenz, L. M. in Litzau, J. J. (2019). Semi-quantitative determination of designer steroids by high-performance liquid chromatography with ultraviolet detection in the absence of reference material. *Drug Test Anal*, 11(3), 428–434. doi:10.1002/dta.2511
106. WADA. (2019). 2018 Anti-Doping Testing Figures Retrieved from <https://www.wada-ama.org/en/resources/laboratories/anti-doping-testing-figures-report>
107. Walker, J. in Adams, B. (2009). Cutaneous manifestations of anabolic-androgenic steroid use in athletes. *Int J Dermatol*, 48(10), 1044–1048; quiz 1048. doi:10.1111/j.1365-4632.2009.04139.x
108. Wilson, J. D. (1988). Androgen abuse by athletes. *Endocr Rev*, 9(2), 181–199. doi:10.1210/edrv-9-2-181
109. Wollina, U., Pabst, F., Schonlebe, J., Abdel-Naser, M. B., Konrad, H., Gruner, M., . . . Schreiber, G. (2007). Side-effects of topical androgenic and anabolic substances and steroids. A short review. *Acta Dermatovenerol Alp Pannonica Adriat*, 16(3), 117–122. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17994172>
110. Wysoczanski, M., Rachko, M. in Bergmann, S. R. (2008). Acute myocardial infarction in a young man using anabolic steroids. *Angiology*, 59(3), 376–378. doi:10.1177/0003319707304883
111. Yesalis, C. E., 3rd, Herrick, R. T., Buckley, W. E., Friedl, K. E., Brannon, D. in Wright, J. E. (1988). Self-Reported Use of Anabolic-Androgenic Steroids by Elite Power Lifters. *Phys Sportsmed*, 16(12), 91–100. doi:10.1080/0913847.1988.11709666
112. Youssef, M. Y., Alqallaf, A. in Abdella, N. (2011). Anabolic androgenic steroid-induced cardiomyopathy, stroke and peripheral vascular disease. *BMJ Case Rep*, 2011. doi:10.1136/bcr.12.2010.3650
113. Yu, J. G., Bonnerud, P., Eriksson, A., Stål, P. S., Tegner, Y. in Malm, C. (2014). Effects of long term supplementation of anabolic androgen steroids on human skeletal muscle. *PLoS One*, 9. doi:10.1371/annotation/b51ed377-9d16-4082-b714-369fc36a8a22
114. Zouboulis, C. C., Chen, W. C., Thornton, M. J., Qin, K. in Rosenfield, R. (2007). Sexual hormones in human skin. *Horm Metab Res*, 39(2), 85–95. doi:10.1055/s-2007-961807

doc. dr. Lovro Žiberna, mag. farm.

Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo,
Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Korytkova 2, SI-1000 Ljubljana
lovro.ziberna@mf.uni-lj.si



Joško Osredkar

Doping v športu in terapevtske izjeme

Izvleček

Pomembnost samo sodelovati v vrhunskem športu že dolgo ne velja več, to sedaj lahko trdimo le za rekreativni šport. Z odgovori na vprašanje, kako doseči vrhunski rezultat s pomočjo treninga in popolnoma predanim načinom življenja, se ukvarjajo številni športniki in športni strokovnjaki, ki z njimi sodelujejo. Vendar si nekateri športniki oz. njihovo spremljevalno osebje želijo še dodatno izboljšati telesne sposobnosti z uživanjem prepovedanih snovi in postopkov, ki so navedeni v *Listi prepovedanih snovi in postopkov (Lista PSP)*, katerega letno objavlja Svetovna protidopinška agencija (WADA), ki je bila konec devetdesetih let 20. stoletja ustanovljena z namenom mednarodnega usklajevanja boja proti doppingu (World anti doping agency, 2020). Obstajajo pa tudi športniki, ki brez uporabe določenih snovi z Liste PSP v terapevtske namene ne bi bili sposobni trenirati in tekrovati kot bi lahko, če določene bolezni ne bi imeli (Therapeutic use exemptions, 2020). Športniki imajo lahko namreč bolezni ali stanja, zaradi katerih morajo jemati določena zdravila. Takim športnikom se lahko za terapevtsko uporabo omogoči, da vzamejo potrebno zdravilo. Namen mednarodnega standarda za izjeme za terapevtsko uporabo je zagotoviti, da se postopek dodeljevanja terapevtske izjeme (TI) uskladi po športih in državah.

Ključne besede: doping, terapevtska izjema, prepovedane snovi, prepovedani postopki.

Doping in sport and therapeutic exemptions

Abstract

For quite some time, the importance of participating has become of little relevance in elite sport, as it now only applies to recreational sport. Many athletes, and also the sport experts who work with them, have been seeking answers to the question of how to achieve top result by means of training and purely committed way of living. However, some athletes and/or their support staff wish to further improve their physical abilities by consuming prohibited substances and applying prohibited methods that feature on the *List of Prohibited Substances and Methods ('the Prohibited List')*, published annually by the *World Anti-Doping Agency (WADA)* which was established at the end of the 1990s to internationally coordinate the fight against doping (World Anti-Doping Agency, 2020). There are athletes who simply could not train and compete without using specific substances from the Prohibited List because of a specific disease (Therapeutic Use Exemptions, 2020). Athletes can suffer from diseases or conditions that require from them to take specific medicines. These athletes are allowed to take such medicine for therapeutic purposes. The aim of the international standard for therapeutic use exemptions is to ensure that the therapeutic exemption allocation procedure is aligned by sport and by country.

Key words: doping, therapeutic exemption, prohibited substances, prohibited methods

Uvod

Šport se je v zadnjih sto letih razvil do nekdanj neslutnih razsežnosti. Ne samo, da se s športom ukvarja vedno več in rekordno število ljudi ter da se je število športnih panog zelo povečalo, šport je postal tudi velik posel. In prestiž. Pomen športa kot kulturne panoge in njegov vpliv za posameznika in na človeštvo je vsekakor večplasten (World anti doping agency, 2020). Kot prvo z vsakim prakticiranjem športa posameznik poskrbi za zdravo gibanje, kar je še posebej v modernem, v veliki meri sedečem načinu življenja posebej pomembno za ohranjanje zdravja. Nadalje šport omogoča razvoj volje in poguma za premagovanje ovir ter omogoča posamezniku ozavestiti lastno telo. Omogoča tudi družbeno-socialno povezovanje ljudi, ima velik vpliv na gospodarstvo, turizem,

prepoznavnost države, športnika itd. Seveda se panoge med seboj razlikujejo v svoji specifičnosti, spretnostih, taktiki. Nekatere panoge zahtevajo določeno telesno konstitucijo, kot npr. košarka, roket, gimnastika. Šport je danes vsekakor zelo pester, kar se tiče ogromnega števila panog posameznih športov. Vsak si lahko, če je vsaj malo športno nadarjen, najde njemu primerno panogo športa. Prav zato je šport zanimiv tako za izvajanje kakor tudi za spremljanje. Seveda pa moramo potegniti ločnico med ljubiteljskim, rekreativnim izvajanjem športa in pa vrhunskim športom, v katerem so vrhunski rezultati možni samo s popolno predanostjo in profesionalnostjo. Na vrhunskem nivoju je spremljanje športa privlačno in zanimivo širokim množicam in s tem tudi oglaševalcem, ki lahko oglašujejo svoje izdelke in storitve velikemu številu ljudi naenkrat.

Kot tak ima šport velik vpliv na celotno človeško družbo. *Mens sano in corpore sane* drži tako za posameznika kot za celotno družbo. Upam si trditi, da velike tekme in tekmovanja pripomorejo celo k vzdrževanju miru na svetu, saj imamo včasih občutek, da športno igrišče včasih prevzame nadomestno vlogo bojnega polja, kjer se na in ob tekmovališču sproščajo tako pozitivne kot negativne energije. Mnogokrat smo priča močnemu čustvenemu doživljanju igre, še posebej kadar gre za tekmovanja med tradicionalno rivalskimi ekipami ali posamezniki oziroma za zmago na pomembnih tekmah.

Nekdaj je veljal olimpijski rek, ki pa, mirne vesti lahko rečemo, dolgo ne velja več, da je pomembno namreč le sodelovati (World anti doping agency, 2020). To lahko sedaj rečemo le za ljubiteljski, rekreativni šport. Za samo sodelovanje v vrhunskem športu ponavadi zmanjka denarja. Če želiš v vrhunskem športu dovolj zaslužiti, moraš biti boljši od večine ostalih tekmovalcev. Z odgovori na vprašanje, kako doseči vrhunski rezultat s pomočjo treninga in popolnoma predanim načinom življenja, se ukvarjajo številni športniki in športni strokovnjaki, ki z njimi sodelujejo. Vendar si nekateri športniki oz. njihovo spremljevalno osebje želijo še dodatno izboljšati telesne sposobnosti z uživanjem prepovedanih snovi in postopkov, kar je znano kot doping. Se pravi s pomočjo uživanja prepovedanih snovi ali z izvajanjem prepovedanih postopkov, ki so navedeni v *Listi prepovedanih snovi in postopkov (Lista PSP)*, katerega letno objavlja *Svetovna protidopinška agencija (WADA)*, ki je bila konec devetdesetih let 20. stoletja ustanovljena z namenom mednarodnega usklajevanja boja proti doping (World anti doping agency, 2020).

Problematika dopinga je dvojna. Doping je zdravju škodljiv in etično nesprejemljiv. Pri športnikih lahko povzroči akutno ali kronično poslabšanje zdravja in v skrajnih primerih celo ogrozi življenje. Drug vidik pa je nepravilno in nepošteno pridobljena prednost dopingiranih športnikov pred čistimi, tistimi, ki pošteno dosegajo svoje rezultate. Doping je za šport to, kar je kriminal za družbo. Zato je osnovno vodilo, kar se tiče dopinga, načelo ničelne tolerance. Torej strogo kaznovanje kakršnekoli kršitve protidopinških predpisov. Na tem mestu pa je pomembno poudariti, da obstajajo tudi športniki, ki brez uporabe določenih snovi z Liste PSP v terapevtske namene ne bi bili sposobni trenirati in tekmovati, kot bi lahko, če določene bolezni ne bi imeli (Therapeutic use exemptions, 2020). Kriteriji za izdajo dovoljenj za uporabo prepovedanih snovi so se razlikovali od države do države in celotno protidopinško gibanje je spoznalo, da je potrebno postopke za pridobivanje dovoljenja za uporabo prepovedanih snovi urediti in harmonizirati na svetovni ravni. Marsikdaj in marsikje v preteklosti je bilo dovolj potrdilo zdravnika, da ima športnik določeno bolezen ter je zato upravičen do terapije s snovmi ali postopki z liste PSP in je športnik že lahko pridobil „dovolilnico“ za uporabo teh snovi ali postopkov (Therapeutic use exemptions, 2020).

Mednarodni standardi

Svetovni kodeks proti doping (Kodeks) deluje v povezavi z mednarodnimi standardi. Namen mednarodnih standardov je usklajevanje tehničnih in protokolnih delov protidopinških programov protidopinških organizacij. Mednarodni standardi so nastali po posvetovanju med podpisnicami kodeksa, predstavniki vlad in po odobritvi s strani WADE. Spoštovanje predpisov mednarodnih standardov je obvezujoče za vse podpisnice Kodeksa. Mednaro-

dne standarde lahko občasno izvršni komite WADE po posvetovanjih s podpisnicami in predstavniki vlad posodobi.

K mednarodnim standardom prištevamo pet dokumentov, ki pokrivajo različna področja boja proti doping. To so: 1. Lista prepovedanih snovi in postopkov, 2. Mednarodni standard za doping kontrolo, 3. Mednarodni standard za terapevtske izjeme, 4. Mednarodni standard za laboratorije, 5. Mednarodni standard za varstvo zasebnosti in osebnih podatkov.

Pred uvedbo obvezujočih mednarodnih standardov zgoraj omenjena področja niso bila usklajena med posameznimi izvajalci protidopinških aktivnosti (Therapeutic use exemptions, 2020). Predpisi so se med protidopinškimi organizacijami zelo razlikovali. Lahko bi rekli, da je vladal kaos, ko se ni vedelo, kako pravzaprav ravnati v določenih situacijah. Ti mednarodni standardi so veliko pripomogli k učinkovitejšemu boju proti doping, saj so postavili jasna pravila, obvezujoča za vse podpisnice.

Mednarodni standard za terapevtske izjeme

Pod pojmom terapevtska izjema (TI) (Therapeutic Use Exemption -TUE) razumemo dovoljenje za uporabo snovi, ki so na Seznamu PSP, v terapevtske namene. Terapevtsko izjemo odobri ali zavrne posebna komisija neodvisnih zdravnikov – Odbor za podeljevanje terapevtskih izjem (OTI) na podlagi zdravstvene dokumentacije športnika. Vsaka mednarodna športna zveza (MŠZ) in vse nacionalne protidopinške organizacije (NADO) morajo imeti ustanovljene svoje OTI.

Dokument, ki natančno določa protokol pridobivanja TI, se imenuje Mednarodni standard za terapevtske izjeme – MSTI (ang. *ISTUE*) in je dokument druge stopnje svetovnega protidopinškega programa, po pomembnosti takoj za kodeksom. Upoštevanje njegovih predpisov je obvezujoče za vse podpisnice kodeksa (Therapeutic use exemptions, 2020).

Mednarodne zveze morajo športnikom omogočiti zaprositev za terapevtsko izjemo v primeru, da ima športnik dokumentirano zdravstveno stanje, pri katerem je potrebna aplikacija snovi z liste prepovedanih snovi in postopkov. Potem, ko športnik odda prošnjo za terapevtsko izjemo, se ta pregleda in preveri, ali je podana v skladu z MSTI. Mednarodna zveza ali nacionalna protidopinška organizacija, ki terapevtske izjeme izdajata, morata takoj obvestiti WADO o izdani terapevtski izjemi, razen za športnike, ki niso uvrščeni v registrirani seznam za testiranje.

WADA lahko kadarkoli preveri izdane terapevtske izjeme za športnike, ki so uvrščeni v registrirani seznam za testiranje njegove NADO. Športniku, ki mu je bila terapevtska izjema zavrnjena, lahko WADA na njegovo zahtevo ponovno preveri zavrnitev. Če odobritev ali zavrnitev terapevtske izjeme ni v skladu z mednarodnim standardom za TI, lahko WADA spremeni odločitev. Posledično se prisotnost prepovedane snovi, njihovih metabolitov in markerjev, uporaba ali nameravana uporaba prepovedane snovi ali postopka, posest prepovedane snovi in postopka ne smatra za kršitev protidopinških pravil, v kolikor je terapevtska izjema odobrena v skladu z mednarodnim standardom za TI.

Na spremenjeno odločitev WADE glede odobritve oziroma zavrnitve TI se lahko športnik ali protidopinška organizacija, katere odločitev je bila spremenjena, pritožita CAS-u (Court of Arbitration for Sport). CAS je od vseh športov neodvisna institucija, ki pomaga

reševati nesoglasja v športu s pomočjo arbitraže ali mediacije. CAS se pogosto imenuje »vrhovno športno sodišče«.

Če protidopinška organizacija v razumnem času ne sprejme odločitve glede pravilno izpolnjene in oddane prošnje za TI, se smatra, da je protidopinška organizacija izgubila pravico za pritožbo na morebitno spremenjeno odločitev.

WADA je razvila sistem za upravljanje z bazami podatkov, imenovan ADAMS (*Anti-Doping Administration and Management System*). ADAMS je spletni pripomoček za vnos, shranjevanje, dostop podatkov ter za izdelana poročila, ki pomagajo interesnim skupinam in WADI pri njihovih protidopinških dejavnostih v skladu z zakonodajo zaščite podatkov. WADA, ki je pod nadzorom kanadskih organov za varstvo zasebnosti v skladu z mednarodnim standardom za varstvo zasebnosti, zadrži v popolnem zaupanju osebne podatke športnika, njegovega osebja in ostalih vključenih (Adams, 2020).

Terapevtska uporaba prepovedanih snovi ali postopkov ne sme povzročiti izboljšanja športnikovih zmogljivosti, razen da pomaga povrniti športniku normalno zdravje s pomočjo zdravljenja bolezni. Uporaba prepovedanih snovi in postopkov z namenom povišanja nizkih normalnih koncentracij endogenih hormonov se smatra kot terapevtsko nesprejemljiva. TI se lahko odobri, kadar ne obstaja primerna alternativa zdravljenju s sicer prepovedano snovjo ali postopkom (Therapeutic use exemptions, 2020). Terapevtska uporaba sicer prepovedane snovi ali postopka ne sme biti posledica predhodne uporabe katerekoli snovi z liste prepovedanih snovi.

TI preneha veljati, se lahko prekine v primeru:

- če športnik ne izpolni zahtev protidopinške organizacije, ki je TI odobrila,
- da obdobje, za katero je bila TI odobrena, poteče,
- če protidopinška organizacija TI umakne in o tem obvesti športnika,
- kadar WADA ali CAS spremenita odločitev o odobritvi TI.

Prošnja za retroaktivno TI bo obravnavana samo v primeru nujnega zdravljenja, v primeru posebnih okoliščin, kadar ni dovolj časa oziroma priložnosti za oddajo prošnje ali za sprejetje odločitve TUE-a pred doping kontrolo.

■ Zaključek

Športniki imajo lahko bolezni ali stanja, zaradi katerih morajo jemati določena zdravila. Če zdravilo, ki ga mora športnik vzeti za zdravljenje bolezni ali stanja, spada pod seznam prepovedanih oseb, lahko podelitev terapevtske uporabe TI omogoči temu športniku, da vzame potrebno zdravilo. Namen mednarodnega standarda za izjeme za terapevtsko uporabo je zagotoviti, da se postopek dodeljevanja TI uskladi po športih in državah.

■ Literatura

1. World anti doping agency (2020, 12. marec). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/>
2. Therapeutic use exemptions (2020, 19 februar). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/what-we-do/science-medical/therapeutic-use-exemptions>
3. Adams (2020, 27. februar). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/what-we-do/adams>

Prof. dr. Joško Osredkar, mag. farm.
Univerzitetni klinični center Ljubljana
josko.osredkar@kclj.si



Lovro Žiberna^{1,2},
Nina Makuc²

Predstavitev liste prepovedanih snovi in postopkov z oceno razširjenosti dopinga v športu

Presentation of the list of prohibited substances and methods with an evaluation of the extent of doping in sport

Abstract

The List of Prohibited Substances and Methods (LPSM) is the International Standard that determines what is prohibited in sport in- and out-of-competition. LPSM is produced by the World Anti-Doping Agency (WADA) on annual basis. In general, LPSM has evolved to incorporate new doping trends, distinguish permitted from prohibited routes of administration, and adjust to new analytical and pharmacological breakthroughs. The WADA Anti-Doping Testing Figures report for 2018 showed adverse analytical findings in 1.42% of all collected samples. However, the actual prevalence of doping in elite sport was estimated at 26-48%. The use of doping substances is also present in recreational sports (around 20%), and also among fitness visitors (8-17%). This shows that doping these days is a problem of the whole society. The education and doping awareness are important for elite athletes and their entourage, as well as for all recreational athletes since the use of these substances pose a serious health threat.

Keywords: doping, antidoping, List of prohibited substances and methods, sport, prevalence.

Povzetek

Lista prepovedanih snovi in postopkov (LPSP) je mednarodni standard, ki identificira snovi in postopke, ki so prepovedane v športu na tekmovanjih in izven tekmovanj. Svetovna protidopinška organizacija (WADA) je odgovorna za pripravo LPSP, ki se posodobi enkrat letno. LPSP se razvija tako, da vključuje nove trende dopinga, razlikuje med prepovedanimi in dovoljenimi načini aplikacije zdravil ter se hkrati prilagaja novim analitičnim in farmakološkim odkritjem. Letno poročilo WADA o vseh protidopinških testiranjih za leto 2018 kaže, da je bilo 1,42 % nasprotnih analitičnih najdb izmed vseh odvzetih bioloških vzorcev, medtem ko so dejansko prevalenco uporabe dopinga v vrhunskem športu ocenili na 26–48 %. Uporaba prepovedanih snovi je prisotna tudi v rekreativnem športu (okoli 20 %) in med obiskovalci fitnesa (8–17 %). To potrjuje, da je doping danes problem celotne družbe. Izobraževanje in ozaveščanje o prepovedanih snoveh je pomembno za športnike in njihovo spremljevalno osebje, kot tudi za rekreativne športnike, saj te snovi resno ogrožajo zdravje uporabnikov.

Ključne besede: doping, antidoping, lista prepovedanih snovi in postopkov, šport, prevalenca.

Uvod

Doping je velik problem sodobnega športa in je opredeljen kot kršitev protidopinških pravil, ki so navedene v Svetovnem protidopinškem kodeksu (WADA, 2014). Uporaba dopinga ne pomeni samo kršenja etičnih vrednot, ampak ima nevarne posledice za zdravje športnika. Zato je glavni cilj boja proti dopingju zaščititi zdravje športnikov in omogočiti, da lahko tekmujejo in dosegajo

¹Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo, Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani

²SLOADO, Slovenska antidoping organizacija

vrhunske rezultate brez uporabe prepovedanih snovi. Športniki morajo vedeti, da so v skladu s kodeksom objektivno odgovorni za vse prepovedane snovi, najdene v njihovih telesnih tekočinah. To pomeni, da do kršitve protidopinških pravil pride ne glede na to, ali je športnik določeno snov uporabil namerno, zavedno ali nezavedno (WADA, 2014). Osnova za kvalitetno strokovno delo in preprečevanje napak nenamernega dopinga je natančno poznavanje vseh prepovedanih snovi in postopkov, kar je moč doseči le z kontinuiranim izobraževanjem športnikov in strokovnega spremljevalnega osebja (športni zdravniki, trenerji, fizioterapevti itd.) (Loland, 2017).

■ Lista prepovedanih snovi in postopkov

Lista prepovedanih snovi in postopkov (LPSP) je mednarodni standard, ki identificira snovi in postopke, prepovedane v športu (WADA). Leta 1968 ga je prvič izdal Mednarodni olimpijski komitej (MOK), od leta 2004 pa je za pripravo in izdajo odgovorna Svetovna protidopingška agencija (angl. *World Anti-Doping Agency*, WADA), ki seznam vsako leto posodobi (Kinahan, Budgett in Mazzoni, 2017). Posodobitev LPSP je lahko tudi več kot enkrat letno, če to terjajo izredne razmere v športu oz. nov dokaz zlorabe določenih snovi, kot se je zgodilo npr. leta 2014. Po analizi Olimpijskih iger v Sočiju leta 2014, kjer so ruski športniki inhalirali ksenon, je WADA maja 2014 posodobila LPSP in umestila na seznam ksenon (Thevis idr., 2015). Proces oblikovanja LPSP je zelo interaktiven in dinamičen proces, v katerega so vključeni WADA in vsi deležniki protidopingškega boja. Na prvem nivoju predlaga vse novosti in spremembe 12-članski neodvisni strokovni kolegij, ki ga predhodno definira WADA. V tem strokovnem organu so športni zdravniki in znanstveniki, kot so farmakologi, toksikologi, fiziologi, kemiki in ostali strokovnjaki, ki se 3-krat letno sestanejo in analizirajo novosti iz področja dopinga (Mazzoni, Barroso in Rabin, 2011). WADA ima prav tako vzpostavljeno sodelovanje s farmacevtsko industrijo, ki jo obvešča o novih zdravilih, ki imajo dopinški potencial in bodo kmalu vstopile v faze kliničnega preizkušanja oz. bodo dostopne na trgu. V vmesnem obdobju predlagane spremembe obravnavajo vsi deležniki protidopingškega boja, ki imajo možnost podati svoje dodatne predloge oz. kritično komentirati spremembe. Končno odločitev o potrditvi nove LPSP potrdi upravni odbor WADA septembra. Praviloma se vsako leto 1. oktobra objavi LPSP za naslednje leto, ki vstopi v veljavo 1. januarja. Tako se zagotovi dovolj časa, da se športniki in strokovnjaki pravočasno seznanijo z vsemi spremembami. Športnik ima obdobje 3 mesecev, da si lahko v primeru zdravljenja uredi ustrezno dokumentacijo za pridobitev terapevtske izjeme oz. začne zdravljenje z alternativnim zdravilom, ki ne predstavlja kršitve protidopingških pravil.

Lista, ki je trenutno v veljavi, razvršča prepovedane snovi po farmakoloških skupinah (kategorije S, angl. *substances*), kot so anabolični agensi, peptidni hormoni, rastni dejavniki, B₂-agonisti, antagonisti hormonov, diuretiki, psihostimulansi, narkotiki, kanabinoidi in glukokortikoidi. Hkrati prepoveduje tudi določene postopke (kategorije M, angl. *methods*), kot so manipulacije krvi, kemične in fizične manipulacije ter genski doping (WADA). Nekatere snovi so vedno prepovedane, določene pa le na tekmovanjih, kar je v LPSP tudi jasno predstavljeno. Pomembno je poudariti, da so prepovedane tudi snovi, ki niso nujno s svojim imenom navedene na LPSP, vendar imajo podobno kemično zgradbo ali podoben biološki učinek kot navedene snovi. Ta ukrep je uveden, da se prepreči sintezno spreminjanje zdravilnih učinkovin z namenom, da bi se ohranil farmakodinamični učinek, hkrati pa bi bila snov kemično drugačna od navedene na LPSP.

Da sta določena snov ali postopek prepovedana v športu, tj. uvrščena na Listo prepovedanih snovi in postopkov, morata biti zagotovljena vsaj dva od treh kriterijev (Mazzoni idr., 2011; WADA, 2014):

- dokaz, da ima potencialni vpliv na izboljšanje telesnih zmogljivosti,
- dokaz, da predstavlja dejansko ali potencialno tveganje za zdravje športnika,

- določbo s strani WADA, da uporaba snovi ali postopka krši športni duh.

Vsi trije kriteriji imajo enakovredno veljavo pri odločanju. Izpolnjen samo eden kriterij ni zadosten pogoj, da se določeno snov obravnava kot doping. Včasih pri določenih snoveh ni možno znanstveno preveriti veljavnosti vseh treh zahtevanih kriterijev, kot npr. pri dizajnerskih zdravilih, ki nimajo opravljenih znanstvenih in kliničnih raziskav, zato nimamo podatkov ne o vplivu na telesno zmogljivost, prav tako ne o varnosti te nove snovi. Zato so vsa dizajnerskega zdravila obravnavana kot potencialno tveganje za zdravje in hkrati tudi kršitev etičnih načel – izpolnjena sta dva pogoja za uvrstitev na LPSP. Narediti klinično raziskavo na zdravih prostovoljcih – z edinim namenom testirati pozitiven vpliv na telesno zmogljivost in ocenjevati uvrstitev na LPSP – je seveda neetično in ne bi pridobilo pozitivnega mnenja bioetičnih komisij. Omeniti je potrebno, da si pri določenih snoveh tudi strokovna javnost ni enotna glede ustreznosti uvrstitve na LPSP, kot npr. pri kanabinoidih, beta-2 agonistih in načinih uporabe glukokortikosteroidov (Mazzoni idr., 2011). In obratno, obstoji tudi težnja, da bi na LPSP moralo biti uvrščenih več snovi.

Poleg LPSP imamo vzporedno potekajoč tudi »*monitoring program*«, ki spremlja pojavnost določenih snovi v vseh odvzetih vzorcih športnikov in je definiran v Svetovnem protidopingškem kodeksu (WADA, 2014). To je preventivni strokovni ukrep, da lahko hitro zaznamo pojavnost oz. potencialno zlorabo določene snovi, ki zaenkrat še ni uvrščena na LPSP zaradi pomanjkanja podatkov oziroma znanstvenih raziskav. Zato WADA vsako leto poleg aktualne LPSP izda tudi aktualni seznam snovi, ki so vključene v *monitoring*. To pomeni, da morajo vsi akreditirani laboratoriji s strani WADA te snovi tudi določevati. Seznam snovi, ki so trenutno vključene v »2020 Monitoring program«, je prikazan v Tabeli 2. Odličen primer je recimo snov buprion, ki ima psihostimulativno delovanje in je poleg tega v nekaterih raziskavah pokazala, da izboljšuje toleranco na telesni napor pri visokih temperaturah (Roelands idr., 2009). Prav tako so v *monitoringu* izpostavljene snovi iz farmakološke skupine aktoprotektorjev, npr. bemitil, ki bi potencialno omogočale večje napore ob enaki porabi kisika (Oliynyk in Oh, 2012), čeprav za ta farmakološki učinek manjkajo trdi znanstveni dokazi. Vendar letni *monitoring* program kaže, da se te snovi (trenutno) ne zlorabljajo med športniki in zato niso uvrščene na LPSP.

V raziskavi iz leta 2018, ki je preverila poznavanje prepovedanih snovi in postopkov med športniki, so ugotovili, da je njihovo znanje slabo (Orr idr., 2018). Neznanje povečuje tveganje za pojavnost nenamerne dopinga (Yonamine, Garcia in de Moraes Moreau, 2004), zato je izobraževanje o LPSP in ostalih protidopingških vsebinah vitalnega pomena za vse udeležence sodobnega vrhunškega športa (Loland, 2017).

Celovita predstavitev vseh prepovedanih snovi je na voljo na spletni strani <https://www.sloado.si/kategorija/lista-2020-lista>, kjer se nahaja trenutno veljavna verzija Liste prepovedanih snovi in postopkov 2020, ki jo je v slovenski jezik prevedla in izdala Slovenska anti-doping organizacija (SLOADO).

WADA laboratoriji morajo spremljati pojavnost in koncentracije teh snovi v vseh odvzetih dopinških vzorcih športnikov na protidopingških testiranjih. Namen je preventivno zaznati potencialno zlorabo določenih snovi v tekmovalnem športu in čimprej to snov uvrstiti na LPSP.

Tabela 1

Predstavitev farmakoloških skupin iz Liste prepovedanih snovi in postopkov

Snovi, ki so vedno prepovedane (na tekmovanju in izven tekmovanja):

- S0. Nedovoljene snovi: vsa zdravila v predklinični ali klinični fazi razvoja, dizajnerska zdravila, snovi odobrene samo za veterinarsko uporabo.
- S1. Anabolične snovi.
 - o Anabolični androgeni steroidi (AAS):
 - o Ostale anabolične snovi: klenbuterol, selektivni modulatorji androgenih receptorjev (SARM, npr. adarin in ostarin), tibolon, zeranol, zilpaterol.
- S2. Peptidni hormoni, rastni dejavniki in sorodne snovi in posnemovalci.
 - o EPO in eritropoezo stimulirajoči agensi:
 - Agonisti eritropoetinskih receptorjev: eritropoetin (EPO), darbepoetin (dEPO), metoksi polietilen glikol-epoetin beta, stabilizatorji). Ne-eritropoetični agonisti EPO-receptorjev: ARA290, asialo-EPO, karbamoil-EPO
 - Stabilizatorji hipoksijo inducirajočega faktorja (HIF): kobalt, roksadustat (FG4592) ipd. ; in HIF aktivatorji: ksenon.
 - GATA inhibitorji
 - o Peptidni hormoni in sproščujoči dejavniki:
 - Gonadotropini: horionski gonadotropin (hCG) in luteinizirajoči hormon (LH) pri moških; in njihovi sproščajoči faktorji: buserelin, gonadorelin, triptorelin.
 - Kortikotropini in njihovi sproščajoči faktorji.
 - Rastni hormon (hGH), njegovi deli molekule in njegovi sproščajoči faktorji, npr. inzulinu podobni rastni dejavnik (IGF1); sekretagogi ravnega hormona: grelin in mimetiki grelina itd.
 - o Rastni dejavniki in modulatorji: fibroblastni rastni dejavniki, mehano rastni dejavniki, trombocitni rastni dejavnik, vaskularni endoteljski rastni dejavnik in hepatocitni rastni dejavnik in ostali rastni dejavniki.
- S3. Beta-2 agonisti: vsi so prepovedani razen salbutamola, formoterola in salmeterola v inhalacijskih terapevtskih odmerkih.
- S4. Antagonisti hormonov in modulatorji
 - o Aromatazni inhibitorji.
 - o Selektivni modulatorji estrogenskih receptorjev.
 - o Ostale anti-estrogenske snovi vključno in ne samo: klomifen, ciklofenil, fulvestrant.
 - o Snovi, ki modulirajo funkcijo miostatina, npr. miostatinski inhibitorji.
 - o Metabolični modulatorji:
 - aktivatorji PPAR δ -AMP-aktivirane kinaze (AMPK) (npr. AICAR) in agonisti peroksizom, proliferator aktivirajočega receptorja δ (PPAR δ agonisti) (npr. GW 1516),
 - inzulini in inzulinski mimetiki,
 - meldonij,
 - trimetazidin.
- S5. Diuretiki in ostali maskirni agensi

Postopki, ki so vedno prepovedani (na tekmovanju in izven tekmovanja):

- M1. Manipulacija krvi in krvnih komponent:
 - o Transfuzija krvi, eritrocitov, eritrocitnih produktov
 - o Umetno povečevanje privzema, prenosa in sproščanja kisika, npr. PFC, hemoglobinski pripravki
 - o vsaka fizična ali kemična manipulacija krvi
- M2. Kemijska in fizična manipulacija.
 - o dodatek proteaz v oddani vzorec urina (na dopinški kontroli)
 - o intravenske infuzije (> 100 mL/12 h)
- M3. Genski doping.
 - o uporaba nukleinskih kislin ali analogov, ki vplivajo na izražanje genov
 - o uporaba celic (celična terapija)

Snovi, ki so prepovedane samo na tekmovanju:

- S6. Stimulansi (npr. efedrin, psevdofedrin, kokain, amfetamin, sibutramin, strihnin, itd.)
- S7. Narkotiki (npr. heroin, fentanil, morfin, itd.)
- S8. Kanabinoidi: vsi naravni in sintetični so prepovedani razen kanabidiola (CBD)
- S9. Glukokortikosteroidi (vsi glukokortikosteroidi so prepovedani, kadar so aplicirani oralno, rektalno, intravenozno ali intramuskularno.)

Snovi, ki so prepovedane le v določenih športih:

- P1. Beta-blokatorji
-

Tabela 2

Seznam snovi, ki niso prepovedane v športu, ampak so uvrščene v »2020 Monitoring program«

S1. Anabolični agensi (na in izven tekmovanja): ekdisteron

S3. Beta-2 agonisti (na in izven tekmovanja): vsaka kombinacija β -2-agonistov

S6. Stimulansi (samo na tekmovanju): buprion, kofein, nikotin, fenilefrin, fenilpropolamin, pipradrol, sinefrin

S7. Narkotiki (na in izven tekmovanja): kodein, hidroksidon in tramadol

S9. Glukokortikoidi (na in izven tekmovanja).

Neuvrščene snovi na LPSP – farmakološka skupina aktoprotektorjev (na in izven tekmovanja): bemetil.

■ Dodatne omejitve uporabe določenih snovi, ki so specifične za posamezni šport

Športniki morajo vedno preveriti pri svoji mednarodni zvezi, katere dodatne snovi in postopki so prepovedani v njihovi športni panogi. Prav tako morajo športniki obvestiti osebnega zdravnika, da v njegovi športni panogi veljajo poleg splošnih protidopinjskih pravil tudi dodatna specifična pravila.

V kolesarstvu velja od 1. marca 2019 absolutna prepoved uporabe tramadola na tekmovanjih, ki jo je uvedla Mednarodna kolesarska zveza (UCI). Tramadol je opioidni analgetik, ki je sicer razširjen v klinični uprabi in (zaenkrat še) ni uvrščen na LPSP (S7. Narkotiki). Zato je njegova uporaba v športu dovoljena, ampak je od leta 2012 na WADA monitoring programu. Podatki iz leta 2017 so pokazali, da je bilo 61 % vseh tistih vzorcev, ki so vsebovali tramadol (> 50 ng/mL), iz kolesarstva (Baltazar-Martins idr., 2020), medtem ko je bila uporaba v ostalih športih precej nižja. UCI je vpeljala prepoved uporabe tramadola tudi iz varnostnih razlogov, saj ima tramadol med neželenimi učinki vrtoglavico in izgubo pozornosti, kar lahko na kolesarski dirki ogroža varnost tekmovalca in sotekmovalcev. Nekatere znanstvene raziskave kažejo, da lahko tramadol izboljša telesno zmogljivost (Holgado, Zandonai idr., 2018), medtem ko nekatere dokazujejo, da nima vpliva (Bejder idr., 2019). Uporaba tramadola in ostalih analgetikov v tekmovalnem športu ostaja odprto vprašanje, saj nekateri športniki zlorabljajo snovi z namenom potencialnega izboljševanja zmogljivosti in ne nujno v terapevtske namene (npr. lajšanje bolečin ob poškodbi, vnetju, okužbi itd.) (Holgado, Hopker, Sanabria in Zabala, 2018). V primeru, da se kolesarju s testiranjem dokaže prisotnost tramadola, ne gre za kršitev protidopinjskih pravil, ampak posebnih pravil »UCI Medical Regulations«. V teh posebnih pravilih sankcija za prvo kršitev pomeni diskvalifikacijo iz tekmovanja in finančno kazen, za drugo kršitev pa 5-mesečni suspenz iz tekmovanja in dodatno finančno kazen, za tretjo kršitev 9-mesečni suspenz itd. (UCI, 2019).

V strelskih in avtomobilskih športih se od leta 2018 preverja prisotnost alkohola, saj je WADA takrat etanol umaknila iz LPSP. Uporaba alkohola je v teh športih prepovedana predvsem iz varnostnih razlogov (rokovanje z orožjem, tveganje za prometno nesrečo), saj lahko športnik ogrozi sebe, sotekmovalca oz. tretjo osebo na tekmovanju. Prav tako je ena raziskava potrdila, da lahko uživanje etanola izboljša telesne sposobnosti oz. rezultatsko uspešnost lokostrelca (Reilly in Halliday, 1985). Zato je svetovna lokostrelska organizacija (WA) javno izrazila razočaranje nad odločitvijo WADA, da od 1. januarja 2018 alkohol ni več uvrščen na LPSP (Archery, 2017). Uporaba alkohola pri športniku torej ni več kršitev protidopinjskih pravil, ampak kršitev specifičnih pravil v določenem športu.

Dodatne omejitve uporaba nekaterih snovi tudi pomenijo, da se teh snovi ne testira pri odvzemu vzorca za klasične dopinjske teste, ampak morajo mednarodne športne organizacije oziroma organizator tekmovanja ločeno in samoiniciativno organizirati dodatna testiranja. Prav tako antidopinjske organizacije, ki na tekmovanju ali izven tekmovanja testirajo športnike, niso odgovorne in ne izvajajo odvzem teh vzorcev razen v primeru predhodnega specifičnega dogovora. V kolesarstvu je bil dosežen dogovor, da se na dirkah razreda World Tour poleg krvnega in urinskega vzorca za dopinjske analize dodatno odvzame še vzorec kapilarne krvi, ki služi namenu odkrivanja prisotnosti tramadola v športnikovem telesu (UCI, 2019).

■ Razširjenost uporabe prepovedanih snovi in postopkov

Doping med vrhunskimi športniki

Letno poročilo WADA o vseh protidopinjskih testiranjih za leto 2018 kaže, da je bilo v vseh športnih disciplinah 1,42 % nasprotnih analitičnih najdb izmed vseh odvzetih bioloških vzorcev (kri in urin) (WADA, 2019). Pričakovano je, da več športnikov uporablja prepovedane snovi, kot jih lahko odkrijemo z obstoječimi analitičnimi tehnikami. Raziskava, ki je z randomiziranimi vprašalniki ocenila razširjenost uporabe dopinga med udeleženci velikih športnih dogodkov, kot so olimpijske igre in svetovna prvenstva, je pokazala, da je trenutna prevalenca dopinga v vrhunskem športu ocenjena na 26–48 % za uporabo dopinga kadarkoli v karieri in na 5–23% za uporabo dopinga v zadnji tekmovalni sezoni (De Hon, Kuipers in Van Bottenburg, 2015; Pitsch in Emrich, 2012). Zaskrbljujoče je, da se doping začne pojavljati v tekmovalnem športu že pri mladoletnih športnikih, in sicer je tekom svoje kariere uporabilo doping že 3–11% tekmovalcev v kategoriji starejših mladincev (starostno obdobje 16–18 let) (Striegel, Ulrich in Simon, 2010).

Pomemben ukrep za učinkovitejše odkrivanje uporabe dopinga je zamrzovanje vzorcev športnikov do 10 let po odvzemu vzorca in kasnejša retroaktivna testiranja. S tem pristopom se je število nasprotnih analitičnih najdb povečalo. Zavedati se moramo, da se analitični pristopi v namene odkrivanja dopinga nenehno razvijajo in posledično se izboljšuje občutljivost in specifičnost protidopinjskih testov (Thevis, Kuuranne in Geyer, 2020). Tako se odkrije številne športnike, ki uporabljajo snovi, ki zaenkrat še niso uvrščene na LPSP (vendar imajo podoben mehanizem delovanja, zato so prepovedane) in mikrodoziranju snovi iz LPSP na način, kjer so snovi oz. njihovi presnovki pod mejo detekcije (Athanasidou idr., 2016).

Največji delež najdb predstavljajo anabolični androgeni steroidi in stimulansi, ki so iz vidika analize najbolj preprosti, medtem ko pep-

Tabela 3

Nasprotne analitične najdbe v letu 2018 (snovi iz Liste prepovedanih snovi in postopkov v odvzetih bioloških vzorcih športnikov) v vseh športnih disciplinah – razvrščene po farmakoloških skupinah in glede na relativni delež (WADA, 2019)

Farmakološka skupina	Število analitičnih najdb	Delež
S1. Anabolične snovi	1823	44 %
S6. Stimulansi	605	15 %
S5. Diuretiki in drugi maskirni agensi	589	14 %
S4. Hormoni in presnovni modulatorji	350	9 %
S9. Glukokortikoidi	284	7 %
S3. Beta-2-agonisti	164	4 %
S8. Kanabinoidi	141	3 %
S2. Peptidni hormoni, rastni dejavniki in sorodne snovi	115	3 %
S7. Narkotiki	24	1 %
P1. Betablokatorji	18	0,4 %
M1. Manipulacija krvi in krvnih komponent	3	0,07 %
M2. Kemična in fizična manipulacija	1	0,02 %

tidni hormoni in rastni dejavniki obsegajo le 3 % vseh pozitivnih najdb (Tabela 3). Predvidevamo, da to ni odraz dejanskega stanja zlorabe prepovedanih snovi, ampak posledica zahtevnih ali neobstojećih validiranih prepoznavnih metod za določene peptidne hormone ali rastne dejavnike (Barroso, Handelsman, Strasburger, in Thevis, 2012; Van den Broek, Blokland, Nessen in Sterk, 2015). Zato WADA v zadnjem obdobju veliko raziskovalnih sredstev investira v razvoj proteomskih in transkriptomskih pristopov kot novih metod za odkrivanje bioloških zdravil (Bowers in Bigard, 2017; Schamasch in Rabin, 2012).

Doping med rekreativnimi športniki

Uporaba in zloraba v športu prepovedanih snovi se v zadnjem desetletju z vrhunškega športa vedno bolj širi tudi v rekreativni šport. Čeprav doping največkrat povezujemo z vrhunskim, profesionalnim športom, ne smemo pozabiti na mlade in rekreativne športnike. Ljudje se s športom ukvarjajo, da bi izboljšali svoje zdravje oz. izgled. Žal prenekateri v iskanju hitrih rezultatov posežejo po prepovedanih snoveh, s čimer njihovo ukvarjanje s športom doseže ravno nasprotni učinek.

V raziskavi uporabe dopinških snovi med uporabniki fitnesa so ugotovili, da je prevalenca uporabe prepovedanih snovi 8,2 %, in sicer so bile najbolj pogosto zlorabljene snovi stimulansi za izgubo telesne teže in anabolični androgeni steroidi (Stubbe, Chorus, Frank, De Hon in Van der Heijden, 2014). V podobni raziskavi je bila uporaba prepovedanih snovi med uporabniki fitnesa ocenjena na 12,5 % (v razponu med 8–17 %) (Simon, Striegel, Aust, Dietz in Ulrich, 2006).

Številne študije navajajo (Handelsman in Gupta, 1997; Irving, Wall, Neumark-Sztainer in Story, 2002; Laure, Lecerf, Friser in Binsinger, 2004; McCabe, Brower, West, Nelson in Wechsler, 2007; Papadopoulos, Skalkidis, Parkkari, Petridou in Sports Injuries" European Union, 2006; Tavares, Serpa, Horta, Carolino in Rosado, 2020; Wanjek, Rosendahl, Strauss in Gabriel, 2007), da naj bi se uporaba prepovedanih snovi med rekreativnim športniki Evropske Unije, Združenih držav Amerike in Avstralije s petih odstotkov v zadnjih dvajsetih letih dvignila na dvajset odstotkov, kar je zaskrbljujoče (Mitić in

Radovanović, 2011). Podobne podatke so dobili tudi raziskovalci v sklopu »Safe You« projekta, kjer so izvedli raziskavo o razširjenosti uporabe prepovedanih snovi med mladimi in rekreativnimi športniki iz petih evropskih držav (Cipra, Grčije, Velike Britanije, Nemčije in Italije) (Lazuras idr., 2017). Po podatkih 915 udeležencev (povprečna starost 21 let) je kar en izmed petih imel izkušnje s prepovedanimi snovmi. Leta 2017 je Slovenska antidoping organizacija v sklopu projekta »Just Sport« izvedla anketo med 317 rekreativnimi športniki, v kateri sta le 2 anketiranca navedla, da uporabljata prepovedane snovi (1 do 2x tedensko) (SLOADO, neobjavljeni podatki). Ocenjujemo, da je dejansko zloraba dopinga med rekreativnimi športniki pri nas mnogo višja, saj omenjena raziskava ni bila izvedena na zadostnem številu anketirancev, da bi lahko rezultate smatrali kot relevantne.

Čeprav uporaba prepovedanih snovi med rekreativnimi športniki ne pomeni goljufije v smislu kršenja protidopingških pravil, saj jih večina ni tekmovalcev, so pa zdravstvene posledice (tako fizične kot psihične) tiste, ki uporabnikom predstavljajo največjo grožnjo.

Zaključek

Tradicionalno dokazovanje zlorabe prepovedanih snovi in postopkov v športu temelji na neposrednem odkritju prepovedane snovi iz LPSP v odvzetem biološkem vzorcu športnika, kar je v primeru zlorabe novih neidentificiranih učinkovin ali določenih bioloških zdravil zelo neučinkovito. Pomemben mejnik v dokazovanju njihove zlorabe je bila uvedba krvnega biološkega potnega lista (Saugy in Leuenberger, 2020; Zorzoli, 2011) (začetek leta 2008 v kolesarstvu, kasneje tudi v drugih športih), saj utemeljuje nenormalna odstopanja bioloških kazalnikov od pričakovanih vrednosti v osnovnem hematološkem profilu posameznega športnika – ne glede na uporabljena farmakološka ali nefarmakološka sredstva. Tako se je uporaba vseh oblik krvnega dopinga (vključujoč EPO) zmanjšala (Patrick, 2012; Saugy in Leuenberger, 2020; Zorzoli in Rossi, 2010). V prihodnosti lahko pričakujemo tudi hormonske biološke potne liste, ki bodo lahko posredno odkrili zlorabe številnih peptidnih hormonov in rastnih dejavnikov, za katere za zdaj še nimamo metod za odkrivanje (Verneec, 2014).

Statistični podatki WADA se v zadnjih letih gibljejo med 1 in 2 % nasprotnih analitičnih najdb – pozitivnih vzorcev. V letu 2018 je npr. odstotek 1,42 pomenil 4.896 pozitivnih športnikov (WADA, 2019). Številka prav gotovo ni zanemarljiva, predvsem ob upoštevanju dejstva, da govorimo o najboljših športnikih sveta – dobitniki medalj na velikih tekmovanjih oziroma športnikih, ki v svojem športu (disciplini) sodijo v sam svetovni vrh, saj so največkrat kontrolam dopinga podvrženi le tisti najboljši. Na drugi strani številne raziskave potrjujejo predvidevanja športne javnosti, da se dopinga dejansko poslužuje precej večje število tako vrhunskih kot tudi mladih in rekreativnih športnikov, kar potrjuje trditve, da je doping problem celotne družbe, ne le vrhunskih športnikov in ga kot takega tudi moramo obravnavati pri načrtovanju in izvedbi preventivnih protidopingških programov tako v Sloveniji kot tudi v svetu.

Literatura

1. Archery, W. (2017). *Statement on WADA's withdrawal of alcohol from banned substances list*. Pridobljeno s <https://worldarchery.org/news/153442/statement-wadas-withdrawal-alcohol-banned-substances-list>
2. Athanasiadou, I., Voss, S., Lyris, E., Aljaber, A., Alsayrafi, M. in Georgakopoulos, C. (2016). Analytical progresses of the World Anti-Doping Agency Olympic laboratories: a 2016 update from London to Rio. *Bioanalysis*, 8(21), 2265-2279. doi:10.4155/bio-2016-0185
3. Baltazar-Martins, J. G., Plata, M. D. M., Munoz-Guerra, J., Munoz, G., Carreras, D. in Del Coso, J. (2020). Infographic. Tramadol: should it be banned in athletes while competing, particularly in road cycling? *Br J Sports Med*, 54(2), 120-121. doi:10.1136/bjsports-2018-100473
4. Barroso, O., Handelsman, D. J., Strasburger, C. in Thevis, M. (2012). Analytical challenges in the detection of peptide hormones for anti-doping purposes. *Bioanalysis*, 4(13), 1577-1590. doi:10.4155/bio.12.128
5. Bejder, J., Andersen, A. B., Bonne, T. C., Piil, J. F., Hagen, L. C. H., Dehnes, Y., . . . Nordsborg, N. B. (2019). Tramadol Does Not Improve Performance or Impair Motor Function in Trained Cyclists. *Med Sci Sports Exerc*. doi:10.1249/MSS.0000000000002217
6. Bowers, L. D. in Bigard, X. (2017). Achievements and Challenges in Anti-Doping Research. *Med Sport Sci*, 62, 77-90. doi:10.1159/000460702
7. de Hon, O., Kuipers, H. in van Bottenburg, M. (2015). Prevalence of doping use in elite sports: a review of numbers and methods. *Sports Med*, 45(1), 57-69. doi:10.1007/s40279-014-0247-x
8. Handelsman, D. J. in Gupta, L. (1997). Prevalence and risk factors for anabolic-androgenic steroid abuse in Australian high school students. *Int J Androl*, 20(3), 159-164. doi:10.1046/j.1365-2605.1997.d01-285.x
9. Holgado, D., Hopker, J., Sanabria, D. in Zabala, M. (2018). Analgesics and Sport Performance: Beyond the Pain-Modulating Effects. *PM R*, 10(1), 72-82. doi:10.1016/j.pmrj.2017.07.068
10. Holgado, D., Zandonai, T., Zabala, M., Hopker, J., Perakakis, P., Luque-Casado, A., . . . Sanabria, D. (2018). Tramadol effects on physical performance and sustained attention during a 20-min indoor cycling time-trial: A randomised controlled trial. *J Sci Med Sport*, 21(7), 654-660. doi:10.1016/j.jsams.2017.10.032
11. Irving, L. M., Wall, M., Neumark-Sztainer, D. in Story, M. (2002). Steroid use among adolescents: Findings from Project EAT. *Journal of Adolescent Health*, 30(4,Suppl), 243-252. doi:10.1016/S1054-139X(01)00414-1
12. Kinahan, A., Budgett, R. in Mazzoni, I. (2017). Structure and Development of the List of Prohibited Substances and Methods. *Med Sport Sci*, 62, 39-54. doi:10.1159/000460699
13. Laure, P., Lecerf, T., Friser, A. in Binsinger, C. (2004). Drugs, recreational drug use and attitudes towards doping of high school athletes. *Int J Sports Med*, 25(2), 133-138. doi:10.1055/s-2004-819946
14. Lazuras, L., Barkoukis, V., Loukovitis, A., Brand, R., Hudson, A., Mallia, L., . . . Zelli, A. (2017). "I Want It All, and I Want It Now": Lifetime Prevalence and Reasons for Using and Abstaining from Controlled Performance and Appearance Enhancing Substances (PAES) among Young Exercisers and Amateur Athletes in Five European Countries. *Frontiers in Psychology*, 8(717). doi:10.3389/fpsyg.2017.00717
15. Loland, S. (2017). Education in Anti-Doping: The Art of Self-Imposed Constraints. *Med Sport Sci*, 62, 153-159. doi:10.1159/000460725
16. Mazzoni, I., Barroso, O. in Rabin, O. (2011). The list of prohibited substances and methods in sport: structure and review process by the world anti-doping agency. *J Anal Toxicol*, 35(9), 608-612. doi:10.1093/anatox/35.9.608
17. McCabe, S. E., Brower, K. J., West, B. T., Nelson, T. F. in Wechsler, H. (2007). Trends in non-medical use of anabolic steroids by U.S. college students: results from four national surveys. *Drug Alcohol Depend*, 90(2-3), 243-251. doi:10.1016/j.drugalcdep.2007.04.004
18. Mitić, P. in Radovanović, D. (2011). The motives for doping drug use in nonprofessional athletes and methods of prevention. *Facta universitatis - series: Physical Education and Sport*, 9(2), 203-212.
19. Oliynyk, S. in Oh, S. (2012). The pharmacology of actoprotectors: practical application for improvement of mental and physical performance. *Biomol Ther (Seoul)*, 20(5), 446-456. doi:10.4062/biomolther.2012.20.5.446
20. Orr, R., Grassmayr, M., Macniven, R., Grunseit, A., Halaki, M. in Bauman, A. (2018). Australian athletes' knowledge of the WADA Prohibited Substances List and performance enhancing substances. *Int J Drug Policy*, 56, 40-45. doi:10.1016/j.drugpo.2018.02.025
21. Papadopoulos, F. C., Skalkidis, I., Parkkari, J., Petridou, E. in Sports Injuries« European Union, G. (2006). Doping use among tertiary education students in six developed countries. *Eur J Epidemiol*, 21(4), 307-313. doi:10.1007/s10654-006-0018-6
22. Patrick, K. (2012). Passport to clean competition. *BMJ*, 344, e2077. doi:10.1136/bmj.e2077
23. Pitsch, W. in Emrich, E. (2012). The frequency of doping in elite sport: Results of a replication study. *International Review for the Sociology of Sport*, 47(5), 559-580. doi:10.1177/1012690211413969
24. Reilly, T. in Halliday, F. (1985). Influence of alcohol ingestion on tasks related to archery. *J Hum Ergol (Tokyo)*, 14(2), 99-104. Pridobljeno s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/3841885>
25. Roelands, B., Hasegawa, H., Watson, P., Piacentini, M. F., Buysse, L., De Schutter, G. in Meeusen, R. (2009). Performance and thermoregulatory effects of chronic bupropion administration in the heat. *Eur J Appl Physiol*, 105(3), 493-498. doi:10.1007/s00421-008-0929-x
26. Saugy, M. in Leuenberger, N. (2020). Antidoping: From health tests to the athlete biological passport. *Drug Test Anal*. doi:10.1002/dta.2773
27. Schamasch, P. in Rabin, O. (2012). Challenges and perspectives in anti-doping testing. *Bioanalysis*, 4(13), 1691-1701. doi:10.4155/bio.12.145
28. Simon, P., Striegel, H., Aust, F., Dietz, K. in Ulrich, R. (2006). Doping in fitness sports: estimated number of unreported cases and individual probability of doping. *Addiction*, 101(11), 1640-1644. doi:10.1111/j.1360-0443.2006.01568.x
29. Striegel, H., Ulrich, R. in Simon, P. (2010). Randomized response estimates for doping and illicit drug use in elite athletes. *Drug Alcohol Depend*, 106(2-3), 230-232. doi:10.1016/j.drugalcdep.2009.07.026
30. Stubbe, J. H., Chorus, A. M. J., Frank, L. E., De Hon, O. in Van der Heijden, P. G. M. (2014). Prevalence of use of performance enhancing drugs by fitness centre members. *Drug testing and analysis*, 6(5), 434-438. doi:10.1002/dta.1525
31. Tavares, A. S. R., Serpa, S., Horta, L., Carolino, E. in Rosado, A. (2020). Prevalence of Performance-Enhancing Substance Use and Associated

- Factors among Portuguese Gym/Fitness Users. *Subst Use Misuse*, 1-9. doi:10.1080/10826084.2020.1726392
32. Thevis, M., Kuuranne, T. in Geyer, H. (2020). Annual banned-substance review - Analytical approaches in human sports drug testing. *Drug Test Anal*, 12(1), 7–26. doi:10.1002/dta.2735
 33. Thevis, M., Piper, T., Geyer, H., Schaefer, M. S., Schneemann, J., Kienbaum, P. in Schanzer, W. (2015). Urine analysis concerning xenon for doping control purposes. *Rapid Commun Mass Spectrom*, 29(1), 61–66. doi:10.1002/rcm.7080
 34. UCI. (2019). Tramadol ban: All you need to know. Pridobljeno s <https://www.uci.org/inside-uci/press-releases/tramadol-ban-all-you-need-to-know>
 35. Van den Broek, I., Blokland, M., Nessen, M. A. in Sterk, S. (2015). Current trends in mass spectrometry of peptides and proteins: Application to veterinary and sports-doping control. *Mass Spectrom Rev*, 34(6), 571–594. doi:10.1002/mas.21419
 36. Vernec, A. R. (2014). The Athlete Biological Passport: an integral element of innovative strategies in antidoping. *Br J Sports Med*, 48(10), 817–819. doi:10.1136/bjsports-2014-093560
 37. WADA. (2014). 2015 World Anti-Doping Code. Pridobljeno s <https://wada-main-prod.s3.amazonaws.com/resources/files/wada-2015-world-anti-doping-code.pdf>
 38. WADA. (2019). 2018 Anti-Doping Testing Figures Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/resources/laboratories/anti-doping-testing-figures-report>
 39. WADA. (2020). The 2020 Prohibited List. Pridobljeno s https://www.wada-ama.org/sites/default/files/wada_2020_english_prohibited_list_0.pdf
 40. Wanjek, B., Rosendahl, J., Strauss, B. in Gabriel, H. H. (2007). Doping, drugs and drug abuse among adolescents in the State of Thuringia (Germany): prevalence, knowledge and attitudes. *Int J Sports Med*, 28(4), 346–353. doi:10.1055/s-2006-924353
 41. Yonamine, M., Garcia, P. R. in De Moraes Moreau, R. L. (2004). Non-intentional doping in sports. *Sports medicine (Auckland, NZ)*, 34(11), 697–704. Pridobljeno s <http://eutils.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/eutils/elink.fcgi?dbfrom=pubmedinamp;id=15456345inamp;retmode=refinamp;cmd=prlinks>
 42. Zorzoli, M. (2011). The Athlete Biological Passport from the perspective of an anti-doping organization. *Clin Chem Lab Med*, 49(9), 1423–1425. doi:10.1515/CCLM.2011.659
 43. Zorzoli, M. in Rossi, F. (2010). Implementation of the biological passport: the experience of the International Cycling Union. *Drug Test Anal*, 2(11–12), 542–547. doi:10.1002/dta.173

doc. dr. Lovro Žiberna, mag. farm.
 Inštitut za farmakologijo in eksperimentalno toksikologijo,
 Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
 Korytkova 2, SI-1000 Ljubljana
 lovro.ziberna@mf.uni-lj.si



Tanja Kajtna¹,
Nina Makuc²

Nekateri pogledi na boj proti doppingu slovenskih športnikov in trenerjev

Some views of the fight against doping presented by Slovenian athletes and coaches

Izvleček

Čprav je doping star toliko kot šport, lahko o pravem pomenu besedne zveze »boj proti doppingu« govorimo od ustanovitve Svetovne protidopinške agencije WADA leta 1999 naprej. Pri nas za to področje skrbi Slovenska antidopinška agencija, ki si skozi izobraževalne programe, programe testiranja in številne druge aktivnosti prizadeva za čist šport. Pomembno pa je ne samo, kako ta agencija deluje, temveč tudi pogledi športnikov in trenerjev na šport in na agencijo, zato smo v raziskavi s pomočjo anketnega vprašalnika pri 448 udeležencih (292 vrhunskih športnikov in 156 trenerjev vrhunskih športnikov) preverjali, kakšen je njihov odnos do športa in njihovo mnenje o tem, kako se šport razvija, vprašali smo jih, kje pridobivajo informacije o doppingu in kakšen je njihov odnos do Slovenske antidopinške agencije. Pri tem smo te vidike primerjali med športniki in trenerji, med športniki in športnicami, športniki, ki imajo kolajne z velikih prvenstev, in tistih, ki nimajo takšnih uspehov, ter med športniki ekipnih in individualnih športov. Našli smo nekaj razlik, tako je športnikom bolj kot trenerjem pomembno, da lahko zaslužijo denar in pridobijo slavo, še posebej je to pomembno športnikom in manj uspešnim športnikom. Precej se razlikujejo pogledi na razvoj športa v ekipnih in individualnih športih, kot glavni vir informacij o doppingu pa naši udeleženci uporabljajo spletno stran SLOADO. Strožjih kazni pri kršitvah protidopinških pravil si želijo trenerji in športniki v individualnih športih.

Ključne besede: doping, odnos do športa, mnenje o razvoju športa, nacionalna protidopinška agencija.

Abstract

Although doping is as old as sport, the phrase 'fight against doping' gained its true meaning only upon the establishment of the World Anti-Doping Agency (WADA) in 1999. In Slovenia, this area is covered by the Slovenian Anti-Doping Organisation (SLOADO) which, through its education and testing programmes as well as a number of other activities, strives for clean sport. It is not only important how the WADA operates, but also what athletes' and coaches' perceptions of sport and WADA are. That is why we conducted a study, involving 448 participants (292 elite athletes and 156 coaches of elite athletes), where a survey questionnaire was used to investigate their attitude to sport and their opinion about its development. They were asked to state where they get information about doping and what their attitude to the Slovenian Anti-Doping Agency is. We compared these aspects between athletes and coaches, between male and female athletes, between athletes with medals from major championships and those less successful, as well as between athletes of team and individual sports. We reported some differences, namely athletes, more than their coaches, think that earning money and attaining fame is important; this is of particular importance to male athletes and to less successful athletes. Views on the development of sport differ between team and individual sports, and the main source of information about doping that our participants use is the SLOADO website. Coaches and athletes in individual sports would like the penalties for violations of anti-doping rules to be stricter.

Key words: doping, attitude to sport, opinion about the development of sport, national anti-doping agency

¹Fakulteta za šport, Univerza v Ljubljani

²Slovenska antidoping organizacija

■ Uvod

Športno udejstvovanje že od zgodovine dalje v ljudeh vzpodbuja tekmovalnost. Biti najboljši je želja marsikaterega posameznika, a poti do zmage so zelo različne. Nekaterim je doseganje lastnega limita dovolj, da zadostijo svojim športnim ambicijam, spet drugi se ne zadovoljijo z ničemer drugim, kot biti najboljši, ne glede na pot, ki jih do tja vodi.

Doping je »star« ravno toliko, kolikor so stara športna tekmovanja. Že v zgodovini so športniki posegali po razno raznih pripravkih, ki bi jim pomagali do boljših rezultatov. In tudi dandanes se situacija ni prav veliko spremenila, z izjemo dejstva, da so snovi, ki jih športniki jemljejo, bistveno bolj sofisticirane in da ima večina tistih, ki se dopinga sistematično poslužuje, za seboj ekipo strokovnjakov, ki jim svetujejo, kaj, kdaj in kako naj jemljejo prepovedane snovi in/ali se poslužujejo prepovedanih postopkov.

O organiziranosti boja proti dopingu lahko govorimo od ustanovitve Svetovne protidopinške agencije WADA leta 1999 dalje. Razvitejše države so se seveda proti dopingu borile tudi že prej, ustanovitev WADA in posledično globalnih protidopinških pravil pomeni sistematičen boj proti dopingu v večini držav. V Sloveniji začetki boja proti dopingu segajo v leto 1992, ko je Slovenija ratificirala Evropsko konvencijo proti dopingu v športu (Svet Evrope, 1989), na podlagi katere so se do leta 1996 pripravljale zakonske osnove za razvoj protidopinških dejavnosti. Leta 1996 sta Olimpijski komite Slovenije – združenje športnih zvez (OKS-ZŠZ) in Ministrstvo za šolstvo in šport ustanovila Nacionalno antidopinško komisijo (NAK), ki je skrbela tako za testiranja (kontrola dopinga) kot tudi za izobraževanje in ozaveščanje športnikov ter celotne športne javnosti. Leta 2009 je OKS-ZŠZ ob NAK ustanovil nov oddelek (Oddelek za boj proti dopingu), iz katerega se je leta 2013 ustanovila Slovenska antidoping organizacija (SLOADO) – neodvisna nacionalna protidopinška organizacija.

Protidopinške organizacije so neke vrste »moralna avtoriteta« v športu, zato morajo delovati po najvišjih standardih dobrega upravljanja (transparentno, demokratično, odgovorno in kredibilno). Igrajo ključno in odgovorno vlogo v protidopinškem sistemu. Nacionalne protidopinške organizacije so tiste, ki so med vsemi deležniki protidopinškega gibanja najpomembnejše (Makuc, Dvoršak, Kivinukk, Müller, Smrdu in Kajtna, 2019). Najbolje poznajo športni sistem v svojih državah, njihove športnike in vse, ki delujejo v športu. Poleg tega so tudi tiste, ki svetovni boj za čist šport predstavljajo na nacionalnem nivoju, torej je od njih odvisno, kakšno bo dojetje protidopinških aktivnosti med športniki in športno javnostjo.

SLOADO v zadnjih letih v Sloveniji skrbi za testiranja, izobraževanja, ozaveščanja in informiranje slovenskih športnikov, njihovega spremljevalnega osebja ter športne javnosti. SLOADO je tista, ki skrbi, da so poštenim športnikom zagotovljeni enakovredni pogoji. Žal je prevečkrat percepcija SLOADO v javnosti in tudi med športniki, da gre za neke vrste nadzor, vdor v športnikovo zasebnost, nenehno kontrolo. Zavedati se je potrebno, da je zaščita čistih športnikov možna le s sistematično kontrolo športnikov in posledično izločanjem goljufov iz športa. Slovenski športniki niso imuni na doping, o čemer priča tudi število kršiteljev v zadnjih letih, torej je kontrola več kot potrebna. A čisti športniki se morajo ob tem zavedati, da žal ni drugega sistema kot ta, da se kontrolira vse športnike in da SLOADO dela v njihovo dobro, ne proti njim.

Odnos športnikov in članov njihovega spremljevalnega osebja do športa nasploh ter do svetovnega in nacionalnega protidopinške-

ga gibanja je pomemben, saj priča o njihovem zadovoljstvu s trenutnim stanjem ter na podlagi podrobnejše analize lahko botruje k izboljšanju obstoječih programov. Za športnike, ki želijo izboljšati svoj odnos oziroma stališča do športa, je ključnega pomena, da imajo tako možnost kot vzpodbudo, da razmišljajo, kažejo in govorijo o svojih stališčih. Stališča so lahko posredna, se razvijejo nenamerno in so nam neznana, zaradi česar lahko nezavedno vplivajo in usmerjajo posameznikovo vedenje. Največkrat se to zgodi, kadar se od posameznika pričakuje preveč in je le-ta pod pritiskom in zaskrbljen (Hahn, Judd, Hirsh in Blair, 2013), kar se velikokrat zgodi v vrhunskem športu.

V skladu s Svetovnim protidopinškim kodeksom (2015) je glavni namen kontrol dopinga (testiranj) pridobiti analitične rezultate o prisotnosti/uporabi oziroma neprisotnosti/neuporabi prepovedanih snovi in/ali postopkov s strani športnikov. Vsak športnik je lahko s strani pristojne organizacije testiran po načelu kadarkoli in kjerkoli.

Delovanje sistema testiranj v določenem športu ali določeni državi lahko vpliva na njegovo dojetje, pogled in podporo sistemu kot celoti (Makuc idr., 2019). Ob tem ima lahko tudi preventivni učinek, saj dobro delujoč sistem testiranj odvrča športnike od poseganja po prepovedanih snoveh. Kot je zapisano v Kodeksu (2015), je športnikova osnovna pravica »sodelovati v športu brez dopinga«. Kontrole dopinga pa so tiste, s pomočjo katerih jim je to omogočeno, a le, če se sistematično izvajajo v vseh državah in v vseh športnih panogah.

Overbye (2016) navaja, da nedavne raziskave kažejo, da je nekonsistentnost izvajanja Svetovnega protidopinškega kodeksa in Mednarodnih standardov za testiranja in preiskave povzročila drugačno vrsto neskladnosti in nove oblike neenakosti za športnike pod strožjim režimom. Raziskave na primer kažejo, da:

- implementacija Kodeksa na nacionalnem nivoju poteka v različnih oblikah (Wagner in Hanstad, 2011);
- so razlike med nacionalnimi protidopinškimi organizacijami, kako obravnavajo neuspešna testiranja in neposredovane lokacije (Dikić, Marković in McNamee, 2011);
- obstajajo velike razlike med protidopinškimi organizacijami pri kriterijih skupine za testiranje (RTP), športnikovi razpoložljivosti za testiranja in sankcijah (Hanstad, Skille in Loland, 2010; Siekmann in Soek, 2010);
- ne delujejo vse države, podpisnice Kodeksa, skladno s Kodeksom (Code Compliance, 2018).

SLOADO je zato konec leta 2017 izvedla raziskavo, na podlagi katere je ocenila trenutno stanje pogleda na doping v Sloveniji. Del rezultatov je skupaj s primerjavami tujih študij predstavljen v tem prispevku.

■ Metode

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 448 udeležencev, od tega 292 (65,2 % celotnega vzorca) vrhunskih športnikov in 156 (34,8 %) trenerjev vrhunskih športnikov. Njihova povprečna starost je bila 29,02 let ($\pm 13,88$ let). Sodelovalo je 307 moških (68,5 % celotnega vzorca) in 141 žensk (31,5 %). 128 od njih je v zadnjih 12 mesecih imelo kontrole dopinga (oziroma so jih imeli njihovi športniki), in celo je šlo v povprečju za 1,86 kontrol ($\pm 3,01$), 228 športnikov oziroma trenerjev pa je bilo udeleženi na protidopinških izobraževalnih programih, in sicer na 1,03 izobraževanj ($\pm 1,11$) v povprečju.

Glede na športe je bila struktura vzorca takšna: 29 iz alpskega smučanja, 33 iz atletike, 2 iz badmintona, 8 iz biatlona, en iz boksa, 16 cestno kolesarstvo, 2 curling, 3 deskanje na snegu, 1 umetnostno drsanje, 7 športna gimnastika, 18 golf, 1 gorsko kolesarstvo, 25 hokej, 4 jadrnanje, 18 judi, 11 kajak in kanu na divjih vodah, 1 karate, 2 stezno kegljanje, 10 košarka, 3 lokostrelstvo, 1 namizni tenis, 71 nogomet, 3 nordijska kombinacija, 5 nordijsko smučanje, 17 odbojka, 1 odbojka na mivki, 23 plavanje, 3 ritmična gimnastika, 35 rokomet, 20 smučarski skoki, 5 strelstvo, 28 šport invalidov, 2 taekwondo ITF, 2 tajski boks, 17 tek na smučeh, 4 tenis, 2 triatlon, 1 vaterpolo in 10 veslanje.

Glede na delitev na ekipne in individualne športe je bilo 263 udeležencev (58,7 % celotnega vzorca) iz individualnih športov, 170 (37,9 %) pa iz ekipnih športov.

Povprašali smo jih tudi o najvišjem nivoju tekmovanj, ki so se ga do sedaj v karieri udeležili (oziroma so se jih udeležili njihovi športniki), 116 udeležencev (25,9 % celotnega vzorca) je že bilo na Olimpijskih oziroma Paralimpijskih igrah, 110 (24,6 %) na svetovnem prvenstvu v svojem športu, 87 (19,4 %) na evropskem prvenstvu, za 117 (26,1 %) je bil najvišji nivo državno prvenstvo oziroma prva državna liga, za 18 (4,0 %) pa tekmuje na regionalnem nivoju.

Pripomočki

Vprašalnik so razvili v Centru za športno znanost in univerzitetni šport Univerze na Dunaju za potrebe večje mednarodne raziskave (Makuc idr., 2019). Najprej je bil napisan v nemškem jeziku, potem pa je bil preveden tudi v slovenski in estonski jezik, obstaja pa v dveh oblikah – eni za trenerje in eni za športnike. Vprašalnik vsebuje 8 demografskih vprašanj, 6 vprašanj o odnosu do športa, 6 vprašanj o mnenju o smeri razvoja športa, 8 vprašanj o njihovem odnosu do nacionalne protidopinške organizacije (NADO), sledi 6 vprašanj o njihovem poznavanju delovanja NADO. Potem je sledilo 6 vprašanj o tem, kako pridobivajo informacije o različnih vidikih dopinga, 6 vprašanj o njihovem zadovoljstvu z delovanjem NADO, potem 14 vprašanj o njihovem zadovoljstvu s programi testiranja in 13 vprašanj o njihovem zadovoljstvu s preventivnimi programi, ki jih izvaja NADO. Dodanih je bilo še 13 vprašanj o njihovem poznavanju dopinga in 3 vprašanja o anonimni prijavi. V naši raziskavi smo poleg demografskih podatkov uporabili vprašanja o odnosu do športa, mnenju o razvoju športa, vprašanja o pridobivanju informacij in mnenje o zadovoljstvu s programi testiranja.

Postopek

Športniki in trenerji so na anonimni vprašalnik odgovarjali preko spletne ankete Survey Monkey, k sodelovanju so bili povabljeni preko Olimpijskega komiteja Slovenije – Združenja športnih zvez. O vsebini in namenu raziskave so bili ustrezno obveščeni, zbiranje podatkov je potekalo v letih 2017 in 2018.

■ Rezultati z razpravo

Odnos do športa

V športu so odnos oziroma stališča izrednega pomena, saj predstavljajo osnovne mentalne sposobnosti, ki dajejo podlago za učenje, stalno izpopolnjevanje in doseganje dolgoročnih ciljev. Vsakodnevno usmerjajo obnašanje in omogočajo razvoj sposobnosti na višjem nivoju (Makuc idr., 2019).

V Tabeli 1 so prikazane primerjave različnih skupin udeležencev v odnosu do športa. V primerjavi trenerjev in športnikov je športnikom bolj pomembno, da so slavni, da v športu zaslužijo veliko

denarja in da lahko v športu preizkušajo svoje meje, trenerjem pa so bolj pomembni karierni vidiki, saj jim šport predstavlja način preživljanja tako v sedanosti kot tudi v prihodnosti. V primerjavi med športniki in športnicami se je pokazalo, da je moškim bolj pomembno, da v športu zaslužijo veliko denarja in postanejo slavni ter da imajo večjo željo po tem, da v športu kasneje ostanejo kot športni delavci. Primerjali smo tudi športnike, ki so v preteklosti že osvojili eno od kolajn na večjih prvenstvih (evropska prvenstva, svetovna prvenstva ali olimpijske igre), z ostalimi športniki, ki so bili vključeni v naš vzorec, in ugotovili, da je športnikom, ki takšnih kolajn še niso osvojili, pomembneje, da v športu zaslužijo veliko denarja. Naredili pa smo tudi primerjavo med športniki, ki se ukvarjajo z ekipnimi in individualnimi športi in našli precej razlik na področju odnosa do športa. Športniki v ekipnih športih se s športom bolj ukvarjajo zato, da bi postali slavni, da bi zaslužili veliko denarja in ker se s tem tudi preživljajo, bolj je pri njih izražena tudi želja po tem, da bi po končani karieri v športu ostali kot trenerji ali funkcionarji, medtem ko je pri športnikih v individualnih športih bolj pomemben motiv preizkušanje svojih mej.

Tuje raziskave, ki so proučevale povezavo med etičnimi stališči in teorijo samo-odločnosti so pokazale, da je notranja ali avtonomna motivacija za udeleževanje s športom (motivacija, ki temelji na veselju in vrednotah v športu) pozitivno povezana s pro-socialnimi stališči in negativno povezana z anti-socialnimi. Odnos do športa in motivacija za ukvarjanje s športom lahko torej razkrije ta posameznikovo stališče do uporabe prepovedanih snovi in/ali postopkov v športu. Raziskave so pokazale, da so posamezniki, ki se s športom npr. ukvarjajo predvsem zaradi želje po zmagovanju in finančnem dobrobitu, bistveno bolj rizični za uporabo dopinga kot tisti, ki jih v šport žene predvsem veselje do športne aktivnosti. Petroczi in Aidman (2007) sta z meta-analizo ugotovila, da je uporaba prepovedanih snovi najbolj povezana z željo po izboljšanju dosežkov, zmagovanju in izboljšanju izgleda. Obstajajo pa tudi dokazi, da so vrednote pomembna osnova pri doseganju motivacije in da se lahko etična stališča smiselno predvideva na podlagi športnikovih ciljev in motivacije (Lee, Whitehead, Ntoumanis in Hatzigeorgiadis, 2008).

Med leti 2000 in 2011 sta Morente-Sanchez in Zabala (2013) na podlagi raziskave med vrhunskimi športniki ugotovila, da je glavni razlog za uporabo prepovedanih snovi uspeh finančni dobrobit ter hitrejša vrnitev po poškodbah. Stamm idr. (2016) predpostavljajo, da je pri športniki, ki kažejo več ciljev, vezanih na veselje in užitek, manjša verjetnost za doping kot pri tistih, katerih cilji so orientirani na zmogljivosti.

Konceptualni model dopinga v športu kaže, da odločitve, povezane z dopingom, niso vedno razumske, niti povezane z jasnim namenom, zato je razumevanje posrednih stališč pomembno (Makuc idr., 2019).

■ Mnenje o razvoju športa

V širšem smislu je šport sociološki, ekonomični in politični fenomen. Dandanes je šport – predvsem v razvitem svetu – na vrhu prostočasnih aktivnosti, saj predstavlja prijetno, zanimivo in uporabno fizično aktivnost, ki jo največkrat manjka v vsakodnevnem življenju do te meje, da je pomanjkanje aktivnosti postalo eden izmed rizičnih faktorjev posameznikovega zdravja (Sila, 2000).

V Tabeli 2 so prikazane razlike v mnenju o tem, kako se šport razvija in med trenerji in športniki se je izkazalo, da je pri trenerjih bolj izraženo mnenje, da je na rekreativnem področju skušnjava po upo-

Tabela 1

Primerjava različnih skupin udeležencev v odnosu do športa

vprašanje		M	SD	t	p (t)
S športom se ukvarjam, ker bi rad postal slaven.	športniki	2,39	1,18	5,43	0,00
	trenerji	1,79	1,01		
S športom se ukvarjam, ker se tako preživljam.	športniki	2,57	1,43	-5,54	0,00
	trenerji	3,38	1,38		
S športom se ukvarjam, da bi zaslužil veliko denarja.	športniki	2,30	1,19	3,90	0,00
	trenerji	1,88	0,95		
S športom se ukvarjam, da preizkušam svoje meje.	športniki	3,90	1,08	3,36	0,00
	trenerji	3,48	1,24		
V naslednjih letih želim nadaljevati kariero kot trener, član spremljevalnega osebja ali športni funkcionar.	športniki	3,08	1,20	-12,57	0,00
	trenerji	4,43	0,95		
S športom se ukvarjam, ker bi rad postal slaven.	športniki	2,66	1,20	4,97	0,00
	športnice	1,98	1,02		
S športom se ukvarjam, da bi zaslužil veliko denarja.	športniki	2,53	1,24	4,16	0,00
	športnice	1,95	1,01		
V naslednjih letih želim nadaljevati kariero kot trener, član spremljevalnega osebja ali športni funkcionar.	športniki	3,24	1,20	2,62	0,01
	športnice	2,85	1,15		
S športom se ukvarjam, da bi zaslužil veliko denarja.	bolj uspešni športniki	2,08	1,07	-2,22	0,03
	manj uspešni športniki	2,41	1,23		
S športom se ukvarjam, ker bi rad postal slaven.	individualni športi	2,29	1,13	-2,43	0,02
	ekipni športi	2,66	1,21		
S športom se ukvarjam, ker se tako preživljam.	individualni športi	2,36	1,36	-4,06	0,00
	ekipni športi	3,09	1,40		
S športom se ukvarjam, da bi zaslužil veliko denarja.	individualni športi	2,07	1,10	-5,00	0,00
	ekipni športi	2,80	1,17		
S športom se ukvarjam, da preizkušam svoje meje.	individualni športi	4,03	1,09	2,58	0,01
	ekipni športi	3,67	1,05		
V naslednjih letih želim nadaljevati kariero kot trener, član spremljevalnega osebja ali športni funkcionar.	individualni športi	2,91	1,17	-3,61	0,00
	ekipni športi	3,46	1,14		

rabi dopinga narasla. V primerjavi športnikov in športnic se je pokazalo, da moški menijo, da se šport razvija v smeri, da je vse bolj pomembno zmagovanje za vsako ceno. Več razlik pa smo našli v primerjavi športnikov v ekipnih in individualnih športih. V ekipnih športih tako menijo, da je v zadnjem času narasla skušnjava po dopingu v vrhunskem športu, da je fair-play pridobil na pomenu, bolj pomembna pa jim je tudi vloga športne medicine v vrhunskem športu. Športniki individualnih športov pa menijo, da je v zadnjem času narasla skušnjava po dopingu v rekreativnem športu.

Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji (2014) kot štiri glavna področja športa navaja: šport v vzgojno-izobraževalnem sistemu; prostočasna športna vzgoja in ob študijske športne dejavnosti; tekmovalni šport; in šport oseb z drugačnimi zmožnostmi. Posamezne oblike športa imajo različne cilje in so programske prilagojene različnim skupinam ljudi, njihovim zmožnostim (znanju, sposobnostim, lastnostim in motivaciji) in njihovi starosti.

Zakaj je razvoj športa pomemben v odnosu do dopinga? Vsepoščno prepričanje, da doping uporabljajo le vrhunski športniki, že dolgo ne drži več, saj uporabo prepovedanih snovi srečujemo

tudi na tekmovanjih rekreativnih športnikov, na srednješolskih tekmovanjih, med uporabniki fitnes centrov in celo na tekmovanjih v veteranskih kategorijah.

Kljub temu da rekreativni in vrhunski šport vsebujeta različne vzorce socialnih odnosov in imata različen vpliv na zdravje (Petrović in Doupona, 1996), se to več kot očitno spreminja, o čemer pričajo tudi nekatere raziskave. Steroide, rastni hormon, poživila in diuretike sedaj uporabljajo rekreativni športniki predvsem z namenom izboljšanja izgleda, a tudi telesnih sposobnosti (Baker, Graham in Davies, 2006; Parkinson in Evans, 2006). Podobno je tudi v srednjih šolah, kjer dijaki uživajo prehranska dopolnila in prepovedane snovi (Field idr, 2005).

■ Viri pridobivanja protidopinških informacij

Protidopinške vsebine so razmeroma obsežne, nekatere bolj pomembne za športnike, spet druge namenjene predvsem trener-

Tabela 2

Primerjava različnih skupin udeležencev v mnenju o razvoju športa

vprašanje		M	SD	t	p (t)
V rekreativnem športu je skušnjava po dopingu zadnja leta narasla.	športniki	3,04	1,28	-3,04	0,00
	trenerji	3,43	1,13		
Vodilo "zmagati za vsako ceno" je v vrhunskem športu zadnja leta bolj izrazito čutiti.	športniki	3,71	1,02	2,03	0,04
	športnice	3,46	0,87		
V vrhunskem športu je skušnjava po dopingu zadnja leta narasla.	individualni športi	3,15	1,10	-2,58	0,01
	ekipni športi	3,51	1,03		
V rekreativnem športu je skušnjava po dopingu zadnja leta narasla.	individualni športi	3,23	1,34	2,97	0,00
	ekipni športi	2,74	1,10		
Fair-play je v zadnjih letih pridobil na pomenu.	individualni športi	3,22	1,01	-2,70	0,01
	ekipni športi	3,57	1,02		
Vrhunski šport brez športne medicine danes ne more obstajati.	individualni športi	3,71	1,31	-5,23	0,00
	ekipni športi	4,49	0,79		

jem. Deležnikom v športu se jih posreduje preko formalnih in neformalnih kanalov, odvisno od vsebine in tarčne skupine.

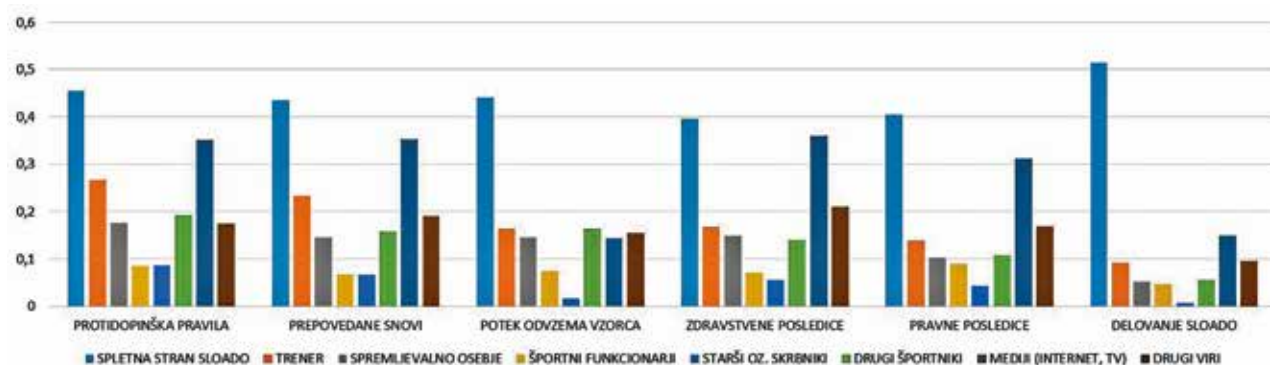
Slika 1 prikazuje, kako športniki in trenerji pridobivajo informacije o protidopinških pravilih, prepovedanih snoveh, poteku odvzema vzorca, zdravstvenih posledicah dopinga, pravnih posledicah in delovanju SLOADO. Pokazalo se je, da na vseh področjih kot najpogostejše uporabljen vir služi spletna stran SLOADO, na drugem mestu pa se konstantno kaže, da se pogosto poslužujejo medijev (internet, TV) kot vira informacij, na tretjem mestu pa se izmenjuje ta informiranje pri trenerju in izmenjava informacij z drugimi športniki. Sledi zbiranje informacij pri spremljevalnem osebju, najredkeje pa se informirajo pri športnih funkcionarjih in starših oziroma skrbnikih.

Direktne primerjave z drugimi raziskavami so ob različnih ponujenih odgovorih praktično nemogoče, kljub temu pa lahko najdemo nekaj vzporednic. Thomas idr. (2011) so pri elitnih avstralskih športnikih ugotovili, da kot glavni vir uporabljajo internet (64 %), prijatelje (24 %), informativna gradiva (23,9 %), družinske člane (13,5 %) in trenerje (9,9 %). Sas-Nowosielski in Swiatkowska (2007) sta pri poljskih športnikih ugotovila, da je najpomembnejši vir televizija (68,5 %), ki ji sledijo internet (54 %), vrstniki (53,8 %), trenerji (36,8 %) in športni mediji (24,35 %). Druga raziskava na poljskih špor-

tnih (Posiadale idr., 2009) kot glavni vir pridobivanja informacij navaja medije (46 %). Iranskimi rokoborci (Halabachi idr., 2011) se najbolj zanašajo na informacije, pridobljene s strani vrstnikov (40,8 %), medtem ko nekatere raziskave navajajo trenerje kot glavne vire informacij (Backhouse in McKenna, 2012; Scofield in Unruh, 2006; Šajber idr, 2013).

Svetovna protidopinška agencija WADA na eni strani in Nacionalne protidopinške agencije so tiste, ki skrbijo za pripravo pravil, njihovo izvajanje in posredovanje deležnikom. Nacionalni preventivni protidopinški programi v Sloveniji so zelo obsežni in segajo vse od programov za osnovnošolce pa do programov za rekreativne športnike. A seveda bi bilo iluzorno pričakovati, da bodo v programe zajeti prav vsi slovenski športniki in športni navdušenci, zato marsikdo pridobiva informacije tudi iz drugih virov, kot so internet, televizija, sovrstniki itd.

Pravilnost vsebin na spletni strani WADA ali SLOADO ni vprašljiva, mnogo bolj so zaskrbiljujoče informacije, ki jih lahko posameznik npr. najde na spletnih straneh organizacij oziroma podjetij, ki nimajo z bojem proti dopingu prav nič skupnega. Tako lahko beremo o »varni« uporabi anabolnih steroidov, najdemo tudi podrobna navodila, kako uporabljati prepovedane snovi, da vas ne bodo dobili, in nasvete, katera 100 % naravna zelišča oziroma izdel-



Slika 1. Viri pridobivanja informacij o različnih vidikih dopinga.

Tabela 3

Primerjava različnih skupin udeležencev v zadovoljstvu s programi testiranja

vprašanje		M	SD	t	p (t)
Želim si strožjih kazni pri kršitvah protidopinških pravil.	športniki	3,82	1,15	-5,35	0,00
	trenerji	4,47	0,88		
Polnoletni športniki bi se morali sami odločiti, ali se bodo posluževali dopinga ali ne, zunanji nadzor ni potreben.	športniki	2,52	1,45	3,76	0,00
	trenerji	1,88	1,40		
Menim, da se protidopinška pravila pri nas izvajajo strožje in so zato v mednarodni primerjavi oškodovani.	športniki	2,13	1,10	2,96	0,00
	trenerji	1,73	1,09		
Kontrole dopinga so postale potreben del vrhunškega športa.	športniki	4,42	0,87	-3,44	0,00
	trenerji	4,72	0,61		
Kontrole dopinga moje tekmovalce v vsakdanu omejujejo.	športniki	2,07	1,22	2,08	0,04
	športnice	1,69	0,88		
Kontrole dopinga so postale potreben del vrhunškega športa.	športniki	4,31	0,98	-2,42	0,02
	športnice	4,61	0,63		
Menim, da se protidopinška pravila pri nas izvajajo strožje in so zato v mednarodni primerjavi oškodovani.	bolj uspešni športniki	1,89	1,17	-1,95	0,05
	manj uspešni športniki	2,24	1,05		
Želim si strožjih kazni pri kršitvah protidopinških pravil.	individualni športi	3,92	1,13	1,96	0,05
	ekipni športi	3,55	1,17		
Menim, da se protidopinška pravila pri nas izvajajo strožje in so zato v mednarodni primerjavi oškodovani.	individualni športi	2,00	0,97	-1,96	0,05
	ekipni športi	2,38	1,28		

ki imajo enake učinke kot prepovedane snovi. Med naloge protidopinških organizacij tako ne spada samo izvajanje preventivnega program in informiranje, temveč tudi usmerjanje deležnikov, kje poiskati kredibilne in aktualne informacije o protidopinškemu sistemu, programih in vsebinah.

■ Zadovoljstvo s programom testiranj

Zanimalo pa nas je tudi, kakšno je zadovoljstvo udeležencev s programi testiranja, tako si trenerji bolj kot športniki želijo strožjih kazni pri kršitvah protidopinških pravil in bolj kot športniki menijo, da so kontrole dopinga postale potreben del vrhunškega športa, športniki pa so bolj mnenja, da zunanji nadzor ni tako potreben in da se pri nas protidopinška pravila izvajajo strožje kot v tujini in se na račun tega počutijo oškodovane.

V primerjavi športnikov in športnic smo ugotovili, da športniki menijo, da jih kontrole dopinga omejujejo v vsakdanu, medtem ko se ženskam zdijo potreben del vrhunškega športa. Zanimiva ugotovitev je bila tudi, da imajo manj uspešni športniki bolj izražen občutek, da se pri nas pravila izvajajo strožje in da so zato oškodovani.

Tudi v primerjavi športnikov v ekipnih in individualnih športih smo našli dve razliki, in sicer si športniki v individualnih športih želijo strožjih kazni pri kršitvah protidopinških pravil, v ekipnih športih pa menijo, da se protidopinška pravila pri nas izvajajo strožje in da so zato v mednarodni primerjavi oškodovani.

Tuje raziskave kažejo podobne rezultate. Na Danskem (Overbye, 2016) si večina športnikov želi, da bi bilo testiranje še več. Ob tem imajo občutek, da se v določenih državah ne izvaja dovolj obsežen program testiranja, kar so najbolj izpostavili športniki iz tistih panog, kjer je prevalenca dopinga visoka. Podobne rezultate so

v Italiji dobili tudi Tavani idr. (2012), kjer je kar polovica vprašanih športnikov (različnih tekmovalnih nivojev in panog) menila, da kontrole dopinga ne obstajajo oziroma so zelo redke in da bi bilo potrebno povečati število testiranj ter med iranskimi nogometaši in njihovimi trenerji (Seif Barghi idr., 2015), kjer jih je 80 odstotkov menilo, da bi morali povečati število testiranj na tekmovanjih, 70 odstotkov pa izven tekmovanj, medtem ko je bil odstotek med iranskimi rokoborci nekoliko nižji (Halabachi idr., 2011).

Dunn idr. (2010) so elitne avstralske športnike spraševali o preventivni vlogi testiranja. Kar tri četrtine jih je menilo, da testiranja uspešno odvrtačo posameznike od uporabe prepovedanih snovi. Podobno so ugotovili tudi Judge idr. (2010) med ameriški atletičarji.

V kar nekaj raziskavah se je več kot polovica športnikov strinjala, da so kazni za kršitelje preblage (Dunn idr., 2010; Judge idr., 2010; Seif Barghi idr., 2015) in bi jih bilo treba povišati.

■ Zaključek

v raziskavi smo pri 448 udeležencih (292 vrhunskih športnikov in 156 trenerjev vrhunskih športnikov) preverjali, kakšen je njihov odnos do športa in njihovo mnenje o tem, kako se šport razvija, vprašali smo jih, kje pridobivajo informacije o dopingu in kakšen je njihov odnos do Slovenske antidopinške agencije. Naše ugotovitve se povečini ujema z ugotovitvami tujih raziskovalcev, tako na primer, da je športnikom bolj kot trenerjem pomembno, da lahko zaslužijo denar in pridobijo slavo, ta vidik pa je še pomembnejši športnikom kot športnicam. Zanimivo je, da je to bolj pomembno tistim športnikom, ki v karieri še niso osvojili kolajne na kakšnem od večjih tekmovanj (evropska prvenstva, svetovna prvenstva ali olimpijske igre). Ugotovili smo tudi, da trenerji menijo, da je skušnjava po dopingu narasla v rekreativnem športu, precej različen

pa je pogled na razvoj športa pri športnikih v ekipnih in individualnih športih. V ekipnih športih tako menijo, da je v zadnjem času narasla skušnjava po doppingu v vrhunskem športu, da je fair-play pridobil na pomenu, bolj pomembna pa jim je tudi vloga športne medicine v vrhunskem športu. Kot glavni vir informacij o protidopinjskih pravilih, prepovedanih snoveh, poteku odvzema vzorca, zdravstvenih posledicah doppinga, pravnih posledicah in delovanju SLOADO se je pokazala spletna stran SLOADO, sledijo pa jim drugi mediji, kot na primer TV, šele potem pa kot vir informacij pridejo trenerji in spremljevalno osebje. Zanimiva ugotovitev je bila, da si trenerji bolj kot športniki želijo strožjih kazni pri kršitvah protidopinjskih pravil, prav tako kot si tega močnejše želijo športniki v individualnih kot ekipnih športih. Športniki imajo v primerjavi s športnicami pogostejše občutke, da jih kontrole doppinga omejujejo v vsakdanu, kar nakazuje na nekoliko bolj negativen pogled na področje testiranja.

■ Literatura

- Baker J. S., Graham M. R. in Davies B. (2006). Steroid and prescription medicine abuse in the health and fitness community: A regional study. *European Journal of Internal Medicine*, 17, 479–484.
- Backhouse, S. in McKenna, J. (2012). Reviewing coaches' knowledge, attitudes and beliefs regarding doping in sport. *International Journal of Sport Sciences in Coaching*, 7, 167–175.
- Code Compliance. (2018). Pridobljeno s <https://www.wada-ama.org/en/code-compliance>.
- Dikić, N., Marković, S. S. in McNamee, M. (2011). On the efficiency of WADA's whereabouts policy: Between filing failures and missed tests. *Deutsche Zeitschrift für Sportmedizin*, 62(10), 324–328.
- Dunn, M., Thomas, J. O., Swift, W., Burns, L. in Mattick, R. P. (2010) Drug testing in sport: the attitudes and experiences of elite athletes. *International Journal of Drug Policy*, 21 (4), 330–332.
- Evropska konvencija proti doppingu v športu. (1989). Strasbourg. Pridobljeno s http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/135/index.html
- Field, A. E., Bryn, A. S., Camargo, C. A., Barr, T. C., Striegel-Moore, R. H., Loud, K. J. in Colditz, G. A. (2005). Exposure to the mass media, body shape concerns, and use of supplements to improve weight and shape among male and female adolescents. *Pediatrics*, 116, 214–220.
- Hahn, A., Judd, C., Hirsh, M. in Blair, H. K. (2013). Awareness of implicit attitudes. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143, 1369–1392.
- Halabchi, F., Esteghamati, A., Razzaghi, A. in Noori, A. (2011). How the Iranian Free-Style Wrestlers Know and Thing about Doping? A knowledge and Attitude Study. *International Journal of Social, Behavioural, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 5(11), 1322–1327.
- Hanstad, D. V., Skille, E. A. in Loland, S. (2010). Harmonization of anti-doping work: Myth or reality? *Sport and Society*, 13, 418–430.
- Judge, L. W., Bellar, D., Craig, B. in Gilreath, E. (2010). The attitudes of track and field throwers toward performance enhancing drug use and drug testing. *Journal of Research*, 5 (2), 54–61.
- Lee, M. J., Whitehead, J., Ntoumanis, N. in Hatzigeorgiadis, A. (2008). Relationships between values, achievement orientations, and attitudes in youth sport. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 30, 588–610.
- Makuc, N., Dvoršak, J., Kivinuk, E., Müller, D., Smrdu, M. in Kajtna, T. (2019). *Athletes and coaches' perspective on clean sport*. Ljubljana: Slovenian Anti-Doping Organisation.
- Morente-Sanchez, J. in Zabala, M. (2013). Doping in sport: a review of elite athletes' attitudes, beliefs, and knowledge. *Sports Medicine*, 43 (6), 395–411.
- Overbye, M. (2016). Doping control in sport: An investigation of how elite athletes perceive and trust the functioning of the doping testing system in their sport. *Sport Management Review*, 19 (1), 6–22.
- Parkinson, A. B. in Evans, N. A. (2006). Anabolic androgenic steroids: A survey of 500 users. *Medical Sciences in Sport and Exercise*, 38, 644–651.
- Petróczi, A. in Aidman, E. (2008). Psychological drivers in doping: The life-cycle model of performance enhancement. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 3. DOI: 10.1186/1747-597X-3-7.
- Petrović, K. in Doupona, M. (1996). *Sociologija športa*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Posiadala, D., Smorawinski, J., Pluta, B. in Andrzejewski, M. (2009). Sport communities and organizations as sources of anti-doping education and places of interest development of students of University school of physical education in Poznan. *Studies in Physical Culture and Tourism*, 16 (3), 291–299.
- Resolucija o Nacionalnem programu športa v Republiki Sloveniji za obdobje 2014–2023 (ReNPŠ14–23). Pridobljeno s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO99>
- Sas-Nowosielski, K. in Świątkowska, L. (2007). The knowledge of the world anti-doping code among Polish athletes and their attitudes toward doping and anti-doping policy. *Human Movement*, 8 (1), 57–64.
- Scofield, D. E. in Unruh, S. (2006). Dietary supplement use among adolescent athletes in central Nebraska and their sources of information. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 20(2), 452–455.
- Seif Barghi, T., Halabchi, F., Dvorak, J. in Hosseinnejad, H. (2015). How the Iranian football coaches and players know about doping?. *Asian Journal of Sports Medicine*, 6 (2), 1–7.
- Siekmann, R. C. R. in Soek, J. W. (2010). *The implementation of the WADA Code in the European Union*. The Haag: TMC Asser Institut.
- Sila, B. (2000). Šport-rekreacija-osnovni pojmi. In J. Turk (ur.), *Lepota gibanja* (p. 22-26). Ljubljana: Društvo za zdravje srca in ožilja.
- Stamm, H., Lamprecht, M. in Kamber, M. (2016). Attitudes towards doping – A comparison of elite athletes, performance oriented leisure athletes and the general population. *European Journal for Sport and Society*, 11(2), 171–189.
- Svetovni protidopinjski kodeks (2015). Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija
- Šajber, D., Rodek, J., Escalante, Y., Olujić, D. in Sekulić, D. (2013). Sport nutrition and doping factors in swimming; parallel analysis among athletes and coaches. *Collegium Antropologicum*, 37 (2), 179–186.
- Tavani, A., Colombo, P., Scarpino, V., Zuccaro, P., Pacifici, R. in La Vecchia, C. (2012). Beliefs on and attitude toward doping use among athletes: an Italian survey. *Italian Journal of Public Health*, 9 (4), 1–7.
- Thomas, J. O., Dunn, M., Swift, W. in Burns, L. (2011). Illicit drug knowledge and information-seeking behaviours among elite athletes. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 14(4), 278–282.
- Wagner, U. in Hanstad, D.V. (2011). Scandinavian perspectives on doping – a comparative policy analysis in relation to the international process of institutionalizing Anti-Doping. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 3, 355–372.

izr. prof. dr. Tanja Kajtna, univ. dipl. psih.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport
tanja.kajtna@fsp.uni-lj.si



Nina Makuc

Preventivni protidopinški programi v Sloveniji

Preventive anti-doping programmes in Slovenia

Abstract

The recent doping affairs in Slovenia and abroad testify that doping has become a problem of all of society, not only elite athletes. For this reason, preventive anti-doping programmes must be designed as broadly as possible to include the entire population in specific phases, not only promising and elite athletes. Through basic values in sport people can be taught from early childhood about the meaning of fair play, honesty, compliance with the rules, etc., all of which will be useful for them later in life, regardless of whether they engage in sport on a competitive or recreational level. Slovenians are undoubtedly a 'sporting nation', which is why it is even more important to implement a long-term national prevention programme for sport without doping, which should be well-conceived from scratch. In recent years, the Slovenian Anti-Doping Organisation (SLOADO) has put a greater emphasis on prevention programmes which include not only professional athletes but also primary school pupils, recreational athletes and the entire sporting public. The results of their activity will most probably be seen only after a longer period of regular implementation of this systematic programme. However, we dare say that step by step SLOADO, together with the Slovenian Olympic Committee and other national sports associations, has been creating a new generation of Slovenian athletes who will not use prohibited substances in their sports career.

Key words: education, awareness-raising, sharing information, values, anti-doping Uvod

Izvleček

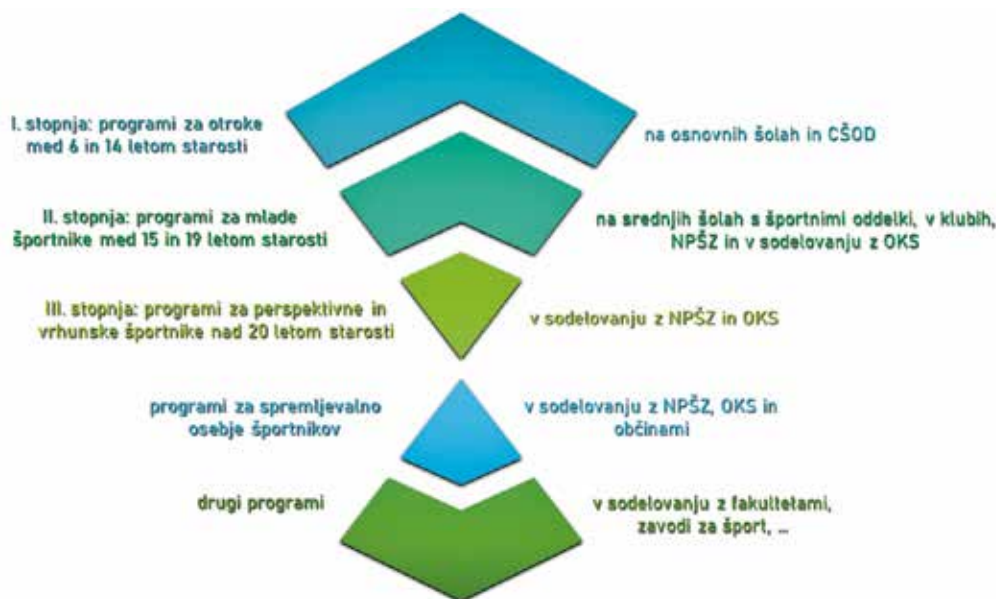
Nedavni dopinški primeri pri nas in v tujini pričajo o tem, da doping postaja problem celotne družbe, ne le vrhunskih športnikov. Preventivni protidopinški programi morajo biti ravno zaradi tega zasnovani čim širše, da v določenih fazah vključujejo tudi celotno populacijo, ne le perspektivnih in vrhunskih športnikov. Preko osnovnih vrednot v športu lahko mlade že v zgodnjem otroštvu naučimo pomena fair-play-a, poštenosti, spoštovanja pravil itd., kar jim bo kasneje v življenju prav gotovo prišlo prav ne glede na to, ali se bodo s športom ukvarjali na tekmovalnem ali rekreativnem nivoju. Slovenci prav gotovo sodimo med »športne« narode, zato je še toliko pomembneje, da na nacionalnem nivoju izvajamo dolgoročni, dobro zasnovan, preventivni program za šport brez dopinga. Slovenska antidoping organizacija (SLOADO) v zadnjih letih daje velik poudarek preventivnim programom, v katere poleg športnikov vključujejo tako osnovnošolce kot tudi rekreativne športnike in celotno športno javnost. Rezultati njihovega delovanja bodo najverjetneje vidni šele po daljšem časovnem obdobju rednega izvajanja sistemsko zasnovanega programa, a upamo si trditi, da korak za korakom SLOADO skupaj z Olimpijskem komitejem Slovenije in Nacionalnimi panožnimi športnimi zvezami ustvarja generacijo slovenskih športnikov, ki na svoji športni poti ne bo uporabljala v športu prepovedanih snovi.

Ključne besede: izobraževanje, ozaveščanje, informiranje, vrednote, anti-doping.

Protidopinško ozaveščanje in informiranje je sestavni del preventivnih programov, ki ga mora v skladu s Svetovnim protidopinškim kodeksom (18. člen) (WADA, 2014) izvajati vsaka podpisnica Kodeksa. Preventivni programi so v prvi vrsti namenjeni športnikom (predvsem mladim), a morajo hkrati vključevati tudi ostale deležnike športa, od otrok, ki so šele na začetku svoje športne poti, pa vse do rekreativnih športnikov ter vseh ostalih, ki na tak ali drugačen način delujejo v športu oziroma se z njim ukvarjajo.

Preventivni programi za šport brez dopinga se med seboj nadgrajujejo in potekajo na več stopnjah (Slika 1):

- I. stopnja: programi za otroke med 6. in 14. letom starosti,
- II. stopnja: programi za mlade športnike med 15. in 19. letom starosti,
- III. stopnja: programi za perspektivne in vrhunske športnike nad 20. letom starosti.



Slika 1. Shema preventivnih programov za šport brez dopinga.

Ob tem potekajo še programi, namenjeni spremljevalnemu osebju športnikov (predvsem trenerjem), ter t. i. drugi programi, namenjeni populaciji rekreativnih športnikov, študentom fakultet (FŠ, MF, PF, FF), zdravnikom ter ostalim deležnikom športa.

■ Preventivni programi za čisti šport

Protidopinško izobraževanje in ozaveščanje

I. stopnja: programi za otroke med 6. in 14. letom starosti

Otroštvo je tisti del življenja, ko otroci ustvarjajo svoje prve izkušnje, vrednote in osebna prepričanja tako na zasebnem kot tudi na športnem področju. Kako otrokom na pristen in primeren način predstaviti vrednote v športu, da jih bodo razumeli, spoštovali in se s športom ukvarjali v skladu z njimi? Posredovanje vrednot otrokom, ki so šele na začetku svoje športne poti, je ena najpomembnejših dejavnosti vsake vzgoje. Ni pomembno, ali bodo otroci nekoč postali vrhunski športniki ali se bodo s športom ukvarjali le na rekreativnem nivoju, pomembno je, da ob tem dajejo prednost zdravemu načinu življenja, upoštevanju pravil, spoštovanju sebe in tistih, s katerimi delijo športni način življenja.

SLOADO je na podlagi izkušenj pri izvajanju preventivnih programov ugotovila nujnost umestitve osnovnih protidopinških vsebin v osnove šole. Protidopinški program »Vrednote v vsakem razredu osnovne šole« je bil v manjšem obsegu osnovnim šolam prvič predstavljen v šolskem letu 2017/18 in na podlagi pozitivnih povratnih informacij s strani sodelujočih šol (učiteljev) je bil program v šolskem letu 2018/19 nadgrajen, v šolskem letu 2019/20 pa je celoten program na voljo tudi v tiskani obliki, kar je poenostavilo samo izvedbo na šolah.

Program »Vrednote v vsakem razredu osnovne šole« (Makuc in Dobida Verdnik, 2019) za vsak razred predvideva 45 minutno aktivnost, ki temelji na pomembnih vrednotah v športu, aktivnosti pa se med seboj povezujejo in nadgrajujejo. Aktivnosti imajo natančna navodila za učitelje, so pripravljene v obliki učnih priprav

ter delovnih in učnih listov ter se lahko izvajajo v sklopu različnih predmetov. Vsa gradiva so na voljo na <https://www.sloado.si/kategorija/vrednote>.

Pomembno je, da otroke začnemo pravočasno usmerjati v pošteno ukvarjanje s športom, saj je doping ena izmed tistih stvari, ki močno krši osnovna pravila športa. Želimo si, da bi gradiva uporabili tudi na vaši šoli in nam s tem pomagali ustvariti generacijo mladih slovenskih športnikov, ki trenirajo in tekmujejo brez uporabe prepovedanih snovi in postopkov.

Program zajema:

- gradivo »Vrednote v športu v vsakem razredu osnovne šole« v tiskani in spletni obliki, namenjeno vsem osnovnim šolam in Centrom šolskih in obšolskih dejavnosti:
 - o natančna navodila za izvajanje za učitelje,
 - o aktivnosti, učni in delovni listi za vsak razred OŠ v obsegu ene šolske ure,
- programi ozaveščanja na šolskih športnih tekmovanjih v ekipnih športih, atletiki, teku na smučeh, plavanju, judu in kolesarstvu ter na Festivalu športa mladih,
- programi ozaveščanja na množičnih prireditvah, namenjenim otrokom (Olimpijski festival, Razgibajmo Ljubljano, Mini olimpijada ...).

II. stopnja: programi za mlade športnike med 15. in 19. letom starosti

Največji izziv preventivnih programov za športnike je v zadnjih letih predstavljala dostopnost do športnikov – kdaj, kje in kako organizirati predavanja, da se jih bodo športniki lahko udeležili v kar največjem številu. Nekatere Nacionalne panožne športne zveze so za preventivne protidopinške programe pokazale več interesa kot druge, posledično so bili športnikovih določenih zvez primerno informirani, drugi pač ne, saj SLOADO do njih ni imela dostopa. V smislu dostopnosti protidopinškega izobraževanja je zato SLOADO v zadnjem letu naredila velik korak naprej, saj imajo tako športniki

kot trenerji na voljo e-izobraževanje v slovenskem jeziku (za športnike na voljo od aprila, za trenerje pa od decembra 2019). E-izobraževanje (dostopno na <https://www.sloado.si/kategorija/e-izobrazevanja>) omogoča, da se prav vsak športnik in trener seznanijo z osnovnimi protidopinškimi vsebinami ne glede na njegov spol, starost in športno panogo.

a) programi za dijake in dijakinje srednjih šol

SLOADO ob podpori Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport od šolskega leta 2011/12 dalje izvaja preventivni protidopinški program za dijake, ki obiskujejo športne oddelke srednjih šol in gimnazij v Sloveniji. V šolskem letu 2011/12 je bil program namenjen dijaku od 1. do 4. letnika, v naslednjih šolskih letih pa le novim generacijam, torej 1. letnikom. V šolskem letu 2016/17 je SLOADO v sodelovanju v Zavod za šport Planica začel izvajati program ozaveščanja na izbranih šolskih športnih tekmovanjih in na zaključni prireditvi – Festivalu športa mladih.

Programi zajemajo:

- programi za dijake-športnike na srednjih šolah in gimnazijah s športnimi oddelki:
 - o protidopinška predavanja za dijake 1. letnikov športnih oddelkov (program, ki poteka že od leta 2011 dalje),
 - o e-izobraževanje v slovenskem jeziku (WADA ALPHA) za dijake-športnike vseh letnikov,
- na pobudo srednjih šol predavanja v sklopu medpredmetne povezovanja,
- programi ozaveščanja na izbranih šolskih športnih tekmovanjih v ekipnih športih, atletiki, teku na smučeh, plavanju, judu in kolesarstvu ter na Festivalu športa mladih za dijake vseh ŠŠ.

b) programi za mlade športnike (kadete, mladince), člane klubov in nacionalnih reprezentanc v posameznih športnih panogah ter člane nacionalnih reprezentanc na Olimpijskih festivalih evropske mladine (OFEM) in mladinskih olimpijskih igrah (MOI)

Namen programa je posvariti športnike pred nevarnostmi dopinga, jih naučiti, da zaupajo v svoje lastne sposobnosti, da so pošteni in dober zgled drugim športnikom ter da zavrnejo doping, če jim ga kdo ponudi in se tako pridružijo vsem tistim, ki se borimo za čist šport.

Olimpijski komite Slovenije – Združenje športnih zvez mora kot podpisnik Svetovnega protidopinškega Kodeksa zagotavljati pogoje za čisti šport na nacionalnem nivoju, kamor sodi tudi protidopinško ozaveščanje in informiranje za udeležence (športnike in spremljevalno osebje) velikih mednarodnih tekmovanj. Od leta 2011 dalje tako SLOADO izvaja preventivne programe v sklopu priprav nacionalnih reprezentanc na Olimpijske festivale evropske mladine (OFEM) in mladinske olimpijske igre (MOI).

Nacionalne panožne športne zveze so kot nosilke športnih programov v Sloveniji dolžne spodbujati in podpirati dejavno sodelovanje športnikov in spremljevalnega osebja v preventivnih programih za čisti šport. Programi ozaveščanja na izbranih prireditvah oz. tekmovanjih in kampanja Dan čistega športa so vsako leto sestavni del programa in se izvajajo v dogovoru z NPŠZ.

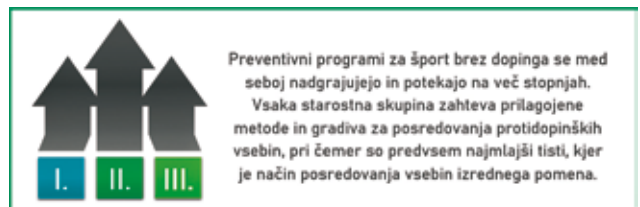
Programi zajemajo:

- e-izobraževanje v slovenskem jeziku (WADA ALPHA),

- protidopinška predavanja na pobudo klubov oz. nacionalnih panožnih športnih zvez,
- programi ozaveščanja na nacionalnih in mednarodnih športnih tekmovanjih,
- protidopinška predavanja na skupnih pripravah kandidatov za nastop na OFEM in MOI na pobudo Olimpijskega komiteja Slovenije.

III. stopnja: programi za perspektivne in vrhunske športnike nad 20. letom starosti

- e-izobraževanje za športnike v slovenskem jeziku (WADA ALPHA),
- protidopinška predavanja pred svetovnimi prvenstvi in olimpijskimi igrami,
- izobraževanja za uporabo spletnega orodja ADAMS,
- programi ozaveščanja na izbranih nacionalnih in mednarodnih tekmovanjih.



Slika 2. Zasnova preventivnih protidopinških programov.

Programi za trenerje in drugo spremljevalno osebje športnikov

Trenerji in drugo spremljevalno osebje športnikov predstavljajo enega ključnih igralcev v čistem športu. So tisti, ki v športnikih postavljajo, oblikujejo in razvijajo temeljne vrednote v športu – torej tisti, ki poleg staršev športnike vzgajajo. Športniki se na svoji športni poti pri doseganju ciljev zanašajo na znanje, usmeritve in nasvete spremljevalnega osebja.

Člen 21.2 Kodeksa (WADA, 2020) jasno definira vloge in obveznosti spremljevalnega osebja, med katere med drugim sodijo: poznavanje vseh veljavnih protidopinških politik in pravil, sprejetih na podlagi Kodeksa, in ki veljajo zanje ali za športnika, ki mu zagotavljajo podporo, ter skladnost z njimi; sodelovanje s programom testiranja športnikov; uporaba svojega vpliva na športnikove vrednote in vedenje ter s tem pospeševanje protidopinškega odnosa do športa (Svetovni protidopinški kodeks, 2015). Preventivni programi za spremljevalno osebje tako poleg osnovnih vsebin boja za čisti šport vključujejo tudi spodbujanje njihove vloge v zaščiti čistih športnikov, saj lahko le z njihovo pomočjo pomagamo športnikom pri sprejemanju pravih odločitev ter s tem zmanjšamo možnost za namerni ali nenamerni doping.

Programi zajemajo:

- e-izobraževanje za trenerje v slovenskem jeziku (WADA Coach True),
- protidopinška predavanja (skupaj s športniki v sklopu programov za športnike),
- protidopinški seminarji za trenerje, ki so sofinancirani s strani MIZŠ ali občine (vsake 2 leti).

Drugi programi:

Preventivni protidopinški programi v Sloveniji so v največji meri namenjeni vrhunskim in mladim športnikom, vendar pa je potrebno v programe vključiti tudi druge ciljne skupine, kot so študentje, medicinsko osebje, rekreativni športniki itd. Ob tem morajo potekati tudi kampanje, namenjene celotni športni in splošni javnosti z namenom približati boj za čisti šport čim večjemu številu ljudi.

Med druge programe sodijo predvsem:

- izobraževalni programi v obliki izbirnih vsebin na fakultetah:
 - o izbirni predmet »Šport brez dopinga« na Fakulteti za šport – začetek v študijskem letu 2020/21,
 - o predstavitev protidopinških vsebin v sklopu izbirnega predmeta "Izbrana poglavja iz klinične biokemije" na Fakulteti za farmacijo,
 - o nadaljevanje postopka umestitve izbirnega predmeta »Šport brez dopinga« na Medicinski fakulteti in Fakulteti za Farmacijo v Ljubljani;
- programi za zdravstvene delavce:
 - o podiplomsko izobraževanje: "Javno zdravje otrok, mladostnic in mladostnikov" (katedra za pediatrijo),
 - o protidopinške vsebine kot del podiplomskega tečaja iz medicine športa z naslovom "Posebna znanja iz medicine športa";
- v sodelovanju s Slovensko univerzitetno športno zvezo informiranje študentov – športnikov na tekmovanjih pod njihovim okriljem;
- programi ozaveščanja udeležencev športne rekreacije (dogodki Razgibajmo Ljubljano, Olimpijski festival);
- kampanja ozaveščanja športne in splošne javnosti: PLAY TRUE DAY – Dan čistega športa – 10. april.

a) Informiranje

Informiranje je namenjeno celotni javnosti s poudarkom na posredovanju osnovnih informacij o boju za čist šport ter posledicah uporabe prepovedanih snovi in postopkov. Za potrebe informiranja uporabljamo različne metode in oblike:

- spletna stran SLOADO www.sloado.si,
- socialna omrežja (Facebook, Twitter, Instagram, You Tube),
- tiskana gradiva (plakati, zloženke, letaki, knjižice, priročniki ...),
- promocijski materiali (kemični svinčniki, večnamenske vrečke, frizbiji, zapestnice ...),
- kampanja Dan čistega športa.

Zaključek

Preventivni protidopinški programi na eni strani športnikom zagotavljajo osnovno pravico do informiranja in izobraževanja, kot jo zahteva Kodeks, na drugi strani pa celotni športni javnosti zagotavljajo osnovne protidopinške informacije. Nacionalna shema preventivnih protidopinških programov vključuje že osnovnošolce, od njihovega prvega stika z organiziranim športom (ne glede na to, ali to poteka v obliki športa v sklopu šole ali v obliki treningov in tekmovanj pod okriljem športnega društva). S tem je zagotovljeno, da bodo vrednote v športu spoznali vsi mladi ne glede na to, ali se bodo s športom ukvarjali na profesionalen ali rekreativen način.

Dopolnjevanje in nadgrajevanje preventivnih programov skozi razvoj športnikov (preko srednjih šol, društev, NPŠZ in OKS) zagotavlja primerno število intervencij, preko katerih tisti posamezniki, ki se s športom ukvarjajo na višjem nivoju, postopno pridobivajo vse potrebne informacije, ki jim dajejo osnovo, da se na svoji športni poti izogone dopinga – namernemu ali nenamernemu.

Nacionalni preventivni protidopinški program je zasnovan na način, da vključuje različne institucije – osnovne in srednje šole, Centre šolskih in obšolskih dejavnosti, fakultete, športna društva, nacionalne panožne športne zveze in Olimpijski komite Slovenije ter posameznike, ki vplivajo na razvoj posameznika na športni poti – starše, učitelje, trenerje in drugo spremljevalno osebje športnikov. Aktivno sodelovanje zgoraj naštetih institucij in posameznikov je ključnega pomena za preprečevanju dopinga v športu, saj gre za kompleksno problematiko, ki je rešljiva zgolj ob doslednem izvajanju preventivnih programov v daljšem časovnem obdobju.

Literatura

1. Svetovni protidopinški kodeks (2015). Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.
2. Makuc, N. in Dobida Verdnik, M. (2019). *Vrednote v športu v vsakem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.
3. WADA (2020, 15. februar). Pridobljeno s https://www.wada-ama.org/en/resources/search?f%5B0%5D=field_resource_collections%3A228

dr. Nina Makuc
Slovenska antidoping organizacija
nina.makuc@sloado.si



Brigita Mardjonović,
Boro Štrumbelj

Razlike med trenerji in tekmovalci o znanju in odnosu do dopinga v slovenskem judu

Differences between coaches and competitors on knowledge and attitudes towards doping in Slovenian judo

Izvleček

Namen raziskave je bil ugotoviti, ali obstajajo razlike o znanju o dopingu in odnosu do dopinga med trenerji in tekmovalci v slovenskem judu. V raziskavo je bilo vključenih 91 tekmovalcev in trenerjev (57 moških in 34 žensk) juda v Sloveniji. Vključene so bile tri najstarejše starostne kategorije tekmovalcev: kadeti in kadetinje, mladinci in mladinke ter člani in članice. Podatki so bili pridobljeni preko anketnega vprašalnika in vprašalnika o znanju o dopingu (Knowledge on Doping – KD).

Statistično pomembne razlike med trenerji in trenerkami ter tekmovalci in tekmovalkami so bile pri mnenju o dopingu v judu. Pomembno več trenerjev in trenerk je menilo, da je doping v judu prisoten. Razlike so se pokazale tudi pri zaupanju v trenerja ter strokovnjaka za prehrano. Pri zaupanju glede iskanja nasvetov glede prehranskih dopolnil je logično več tekmovalcev in tekmovalk odgovorilo s »trenerjem«, saj so vsi anketiranci dobili isti vprašalnik. Znanje o dopingu in prehranskih dopolnilih je po navedbah pomembno več trenerjev in trenerk pridobilo skozi izobraževanje. Razlika pri pridobljenem znanju od trenerja, v dobrobit tekmovalcev in tekmovalkam, je bila ponovno zaznana zaradi že prej omenjenega istega vprašalnika tako za tekmovalce kot trenerje. Nihče od trenerjev in trenerk ni navedel, da nima znanj. To ni veljalo za tekmovalce in tekmovalke, kar se je izkazalo s statistično pomembno razliko.

Ugotovitve raziskave bodo tako predvsem vzpodbudile in prispevale k nadaljnjemu izboljššanemu izobraževanju in ozaveščanju o samem dopingu med slovenskimi tekmovalci in trenerji v judu.

Ključne besede: doping, judo, Slovenija, tekmovalci, trenerji, odnos do dopinga, znanje o dopingu.

Abstract

The survey involved 91 judo competitors and coaches (57 men and 34 women) from Slovenia. It included competitors from the three eldest age groups: Cadets, Juniors, and Seniors. To collect the data, examinees were required to complete the survey questionnaire and another questionnaire on their Knowledge on Doping (KD). Statistically significant differences between coaches and competitors were found in the opinion on doping in judo. Significantly more coaches thought that doping was present in judo. Confidence in the coach and the nutritionist also showed differences. In the confidence to seek nutritional supplement advice, logically, several competitors responded with a "coach", as all respondents received the same questionnaire. Knowledge about doping and nutritional supplements has been reported by many coaches through education. The difference in the knowledge gained from the coach, for the benefit of the competitors and the competitors, was again detected due to the aforementioned same questionnaire for both the competitors and the coaches. None of the coaches indicated that they had no knowledge. This was not the case for competitors, which proved to be a statistically significant difference. The findings of the research will thus in particular encourage and contribute to the further, improved, education and awareness of doping among Slovenian competitors and coaches in judo.

Key words: doping, judo, Slovenia, competitors, coaches, attitude towards doping, knowledge on doping.

■ Uvod

Doping bi lahko imenovali nesrečni del športa skozi zgodovino in predstavlja enega najbolj pomembnih problemov v sodobnem športu. Dopinski primeri in afere so v zadnjem času postali zelo

pogosti in predvsem odmevni. Čeprav je Slovenija še dokaj mlada država, se že vse od njenega nastanka spopada tudi s problemom dopinga. Kljub tako imenovani majhnosti države namreč le ta ni izjema, ko govorimo o dopingiranih športnikih in športnicah. Zabeleženih je namreč bilo petinštirideset kršiteljev protidopinskih

pravil, od tega je enajst slovenskih športnikov trenutno izključenih iz športa (»Sankcije«, 2019).

Svetovni protidopinški program vključuje vse potrebne elemente za zagotovitev optimalne uskladitve in dobre prakse v mednarodnih in nacionalnih protidopinških programih. Kodeks, mednarodni standardi, modeli dobre prakse in smernice so glavni sestavni deli programa (WADA, 2014). Doping je v Kodeksu opredeljen kot pojav ene ali več kršitev protidopinških pravil (WADA, 2014) in obsega prisotnost prepovedane snovi ali njenih presnovkov (metabolitov) ali označevalcev (markerjev) v športnikovem vzorcu, uporabo ali poskus uporabe prepovedane snovi ali prepovedanega postopka s strani športnika, izogibanje odvzemu vzorca, zavračanje ali nepristop k odvzemu vzorca, kršitve v zvezi z lokacijo, nedovoljeno poseganje ali poskus nedovoljenega poseganja v kateri koli del postopka kontrole dopinga, posest prepovedane snovi ali prepovedanega postopka, trgovanje ali poskus trgovanja s katero koli prepovedano snovjo ali prepovedanim postopkom, dajanje ali poskus dajanja prepovedane snovi ali omogočanje prepovedanega postopka kateremu koli športniku na tekmovanju, ali dajanje ali poskus dajanja prepovedane snovi ali omogočanje prepovedanega postopka, ki sta prepovedana tudi izven tekmovanja, kateremu koli športniku izven tekmovanja, udeležbo, pomoč, spodbudo, podporo, dogovarjanje, prikrivanje ali katera koli druga oblika naklepne kršenja protidopinških pravil s strani druge osebe (ne športnika) in prepovedano sodelovanje športnika s članom spremljevalnega osebja (trenerjem, zdravnikom, managerjem idr.), ki je kršil protidopinška pravila.

Uporaba prepovedanih snovi lahko povzroči resne nevarnosti za zdravje in celo smrt. Vsaka prepovedana snov ali metoda, ki je vključena na seznam prepovedanih snovi in postopkov, ima svoja potencialna tveganja in/ali škodljive stranske učinke. Nekatere prepovedane snovi so namenjene za terapevtske namene in so lahko predpisane samo iz strani registriranih zdravnikov (*prePLAY Handbook for Ambassadors*, 2015).

Po pregledu raziskav s tega področja je bilo ugotovljeno, da je najverjetneje odnos do dopinga povezan s starostjo in predvsem športno disciplino, v katero je vključen posameznik. Ker pa so trenerji zelo pomembni, če ne celo ključen del športnikovega procesa in rezultatov, je namen raziskati področje in ga primerjati med tekmovalci različnih starostnih kategorij (kadeti, mladinci, člani) in narediti primerjavo s trenerji.

Bloodworth, Petroczi, Bailey, Pearce in McNamee (2012) so z anonimnim vprašalnikom med mladimi nadarjenimi športniki (12–21 let) raziskovali odnos do snovi in dodatkov, ki izboljšujejo uspešnost. Športniki so bili na splošno proti uporabi dopinških snovi za izboljšanje športnih zmogljivosti. Na vprašanje, ali bi vzeli »čudežno« zdravilo, ki je ne bi bilo možno zaznati na testiranju, bi pa bistveno izboljšala uspešnost, je velika večina športnikov odgovorila ‚ne‘, vendar pa so mnogi bili mnenja, da bi drugi to snov vzeli. Pri potencialni uporabi prepovedanih snovi in metod so postavili dva kriterija. Prvi, da uporaba le teh ne bi imela posledic na zdravje, 65,8 % anketirancev je odgovorilo z ‚definitivno ne‘, in drugi, da bi bila posledica uporabe skrajšana življenjska doba, 93,0 % anketirancev je odgovorilo z ‚definitivno ne‘.

Morente Sanchez in Zabala (2013) sta obravnavala 33 študij, objavljenih v člankih med letoma 2000 in 2011. Ugotovila sta, da so prvotni razlogi za uporabo prepovedanih snovi vključevali doseganje športnega uspeha z izboljšanjem učinkovitosti, finančnega dobička, izboljšanjem okrevanja in preprečevanje prehranskih po-

manjkljivosti, pa tudi ideja, da jih uporabljajo drugi. Večina športnikov priznava, da je doping goljufanje, da je nezdrav in tvegan zaradi sankcij. Avtorja sta ugotovila, da je med športniki splošno prepričanje o neučinkovitosti protidopinških programov. Kritizirajo pa tudi način izvajanja testov. Večina športnikov meni, da je strogo kazni primerna ali premalo stroga. Ugotavljata, da se uporaba prepovedanih snovi razlikuje tudi glede na potrebe posameznega športa (ekipni, individualni). Trenerji so glavni vpliv in vir informacij za športnike, medtem ko zdravniki in drugi specialisti ne delujejo kot glavni svetovalci. Športniki se vedno bolj seznanjajo s protidopinškimi pravili, vendar še vedno primanjkuje znanja, ki bi ga bilo treba odpraviti z ustreznimi izobraževalnimi programi. Avtorja med drugim zato spodbujata športne ustanove, da vlagajo v izobraževalne programe, katerih namen je odvracanje od uporabe prepovedanih snovi. Menita, da bi s takšnimi in podobnimi ukrepi, ki jih predlagata v članku, lahko vzpostavili in ohranili pravičen odnos do dopinga.

Sas-Nowosielski in Świątkowska (2007) sta v svoji študiji na poljskih športnikih sklenila, da znanje športnikov o doping kontroli še zdaleč ni zadovoljivo ter da bi bilo treba kampanje za protidopinško izobraževanje med poljskimi športniki okrepiti.

Cilj študije Laure, Thouvenin in Lecerf (2001) je bil raziskati določena stališča profesionalnih trenerjev v povezavi z dopingom in oceniti, kako se vsakodnevno soočajo z njim. V raziskavi, v katero je bilo vključenih 260 trenerjev, jih je 10,3 % menilo, da je pri športniku uporaba dopinga brez nevarnosti za zdravje možna s pomočjo zdravnika. 30 % jih je menilo, da ima športnik, ki odkloni jemanje dopinga, malo možnosti za uspeh. 5,8 % jih je odgovorilo, da so v zadnjem letu (1 do 6 krat) uživali doping substance. 13,5 % trenerjev je odgovorilo, da so jim športniki sporočili, da so bili pozvani k jemanju doping substanc v zadnjih 12 mesecih. 80,7 % jih je menilo, da sedanje metode preprečevanja dopinga v športu niso učinkovite, in 80,3 % jih je ocenjevalo, da so slabo produčeni o preprečevanju dopinga. Kljub temu jih je 10,4 % v zadnjih 12 mesecih organiziralo preventivno akcijo za preprečevanje dopinga. Avtorji so podali sklep, da je nadaljnje izobraževanje in usposabljanje trenerjev o dopingu priporočljivo.

Raziskava Laure, Lecerf, Friser in Binsinger (2004) je imela namen določiti uporabo substanc in odnos do dopinga med srednješolskimi športniki. Od 1459 vprašanih srednješolcev jih je kar 4 % navedlo, da so doping sredstva že uporabljali vsaj enkrat v svojem življenju (njihov glavni vir so bili vrstniki in zdravstveni delavci). Po vseh ugotovitvah predlagajo, da preventiva proti dopingom med mladimi športniki ne sme biti omejena zgolj na seznam prepovedanih snovi.

Raziskava v ragbiju je recimo pokazala, da je bilo približno dvajset odstotkov športnikov testiranih na doping, devet odstotkov proizvedenih športnikov je ragbi dojemalo kot čist šport, medtem ko jih skoraj dvajset odstotkov meni, da je doping pogost pri ragbiju. Triindvajset odstotkov podpira doživljenjsko prepoved za prvo kršitev (Sekulić, Bjelanović, Pehar, Pelivan in Zenić, 2014).

V slovenskem plavanju je bila narejena raziskava, ki je med drugim pokazala, da so starejši plavalci bolj prepričani o prisotnosti dopinga v plavanju kot mlajši plavalci, ki pa so za kršitelje nagibajo k strožjim kaznim kot člani. Prav tako je raziskava pokazala, da je uporaba prehranskih dopolnil večja pri članih kot pri mladincih (Lipošek, 2018).

Po podatkih WADA iz leta 2017 je bilo v judu na mednarodni ravni odvzetih skupaj 3968 urinskih in krvnih vzorcev. Od tega so bile

pri triinpetdesetih vzorcih ugotovljene nasprotno analitične ugotovitve (AAF). Skupno so te ugotovitve predstavljale 1,3 % vseh odvzetih vzorcev. Največkrat odkrita substanca so bili anabolični agensi. Drugi najpogostejši so bili diuretiki in drugi maskirni agensi ter poživila (»Anti-Doping Testing Figures 2017«, 2019).

Cilj raziskave je bil med seboj primerjati tekmovalce in trenerje glede odnosa do dopinga in znanja o dopingingu ter jemanju prehranskih dopolnil pri judu.

Metode dela

Preizkušanci

V raziskavo so bili vključeni slovenski tekmovalci in trenerji, ki so del Judo zveze Slovenije. Vključenih je bilo enaindevetdeset oseb, od tega sedeminpetdeset moških in štiriintrideset ženk. Pri tekmovalcih smo anketirali tri starostne kategorije: kadete in kadetinke (U18) – skupaj 26, mladince in mladinke (U21) – skupaj 17 ter člane in članice (U23 in starejši) – skupaj 22. V raziskavi je sodelovalo tudi 21 trenerjev in 5 trenerk v judu. Večina anketirancev, z izjemo enajstih, je bila v judo vključena več kot deset let.

Pripomočki

Vprašalnik je zajemal sociodemografski status (spol, stopnjo izobrazbe, status v judu, vprašanja o odnosu do dopinga, mnenje o prisotnosti dopinga v judu, kje je bilo pridobljeno znanje o dopingingu in prehranskih dopolnilih, glavni problem dopinga, primernost kazni, število testiranj na kontroli dopinga, potencialna uporaba dopinga) ter vprašalnik o znanju o dopingingu (Knowledge on Doping – KD).

Pri vprašanih, kjer so bili anketiranci vprašani, kje so pridobili znanje o dopingingu in prehranskih dopolnilih, ter pri vprašanju primerne kazni v primeru dopinga, so odgovarjali z več možnimi odgovori. Za lažjo analizo smo pri vprašanju glavnega problema dopinga pri

anketirancih, ki so obkrožili odgovora »škodi zdravju« in »ni v duhu »fair play««, ta dva odgovora združili skupaj.

Pri znanju o dopingingu je bil uporabljen vprašalnik KD (*Knowledge on Doping*), sestavljen iz desetih vprašanj (Sekulić idr., 2014). Anketiranci so bili vprašani o stranskih učinkih zaradi dopinga in predpisih o dopingingu. Na vsako trditev so anketiranci odgovarjali z »drži« ali »ne drži«, pri pravilnem odgovoru so dosegli eno točko. Vsi vprašalniki so bili anonimni.

Postopek

Podatki so bili pridobljeni z osebnim pristopom na državnem prvenstvu članov in članic ter na treningih kadetov in kadetinj.

Za obdelavo in analizo podatkov je bil uporabljen program Microsoft Excel 2007 in program za statistično obdelavo podatkov IBM SPSS Statistics 22. Statistična značilnost je bila sprejeta z dvostransko napako alfa manj kot 5 %.

Preverjena je bila predpostavka o normalnosti porazdelitve (Shapiro-Wilk test) ter homogenost varianc (Levene test). Zaradi kršitve predpostavk je bila statistična značilnost med dvema skupinama preverjena z Mann-Whitney U testom, pri treh skupinah je bil uporabljen Krushal Wallisov test, ki je ne parametrični test enosmerne ANOVA-e. Za podatek, med katerima skupinama je prišlo do statistično pomembnih razlik, je bil uporabljen Dunn's post hoc test.

Rezultati z razpravo

Razlike med trenerji in tekmovalci v odnosu do dopinga

Tabela 1 prikazuje razlike med tekmovalci in trenerji ne glede na spol v faktorjih odnosa do dopinga. Do statistično pomembnih razlik je prišlo pri dopingingu v judu ($p < 0,05$).

Kot glavni problem dopinga so tekmovalci in tekmovalke najpogosteje navedli, da ni v duhu »fair play«, pri trenerjih in trenerkah jih je polovica odgovorila, da škodi zdravju. Večina jih nikoli ni bila

Tabela 1

Razlike med tekmovalci in trenerji v faktorjih odnosa do dopinga

	TEKMOVALCI/ TEKMOVALKE		TRENERJI/ TRENERKE		MW
	N	%	N	%	p
ZAUPANJE (možnih je več odgovorov)					0,95
Nikomur	5	7,69	3	11,54	
Zdravniku	9	13,85	6	23,08	
Farmacevtu	1	1,54	0	0,00	
Trenerju	33	50,77	3	11,54	
Strokovnjaku za prehrano	23	35,38	18	69,23	
Drugo	11	16,92	4	15,38	
ZNANJE (možnih je več odgovorov)					0,27
Nimam znanj	11	16,92	0	0,00	
Od zdravnika	6	9,23	1	3,85	
Od trenerja	24	36,92	4	15,38	
Od strokovnjaka za prehrano	13	20,00	8	30,77	
Osebnost v lekarnah	1	1,54	1	3,85	
Skozi izobraževanja	26	40,00	19	73,08	
Z lastnim poizvedovanjem (internet)	18	27,69	12	46,15	

	TEKMOVALCI/ TEKMOVALKE		TRENERJI/ TRENERKE		MW
	N	%	N	%	p
GL. PROBLEM DOPINGA					0,68
Škodi zdravju	25	38,46	13	50,00	
Ni v duhu »fair playa«	28	43,08	2	7,69	
Nisem siguren/-a, ali bi moral biti doping prepovedan	0	0,00	1	3,85	
Doping je treba dovoliti	1	1,54	0	0,00	
Škodi zdravju in ni v duhu »fair playa«	11	16,92	10	38,46	
KONTROLA DOPINGA					0,74
Nikoli	51	78,46	19	73,08	
Enkrat ali dvakrat	6	9,23	5	19,23	
Trikrat ali štirikrat	0	0,00	1	3,85	
Petkrat ali večkrat	8	12,31	1	3,85	
DOPING V JUDU					0,03
Se ne uporablja	2	3,08	0	0,00	
Ne vem	23	35,38	4	15,38	
Se redko uporablja	30	46,15	15	57,69	
Se pogosto uporablja	10	15,38	7	26,92	
KAZEN (možnih je več odgovorov)					0,24
Doživljenjska prepoved	11	16,92	10	38,46	
Prvi dokaz blažja kazen, drugi dokaz doživljenjska prepoved	32	49,23	12	46,15	
Prepoved tekmovalj več sezon	22	33,85	4	15,38	
Denarna kazen	3	4,62	3	11,54	
Doping je treba dovoliti	1	1,54	0	0,00	
DOPINGA BI SE POSLUŽEVAL ...					0,73
Če bi bilo zagotovljeno, da bo pomagal priti do vrhunskega rezultata ne glede na nevarnosti za zdravje.	0	0,00	0	0,00	
Če bi vedel/-a, da bo pomagal priti do vrhunskega rezultata in ne bi škodil zdravju.	8	12,31	2	7,69	
Ne vem, ali bi uporabljal/-a doping.	4	6,15	4	15,38	
Dopinga ne bi nikoli uporabil/-a.	53	81,54	20	76,92	

Legenda: ZAUPANJE – zaupanje pri iskanju nasvetov glede prehranskih dopolnil; ZNANJE – kje je bilo pridobljeno znanje o dopingju in prehranskih dopolnilih; GL. PROBLEM DOP. – glavni problem dopinga; KONTROLA DOPINGA – število izborov za kontrolo dopinga; DOP. V JUDU – mnenje o uporabi prepovedanih sredstev in metod (dopinga) v judu; KAZEN – primerna kazen v primeru dopinga; DOP. BI SE POSLUŽEVAL – dopinga bi se posluževal/-a; N – število; % – odstotek; MW – Mann Whitney U test; p – nivo statistične značilnosti.

izbrana za kontrolo dopinga. Pri mnenju o uporabi prepovedanih sredstev in metod (dopinga) v judu jih je 46,15 % tekmovalcev in tekmovalk menilo, da se doping v judu redko uporablja, 35,38 % jih je odgovorilo z »ne vem«. Pri trenerjih in trenerkah je prav tako prevladoval odgovor, da se doping redko uporablja (57,69 %), 26,92 % pa jih je menilo, da se uporablja pogosto. Vseh tekmovalcev, ki so menili, da je doping prisoten v judu, je predstavljalo 61,54 %. V raziskavi o kickboksju je bilo zabeleženo približno 65 % športnikov, ki so bili mnenja, da je doping prisoten v njihovem športu (Sekulič idr., 2017). V slovenskem plavanju je bil odstotek še večji, približno 88 % športnikom je bilo mnenja, da je doping prisoten v plavanju (Lipošek, 2018). V jadrnanju je malenkost večji odstotek športnikov kot trenerjev menilo, da je doping prisoten v njihovem športu, vendar do velikih razlik ni prišlo (Rodek idr., 2012). Raziskava v sinhronem plavanju je pokazala, da približno za 15 % več trener-

jev kot športnikov meni, da je doping prisoten v njihovem športu (Furjan Mandić, 2013). Večji odstotek trenerjev in trenerk je bil zabeležen tudi v naši raziskavi. 84,62 % trenerjev in trenerk namreč meni, da je doping prisoten v judu, kar je 23 % več od tekmovalcev in tekmovalk.

Čeprav se niso pokazale statično pomembne razlike, smo si pogledali posamezne odgovore in morebitno statistično povezanost pri vprašanih, kjer je bilo več možnih odgovorov.

Tabela 2 prikazuje posamezne odgovore in njihovo statistično povezanost med tekmovalci/ tekmovalkami in trenerji/ trenerkami. Statistično pomembne razlike se kažejo pri trenerju in strokovnjaku za prehrano pri vprašanju zaupanja. Pri pridobljenem znanju so statistično pomembne razlike pri odgovorih: nimam znanj, od trenerja, skozi izobraževanje. Pri kazni pa se statistično pomembna razlika kaže pri doživljenjski prepovedi.

Tabela 2

Razlike med tekmovalci in trenerji v odgovorih pri faktorjih zaupanje, znanje in kazen

ZAUPANJE	P
Nikomur	0,56
Zdravniku	0,29
Farmacevtu	0,53
Trenerju	0,00
Strokovnjaku za prehrano	0,00
Drugo	0,86
ZNANJE	P
Nimam znanj	0,03
Od zdravnika	0,39
Od trenerja	0,05
Od strokovnjaka za prehrano	0,14
Osebn v lekarnah	0,50
Skozi izobraževanja	0,00
Z lastnim poizvedovanjem (internet)	0,09
KAZEN	P
Doživljenjska prepoved	0,03
Prvi dokaz blažja kazen, drugi dokaz doživljenjska prepoved	0,79
Prepoved tekmovalj več sezon	0,08
Denarna kazen	0,23
Doping je treba dovoliti	0,53

Legenda: ZAUPANJE – zaupanje pri iskanju nasvetov glede prehranskih dopolnil; ZNANJE – kje je bilo pridobljeno znanje o dopingu in prehranskih dopolnilih; KAZEN – primerna kazen v primeru dopinga; N – število; % – odstotek; MW – Mann Whitney U test; p – nivo statistične značilnosti.

50,77 % tekmovalcev in tekmovalk je navedlo, da pri iskanju nasvetov glede prehranskih dopolnil zaupa trenerju. 69,23 % trenerjev in trenerk je navedlo, da najbolj zaupajo strokovnjaku za prehrano, kar je skoraj 34 % več kot pri tekmovalcih in tekmovalkah. Menili smo, da je to vzpodbuden podatek, saj kaže na zaupanje med strokami. Razlika v zaupanju do trenerja ni bila presenetljiva, saj so vsi anketiranci dobili isti vprašalnik.

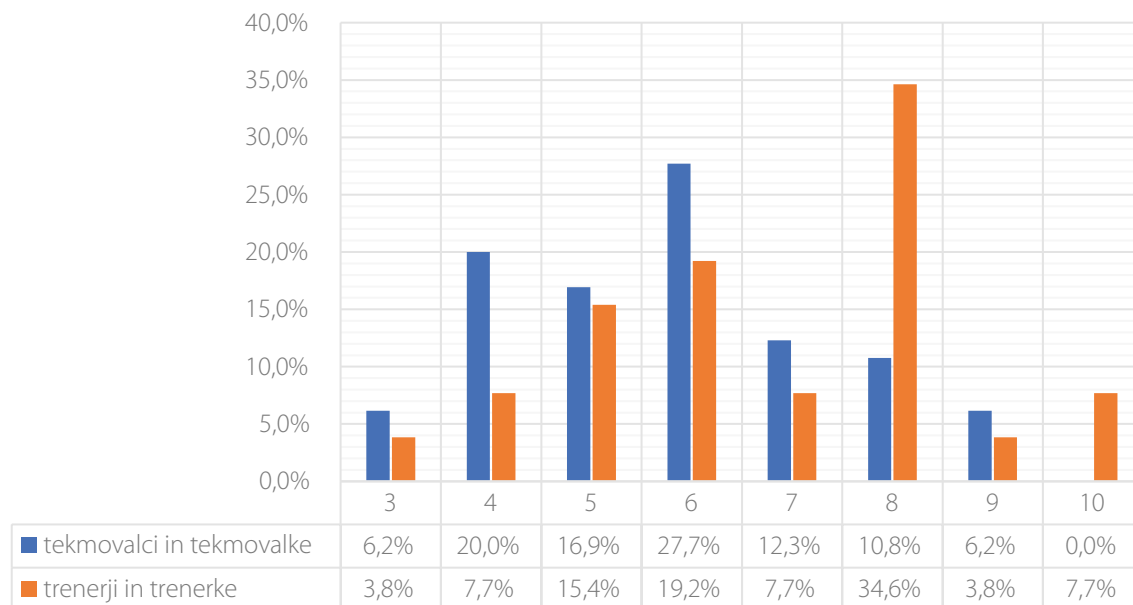
16,92 % tekmovalcev in tekmovalk je odgovorilo, da nima znanj o dopingu in prehranskih dopolnilih, 36,92 % jih je navedlo, da so znanje pridobili od trenerja, 40 % pa so znanje o dopingu in prehranskih dopolnilih pridobili skozi izobraževanja. Prav tako je bilo največkrat pri trenerjih in trenerkah navedeno, da so znanje pridobili skozi izobraževanja (73,08 %), kar se nam je zdel vzpodbuden podatek. 46,15 % jih je odgovorilo, da so le ta pridobili z lastnim izobraževanjem (internet), 15,38 % pa jih je navedlo trenerja. Nihče od trenerjev in trenerk ni navedel, da nima znanj. Razlike v zaupanju do trenerja in pri odgovoru nimam znanj so bile pričakovane.

Pri primernosti kazni v primeru dopinga sta obe skupini največkrat navedli »prvi dokaz blažja kazen, drugi dokaz doživljenjska prepoved«. Kot drugo najpogostejšo so tekmovalci in tekmovalke navedli prepoved tekmovalj več sezon. Pri trenerjih in trenerkah je bila to doživljenjska prepoved z 38,46 %, kar je 21,54 % več, kot jih to meni tekmovalcev in tekmovalk.

Statistično pomembne razlike so se pokazale pri mnenju o prisotnosti dopinga v judu. Pri treh spremenljivkah, kjer je bilo več možnih odgovorov, so se tudi pokazale statistično pomembne razlike v nekaterih posameznih odgovorih.

Razlike med trenerji in tekmovalci v znanju o dopingu

Trenerji in trenerke so pri znanju o dopingu (KD) največkrat dosegli osem točk, sledilo je šest točk. Povprečno so dosegli 6,77 točk. Pri tekmovalcih in tekmovalkah je največji odstotek doseglo šest točk



število točk

Slika 1. Razlika med tekmovalci in trenerji v osvojenih točkah pri znanju o dopingu KD.

sledile so štiri točke. Povprečno pa so osvojili 5,77 točk (Slika 1). Povprečno so za eno točko trenerji in trenerke pokazali višje znanje o doppingu od tekmovalcev in tekmovalk.

Sklenjeno je bilo, da kljub temu da so trenerji in trenerke pokazali za odtenek višje znanje in jih je velika večina odgovorila, da so znanje pridobili skozi izobraževanja, bi bilo zaželeno raven znanja vseeno dvigniti, saj so glede na rezultate raziskave deležni velikega zaupanja glede iskanja nasvetov o prehranskih dopolnilih s strani tekmovalcev in tekmovalk. Prav tako pa bi to lahko posledično zvišalo tudi znanje tekmovalcev in tekmovalk glede na to, da športniki znanje o doppingu in prehranskih dopolnilih dobijo ravno od trenerjev.

Preverjene so bile tudi razlike v odgovorih pri trditvah v vprašalniku o znanju o doppingu. Statistično pomembno so se pokazale razlike pri treh trditvah. Vse tri trditve so bile vezane na stranske učinke uporabe doppinga. Pri trditvi »Uporaba amfetaminov pri ženskah je povezana z moškimi spremembami videza telesa.« (p = 0,016) je 33,85 % tekmovalcev in tekmovalk ter 61,54 % trenerjev in trenerk odgovorilo, da trditev ne drži, kar je bil pravilen odgovor. Pri naslednji trditvi »Sintetični testosteron (t. i. steroidi) poveča količino eritrocitov in je zato pogost pri vzdržljivostnih športih.« (p = 0,048) je prav tako s pravilnim odgovorom ne drži odgovorilo 46,15 % tekmovalcev in tekmovalk ter 69,23 % trenerjev in trenerk. Pri obeh omenjenih trditvah so tekmovalci v veliki večini odgovorili napačno. Kar ni veljajo za naslednjo trditev »Uporaba sintetičnega testosterona (t. i. steroidi) zavira nastajanje naravnega (endogenega) testosterona.« (p = 0,025), kjer je večina odgovorila pravilno, da trditev drži. Torej 55,38 % tekmovalcev in tekmovalk ter 80,77 % trenerjev in trenerk. Po danih podatkih lahko sklepamo, da so trenerji in trenerke v primerjavi s tekmovalci in tekmovalkami statistično pomembno veliko bolj veščji o poznavanju stranskih učinkov uporabe doppinga. V ta namen bi bilo nujno potrebno dovolj pozornosti posvetiti tej temi tudi med tekmovalci in tekmovalkami.

■ Zaključek

Namen raziskave je bilo raziskati odnos do doppinga in preveriti znanje o doppingu med tekmovalci različnih starostnih kategorij in trenerji ter ugotoviti morebitne razlike med tema dvema skupinama.

Statistično pomembne razlike med trenerji in trenerkami ter tekmovalci in tekmovalkami so bile pri mnenju o doppingu v judu. Pomembno več trenerjev in trenerk je menilo, da je dopping v judu prisoten. Razlike so se pokazale tudi pri zaupanju v trenerja ter strokovnjaka za prehrano. Pri zaupanju glede iskanja nasvetov glede prehranskih dopolnil je logično več tekmovalcev in tekmovalk odgovorilo s »trenerjem«, saj so vsi anketiranci dobili isti vprašalnik. Znanje o doppingu in prehranskih dopolnilih je po navedbah pomembno več trenerjev in trenerk pridobilo skozi izobraževanje. Razlika pri pridobljenem znanju od trenerja v dobrobit tekmovalcev in tekmovalkam je bila ponovno zaznana zaradi že prej omenjenega istega vprašalnika tako za tekmovalce kot trenerje. Nihče od trenerjev in trenerk ni navedel, da nima znanj. To ni veljalo za tekmovalce in tekmovalke, kar se je izkazalo s statistično pomembno razliko.

Z raziskavo je bil pridobljen vpogled trenutnega stanja o problematiki doppinga v slovenskem judu. Vključitev tekmovalcev različnih starostnih kategorij in trenerjev daje raziskavi dodatno težo.

Raziskava odpira veliko novih vprašanj in možnosti nadaljnega podrobnejšega raziskovanja. Analiza razlik med moškimi in ženskimi tekmovalci in trenerji bi podala nove ugotovitve. S tem bi pridobili vpogled, pri katerih trditvah in s tem tematiki bi se pokazale tako imenovane luknje v znanju in poznavanju ter s tem priložnost večjega posvečanja pozornosti pri izobraževanju in ozaveščanju teh dotičnih tem.

Ugotovitve raziskave bodo tako predvsem vzpodbudile in prispevale k nadaljnjemu izboljššanemu izobraževanju in ozaveščanju o samem doppingu med slovenskimi tekmovalci in trenerji v judu.

■ Literatura

1. Anti-Doping Testing Figures 2017. (6. 9. 2019). WADA. Pridobljeno iz https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2017_anti-doping_testing_figures_en_0.pdf
2. Bloodworth, A. J., Petroczi, A., Bailey, R., Pearce, G. in McNamee, M. J. (2012). Doping and supplementation: the attitudes of talented young athletes. *Scandinavian Journal*.
3. Furjan Mandić, G., Perić, M., Krzelj, L., Stanković, S. in Zenić, N. (2013). Sports nutrition and doping factors in synchronized swimming: parallel analysis among athletes and coaches. *Journal of Sports Science and Medicine*, 12(4), 753–760.
4. Laure, P., Lecerf, T., Friser, A. in Binsinger, C. (2004). Drugs, recreational drug use and attitudes towards doping of high school athletes. *Int J Sports Med*, 25(2), 133–138.
5. Laure, P., Thouvenin, F. in Lecerf, T. (2001). Attitudes of coaches towards doping. *J Sports Med Phys Fitness*, 41(1), 132–136.
6. Lipošek, S. (2018). *Odnos do doppinga in dejavniki dopinškega obnašanja v slovenskem plavanju* (Doktorska disertacija). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana.
7. Morente Sanchez, J., Zabala, M. (2013). Doping in Sport: A Review of Elite Athletes' Attitudes, Beliefs, and Knowledge. *Sports Med*, 43(6), 395–411.
8. prePLAY Handbook for Ambassadors. (2015). Slovenian Anti-Doping Organisation
9. Rodek, J., Sekulić, D. in Kondrič, M. (2012). Dietary supplementation and doping-related factors in high-level sailing. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 9(1), 51.
10. Sankcije. (12. 9. 2019). Pridobljeno iz <http://www.sloado.si/kategorija/sportniki-sankcije>
11. Sas-Nowosielski, K., in Świątkowska, L. (2007). The knowledge of the world anti-doping code among Polish athletes and their attitudes toward doping and anti-doping policy. *Human Movement*, 8(1), 57–64. Pridobljeno iz <https://www.researchgate.net/publication/283879096>
12. Sekulić, D., Bjelanović, L., Pehar, M., Pelivan, K. in Zenić, N. (2014). Substance use and misuse and potential doping behaviour in rugby union players. *Research in Sports Medicine*, 22, 226–239.
13. Sekulic, D., Zenic, N., Versic, S., Maric, D., Gabrilo, G. in Jelacic, M. (2017). The Prevalence and Covariates of Potential Doping Behavior in Kickboxing; Analysis Among High-Level Athletes. *Journal of Human Kinetics*, 59, 67–77.
14. WADA. (2014). *Svetovni protidopinški kodeks*: januar 2015. [prevod Amidas]. Ljubljana: Slovenska antidoping organizacija.

doc. dr. Boro Štrumbelj
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport
boro.strumbelj@fsp.uni-lj.si

Seminarske naloge študentov pri izbirnem predmetu Doping in šport pod mentorstvom dr. Tanje Kajtna

Opisi dopinških primerov

Andreas (Heidi) Krieger

Zala Lavrič in Tamara Pavčnik

Zgodba Heidi oziroma Andree Kriegerja velja za eno izmed najprepoznavnejših zgodb v svetu dopinga. Poleg tega pa velja tudi za eno najbolj absurdnih.

Heidi Krieger je bila rojena 20. julija 1966 v vzhodnem Berlinu, ki je spadal v Nemško demokratično republiko (DDR) oziroma Vzhodno Nemčijo. Takrat je bila Vzhodna Nemčija socialistična država, ki je bila po drugi svetovni vojni na sovjetskem okupacijskem območju. Država je zajemala vzhodne ozemlje današnje Nemčije z glavnim mestom Vzhodni Berlin.

Po koncu druge svetovne vojne so si Združene države Amerike, Sovjetska zveza, Združeno kraljestvo in Francija razdelile ozemlje poražene Nemčije in prav tako tudi mesto Berlin, ki je bil glavno mesto nemškega rajha. Največji del je pripadal sovjetskemu sektorju, ki je zajemal večino vzhodnih mest.

Poleg tega se je istočasno (po koncu druge svetovne vojne) začela tudi hladna vojna. To je bilo obdobje napetosti med velesilama ZDA in Sovjetsko zvezo, saj sta imeli različni politični režim. ZDA zavezniški je razvijala kapitalizem in demokracijo. Medtem ko se je Sovjetska zveza usmerila v komunizem in socializem. V sredini boja med tema velesilama pa se je znašel prav Berlin. Zaradi različnih režimov obeh držav se je močno poostiril nadzor mej. Leta 1961 pa so celo s 150 kilometrov dolgim berlinskim zidom razdelili Berlin za vzhodni in zahodni del.

Po postavitvi zidu je vzhodnonemška diktatura hotela dobiti mednarodno prepoznavnost. Vlada je kot eno izmed možnih "orožij"



Heidi in Andreas Krieger (Courrier International, 2009).

izbrala šport. Manfred Ewald je bil leta 1961 v Vzhodni Nemčiji minister za šport. On je tudi glavni krivec za sprožitev dopinškega sistema v Vzhodni Nemčiji. Njegova prva in glavna reforma na področju športa je bila visokozmogljiva direktiva, imenovana Leistungssportbeschluss (konkurenčna športna odločitev), ki je začela veljati leta 1969. Cilj te reforme je bilo razdeliti šport v dve skupini, in sicer v šport 1 in šport 2. V šport 1 so spadale državi zanimive športne panoge, kot so atletika, plavanje, veslanje itd. Te panoge bi državi lahko prinesle olimpijsko slavo. V šport 2 so spadale panoge, ki so bile državi nezanimive. Številne športne panoge, ki so spadale v šport 2, so trpele zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, saj so ta raje namenili športu 1.

Vzhodna Nemčija je dajala velik poudarek na iskanje in prepoznavanje mladih talentov v športu. Vsi mladi, ki so jih označili za talente, so trenirali v mladinskih športnih centrih, ki jih je vodila vlada. Imeli so odlične pogoje za profesionalne treninge. Od teh otrok se je pričakovalo, da bodo v prihodnosti domov nosili olimpijska, svetovna in evropska odličja. Država je bila za te dosežke pripravljena narediti vse. Z napredovanjem znanosti in medicine se je Vzhodna Nemčija odločila, da bo prakticirala uporabo steroidov, ravnega hormona, krvne transfuzije in amfetaminov. S tem bi izboljšali zmogljivost svojih športnikov, ki bi nato na velikih tekmovanjih promovirali uspešnost vzhodno-nemške države. Najbolj

znan klub, ki je veljal za center dopinga, je bil športni klub Dinamo iz Berlina. Njegova članica je bila tudi Heidi Krieger.

V Vzhodni Nemčiji je bil mednarodni športni uspeh državni cilj, uporabljali pa so ga kot prikaz premoči socializma kot političnega sistema. Vladajoča socialistična stranka SED je izvajala državni načrt, imenovan 14.25. Ta shema je utrta pot do vseobsegajočega sistema organiziranega dopinga, ki je vključeval tudi raziskovanje in razvoj substanc. Od leta 1974 se je načrt 14.25 izvajal od zgoraj navzdol, se pravi od SED do Nacionalnega olimpijskega komiteja, do športnih zdravnikov, znanstvenih raziskovalcev in vse do trenerjev. Z željo po dokazovanju in z načrtom 14.25 so mladoletnim športnikom dajali doping snovi, ki so bili najpogosteje v obliki tablet.

Športnike so v državi delili glede na njihove spretnosti v tri različne kategorije (I–III) in jih postavili skozi sistemsko strukturiran režim treninga, ki so ga natančno spremljali že od malih nog. Mladi športniki v skupini so obiskovali posebne vadbene centre, vsako leto pa so preizkušali njihove sposobnosti. Če so nastopili dovolj dobro, so jih poslali v šole za mlade elitne športnike (KJS). Uspešni so se vključili v visoko profesionalna in specializirana športna društva, ki so bila na vrhu športne piramide v Vzhodni Nemčiji. V elitne športne klube, kot je bil SC Dinamo Berlin, so bili poslani le najboljši in najbolj nadarjeni športniki v celotni državi.

Heidi Krieger se je s športom začela ukvarjati pri desetih letih. Najbolj všeč pa ji je bila atletika, saj je vsebovala veliko različnih disciplin. Pri 14 letih so jo izbrali, da se vključi v posebno šolo za mlade športnike (KJS). Tam se je začela njena profesionalna športna pot, žal v vzhodnonemškem športnem sistemu. Njen napredek je bil velik in hiter, zato se je pridružila športnemu klubu Dinamo Berlin. V šoli ni bila sprejeta, saj ni bila »običajno dekle«, v klubu pa se je počutila sprejeto, saj so jo imeli zaradi njenih rezultatov vsi radi. Heidi je bila ves čas pod budnim nadzorom, saj je bil cilj njenega treninga prinesiti odličja vzhodno-nemški državi.

Pri šestnajstih letih ji je trener poleg vitaminov, ki jih je redno jemala, začel dodajati tudi „modre tablete“. To so bile njene prve doping snovi. Sama ni vedela, kaj pravzaprav jemlje, niti ni vedela, kako se tablete imenujejo, saj jih ni dobila v originalni embalaži. Trener je za razlog jemanja teh tablet navedel, da ji bodo pomagale dobro nastopati.

Heidi je bila pred jemanjem dopinga visoka 182 centimetrov in teža 69 kilogramov. Dve leti kasneje ob rednem jemanju dopinga se je njena teža povzpela na 105 kilogramov. Pridobljena masa je bila izključno posledica samo pridobljene mišične mase. Treninge v tistem času je opisovala kot zelo enolične. V trening je bilo vključenih zelo malo atletskih prvin. Večino treninga je sestavljalo dvigovanje uteži, saj je znala v dveh tednih dvigniti tudi do 100 ton uteži.

Vzhodno-nemški športni sistem je svoje športnike motiviral s privilegiji. Samo uspešni športniki so lahko potovali izven socialističnih držav. Heidi si je vedno želela potovati, zato ji je bil privilegij potovati na Švedsko in v Zahodno Nemčijo veliko motivacijsko sredstvo. Poleg potovanj so zmagovalci velikih tekmovanj v Vzhodni Nemčiji lažje dobili stanovanje.

Leta 1986 je Heidi zmagala v suvanju krogle na domačem evropskem prvenstvu v Stuttgartu. Zmagovalni met je meril 21,10 metra. Takrat je občutila močne pritiske javnosti in ugotovila delovanje

sistema. Grozili so ji, da če ne bo delala natanko tako, kot bo želelo državno vodstvo, bo z njeno kariero konec.

Ob padcu berlinskega zidu in vzhodno-nemškega sistema se Heidino življenje ni bistveno spremenilo. Še vedno je bila visoko uspešna športnica. Vendar pa je doping naredil preveliko škodo njenemu telesu in je zato pri 26 letih končala kariero.

Heidi se je že v času vrhunca svoje kariere počutila drugačno. Ugotovila je, da izstopa, še posebej se je počutila drugačno v dekliskih skupinah. Ves čas je imela močno krizo identitete. Prelomnica v njenem življenju je bila, ko se je zaposlila v trgovini za male živali. Tam je imela sodelavca, ki ji je prvi povedal, kaj je pravzaprav z njo narobe. Njeno stanje iskanja samega sebe je poimenoval transseksualnost. Danes Heidi Krieger živi kot Andreas Krieger. Postopek spremembe spola je trajal tri leta. Odločitev, da si spremeni spol in postane moški, mu je rešila življenje.

Andreas svoje transseksualnosti ni pripisoval dopingu. Tudi po spremembi spola je bil prepričan, da je zlato medaljo na evropskem prvenstvu dosegel kot čista športnica. Leta 2000 se je začelo sojenje odgovornim za sistematični doping v Vzhodni Nemčiji. Andreas se je sojenja redno udeleževal in šele takrat ugotovil, da je bil tudi sam del tega sistema. Počutil se je ogoljufano, saj so mu oni vzeli pravico, da se odloči, kdo je, in si sam ustvari svojo identiteto.

Danes je Andreas Krieger poročen z žensko po imenu Ute Krause, ki je bila vzhodno-nemška plavalka. Spoznala sta se na sojenjih o doping sistemu. Imata veliko skupnega, saj sta bila oba elitna športnika, uničena od steroidov, izdana s strani trenerjev in sistema, ki sta mu zaupala. Oba sta se v življenju spopadala z željo po samomoru, saj je doping pustil ogromne posledice na njunem življenju. Skupaj pa sta se strinjala, da njuni rezultati ne bi smeli biti priznani.

Andreas je en izmed glavnih članov nemške antidopinške organizacije. S pomočjo svojega dokumentarca, razlaganjem svoje zgodbe ob različnih priložnostih in sodelovanjem z drugimi žrtvami dopinga se bori za čist šport. Dejal je, da če bi s svojo zgodbo lahko preprečil zlorabo dopinga, bi jo z veseljem delil s celim svetom. Velja še omeniti, da je Andreasu družina v najtežjih časih, takrat ko je še iskal svojo spolno identiteto in se odločil za spremembo spola, obrnila hrbet. Sedaj z družino že več let nima stikov.

Iz vzhodno-nemškega sistema dopinga se lahko naučimo, da je šport uporabljen tudi za drugačne namene, kot so dokazovanje političnega režima, moči držav itd. Iz Andreasove zgodbe pa je razvidno, da je doping zelo nevaren. Škoduje tako telesnemu kot tudi duševnemu zdravju. Močan vpliv nanj je imelo to, da ni vedel, kaj jemlje. Lagal pa mu je človek, ki mu je v tistem času najbolj zaupal, njegov trener. Zelo pomembno je tudi, da se športniki, preden posežejo po doping, zavedajo negativnih posledic na njihovo kasnejše zdravje. Veliko športnikov iz vzhodno-nemške države, ki so bili vključeni v njihov doping sistem, je imelo kasneje ogromno različnih bolezni, kot so rak, infarkti, splavi itd. Doping ne pomeni le uspeha, ki bo prišel sam od sebe. Še vedno je potrebno vložiti ogromno truda v trening in izboljšanje, vendar na koncu veš, da svojega uspeha ne moreš pripisati samo sebi, ampak substancam. Na žalost je ogromno rekordov, doseženih pod dopingom, ostalo priznanih. Mogoče je ravno to razlog, da je tudi današnji šport še vedno tako zelo podležen doping, saj so marsikateri rekordi doseženi s pomočjo. Zato lahko športniki čutijo, da brez pomoči substanc ne bodo mogli nikoli doseči teh rekordov.

Zelo absurdno v tej zgodbi pa je tudi, da so starši svojemu otroku v najtežjih časih obrnili hrbet in ga pustili na cedilu oziroma se ga sramovali, namesto da bi mu stali ob strani in ga podpirali.

Literatura

1. Courier International. (2009, 9 marec). Pridobljeno s <https://www.courrierinternational.com/article/2009/09/03/la-republique-democratique-allemande-est-morte-et-le-dopage>
2. Dege, S. (2016). *What we can learn for East German doping victim Andreas Krieger*. Pridobljeno s: <https://www.dw.com/en/what-we-can-learn-from-east-german-doping-victim-andreas-krieger/a-19414125>
3. Longman, J. (2004). *DRUG TESTING; East German Steroids Toll: »They Killed Heidi«*. Pridobljeno s: https://www.nytimes.com/2004/01/26/sports/drug-testing-east-german-steroids-toll-they-killed-heidi.html?fbclid=IwAR0y0YQCi-D4oVQ80D-PGjgH03tdIH6OIT9wLlrRf-6tZ-7KR--_ko9GE0I
4. The state-sponsored doping programme. (2011). *Pbg*. Pridobljeno s <https://www.pbs.org/wnet/secrets/the-state-sponsored-doping-program/52/>
5. U.S. Anti-doping agency. (2015). Andreas Krieger: Heidi's farthest throw (video). Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=KQhUjaiveAg&t=666s>

Carl Lewis

Nejc Donaval in Kevin Nemeč

Uvod

Premikanje meja v športu je nekaj, h čemur strmijo vsi, le redki pa to dosežejo. Carl Lewis, ameriški atlet, je bil eden izmed redkih, ki so bili pri tem uspešni. Od začetnih uspehov v skoku v daljino, do neverjetnih rezultatov v teku na 100m, 200m in prav tako štafeti je Lewis skorajda neustavljivo premikal meje uspehov v atletiki.

Skozi svojo kariero je atletiko in njeno prepoznavnost dvignil na višji nivo. Primerjali so ga z Jessejem Owensom in primerjava je bila zagotovo podprta s tehtnimi razlogi, saj je Lewis, tako kot Owens hitro začel osvajati medalje iz vseh zgoraj omenjenih disciplin. Svetovna prvenstva, Olimpijske igre, tekme, na katerih je Lewis zmagoval, so se nizale ena za drugo in do prihoda Kanadčana Bena Johnsona nihče ni uspel konkurirati Lewisu.

Po zaključeni karieri pa se Lewis ni poslovil od žarometov in pozornosti širše javnosti. V izjavi direktorja nadzora zlorabe prepovedanih snovi Wade-a Exuma je bilo 100 ameriških športnikov zabeleženih kot pozitivno testiranih, vendar pa jim je bilo vseeno dovoljeno tekmovali. Med njimi je bil tudi Lewis, vendar je ostal nekaznovan, kar je seveda sprožilo debato o pravilnosti odločitve.

Skozi ta prispevek bomo opisali okoliščine, ki so pripeljale Lewisa na sam vrh svetovne konkurence v atletiki ter situacijo, v katero je



Carl Lewis na Olimpijskih igrah v Los Angelesu leta 1984 (Art photo limited, Pridobljeno s <https://www.artphotolimited.com/de/themen/sport/leichtathletik/sprint/100-meter/bild/bridgeman-images/carl-lewis-100-meter,2020>).

bil postavljen kot eden izmed stotih, ki jih je Exum omenil v svojem dopisu. Dotaknili se bomo tudi (ne)pravilnosti odločitve MOK-a in Ameriške antidopinške organizacije ter kritično predstavili zgodbo enega izmed najbolj znanih športnikov v človeški zgodovini.

■ »Ne bi bil raje glasbenik, Carl?«

»Bil sem majhen, drobcen ... v začetku so rekli, da se bi bilo bolje ukvarjati z glasbo.« Tako je bil dojemán eden izmed najbolj odlikovanih atletov v zgodovini s strani staršev v rani mladosti. Carl Lewis je bil 1. julija 1961 rojen v športno družino, ki ga je usmerila v atletiko ter mu nudila ustrezno podporo v njegovih ciljih. Starša sta bila hkrati tudi vodji lokalnega atletskega kluba, tako da je bila izbira atletike kot glavnega športa nekaj popolnoma razumljivega. Carl je imel starejšega brata, ki je kasneje postal profesionalni igralec ameriškega nogometa, in mlajšo sestro, ki je prav tako postala elitna skakalka v daljino (Giddens, 2018).

V zgodnjem otroštvu Carl zaradi svoje manjše, suhe postave ni prikazoval potencialov športnika, da bi nekoč postal najboljši atlet na svetu. Lewisa je sprva treniral oče, ob prihodu v srednjo šolo pa sta to vlogo prevzela Andy Dudek in Paul Minore. Disciplina, v kateri je Carl prevladoval, je bil skok v daljino, kjer je že v srednji šoli dosegal rezultate elitnih športnikov. Po končani srednji šoli l. 1979 je bil že na 5. mestu na svetovni lestvici skakalcev v daljino s skokom 8,13 m. Sčasoma je bilo moč opaziti tudi Carlov talent v sprinterskem teku (100 m, 200 m, 4 x 100 m), predvsem na področju tehnike teka, ki je po besedah mnogih do danes še vedno vzor pravilne tehnike izvedbe („Carl Lewis“, 2020). S tem so Carla mnogi začeli primerjati z Jessejem Owensom, ki je v 30 letih 20. stol. prevladoval v disciplinah sprinta ter skoka v daljino. Po prihodu na Univerzo v Houstonu se je hkrati pridružil atletskeemu klubu Santa Monice, kjer je bil trener Tom Tellez, ki je to opazil in ostal njegov trener vse do konca profesionalne kariere. Atletski klub Santa Monica je v 80 letih postal najbolj odmeven atletski klub predvsem iz razloga, ker je bilo iz njihove strani postavljeno mnogo državnih in svetovnih rekordov. V svojem času na univerzi v letih med 1979 in 1982 je Carl v osebnih rezultatih zelo napredoval. Tako pri sprintu kot pri skoku v daljino je izrazilo izboljšal rezultate, pri skoku v daljino je dolžino skoka podaljšal za skoraj pol metra (iz 8,13 m do 8,62 m), pri sprintu na 100 m pa je že lahko dosegel 10,00 s (prej 10,67 s) (Hollandsworth, 1999).

Carl Lewis je v svoji karieri osvojil 10 olimpijskih medalj, od tega 9 zlatih in eno srebrno, ter 10 medalj iz svetovnih prvenstev (8 zlatih). V 17-letni profesionalni karieri (1979–1996) je postal le eden izmed 3 atletov v zgodovini, ki je osvojil zlato v isti disciplini na 4 zaporednih olimpijskih igrah. Postal je 1. človek, ki je tekel pod 10,00 s na nizki nadmorski višini, njegov najbolj znan dosežek pa je iz Olimpijskih iger l. 1984 v Los Angelesu, ko je izenačil dosežek Jesseja Owensa z osvojitvijo 4 zlatih medalj. Za izjemen karierni dosežek je potrebno tudi omeniti dominacijo v disciplini skoka v daljino, kjer je skoraj 10 let ostal nepremagan (65 zaporednih zmag). V času tekmovalca je postavil določene rezultatske mejnike, od katerih še danes vse od l. 1984 velja pri skoku v daljino v dvorani (8,79 m) („Carl Lewis“, 2020).

Vendar pa kljub vsem uspehom Carl ni bil najbolj priljubljen med sotekmovalci, mediji ali navijači ter je mnogokrat predstavljal temo razcepa. Iz nekaterih virov (Carl Lewis, 2020) je moč zaslediti, da so mu predvsem sotekmovalci očitali nadutost, hvaljenje z lastnimi uspehi in pomanjkanje ponižnosti. Tudi iz ekipe ZDA ni imel mnogo prijateljev, saj je bil odsoten iz olimpijske vasi, kar ga je še dodatno odtujevalo. Ta aspekt Lewisa se je kontroveržno izrazil na olimpijskih igrah v Los Angelesu l. 1984, ko je v tekmovalstvu na skoku v daljino po 1. uspešnem in 2. neuspešnem skoku zaključil, saj je menil, da konkurenca njegovega rezultata ne bo preseгла.

Seveda je storil iz razloga preventive pred mogočimi poškodbami, saj si je hotel zagotoviti zmago v 4 disciplinah in ponoviti Owensov dosežek, ampak kljub temu je to dejanje sprožilo val očitkov in neodobranja s strani navijačev, ki so ga celo izžvižgali. Obenem mu tudi niso pomagali komentarji pred olimpijskimi igrami, ko je izrazil željo, da bi rad podrl takratni svetovni rekord, ki je bil v lasti Beamona.

■ »Najbolj umazana tekma vseh časov«

Carl Lewis je imel željo povzdigniti atletiko na višji nivo, predvsem iz vidika finančnih vložkov in izplačil športnikom. Kljub temu da je bil po olimpijskih igrah v Los Angelesu proglašen za najboljšega atleta leta, rast finančne podpore za atlete ni zadovoljevala Lewisa. Ta situacija pa se je začela spreminjati ob bližanju naslednjih olimpijskih iger v Seulu, ki pa so bila z vidika osebnega in profesionalnega življenja za Lewisa bolj turbulentna (Hollandsworth, 1999).

Po olimpijskih igrah je začel v ospredje prehajati Ben Johnson, kanadski sprinter, ki je kasneje postal Lewisov največji nasprotnik. Vzpon Johnsona je Lewisa vznemirjal, saj so se njegovi rezultati konstantno izboljševali ter začeli ogrožati vodilni položaj v teku na 100 m. Ampak iz druge strani je vzpon Johnsona pomenil ogromno za promocijo atletike v medijih, kar je posledično pomenilo večji vnos denarja v sam šport (Giddens, 2018).

Johnson je Lewisu predstavljal kakovostnega nasprotnika, a je sčasoma začel resneje ogrožati Lewisa in takrat se je za Lewisa in ekipo Santa Monice situacija prelevila v precej stresno. Carl in Ben sta v letih pred Seulom večkrat tekmovala na raznih mitingih in svetovnih prvenstvih, ki so za mnoge – tudi za Lewisa – predstavljali vir zaslužka. Joe Douglas, vodja ekipe Santa Monice, je izjavil, da so za pojav Lewisa na mitingih organizatorji bili pripravljene plačati ogromne vsote denarja. Leta 1985 na mitingu v Zurichu je Johnson prvič jasno nakazal namero, kaj je njegov cilj na naslednjih olimpijskih igrah s tem, ko je premagal Lewisa na 100 m. Porazi proti Johnsonu so se v naslednjih 2 letih kopičili: l. 1986 v Zurichu, l. 1987 v Sevilli in najbolj odmevno na svetovnem prvenstvu v Rimu, ko je Johnson celo postavil nov svetovni rekord. Lewis tega poraza ni prenesel dobro. V letih do svetovnega prvenstva v Rimu je Lewis omenjal uporabo prepovedanih sredstev za izboljšanje rezultatov v atletskeemu svetu, ampak nikoli v takem obsegu. Po tem porazu pa je Carl Lewis jasno aludiral na Johnsonov dvomljiv hiter vzpon ter na uporabo prepovedanih sredstev. Imensko ni izpostavil nobenega, a namera je bila jasna. Napetost okrog Lewisa, Johnsona in ostalih tekmovalcev se je tako pred olimpijskimi igrami stopnjevala (Giddens, 2018).

V olimpijskem letu je Lewis dosegal dobre rezultate. V kvalifikacijskih tekmah za uvrstitev v ekipo ZDA za olimpijske igre je nekaj mesecev pred samim dogodkom s pomočjo vetra tekel 9,78 s in jasno nakazal konkurenci, da je pripravljen. 6 tednov pred olimpijskimi igrami so se glavni favoriti za zmago pomerili na tekmih, kjer je Lewis brez težav zmagal. Vse je nakazovalo na vnovično zlato medaljo ter uresničitev obljube umrlemu očetu, da bo zmagal v tekmih na 100 m (Giddens, 2018).

Lewis je tekmoval v svoji najboljši disciplini, skoku v daljino, teku na 100 in 200 m ter štafeti 4 x 100 m. Tokrat pri skoku v daljino ni bilo nobenih kontroverznih odločitev in je »upravičeno« zmagal, v

teku na 200 m je osvojil 2. mesto, štafete pa ekipa ZDA ni dokončala. Glavna kulminacija 4 let dela, tenzij in ega pa se je izkazala v tekmi na 100 m, ki je postalo eno izmed najbolj kontroverznih dejanj v zgodovini olimpijskih iger in atletike nasploh. Zmagovalec tekme je bil Ben Johnson, ki je s svetovnim rekordom 9,79 s z lahkoto premagal Lewisa, ampak ta zmaga je bila kratkotrajna, saj se je izkazalo, da je bil Johnson pozitiven v testiranju za doping. Svetovna javnost je bila v šoku. Zmaga je tako bila pripisana Lewisu, ki je uresničil svoj cilj z dosegom zlate medalje v spomin preminulemu očetu (Giddens, 2018).

Vendar ta tekma ob pogledu nazaj ni kontroverzna samo iz strani Johnsona, ki je bil dopingiran, saj se je izkazalo, da jih je bilo od 8 finalistov 6 v času dogodka ali kasneje povezanih z uporabo nedovoljenih sredstev. Tudi Lewis, ki je bil znan po tem, da je javno govoril proti steroidom/dopingu, je bil pred samimi olimpijskimi igrami pozitiven na 3 testih.

■ »On ni pravi moški«

V 80 letih še atletika z vidika anti-doping kontrole ni bila na visokem nivoju, ne samo, da določenih testov za substance sploh še ni bilo, ampak tudi sama testiranja so potekala le na samih prizoriščih tekmovanj in nikoli izven obdobja tekmovanj (Powell, 2016). Prvi bolj znan in resen problem dopinga na olimpijskih igrah je bilo leta 1984 v Los Angelesu. Celoten program dopinških testiranj v Los Angelesu je bil bolj izobraževalne narave, da ugotovijo, kakšen problem doping pravzaprav predstavlja v športu. Nobenega športnika s pozitivnimi vzorci niso kaznovali. Posamezne rezultate vzorcev pa so celo izgubili, kar še danes v znanstvenem krogu predstavlja temo debate. Primer zgodbe o športniku iz olimpijskih iger leta 1984 je tudi Jill Yesko, kolesarka, ki je javno izpostavila problem dopinga (Hayes, 2016). Vendar pa je na zloglasnih olimpijskih igrah tekmoval tudi Carl Lewis. V tistem obdobju Lewis ni padel na doping testiranjih, vendar pa se je pri Carlu celotna zgodba zapletla pred olimpijskimi igrami leta 1988.

Sprinterski trener ekipe ZDA na olimpijskih igrah v Seulu, Russ Rogers, je izjavil: »80 % atletov je dopingiranih.« Carl Lewis je v svoji profesionalni karieri bil del mnogih obtožb in kritik. Največja črna pika v karieri Lewisa nedvomno predstavljajo 3 pozitivni rezultati v času tik pred olimpijskimi igrami v Seulu, za katere je javnosti povedal v letu 2003. V urinu Lewisa so po takratnih merilih našli povišane količine stimulantov efedrina, pseudoefedrina in fenilpropanolamina (Giddens, 2018). Po njegovih lastnih besedah: »Bilo je več 100 športnikov, ki so jim dovolili tekmovali kljub pozitivnim rezultatom.« Komentar se je nanašal predvsem na izjave dr. Wade Exuma, direktorja doping kontrole Olimpijskega komiteja ZDA, ki je izjavil, da je bilo v letih med 1988 do 2000 odkritih več 100 pozitivnih rezultatov športnikov (med njimi tudi Lewis), za katere je OKZDA vedel, vendar ni ustrezno odreagiralo („Carl Lewis's positive test“, 2003).

Olimpijski komitej ZDA je takrat sprejel razlago Lewisa za pojav stimulantov v urinu. Razlaga se je nanašala predvsem na uporabo zdravil proti prehladu in uporabo zelišč (*ma huang*), za katera po njegovih besedah ne on ne trener nista vedela za njihovo vsebino. Mnogi v tem primeru podajajo ostre kritike tako olimpijskemu komiteju ZDA kot Lewisu. Zanimivo je, da sta bila pozitivna tako kot Lewis za enake stimulanse tudi oba njegova trening partnerja in sotekmovalca Joe De Loach ter Floyd Heard. Hkrati očitajo tudi

malomarnost tako Lewisa in njegovega trenerja glede znanja o vsebini zdravil in zelišč, saj jim je bilo mesece pred tekmovanjem na olimpijskih igrah jasno povedano, da bodo namenili povečano pozornost glede neželene uporabe stimulantov/dopinga. Tudi delovanje olimpijskega komiteja ZDA bi moralo biti postavljeno pod vprašaj, saj so takratna pravila velevala, da bi športniki s pozitivnimi rezultati morali biti zadani s 3 mesečno prepovedjo tekmovanja. In kljub temu da Lewis po današnjih standardih ne bi bil pozitiven, v tistem času ne bi smel imeti dovoljenja za tekmovanje na Olimpijskih igrah v Seulu. Mnogi so tudi mnenja, da je pojav teh stimulantov v urinu lahko deloval kot maskirna snov za resnejšo uporabo dopinga (Moore, 2012).

■ Zaključek

Šport je vselej bil in bo obkrožen z ljudmi, ki bi bili za uspeh pripravljeni žrtvovati vse. Doping predstavlja multivariabilen problem, ki ga bo v celoti skorajda nemogoče odstraniti iz športa. Pritiski javnosti, trenerjev, zvez za doseg uspeha so na športnika veliki in mnogi podležejo skušnjavi, ne samo zato, ker bodo rezultati boljši, ampak tudi iz vidika izenačitve konkurence, saj vedno obstaja nekdo s svojo ekipo, ki ga sprotno testiranje ne ujame.

Tudi Don Catlin, eden od ustanoviteljev antidopinškega testiranja, trdi, da problem dopinga ne bo nikoli izginil prav iz razloga, da bo vedno nekdo iznašel način, kako zaobiti testiranja. Vendar kljub temu bi cilj vseh delavcev okrog športa moral biti ideal čistejšega športa, s katerim ne bi zagotovili samo enakosti med športniki, ampak tudi njihovo zdravje, ki lahko z uporabo določenih substanc pusti fizične/psihične posledice na posamezniku.

Carl Lewis se stalno pojavlja v govoricah o dopingu in kljub temu da nikoli ni bil uradno kaznovan, njegova dejanja in pričevanja raznih trenerjev, tekmovalcev in znanstvenikov vzbujajo razna vprašanja, s katerim ne bi zagotovili ostala neodgovorjena. Najbolj vprašljivo pa je morda prav to, da je bil Lewis – nekdo, ki se je kazni izmuznil kljub prevelikemu odmerku prepovedanih substanc – leta 1999 razglašen najprej kot Svetovni atlet stoletja s strani IAAF, nato pa še kot športnik stoletja s strani mednarodnega olimpijskega komiteja.

Obenem pa smo se dotaknili tudi delovanja Olimpijskega komiteja ZDA, ki bi bil po takratnih pravilih primoran kaznovati Lewisa z diskvalifikacijo iz olimpijskih iger v Seulu, a se to ni zgodilo. Kako se lahko zagotovi transparentnost organizacije in sodelovanje športnikov, ko pa niti sama ne upošteva pravil? Kako lahko neka antidopinška organizacija, ki izgubi pozitivne rezultate testiranja, sploh še zagotovi športnikom enakopravno obravnavo? Le takrat, ko so temelji trdni, se postavljena struktura lahko spoprime z raznimi ujmami, ki ji pridejo naproti.

■ Literatura

1. Art photo limited. (2020, 10. april). Pridobljeno s <https://www.artphotolimited.com/de/themen/sport/leichtathletik/sprint/100-meter/bild/bridgeman-images/carl-lewis-100-meter>
2. Carl Lewis (2020). Pridobljeno s: <https://www.encyclopedia.com/people/sports-and-games/sports-biographies/carl-lewis>
3. Carl Lewis's positive test covered up (2003). Pridobljeno s: <https://www.smh.com.au/sport/carl-lewis-positive-test-covered-up-20030418-gd-gmdt.html>

4. Giddens, D. (2018). *Ben Johnson vs. Carl Lewis: The race and the disgrace*. Pridobljeno s: <https://www.cbc.ca/sportslongform/entry/ben-johnson-vs-carl-lewis-the-race-and-the-disgrace>
5. Hollandsworth, S. (1999). Athlete of the century – Carl Lewis. *Texas Monthly*. Pridobljeno s: <https://www.texasmonthly.com/articles/athlete-of-the-century-carl-lewis/>
6. Hayes, J., (2013). *Smith true winner of, dirtiest race' in history*. Pridobljeno s: <https://www.reuters.com/article/us-athletics-johnson-smith/smith-true-winner-of-dirtiest-race-in-history-idUSBRE98M0PT20130923>
7. Moore, R. (2013). *Dirtiest race in history*. Pridobljeno s: https://books.google.si/books?id=4bLAQAQBAJ&pg=PA189&lpg=PA189&dq=carl+lewis+ma+huang&source=bl&ots=CqlvyniYgH&sig=ACFu3U3duw6v5KjCrqnXDrc_w0P0L4XXfg&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKEwi_vK24yd3oAhUjQhUIHZXAAG8Q6AEwAnoECAsQLg#v=onepage&q=carl%20lewis%20ma%20huang&f=false
8. Powell, M. (2016). *Lest We Forget, the U.S., Too, Spent Time in the Doping Wilderness*. Pridobljeno s: <https://www.nytimes.com/2016/08/05/sports/olympics/lest-we-forget-the-us-too-spent-time-in-the-doping-wilderness.html>

Ben Johnson

Nika Peklar in Tjaša Perpar

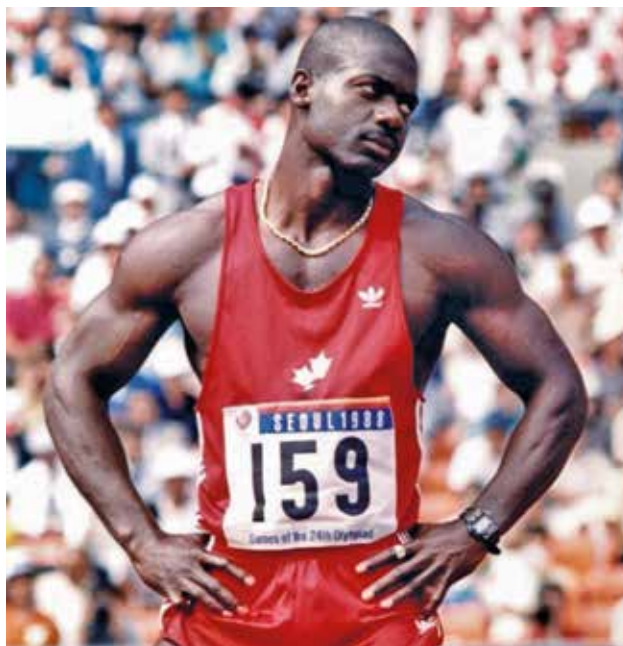
Ben Johnson se je rodil na Jamajki leta 1961 in se s 15. leti preselil v Kanado, v Ontario. Tam je začel trenirati atletiko in hitro dal vedeti, da je strašansko hiter. Začel je vaditi pod vodstvom priznanega trenerja Charlieja Francisa, s katerim sta pozneje dosegla vrh in padla na dno. Hitro je začel dosegati vidnejše rezultate, prvič je na velikem tekmovanju nastopil na svetovnem prvenstvu leta 1983 v Helsinkih. Na Finskem, tekkel je seveda na 100 metrov, je izpadel v polfinalu (Viškovič, 2015).

Že leto pozneje je ob krstnem nastopu na Olimpijskih igrah, takrat jih je gostil Los Angeles, dosegel prvi velik uspeh. Na najkrajši sprinterski razdalji je bil tretji. Medaljo je dobil tudi s kanadsko štafeto 4 x 100 metrov. Potem je postavil svetovni dvoranski rekord v teku na 60 metrov in velikemu rivalu, Američanu Carlu Lewisu, dal vedeti, da ga utegne brcniti s šprinterskega prestola (Viškovič, 2015).

To se je leta 1987 na svetovnem prvenstvu v Rimu tudi zgodilo. In to na kakšen način. Do takrat nedotakljivega Lewisa je v finalu teka na 100 metrov premagal s svetovnim rekordom 9,83 s. Postal je velika svetovna zvezda. Na mesec je s sponzorskim denarjem služil pol milijona ameriških dolarjev, a prav ta hiter vzpon je šel marsikomu v nos. V prvi vrsti njegovemu največjemu tekmecu (Viškovič, 2015).

Lewis je v enem izmed intervjujev povedal, da je dosti šprinterjev na vrh prišlo čez noč, vendar jim to ni uspelo brez pomoči nedovoljenih substanc. Johnsona takrat ni imenoval, a jasno je bilo, o kom je govoril. Že leto pozneje se je izkazalo, da je imel prav. Kot največja zvezda je leteči Kanadčan prišel na svoje druge olimpijske igre v Seulu in ta status tudi upravičil (Viškovič, 2015).

Andrea Mann (2018) je govorila o srečanju Bena Johnsona iz Kanade in Carla Lewisa iz Amerike na štartu finala v teku na 100 m za moške na Olimpijskih igrah v Seulu, 24. septembra leta 1988. Oba



Ben Johnson – »Vsi so bili dopingirani, ujeli pa so le mene« (2011). Povzeto po: <https://siol.net/sportal/sportal-plus/vsi-so-bili-dopingirani-ujeli-pa-so-le-mene-253863>

sta bila največja tekmeca drug drugega. Lewis je bil aktualni olimpijski prvak, saj je leta 1984 v Los Angelesu osvojil zlato medaljo v teku na 100 m (skupaj s tremi drugimi zlatimi odličji). Toda Johnson ga je premagal na šestih od sedmih njegovih prejšnjih tekem – in je bil trenutni nosilec svetovnega rekorda, ki ga je postavil na svetovnem prvenstvu leta 1987.

Čeprav je bil njegov štart le za delček hitrejši od startov tekmecev, je Johnson v tekmi pustil Lewisa in ostale daleč zadaj. Kanadčan je z 9,79 sekunde postavil nov svetovni rekord – premagal lastnega – v slavlje dvignil desno roko v zrak in tekkel v čast (Mann, 2018).

Carl Lewis je nekaj let po tekmi povedal, da niti za trenutek ni pomislil, da bo izgubil finalni tek na 100 m, dokler s tekmovalci niso prečkali ciljne črte. Po tekmi je želel Johnsonu čestitati, vendar je ta izmaknil roko in se ni želel rokovati z njim (Mann, 2018).

Ta tekma je bila imenovana tekma vseh tekem in Kanada je bila presrečna nad svojim olimpijskim junakom. Kanadski premier Brian Mulroney je iz televizije v živo poklical Johnsona, da bi se mu zahvalil za čudovit večer za Kanado. Ko pa so izvedeli za incident, se je velika navdušenost prelevila v ogromno žalost vseh Kanadčanov (Mann, 2018).

Dva dni po tekmah je na dan prišla novica, ki jo je za BBC sporočila Des Lynam s tem, ko je prejela list papirja, na katerem so bile zapisane te olimpijske igre kot najbolj dramatične igre. Na listu je pisalo, da je bil Ben Johnson ujet pri jemanju prepovedanih substanc in naj bi mu po ocenah MOK-a odvzeli olimpijsko medaljo (Mann, 2018).

Johnson je bil na testu urina pozitiven zaradi prepovedanega anaboličnega steroida stanazolola. MOK mu je medaljo in njegov svetovni rekord res odvzel. Tako so zlato medaljo podelili Lewisu, srebro pa je dobil Britanec Linford Christie. Ben Johnson je šel od heroja do ničle in bil sramotno poslan domov v Kanado (Mann, 2018).

Andrea Mann (2018) je dejala, da v olimpijski vasi niso bili presenečeni nad incidentom, ki se je zgodil, saj sta bila tako Ben Johnson kot njegov trener Charlie Francis že dlje časa na sumu zlorabe dopinga. Potem drugouvrščeni Britanec Christie Linford je priznal, da je bil zelo šokiran nad tem, ne samo zaradi Johnsona, temveč tudi zaradi športa. To je bil zelo žalosten dan za celotno atletiko.

Čeprav je Johnson priznal, da je osem let jemal steroide, je vztrajal, da je v tem primeru nedolžen in da ga je nekdo sabotiral, ko je popil pijačo v antidopinškem centru v Seulu. Kasneje je povedal, da je bilo veliko temnih dni, saj ga je ves svet upodobil kot poraženca in goljufa, toda ni bil sam, ko je šlo za zlorabo dopinga, saj so to počeli tudi drugi. Mediji so njega takrat izpostavili kot edinega, zato mu je bilo še toliko težje (Mann, 2018).

Zanimivo je, da je bil od udeležencev te zgodovinske tekme pozneje obtožen še Linford Christie (po diskvalifikaciji Johnsona srebrni), ki so ga ujeli nekaj let pozneje in kaznovali s prepovedjo nastopov. Kar se tiče legendarnega Američana Carla Lewisa (po diskvalifikaciji Johnsona zlat) in njegovega rojaka Dennisa Mitchella (po diskvalifikaciji Johnsona bronast), je leta 2003 dr. Wade Exum iz ameriškega olimpijskega odbora objavil kopije dokumenta z imeni stotih dopingiranih ameriških športnikov, med katerimi sta bila tudi omenjena atleta, vendar sta ne glede na to dobila dovoljenje za mednarodne nastope. Lewis je bil leta 1988 v kvalifikacijah za ameriško atletsko ekipo za olimpijske igre celo trikrat ujet pri uporabi prepovedanih sredstev, a so mu pogledali skozi prste (Sportal, 2011).

Montague (2012) je dejal, da so se na začetku Olimpijskih iger v Seulu pojavile težave s prizorišči in logistiko. V poročilih zdravstvene komisije je bilo ugotovljeno, da so obstajale varnostne težave v prostorih za nadzor dopinga in v laboratorijih. Problemi so bili:

- nove steklenice za vzorce urina športnikov so včasih puščale, kar je povzročalo morebitne težave pri označevanju števil, zato so bile nekatere steklenice zamenjane;
- ljudje brez identifikacijskih dovoljenj so vstopali v zasebna območja doping kontrole (kjer so športniki dajali vzorce) – v enem primeru so preveč radovednega zdravnika turške ekipe nasilno odstranili iz sobe;
- štirje aparati za preverjanje dopinga so se v času iger pokvarili, kar je še dodatno oteževalo delo.

Johnson še zdaj verjame, da je bila to najboljša tekma vseh časov, čeprav ni bila njegova najboljša, saj je bil mnenja, da ima v rezervoarju še več goriva. Dejal je tudi, da goljufaš samo, če tega ne počne nihče drug. Vedel je, da to počnejo tudi drugi in da je on to počel bolje kot kdorkoli drug. Ben Johnson je trdil, da te doping ne

naredi hitrega tekača, ampak je za to potreben učinkovit in dober trening, ki je bil pri Johnsonu boljši od ostalih (Montague, 2012).

Na začetku olimpijskih iger je imela cela Kanada Johnsona za svojega favorita in polagala vse upe vanj. Ko pa se je zgodil incident, so mu obrnili hrbet in ga niso več odobrvali za svojega, temveč za Jamajčana, ki živi v Kanadi. Kanada mu ni dala priložnosti, da bi se za svoje grehe na kakršen koli način zagovarjal in da bi ga ščitila kot športnika. Namesto tega so ga poslali na preiskavo v Dubinu, ki jo je ustanovila kanadska vlada, da bi odkrila obseg uporabe drog v športu. Potem ko je Johnson sprva zanikal jemanje steroidov, je tam prvič priznal zlorabo (Montague, 2012).

Po incidentu so ga kaznovali z dvoletno prepovedjo tekmovanja in mu odvzeli vse medalje, ki jih je osvojil. Januarja 1991 se je vrnil na atletske steze, a se mu nikoli ni uspelo približati dosežkom, s katerimi je navduševal pred tem. Na svetovno prvenstvo istega leta se ni uvrstil, na Olimpijskih igrah leta 1992 v Barceloni pa ni prišel do finala. Januarja 1993 je njegova zgodba o uspehu dokončno strmoglavila. Po dvoranskem mitingu v Montrealu je bil spet pozitiven na kontroli prepovedanih poživil in bil za vedno izključen z atletskih tekmovanj. V spomin vseh se je zasil kot eden izmed največjih oziroma najbolj slovitih goljufivcev v zgodovini športa (Viškovič, 2015).

Naslednjih nekaj let je iskal zaposlitev, vendar je službe hitro menjal. Enkrat je celo delal kot osebni trener v Libiji za sina polkovnika Gadafija Saadija, ki je hotel postati poklicni nogometaš. Danes se je Johnson ustalil in je trener nogometnih zvezdnikov v mednarodni šoli Genova v Italiji. Še danes je mnenja, da se mu je zgodila krivica zaradi nepravilnega ravnanja s strani MOK-a. Bil je edina žrtev med vsemi, ki so jemali isto stvar, vendar so bili ti zaščiteni. Njegov trener je vselej priznal, da je svojim športnikom dajal steroide, ampak da Johnson ni od njega prejemal stanazolola, zato se mu zdi čudno, da je bil pozitiven (Montague, 2012).

Johnson je po vseh teh letih še vedno mnenja, da si zasluži mesto med najboljšimi atleti na 100 metrov. Današnji tekači se ne morejo primerjati s tem, kar je bil on pred 32 leti. Še vedno verjame, da bi danes lahko tekel pod 9,5 sekunde. V letih 1987 in 1988 je zmagal 25 finalov proti največjim tekmeccem, kar se do danes še ni zgodilo. Trdi, da se zdravniki od takrat niso nič spremenili in da športniki še vedno jemljejo več različnih zdravil hkrati ter še vedno tečejo počasneje, kot je tekel takrat on (Montague, 2012).

Literatura

1. Mann, A. (2018). *September 27, 1988: Ben Johnson is stripped of his Olympic gold medal after failing drugs test*. BT. Pridobljeno s: <https://home.bt.com/news/on-this-day/september-27-1988-ben-johnson-is-stripped-of-his-olympic-gold-medal-after-failing-drugs-test-11364007354384>
2. Montague, J. (2012). *Hero or villain? Ben Johnson and the dirtiest race in history*. CNN. Pridobljeno s: <https://edition.cnn.com/2012/07/23/sport/olympics-2012-ben-johnson-seoul-1988-dirtiest-race/index.html>
3. Sportal. (2011). *„Vsi so bili dopingirani, ujeli pa so le mene“*. Siol.net. Pridobljeno s: <https://siol.net/sportal/sportal-plus/vsi-so-bili-dopingirani-ujeli-pa-so-le-mene-253863>
4. Viškovič, R. (2015). *Od junaka do bedaka v 9,79 sekunde*. Siol.net. Pridobljeno s: <https://siol.net/sportal/atletika/od-junaka-do-bedaka-v-979-sekunde-392286>

Helena Javornik

Žan Vantur



Helena Javornik. Povzeto po Helena Javornik tarča dopinških obtožb. (8. Maj 2008). Delo. Pridobljeno s <https://www.delo.si/sport/helena-javornik-tarca-dopinskih-obtozb.html>.

Helena Javornik je slovenska tekačica na dolge razdalje, ki je specializirana za vse razdalje od 1500 metrov do maratona. Rodila se je 26. marca 1966 v Celju. Še vedno drži trenutni državni rekord na 10.000 metrov, ki ga je dosegla na olimpijskih igrah leta 2004. Nastopila je na številnih tekmovanjih in tudi na treh olimpijadah, in sicer na poletnih Olimpijskih igrah v Atlanti leta 1996, poletnih Olimpijskih igrah v Sydneyju leta 2000 in prav tako na poletnih Olimpijskih igrah v Atenah leta 2004 (»Helena Javornik«, b.d.). Zaradi suma zlorabe nedovoljenih sredstev pa ni smela nastopiti na poletnih Olimpijskih igrah v Pekingu leta 2008. V svoji karieri je bila osumljena zlorabe dopinga dvakrat. Prvič leta 2006, ko je bila oproščena krivde, in drugič leta 2008, ko je dobila prepoved nastopanja za dve leti. Po preteku kazni leta 2010 se je odločila, da s profesionalnim tekom ne bo več nadaljevala in se od takrat naprej udeležuje samo še rekreativnih prireditev (»Biografija«, 2015).

Kot rečeno je bila Helena prvič osumljena jemanja nedovoljenih sredstev že leta 2006. Testiranje je takrat potekalo v Barceloni. Testi so pokazali prekomerno količino eritropoetina. Naredili so tako test A kot tudi test B, oba testa pa sta vsebovala prekomerno vrednost dovoljenega eritropoetina pri športniku. Zelo zanimivo pa je bilo, da sta se oba testa pri vsebnosti eritropoetina razlikovala (»Javornikova pozitivna«, 2006).

Javornikova je ves čas zanikala jemanje eritropoetina. Hkrati pa je bila zelo skeptična o pravilnosti obeh testov, saj naj bi bile pri tem narejene napake, ki so se pokazale pri razlikah v rezultatih obeh testov, ki bi morala biti popolnoma enaka (Šemrov, 2006).

Napake so se zgodile pri testiranju v Barceloni, kjer so bili rezultati prvega testiranja znani šele po 27 dneh. Za drugo testiranje vzorca B pa so bili rezultati znani že po 3 dneh. Pri Svetovni antidopinški komisiji pa je določeno, da morajo biti rezultati znani po največ desetih delovnih dneh od testiranja. Prišlo je tudi do takšnih težav, da so morali zaradi nejasnih rezultatov vzorca B še enkrat testirati vzorec B iz iste stekleničke, a so ves urin porabili že za prvo testiranje vzorca B. Zato so za ponovno testiranje uporabili material ene izmed stopenj priprave za prvo analizo vzorca B, kar pa ni pravilno (»Javornikova pozitivna«, 2006).

Naslednja napaka, ki se je pojavila, je bila, da niso imeli podatkov o temperaturi, pri kateri je urin potoval od mesta odvzema do mesta testiranja. Če je bila temperatura nepravilna in ni bila okoli ledišča, so se lahko sprožili metabolni procesi, ki imajo vpliv na proteine. Med te proteine pa uvrščamo tudi eritropoetin, kar pomeni, da so se lahko zgodili ob nepravilni temperaturi pri prenosu vzorca iz enega mesta na drugo mesto metabolni procesi, ki so vplivali na

rezultate vzorca in tako na vsebnost eritropoetina v vzorcu. Druga večja težava pri EPO je, da se rezultati analize vedno odčitavajo subjektivno. In iz analiz, ki so jih prejeli, ni bilo mogoče z gotovostjo dokazati, da si je atletinja pomagala z eritropoetinom (»Helena Javornik pozitivna na dopinškem testu«, 2006). Helena je nato v naslednjih mesecih skupaj z mnogimi strokovnjaki poskušala dokazati, da lahko v njenem telesu pri maksimalnem naporu pride do takšne reakcije, da se ob nepopolnoma natančnih metodah ugotavljanja eritropoetina pri športniku pojavi sum, da je bil dodan umetni eritropoetin (»Biografija«, 2015).

Skupek vsega tega je bil, da so Heleni Javornik ukinili suspenz. V postopku je bilo preveliko vprašajev in subjektivnih mnenj, da bi Heleno poslali na disciplinsko komisijo. Antidopinška komisija Atletske zveze Slovenije se je odločila, da Heleni ugodi. Sledila pa ji je tudi Mednarodna Atletska zveza (IAAF), ki se je odločila enako in jo oprostila krivde (»Biografija«, 2015).

V času, ko se je Helena borila, da dokaže, da ni kriva, pa je bila primorana izpustiti evropsko prvenstvo (7. – 13. avgusta), ki pa ga je uradno odpovedala zaradi poškodbe (»Helena Javornik pozitivna na dopinškem testu«, 2006).

Leta 2008 pa se je Heleni zgodila ista stvar. Tokrat pa je bila testirana 9. marca na Dunaju, ko je odtekla polmaraton. Test je bil ponovno pozitiven in šlo je za isto stvar kot je šlo v prvem primeru leta 2006, in sicer za rekombinantni eritropoetin (rhEPO). Helena se je znova skušala izogniti kazni in je uporabila pomoč številnih strokovnjakov (»Biografija«, 2015). Pomembno vlogo pa je imel tudi Helenin mož in hkrati trener, ki je bil ob njej ves čas, ko je trenirala in v času testiranja, tako kot tudi že leta 2006, ko je bila prvič testirana pozitivno. Tudi tokrat je bil razplet zelo podoben kot v prvem primeru, ko je bila Helena pozitivno testirana. Po zaslišanju, ki je trajalo 4 ure in pol, je antidopinška komisija Atletske zveze Slovenije odločila, da Helena Javornik ni kršila antidopinških pravil, zato je Heleno, tako kot že leta 2006, ponovno oprostila (»Helena Javornik osem ur na zaslišanju«, 2008).

Vendar pa se IAAF z odločitvijo Atletske zveze Slovenije ni strinjala in Heleni ni oprostila, temveč jo je postavila pred Mednarodno

športno arbitražo (CAS) v Lausanni (»Biografija«, 2015). Tam je potekalo zaslišanje, ki je trajalo več kot 8 ur.

Helena se je na vse pretege in vso močjo, tudi s pomočjo strokovnjakov, trudila, da bi dokazala, da ni kriva, vendar pa ji ni uspelo. Pri CAS si niso mogli privoščiti, da bi jo oprostili, saj bi lahko prišlo do še več takšnih primerov in izkoriščanj. Zato so se po treh mesecih pri CAS-u odločili, da ji dodelijo kazen dveh let prepovedi nastopanja na tekmovanjih in brez denarne kazni. Zanimivo je to, da so ob sprejetju takšne odločitve nasprotovali svojim lastnim pravilom. Namreč Helena bi morala plačati vse stroške odločanja CAS-a in stroške testa B, kar se zgodi, če športnika razsodijo za krivega. V njenem primeru pa CAS tega ni storil in Heleni ni bilo treba plačati kazni (»Biografija«, 2015).

Helena je ob suspenzu in odločanju, ali je kriva ali ne, prenehala tekmovati, vendar je trenirala še naprej, saj je verjela in bila prepričana, da se bo stvar odvila v njeno korist. Kar pa se ni zgodilo in ostalo je pri kazni dveh let prepovedi nastopanja. Kot sem že zgoraj omenil, se je Helena po preteku kazni leta 2010 odločila, da s tekom na profesionalni ravni ne bo več nadaljevala. Njen glavni razlog pa niso bila leta in nezmožnost, ampak vrsta razočaranj, ki jih je doživela v zadnjih letih. Od takrat naprej se udeležuje samo

še rekreativnih prireditev. Začela pa se je ukvarjati tudi z vodenjem rekreativnih in individualnih vadb, masažo ter sojenjem v atletiki (»Biografija«, 2015).

■ Literatura

1. Biografija. (2015). *Helena Javornik*. Pridobljeno s: <https://helenajavornik.si/biografija/>
2. Helena Javornik. (b.d.). In *Wikipedia*. Pridobljeno 24. februarja 2020, s https://en.wikipedia.org/wiki/Helena_Javornik
3. Helena Javornik osem ur na zaslišanju. (12.12.2008). *24.ur*. Pridobljeno s <https://www.24ur.com/sport/ostalo/helena-javornik-osem-ur-na-zasli-sanju.html>
4. Helena Javornik pozitivna na dopinškem testu. (10.9.2006). *Delo*. Pridobljeno s <https://www.delo.si/sport/helena-javornik-pozitivna-na-dopinškem-testu.html>
5. Javornikova pozitivna. (10.9.2006). *24.ur*. Pridobljeno s <https://www.24ur.com/sport/javornikova-pozitivna.html>
6. Šemrov, U. (6.10.2006). Urin maratonke Helene Javornik je nekam izginil. *Dnevnik*. Pridobljeno s <https://www.dnevnik.si/204980>

Jolanda Čeplak

Lea Janežič, Zala Košir in Nina Pavlič

■ Kariera

Jolanda Čeplak oziroma Jolanda Bogataj je bivša slovenska atletinja, rojena leta 1976. Velja za eno najbolj poznanih športnic v zgodovini Slovenije. Kot otrok je živela v Velenju in tam tudi trenirala vse do leta 2003, nato pa začela trenirati v atletskem klubu Kladivar v Celju. Že v mladih letih pri štirinajstih se je izkazala, imela je zelo dober čas na 800 metrov, in sicer 2:10,55. Kasneje na mladinskih tekmovanjih je izkazovala svoje izjemno dobre tekaške sposobnosti in osvajala zelo dobre rezultate. Precej uspešna pot se je začela 1999 z novim trenerjem Alešem Škobernetom, ki je bil njen trener do leta 2007. Spremenila je svoj slog teka in začela delati na moči in hitrostni vzdržljivosti, kar pa se je zelo poznalo na njenih še boljših rezultatih (Milinković, 2006). Jolanda je šele kasneje začela tekmovati na 800 m in tudi dosegla velike uspehe na tekmovanjih Mednarodne atletske zveze. Sprva kot mlada tekačica pa je še tekla na različno dolge razdalje. Tako je postala tekačica na srednje proge. Dolgo časa je bila njena nepremagljiva tekmica Maria Mutola. Leto 2002 velja za eno najuspešnejših sezon, saj je postala svetovna dvoranska rekorderka na 800 metrov s časom 1:55,82. S tem časom



Jolanda Čeplak s svetovnim rekordom (Viškovci, 2018).

je dokazala, da se to razdaljo lahko preteče pod dvema minutama ter s tem dosegla najboljši rezultat na svetu na evropskem prvenstvu in trinajsti najboljši rezultat vseh časov. Pridobila je tudi naziv najboljše športnice Slovenije leta 2002. Kasneje je na Olimpijskih igrah 2004 osvojila bronasto olimpijsko medaljo. Imela je kar nekaj uspehov, zato je svojo uspešno pot nadaljevala nekaj časa v Monaku. Zadnje tekmovanje, ki ji je prineslo medaljo, je bilo leta 2007 v Birminghamu, nato je sledil zaton kariere. Z 18. 6. 2007 se je njena kariera močno nagnila v negativno smer, saj je bila pozitivna na protidopinškem testu (Hauptman, 2016).

■ Doping test

Mednarodna atletska zveza (IAAF) je leta 2007 izvajala protidopinško testiranje izven tekmovanj. Jolanda Čeplak je bila testira-

na v Monte Carlu, kjer je tisti čas živel. Krvni rezultati vzorca A so pokazali pozitivno na eritropoetin. Ta imenovani hormon v telesu uravnava nastajanje eritrocitov, kar športniku omogoči povečanje količine rdečih krvničk. Le te so odgovorne za prenašanje kisika po krvi, zato športnik dobi več kisika in posledično se izboljša njegova vzdržljivost. Zaradi pritožbe na vzorec A so 25. 7. 2007 z vzorci testa B prve rezultate vzorca A potrdili. Takoj po razglasitvi rezultatov o pozitivnem protidopinškem testu je Čeplakova zankala uporabo nedovoljenih substanc. Mednarodna atletska zveza je Čeplakovi dodelila začasno dveletno prepoved nastopanja ter primer predala Atletski zvezi Slovenije. Jolanda Čeplak je bila še na zaslišanju s strani AZS, odločili so se za disciplinski postopek proti njej. Na zaslišanju se je Čeplakova zagovarjala na manjše procesne napake med samim jemanjem vzorca, vendar ni opozorila na te napake ob odvzemu vzorca ter jih ni napisala v zapisnik. Opozorili so tudi na njene zdravstvene težave, saj je zaradi njih morala jesti več zdravil, kar bi lahko povzročilo spremembo krvne slike zaradi medsebojnega vpliva zdravil. Ocenili so, da ima Čeplakova še vseeno možnost, da dokaže svojo nedolžnost. Na zaslišanju sta bila tudi kontrolorja, ki sta sodelovala pri doping kontroli Čeplakove, bili so ovrženi vsi sumi o nepravilnosti dopinških testov. Ob upoštevanju pravnih in vseh drugih vidikov primera je bila Jolanda Čeplak dosojena dveletna prepoved nastopanja z začetkom kazni 25. 7. 2007. Iztek prepovedi, ko je Čeplakova ponovno dobila odobritev nastopanja, je bil 24. 7. 2009. Štiri dni po odobritvi ponovnega nastopanja je zmagala na teku na 800 metrov, na mednarodnih tekmovanj pa ni več nastopala (Hauptman, 2016).

■ Doživljanje pozitivnega testa Čeplakove

Po razglasitvi pozitivnega dopinga je Jolanda Čeplak takoj zankala jemanje prepovedanih substanc. Povedala je, da je v Monaku opravila tri doping teste v razmaku štirih dni, dva sta bila negativna, eden (vmesen test) pa je bil pozitiven. Pritožila se je, saj ni bila obveščena o rezultatih po uradni poti, saj je za pozitiven test izvedela preko telefonskega sporočila. Poleg tega je rezultate prej videla na IAAF, kaj kmalu pa je že vse bilo objavljeno v svetovno znanem športnem dnevniku L'Equipe. Sprva je mislila, da bo vse to lahko opravičila in konec tedna tekmovala na državnem prvenstvu, vendar se je kar hitro po razglasitvi rezultatov testa pokazalo, da je suspendirana in ne sme tekrovati, za kar je ponovno sama izvedela na IAAF spletni strani, brez da bi jo kdo osebno obvestil. Prav tako so bili tudi na Atletski zvezi Slovenije presenečeni nad izidom. Povedali so, da bi morala WADA neposredno njim predati informacije takoj po testiranjih, vendar AZS tega ni dobila takoj, ampak šele po tem, ko je bilo znano že v javnosti. Torej ne Čeplakova in niti ne AZS nista neposredno izvedeli za pozitiven test takoj po testiranju, ampak se je prvo vedelo v medijih in šele nato so ju obvestili, kar pa ni »po uradni poti« (»Jolanda pripravljena na trnovo pot«, 2007).

Poleg takojšnjega zanikanja je bila ena od njenih izjav tudi to, da ni tako neumna in nevedna ter da tega ne bi nikoli jemala. Povedala je, da je za njo uspešna kariera, za katero je garala, trdo trenirala, doživela številne padce, se odrekala veliko stvarim in prestajala tudi težke poškodbe, vendar se je vedno znova pobrala in dosegla vrhunske rezultate, za katere bi obžalovala, če bi jih vse izgubila. Rekla je, da ni možnosti, da bi vzela nedovoljeno substanc, saj ne bi tvegala vseh uspehov zaradi enega rezultata ali tekme. Ni

razumela, kako je to možno, saj sta bila v enem tednu dva testa negativna, eden pa pozitiven. Pomislila je na mesečno perilo, ki ga je dobila na dan testiranja kot možnost porušenega ravnovesja v telesu. Ravno zaradi tega je bil pozitiven rezultat testa zanjo šok, po katerem si bo težko opomogla. Borila se je, da bi dokazala svojo nedolžnost, vendar neuspešno (Hauptman, 2016).

Lahko rečemo, da je bila Jolanda Čeplak ena bolj preučevanih športnic v smislu doping kontrol, saj je bila športnica s skoraj najboljšo pogostimi doping testiranj v Sloveniji. Razlog za takšno pogostost kontrol pa je slika, ki je prišla v javnost, na kateri je bila primerjava Čeplakove na začetku kariere in sedaj. Ustvarile so se polemike, da tako izrazite vizualne razlike ni mogoče narediti brez pomoči prepovedanih substanc. Od takrat dalje so Jolando testirali zelo pogosto, a kljub vsem špekulacijam so bili vsi doping testi, z izjemo enega, negativni.

Po vseh pridobljenih podatkih in prebranih člankih lahko ugotovimo, da je bila športnica, ki se je za svoje dosežke trudila in ogromno trenirala; dosegla je veliko uspehov. Je pa bila leta 2007 na doping kontroli pozitivna. Za njo je bil to šok in ji je predstavljalo precejšen padec, po katerem bi si težko opomogla. Čeprav se je trudila, da bi pokazala svojo nedolžnost, se je počutila nemočno in je bila tudi neuspešna. Tudi številni drugi strokovnjaki so se postavili na njeno stran in poskušali dokazati njeno nedolžnost, predvsem z napakami izvedbe dopinškega testa in pravnimi stvarmi, vendar vse zaman.

■ Sporni dejavniki pri testih

Bilo je omenjeno, da naj bi pri samem odvzemu vzorca prišlo do nekaj manjših napak, ki pa jih Čeplakova ni zapisala v zapisnik po koncu testiranja. Zaradi tega se imenovane manjše napake niso upoštevale kot zagovor. V članku je Peter Kastelic (2008) napisal za glavne sporne dejavnike, za katere se je oglasila dr. Vladka Čurin Šerbec, priznana slovenska biokemičarka in imunologinja ter predstojnica centra za razvoj in izdelavo diagnostičnih reagentov, ki je bila tudi prisotna v obravnavani dopinški aferi. Malo bolj je bilo razjasnjeno, kaj se je dogajalo v ozadju pozitivnega testa Čeplakove. Po pravilih se najprej izvede presejalni test A, nato potrdilni test A, na željo športnika pa se lahko izvede še test B. Tukaj sta se pojavili dve napaki, in sicer prvi presejalni test je bil sumljiv, uporabili so reagent s pretečenim rokom uporabe, kar pomeni, da se ga sploh ne bi smeli uporabljati. Po mnenju dr. Vladke Čurin Šerbec in še sedmih strokovnjakov je to napaka in je tak test neverodostojen, neveljaven. Drugi potrdilni test pa je bil izveden z metodo, ki jo uporabljata le dva laboratorija, kar je prav tako vprašljivo. Športniki so občasno lahko zelo izčrpani, zato imajo lahko preveliko koncentracijo proteinov v krvi, zaradi česar se mora test razveljaviti. Pri Čeplakovi tega sploh niso izmerili, kar je še eden izmed spornih dejavnikov (Kastelic, 2008).

■ Odzivi medijev

Prvi medij, ki je pisal o dopinški aferi zelo uspešne Jolande Čeplak, je bil francoski časopis L'Equipe. Kasneje so o pozitivni doping kontroli pisali tudi nemški, hrvaški, črnogorski, srbski, avstrijski, ameriški in sevda slovenski mediji. Ljudje so se različno odzvali na to novico. Slovenci so zavzeli različna stališča in poglede dogajanja o Čeplakovi, prav tako so se različno odzvali slovenski športni

komentatorji. Javno so predstavili svoje mnenje. Najbolj kritičen odziv je imel znani Andrej Stare, saj je ni zagovarjal ter je obsodil njeno početje. Rekel je, da nad tem početjem ni bil presenečen, saj je to domneval že leta 2003. Javno je povedal svoje mišljenje o dopinških primerih, da vse obravnava na enak način in da si takšni primeri zaslužijo dosmrtno diskvalifikacijo ter tudi odvzem vseh rezultatov (Hauptman, 2016). Zaradi ostrih izjav Stareta so mu napovedali tožbo. Igor E. Bergant v svoji izjavi ni izrazil svojega stališča in se ni opredelil, na čigavi strani je. Povedal je, da o celotni zadevi glede Čeplakove ve premalo, zato ne želi komentirati, saj nima pravice. Pri tem je bil zelo objektiven, veliko bolj kot večina, ki so brez slabe vesti zagovarjali ali obsojali Čeplakovo, četudi so vedeli premalo. Zagovorniški športni komentator Jure Tepina je rekel, da dvomi v krivdo Jolande Čeplak. V svojem blogu jo je opisal kot zelo dobro športnico, ki je predana športu in ne razume ter ne verjame, da bi to storila. Napisal je, da se vedno spomni, kako se je vsemu odpovedovala zaradi svojih treningov, vedno si je zapisovala svoje treninge, ni se pustila zmotiti, vse to samo zaradi svoje želje po uspehu, zato težko verjame, da bi vse to zapravila z uživanjem nedovoljenih substanc zaradi enega rezultata (Hauptman, 2016).

■ Kritična analiza primera Čeplakove

Po vseh pridobljenih informacijah si vsak lahko ustvari svojo predstavo, svojo zgodbo in svojo resnico glede danega primera, a povsem jasne resnice ne bomo vedeli nikoli. Antidopinška organizacija in sodelavci ter določeni nasprotniki Čeplakove imajo svojo resnico, medtem ko Jolanda in njeni pripadniki vedo za svojo resnico. Jolanda Čeplak je res bila ena najuspešnejših atletinj na srednje dolge razdalje, kar je vedno znova dokazovala na številnih tekmovanjih, tudi na tekmovanjih najvišje ravni. Zaradi svoje uspešnosti je bila precej izpostavljena v publikli, ljudstvo pa ji je bilo največkrat naklonjeno in jo podpiralo. Ravno zaradi svojih odličnih rezultatov je bila velikokrat obiskana s strani doping kontrole. Kot je že sama omenila, je bila najverjetneje ena tistih atletinj, ki je morala največkrat na doping kontrolo. Velika večina negativnih doping kontrol je dokazovala trud in poštenost Čeplakove, vse, razen odločilne ene kontrole. Junija 2007 je njena atletska kariera doživela padec, saj je bila pozitivna na eni izmed doping kontrol. Čeprav je bila o tem zelo presenečena in je zanikala jemanje kakršnihkoli nedovoljenih substanc ter je poskušala to tudi dokazati, ji žal ni uspelo. Kot je bilo rečeno, se je ob njenem testiranju zgodilo kar nekaj nepravilnosti. Pri presejalnem testu A so v laboratoriju uporabili reagent s pretečenim rokom uporabe, kar ni dovoljeno, saj lahko dobijo povsem napačne rezultate, zato ne bi smeli trditi, da je bil test zagotovo pozitiven. Ko pa so na željo Čeplakove naredili še potrdilni test B, so ga naredili z metodo, ki je zelo redko uporabljena, kjer tudi ni rečeno, da so dobili povsem zagotove rezultate. Naše mišljenje glede tega ni najbolj zagovorniško, saj se enostavno to ne bi smelo zgoditi, predvsem pri reagentu. Če obstajajo pravila, se jih je potrebno držati v vseh laboratorijih, kjer izvajajo kontrole. Kot vemo, se lahko z dodatkom določenih substanc v reakcijo rezultati testa zelo spremenijo, enako je tudi tukaj, da reagent s pretečenim rokom uporabe zaradi svoje spremembe sestave povzroči drugačno reakcijo in posledično drugačne končne rezultate. To se ne bi smelo zgoditi. Omenjeno je bilo, da je bil istočasno v tem laboratoriju testiran kolesar Iban Mayo, ki je prav tako želel še potrdilni test B, vendar so njegov test B poslali drugam in je bil ta test negativen, zato je bi Mayo oproščen. Torej je bil rezultat testa Čeplakove resnično vprašljiv, zanimivo bi bilo, kaj bi pokazal, če bi test B bil

poslan v drugi laboratorij. Kar je bilo še omenjeno, v primeru Čeplakove niso preverili koncentracije proteinov, ki so lahko povečani zaradi preutrujenosti in pokažejo pozitivne dopinške rezultate. Tako je bilo v primeru Helene Javornik, ko je bila sprva pozitivna na doping, nato pa so ugotovili, da rezultati zaradi preutrujenosti niso bili korektni in je bila oproščena. Z vidika testiranja je bilo torej kar nekaj spornih dejavnikov, zaradi katerih lahko opravičeno povomimo o realnosti pozitivnih rezultatov doping kontrole Jolande Čeplak. Prav tako so naredili nekaj napak tudi v obveščanju, saj je tako Jolanda Čeplak kot tudi Atletska zveza Slovenije dobila preporno rezultate o pozitivni doping kontroli. Rezultate so najprej objavili v javnosti, kar se ne bi smelo zgoditi. O prepovedi tekmovanja pa je Jolanda Čeplak izvedela prav tako preko medijev, namesto da bi bila neposredno obveščena.

Z nekaj informacijami, ki smo jih pridobili o tem primeru, ter s poznavanjem športne kariere Čeplakove si lahko ustvarimo sliko. Vsak ima mnenje glede situacije, vsak lahko izrazi svoje mišljenje, vendar vsekakor pa ni dovoljeno obsojati, saj nismo tisti, ki bi zagotovo poznali pravo resnico. Kljub že zdavnaj zaključenemu primeru prave slike ne bomo poznali, lahko pa jo imamo kot dober zgled za ostale primere, kaj se pri testiranju v laboratoriju ne bi smelo dogajati.

■ Literatura

1. Hauptman, T. (2016). *Športni novinarski diskurz: primer pokrivanja dopinga Jolande Čeplak* (Magistrska naloga). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. Pridobljeno iz http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska_dela_2/pdfs/mb22_hauptman-teja.pdf
2. *Jolanda pripravljena na trnovo pot*. (26.07.2007). 24ur.com. Pridobljeno iz <https://www.24ur.com/sport/jolanda-pripravljena-na-trnovo-pot.html>
3. Kastelic, P. (2008). *Dr. Čurinova: Testi Čeplakove sporni*. Sportal. Pridobljeno iz <https://siol.net/sportal/atletika/dr-curinova-testi-ceplakove-spor-ni-295614>
4. Milinković, J. (2006). *Čeplak, Jolanda (1976–)*. Slovenska biografija. Pridobljeno iz <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1021390/#novi-slovenski-biografski-leksikon>
5. Viškovič, R. (2018). *Dnevi, ko je bila Jolanda zlata slovenska princeska*. Sportal. Pridobljeno iz <https://siol.net/sportal/atletika/dnevi-ko-je-bila-jolanda-zlata-slovenska-princeska-461495>

Justin Gatlin

Tim Vončina in Daša Žnidaršič



Justin Gatlin (pridobljeno iz <https://www.businessinsider.com/justin-gatlin-caught-up-in-another-doping-scandal-> dne 29. 2. 2020, avtor Michael Steele (2017))

Justin Gatlin je ameriški šprinter na 100 metrske in 200 metrske razdalje. Rodil se je 10. februarja leta 1982 v Brooklynu, ZDA. Odraščal je na Floridi, kjer je obiskoval Woodham High School. Bil je najboljši tekač na šoli, njegovo nadarjenost pa sta kmalu opazila trenerja Vince Anderson in Bill Webb iz univerze v Tenesiju. Dodelili so mu štipendijo, za univerzo pa je šestkrat zapovrstjo osvojil NCAA naslov (NCAA je organizacija, ki prireja tekmovanja severno ameriških univerz v atletiki). Leta 2000 je postal eden izmed profesionalcev, hkrati pa podpisal izjemno donosno pogodbo z Nikom. Leto kasneje je bilo njegovo ime prvič omenjeno v povezavi z dopingom. Leta 2001 je bil pozitiven na testiranju zaradi uporabe amfetaminov. Njegova odsotnost iz atletskih tekmovanj se je končala jeseni 2002, ko je IAAF umaknila njegovo kazen. Dokazal je, da je amfetamine zaužil preko zdravil, ki jih jemlje že od otroštva za zdravljenje motnje pozornosti in hiperaktivnosti (ADHD) (Amfetamin, 2020).

Dve leti kasneje je diplomiral na univerzi v Tenesiju. Bil je v izjemni formi in leta 2004 postal olimpijski prvak na 100 metrov. Na istih olimpijskih igrah je osvojil še bronasto medaljo v teku na 200 m in srebrno medaljo kot član štafete 4 x 400 m. Avgusta 2005 je na Svetovnem prvenstvu v Helsinkih v svoji disciplini (tek na 100 m) osvojil zlato in potrdil svojo dominanco znotraj discipline. Ker njegov takratni največji tekmeč, Asafa Powell, zaradi poškodbe ni mogel tekmovati, je Gatlin svoje sotekmovalce premagal z največjo zabeleženo razliko na svetovnih prvenstvih v moški kategoriji. Na istem svetovnem prvenstvu je osvojil tudi prvo mesto v teku na 200 m in tako postal drugi človek v zgodovini atletike, ki je v obeh disciplinah, tako na 100 kot tudi na 200 metrov, osvojil zlato medaljo.

Maja 2006 je Gatlin na tekmovanju diamantne lige v Dohi, Qatar, v finalu teka na 100 m izenačil svetovni rekord 9,77 s, slednji dosežek pa so mu kasneje odvzeli. V juliju istega leta je Gatlin ponovno padel na dopinškem testu, tokrat pozitiven na testosteron. Negativni vzorec so mu vzeli na tekmovanju v Kansasu aprila 2006. Vzorec B je bil testiran pozitivno julija. Gatlinov trener v tem obdobju je bil Trevor Graham. Med tekmovalci, ki jih je treniral, jih je bilo kar 8 testiranih pozitivno za uporabo nedovoljenih poživil. Graham je kot odgovor na škandal takrat obtožil Gatlinovega maserja, saj naj bi ta Justina masiral s kremo, ki je vsebovala testosteron. Avgusta 2006 je Gatlin sprejel 8-letno prepoved tekmovanja, dodeljeno s strani IAAF. Zaradi neobičajnih okoliščin pri prvem padcu na dopinškem testu leta 2001 mu niso dodelili doživljenjske prepovedi tekmovanja v športu. Kasneje so njegovo kazen znižali na 4 leta, saj je pri procesu sodeloval z dopinško organizacijo.

V času, ko ni smel nastopati na atletskih tekmovanjih, se je preizkusil v igranju ameriškega nogometa. Odšel je na preizkuse k ekipi Hustona, vendar pa se v tem športu ni uveljavil.

Po vrnitvi na atletska tekmovanja so se njegovi dosežki nadaljevali. Najbolj odmeven rezultat je dosegel na svetovnem prvenstvu leta 2017 s časom 9,92 s. Rezultat je dvignil veliko prahu, saj je bil Gatlin takrat star 35 let in mnogi so trdili, da se ponovno poslužuje nedovoljenih substanc.

Trenutno živi na Floridi, trenira pod vodstvom trenerja Brook Johnsona. Deluje tudi kot prostovoljni atletski trener na srednji šoli Woodham (Justin Gatlin, 2020).

■ Atletika in doping

Atletika je šport, ki ga na žalost velikokrat omenjamo skupaj z dopingom. Gre za šport mnogih disciplin, ki zajemajo ogromno motoričnih in funkcionalnih sposobnosti. Ker je želja po zmagi velika, konkurenca za dosego le-te pa še večja, se športniki velikokrat poslužujejo snovi, ki izboljšajo njihove sposobnosti.

Poznamo ogromno dopinških škandalov, vezanih na atletiko; eden izmed njih je zagotovo »najbolj umazana tekma« – tek na 100 m leta 1988 na Ol v Seulu, kjer je bilo kar 6 od 8 tekačev pod vplivom nedovoljenih substanc. Eden najbolj nedavnih je tudi ruski dopinški škandal, kjer je šlo za sistemsko jemanje dopinga. Ne smemo pa pozabiti tudi na primere Tysona Gaya, Asafa Powella, Veronice Campbell-Brown in seveda Justina Gatlina (Johnsonova vrnitev na mesto zločina, 2013).

■ Amfetamni in testosteron

Justin Gatlin je bil v svoji karieri pozitivno testiran kar dvakrat. Prvič leta 2001, ko je bil testiran pozitivno za amfetamine, takrat še na začetku svoje kariere. Dobil je 4-letno prepoved nastopanja, vendar so slednjo kasneje prepolovili, saj je z dokazi deloma upravičil pozitivnost vzorca – amfetamine naj bi zaužil v obliki zdravila, ki ga jemlje že celo življenje za zdravljenje motnje ADHD (motnja pozornosti in hiperaktivnosti).

Amfetamini delujejo kot poživilo s stimulacijo centralnega živčnega sistema. Gre za kemično snov, ki zvišuje raven noradrenalina, serotoninina in dopamina v možganih – bel, kristalen prašek, grenkega okusa, ki je delno topen v vodi. Najpogostejši načini uživanja so v obliki tablet, kapsul in raztopin v ampulah za injiciranje (Amfetamin, 2020).

Amfetamini imajo tudi veliko stranskih, negativnih učinkov, kot so psihološka in telesna odvisnost, anksioznost in agresija, povišan krvni tlak, povišan in nereden srčni utrip, večje tveganje za možgansko kap, dehidracija, slabša koordinacija in ravnotežje, tremor, nespečnost, izguba spomina ter izguba apetita (Amfetamin, 2020).

Drugič je Gatlin padel na dopinški kontroli leta 2006, takrat pozitiven na testosteron. Negativni vzorec so vzeli na tekmovanju v Kansasu v mesecu aprilu, njegov vzorec B pa je bil pozitiven testiran julija istega leta (Zinser, 2006). Kot krivca za pozitiven Gatlinov vzorec so takrat obtožili njegovega maserja Christopherja Whetstina, saj naj bi ga ta masiral s kremo, imenovano AndroGel, ki je vsebovala testosteron. Takrat se je govorilo, da naj bi se maser maščeval Gatlinu, ker naj bi bil tistega leta odpuščen zaradi njega (kasneje pa ga je Gatlinova ekipa zaposlila nazaj) (Lawton, 2015; Gatlin masseur denies cream-sabotage claim, 2006). Avgusta je potem Gatlin sprejel svojo kazen. Ker je pri odvzemu vzorca in nadaljnjih preiskavah aktivno sodeloval in ker so bile okoliščine pri pozitivnem prvem vzorcu neobičajne, je Justina doletela zgolj 4-letna prepoved tekmovanja in ne doživljenjska odstranitev iz športa. V zvezi s tem primerom je potrebno omeniti tudi njegovega trenerja Trevorja Grahama, ki je bil prav tako preiskovan.

■ Trener

Trevor Graham je povezan z mnogimi dopinškimi primeri baseballskih igralcev in tudi atletov. Vsaj osem atletov, ki jih je treniral, je padlo na dopinškem testu, pa čeprav je on sam zanikal povezanost oz. vednost o jemanju prepovedanih snovi. Trevor je bivši atletski trener šprinterjev in trener atletike. Bivši prav zaradi doping škandalov. Graham je 3. avgusta 2006 dobil prepoved treniranja s strani Olimpijskega komiteja ZDA. To je bil takrat prvi primer, da je trener dobil prepoved treniranja na podlagi velikega števila treniranih športnikov, ki so bili pozitivno testirani na doping kontroli. USADA je potem v sredini leta 2008 potrdila doživljenjsko prepoved treniranja zaradi kršenja antidopinških pravil. Podali so močno izjavo, kaznovani so lahko vsi, ki so povezani z jemanjem prepovedanih snovi (Trevor Graham, 2020).

■ Testosteron

V vzorcu, ki je bil odvzet v Kansas Cityju leta 2006, so našli sledi steroidnega testosterona. Rezultati testa so bili naznanjeni tri tedne kasneje po teku v Dohi (Katar). Testosteron, kot že omenjeno, naj bi dobil preko kreme, s katero ga je masiral njegov maser.

Testosteron ima več učinkov, zaradi katerih bi se ga atletom »spllačalo« uživati. Večja količina testosterona v telesu pomenijo hitrejšo rast mišic med hipertrofičnim treningom mišic (povečajo količino mišičnih beljakovin, ki so odgovorne za transkripcijo genov, posledično hitrejša rast celic). Mnoge nove raziskave potrjujejo tudi, da lahko testosteron vpliva na spremembo metabolizma in delovanje motoričnega sistema, kar pomeni boljše prilagoditve treninga moči. Večja količina testosterona vpliva tudi na večjo motivacijo

pri treniranju in posledično tudi večjo možnost zmage. Raziskave torej dokazujejo, da ima testosteron (sintetični ali naravni) velike pozitivne učinke na sposobnosti atletov. Toda ima tudi mnoge negativne učinke, povzroči mnoge motnje v hormonskem sistemu, kar močno vpliva na celoten človeški sistem (Pickering, 2020).

■ Zaključek

Justin Gatlin je po rezultatih zelo dober šprinter, toda njegovi doping primeri omadežujejo njegove uspehe. Morda pa so njegovi rezultati tako dobri prav zaradi prepovedanih substanc. Ravno pred kratkim, leta 2017, je bil vpleten v ponoven škandal. Častnik The Telegraph je poročal, da naj bi nekaj novinarjev pod krinko odšlo v njegov trening kamp na Floridi, kjer naj bi njegov takratni trener Dennis Mitchell in Justinov agent Robert Wagner govorila o tem, kako je doping še kako prisoten v atletiki in kako se mu izogniti na testih. V enem izmed pogovorov naj bi njegov agent celo dejal, da Gatlin jemlje testosteron in rastni hormon. Gatlin je obtožbe ostro zanikal in svojega trenerja tudi nemudoma odpustil (Cockburn, 2017). Na doping testih pa od leta 2006 naprej »še« ni padel. Ali je športnik govoril resnico ob zadnjih obtožbah ali ne, pa bomo po vsej verjetnosti izvedeli v prihodnosti.

■ Literatura

1. Amfetamin. (2020). Wikipedia. Prosta enciklopedija. Pridobljeno iz <https://sl.wikipedia.org/wiki/Amfetamin>
2. Cockburn, H. (2017). Justin Gatlin caught up in another doping scandal. Pridobljeno iz: <https://www.businessinsider.com/justin-gatlin-caught-up-in-another-doping-scandal-2017-12>
3. Gatlin masseur denies cream-sabotage claim. (3.8.2006). The Irish Times. Pridobljeno iz <https://www.irishtimes.com/sport/gatlin-masseur-denies-cream-sabotage-claim-1.1033606>
4. Lawton, M. (2015). Questions over Alberto Salazar testosterone rebuttal after he called claims Justin Gatlin was sabotaged by masseur Chris Whetstine 'preposterous' in 2006. Pridobljeno iz <https://www.dailymail.co.uk/sport/sportsnews/article-3146317/Alberto-Salazar-s-defence-against-doping-allegations-undermined-2006-interview-labels-Chris-Whetstine-accusations-preposterous.html>
5. Johnsonova vrnitev na mesto zločina. (24.9.2013). Žurnal. Pridobljeno iz <https://www.zurnal24.si/sport/johnsonova-vrnitev-na-mesto-zlocina-206728>
6. Justin Gatlin. (2017). TheFamousPeople.com. Pridobljeno iz <https://www.thefamouspeople.com/profiles/justin-gatlin-7565.php>
7. Justin Gatlin. (2020). Wikipedia. The Free Encyclopedia. Pridobljeno iz https://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Gatlin
8. Pickering, C. (2020). A Quick Lesson on Testosterone for Athletes and Coaches. Pridobljeno iz <https://simplifaster.com/articles/testosterone-athletes/>
9. Trevor Graham. (2020). Wikipedia. The Free Encyclopedia. Pridobljeno iz https://en.wikipedia.org/wiki/Trevor_Graham
10. Zinser, L. (2006). Record Holder in 100 Meters Failed a Drug Test. Pridobljeno iz <https://www.nytimes.com/2006/07/30/sports/othersports/30gatlin.html>

Tyson Gay

Žan Hočvar Peganc in Žan Ribič



Tyson Gay (2016).

Tyson Gay je še danes eden iz med najboljših ameriških šprinterjev na 100 oz. 200 metrov. V svoji karieri je osvojil številne medalje in prestižne nagrade, kot so 4-kratni ameriški prvak v teku na 100 m, 2-kratni dobitnik nagrade za svetovnega atleta leta. Osvojil je še številne medalje na svetovnih prvenstvih. Postal je drugi mož, ki je osvojil vse 3 dogodke na svetovnem prvenstvu, šprint na 100 m, štafeta 4 x 100 m in šprint na 200 m. Edini, ki mu je to uspelo pred njim, je bil Maurice Greene in za njim Usain Bolt. Osvojil je tudi številne točke in medalje v vsakoletni diamantni ligi. Za njegov čas je bil eden izmed najbolj popularnih ameriških atletov. Njegov osebni rekord na 100 m je 9,69 s, kar je še vedno drugi najhitrejši čas na svetu. Na 200 m pa je njegov rekord 19,58 s (4. najhitrejši v ZDA in 7. najhitrejši na svetu) ("Tyson Gay", 2016).

Kariera Tysona Gaya je imela zelo veliko vrhuncev in seveda tudi 'neslaven' spodrslijaj pozitivnega vzorca prepovedanih substanc. V Osaki je leta 2007 osvojil zlato medaljo v slavnem trojčku (100 m, štafeta in 200 m). Še istega leta začne sodelovati s trenerjem Jonom Drummondom, ki je bil kasneje z njim vpleten v dopinško afero. Leta 2009 na svetovnem prvenstvu osvoji srebrno medaljo na 100 m in postavi nov ameriški rekord (9,69 s). Dve leti kasneje svoje uspehe ponovi v diamantni ligi, kjer se udeleži teka na 100 m, 200 m in 400 m. Leta 2011 se na eni izmed ameriških tekem lažje poškoduje in prav na tem dogodku se sam prvič spozna z dopingom, saj je bil Steve Mullings pozitiven in doživljenjsko izključen iz svetovnih atletskih tekmovanj. Gay pa je moral na operacijo kolka. Na Olimpijskih igrah leta 2012 z Gatlinom, Kimmonsom in Bailejem osvoji srebrno medaljo v šprint 4 x 100 m. Medaljo jim kasneje, leta 2013 odvzamejo, ker se izkaže, da je bil Gay pozitiven na dopinškem testu. To zelo spremeni Gayevo kariero, saj sam takšnega rezultata ni pričakoval. Leta 2015 se vrne na atletsko stezo s prvim odmevnim rezultatom – medalja 4 x 100 m štafeta na eni izmed ameriških tekem. Na Gayevih zadnjih Olimpijskih igrah, v ekipi skupaj z Gatlinom, Rodgersom, Bromellom, osvojijo bronasto medaljo na 4 x 100 m, ki pa jim je bila ironično odvzeta zaradi Gatlinove napake. Gay s svojo vrnitvijo med elito dvigne veliko prahu v medijskem svetu, saj vsi namigujejo, da je še vedno dopingiran in da ne bi smel več tekrovati med ostalimi atleti, ki upoštevajo protidopinški kodeks.

15. julij 2012 USADA sporoči, da so bili Gayovi vzorci pozitivni. Pozitivno je bil testiran za prisotnost eksogenega androgenega anaboličnega steroida oz. njegovih presnovkov (testosteron), ker je bilo potrjeno z analizo CIR. Gay sprejme 1 letno suspenzijo za kršitev protidopinških pravil ("US Track & Field Athlete", 2014). Bil je dvakrat testiran izven tekmovalnega časa in enkrat v času tekmovanja, vsi trije vzorci pa so se izkazali za pozitivne. Ker so bili vsi trije vzorci te-

stirani v kratkem časovnem razponu in pred testiranjem Gaya niso obvestili o prvem pozitivnem rezultatu, so sklenili, da bodo tri škodljive analitične ugotovitve po pravilih obravnavali kot eno kršitev ("Sprinter Tyson Gay failed", 2013). Anabolični androgeni steroidi so prepovedani za uporabo pod okriljem USAD-e za vse pripadnike olimpijskega in paraolimpijskega gibanja. Vse to opredeljujejo protidopinška pravila IAAF, Svetovni protidopinški zakonik (kodeks) in seznam prepovedanih svetovnih protidopinških SUBSTANC ("US Track & Field Athlete", 2014). Gay je po velikem medijskem odzivu po celem svetu primoran podati izjavo: "Nimam kakšne izmišljene zgodbe o svojem jemanju dopinga, ne maram laži. Nekomu sem zaupal in bil razočaran" (STA, L. G., 2013). S tem je namigoval, da se problema ne bo lotil kot večina športnikov, ki iščejo vsemogoče izgovore, da bi oprali svoje ime. Menil je, da za pozitiven vzorec ni kriv sam, ampak nekdo od ljudi iz njegove ekipe. Po prejetih informacijah o pozitivnih vzorcih se Gay prostovoljno odmakne iz vseh tekmovanj pred svetovnim prvenstvom 2013. Takoj se strinja, da bo USAD-i pomagal pri preiskavah njegovih pozitivnih vzorcev. V skladu s kodeksom preiskovalcem nudi veliko pomoči, vključno z večkratnimi intervjuji za USAD-o in zagotavljanjem vseh izdelkov (produktov), ki jih je uporabljal v času pozitivnih testov ("US Track & Field Athlete", 2014). Izvršni direktor USAD-e v času preiskave poda izjavo: „Cenimo, da je Tyson storil pravilno, ko se je takoj, ko je bil obveščen o pozitivnem vzorcu, umaknil iz konkurence in sprejel odgovornost za svoje odločitve ter v celoti in resnično sodeloval z nami v naši tekoči preiskavi okoliščin njegovega primera“ ("US Track & Field Athlete", 2014). Zaradi velike pomoči USAD-i je bil upravičen do tričetrtskega znižanja sicer veljavne dvoletne sankcije v skladu s kodeksom (ali šestmesečne opustitve). Gay je sprejel enoletno obdobje neupravičenosti do vseh tekmovanj, ki se je začelo 23. junija 2013 na dan, ko je bil njegov vzorec na dvoranskem prvenstvu v ZDA na prostem pozitiven. Na zmanjšanje kazni bi se lahko pritožila Wada ali IAAF, ampak do tega ni prišlo (US Track & Field Athlete, 2014).

Potem ko je atletsko javnost šokirala novica, da je bil najhitrejši šprinter letošnje sezone Tyson Gay pozitiven na dopinškem testu, so iz Jamajke sporočili, da je bil dopingiran tudi Asafa Powell in tako so z dopingom ujeli dva izmed najhitrejših petih šprinterjev takratnega časa, kar je bilo za športno javnost zelo zaskrbljujoče. Na vso situacijo se z izjavo odzove tudi najhitrejši človek na svetu – Usain Bolt: „Resnično sem razburjen zaradi tega. Ker je sodeloval s protidopinško komisijo ter ji razlagal, kako je jemal nedovoljena poživila in kdo mu je pri tem pomagal, je dobil le enoletno kazen.

Mislím, da je to napačno sporočilo. Če te ulovijo pri kaznivem dejanju, samo priznaj in povej vse, kar veš, pa ti bodo kazen zmanjšali. To je najbolj neumna stvar, kar sem jih slišal. Sporočilo bi se moralo glasiti – če si goljufal, boš za vedno izključen iz športa“ (STA, 2015).

Od 15. julija 2012 so bili sankcionirani vsi Gayevi dosežki. To je datum, ki zaznamuje njegovo prvo uporabo prepovedanih substanc. Gayu odvzamejo medaljo iz Olimpijskih iger leta 2012, točke Diamantne lige, vse denarne nagrade, ki jih je prejel s strani IAAF v času, ko je bil dopingiran, in še nekatere druge nagrade. Ker pa to še ni bilo vse, je izgubil tudi številne sponzorje. Najbolj odmevna izguba je bila večmilijonska pogodba podjetja Adidas ("US Track & Field Athlete", 2014). Tyson Gay je sodeloval z Adidasom od leta 2005. Adidas ima v sponzorski pogodbi s športniki posebno klavzulo, ki jim dovoljuje prekiniti pogodbo v primeru, če športnik uporablja drogo ali katere koli druge prepovedane substance. »Šokirani smo nad temi nedavnimi obtožbami, domnevamo njegovo nedolžnost, ampak dokler ni dokazana, je naša pogodba s Tysonom prekinjena,« je dejal predstavnik Adidasa (Victoria Bryan, 2013).

Leta 2014 oz. po enem letu aktivne preiskave Gayevega primera ugotovijo, da so bile njegove domneve o tem, da ni sam kriv za pozitiven dopinški test, resnične. Jon Drummond, ki je tudi sam bil nekoč odličen sprinter, je bil Gayev trener od leta 2007. Šestinštiridesetletni Drummond je bil na podlagi odločitve protidopinških oblasti izključen iz vseh aktivnosti, povezanih s športom, kar pomeni, da v času osemletne prepovedi ne bo smel opravljati trenerskega poklica, sodelovati ali kakorkoli svetovati športnikom na tekmovanjih pod okriljem mednarodne atletske organizacije IAAF. Prav on je bil tisti trener, ki je Gayu dobavljal prepovedane snovi oziroma ga spodbujal k njihovi uporabi. Drummond je bil posrednik pri razpečevanju prepovedanih snovi, saj so odkrili njegove povezave s kiropraktikom Claytonom Gibsonom, ki je bil na vrhu dopinške verige (STA, A. T. K., 2014).

Ne zgodi se velikokrat, da bi v športu kdo dobil doživljenjsko prepoved. Zgodilo se je Lancu Armstrongu, ki je bil prvi, ki je prejel takšno prepoved. V javnosti se je po obsodbah oglasil tudi Drummond, ki so ga obtožili, da je sam lastnoročno vbrizgaval anabolične steroide v telo Tysona Gaya. Sam je namigoval, da USADA in Tyson Gay poskušata očrniti njegov ugled in mu podtakniti obtožbe, da bi rešila športnika in njegov ugled ter ugled športa. Drummond se je na odločitev USADE pritožil in se boril za svoje pravice. Branil se je, da je v svoji trenerski karieri pomagal velikem številu profesionalnih atletom in pri nobenem ni bilo problema glede je-manja prepovedanih substanc. Njegova pritožba je bila ovržena s komentarjem, da je brezpredmetna.

Gay se po suspenzu uspe vrnitv v šprint v letu 2015. V začetku svoje vrnitve je imel celo boljše rezultate kot Usain Bolt. Bolt ni skrival, da se ne veseli njunega morebitnega obračuna na svetovnem prvenstvu v Pekingu, kjer je Jamajčan pred sedmimi letu osvojil tri zlate kolajne. Bolt z izjavo ponovno udari po ugledu Tysona Gaya: »Ne skrbi me, ali bo hitrejši od mene, vendar me moti, da bo lahko tekmoval. V preteklosti sem zelo cenil Gaya, saj je bil tekmovalc, ki me je prisilil k še večjemu delu in ima na ta način tudi del zasluga za moj razvoj. Ko se je razkrilo, da je jemal nedovoljena poživila, me je to razžalostilo. Imel sem občutek, da me je pustil na cedilu in da se je izneveril športu. Narediti bi morali vse, da bi športniki začeli razmišljati o posledicah svojih dejanj. Toda če bodo dobili tako mile kazni, zakaj bi se bali?“ (STA, 2015). Njegova kariera ni doživela

ponovnega preporeda, kot je na to kazalo v začetku vrnitve, je pa uspel nanizati nekaj omembe vrednih rezultatov. Uspe se mu vrnitv na zmagovalni oder v 4 x 100 m štafeti na ameriškem državnem prvenstvu. Na svetovnem prvenstvu leta 2015 osvoji 6. mesto na šprintu na 100 m. Leta 2016 na poletnih olimpijskih igrah pa v štafeti 4 x 100 m osvojijo bronasto medaljo, ki pa jim je bila prav tako odvzeta, ampak tokrat zaradi napake pri predaji med Gatlinom in Rodgersom. Nikoli se mu ne uspe vrnitv v sam vrh, verjetno je bila to posledica primoranega enoletnega odmora. Gay je bil ob vrnitvi deležen tudi velikih medijskih pritiskov, ki so vse njegove dosežke razglaševali kot nezasluzne zaradi predhodnega pozitivnega vzorca (Kastelic, 2014).

16. oktobra leta 2016 mu v strelskem obračunu dveh tolpa, ki sta obračunali na parkirišču pred restavracijo, ustrelijo hčerko, ki je bila stara komaj 15 let in je bila zelo obetavna atletinja. Ustrelili naj bi jo v vrat, v kritičnem stanju so jo prepeljali v bolnišnico, kjer pa je zaradi posledic strela umrla. V spomin na Trinity se je na atletske stezi srednje šole Lafayette v Lexingtonu, ki jo je obiskovala, zbralo več tisoč ljudi, ki so se Gayu pridružili ob prižigu sveč (Kastelic P. 2016). Gay se je hotel upokojiti po odvzeti bronasti medalji na Olimpijskih igrah v Rio de Janeiru. Takoj po tragediji, povezani z smrtjo njegove hčerke, pa je poklical agenta in mu dejal, da hoče odteči še eno sezono in jo posvetiti Trinity. Gay je dejal, da si ne more predstavljati, da bi še enkrat prišel iz tekaške steze po tekmo vanju in v časopisu prebral, da je bil nekdo ustreljen, še posebej otrok. Izjavil je: »Resnično upam, da se bo naša skupnost lahko združila in svoje otroke popeljala po pravi poti.“ »Potrudil se bom, da bom glas tega, vendar potrebujem vašo pomoč. Potrebujem pomoč župana. Potrebujem pomoč policistov. Potrebujem pomoč vseh, da se njena zapuščina še naprej premika“ (Chris Chavez, 2017). Na koncu svoje kariere je spoznal, da lahko njegovi uspehi na atletske stezah pripomorejo tudi na drugih področjih, kot so preprečevanje nasilja in vzdrževanje svetovnega miru.

■ Literatura

1. Tyson Gay. (2016). Wikipedija. The Encyclopedia. Pridobljeno iz: https://en.wikipedia.org/wiki/Tyson_Gay
2. Kastelic P. (2014). Kaznovani Gay se bo vrnil v Lozani in se pomeril z Gatlinom. Sportal. Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/atletika/kaznovani-gay-se-bo-vrnil-v-lozani-in-se-pomeril-z-gatlinom-369121>
3. Kastelic P. (2016). Tragedija šprinterskega zvezdnika: ubili so mu hčerko #video. Sportal. Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/atletika/tragedija-drugEGA-najhitrejšega-sprinterja-na-svetu-ubili-so-mu-hcerko-video-427868>
4. STA, L. G. (2013). Tyson Gay zlorabil steroide. Sportal. Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/atletika/bbc-tyson-gay-zlorabil-steroid-268339>
5. STA, A. T. K. (2014). Suspendirali trenerja, ki je Tysona Gaya spodbujal k uporabi dopinga. Sportal. Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/atletika/suspendirali-trenerja-ki-je-tysona-gaya-spodbujal-k-uporabi-dopinga-276405>
6. STA (2015). Bolt: Goljufe, kot je Gay, bi morali za vedno izključiti iz športa! Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/atletika/bolt-goljufe-kot-je-gay-bi-morali-za-vedno-izkluciti-iz-sporta-88530>
7. Victoria Bryan. (2013). Adidas suspends contract with Tyson Gay. Reuters. Pridobljeno iz: <https://www.reuters.com/article/us-athletics-doping-adidas-idUSBRE96E0CF20130715>

8. Sprinter Tyson Gay failed more than one drugs test this year, says source. (2013). The Guardian. Pridobljeno iz: <https://www.theguardian.com/sport/2013/jul/27/tyson-gay-drugs-positive-doping-usada>
9. US Track & Field Athlete, Gay, Accepts Sanction For Anti-Doping Rule Violation. (2014). Usada. Pridobljeno iz: <https://www.usada.org/sanction/us-track-field-athlete-gay-accepts-sanction-for-anti-doping-rule-violation/>

10. Chris Chavez. (2017) After his daughter's tragic death, Tyson Gay is on the road to recovery, running in her memory. Pridobljeno iz: <https://www.si.com/olympics/2017/06/20/tyson-gay-daughter-trinity-death-trial-olympics-career>

Caster Semenya

Lana Jelnikar in Ladeja Novak

■ Uvod

Caster Semenya se je rodila v južni Afriki z XY kromosomom, ki je značilen za moškega, in z motnjo v spolnosti (DSD). Imela naj bi tudi nekatere moške značilnosti, kot je povečan testosteron in namesto jajčnikov testise. Ženske, rojene z redkim stanjem, ki jim daje Y kromosom, niso samo fizično podobne moškim, temveč imajo tudi enake možganske odzive na vizualne spolne dražljaje. Povišana vsebnost testosterona ji je že od začetka kariere in še do danes povzročala veliko težav (Caster Semenya, 2020). Testosteron ima namreč številne pozitivne učinke na športne dosežke, predvsem na povečanje mišične mase, s čimer je povezana večja moč. Prav tako zmanjšuje maščobno tkivo in zvišuje raven hemoglobina v krvi, kar je posebej dobrodošlo pri vzdržljivostnih športih (Devlin, 2019). Svetovno pozornost je prvič pridobila leta 2009, ko je na svetovnem prvenstvu v Berlinu tekmovala v teku na 800 metrov. Takrat je bila stara le 18 let. Še pred prvo tekmo v Berlinu pa so se drugi začeli spraševati o njenem spolu. Zdelo se jim je namreč presenetljivo hitra ter vzpodbudila sume glede njenega spola. Strokovnjaki so bili zaskrbljeni zaradi njene hitrosti in pozvali so južnoafriške atletske organe, naj jo preizkusijo. Tudi njene tekmovalke so bile mnjenja, da taka oseba, kot je ona, ne sme tekmovati z njimi in da je moškega spola. V Berlinu je osvojila zlato, vendar je bila zaradi IAAF primorana opraviti test, na podlagi katerega bi ji dopustili udeleževanje na Olimpijskih igrah kot ženska. Testiranje je pricurljalo v tisk, Semenyno telo pa so neusmiljeno analizirali strokovnjaki (North, 2019).

■ Študija o učinkovitosti testosterona

Angelica Hirschberg, ginekologinja švedskega olimpijskega komiteja s sedežem na univerzitetni bolnišnici Karolinska in prva avtorica študije, je dejala, da so rezultati pokazali vpliv testosterona na telesno zmogljivost žensk. „To še ni bilo dokazano, ker je bila izvedena večina študij pri moških,“ je dejala. Poleg tega študija kaže na povečanje učinkovitosti testosterona. Ravni testosterona so se povečale za več kot štirikrat, vendar so bile še vedno precej pod moškim. Izboljšanje vzdržljivosti pri povečani ravni testosterona je bilo za več kot 8 % (Devlin, 2019). IAAF je tako presodil, da morajo trans športnice ohranjati raven naravnega testosterona pod 5 nano molov na liter krvi, da bi lahko tekmovala v ženski kategoriji (North, 2019). Testosteron je v krvi vezan na protein SHBP (*sex hor-*



Velikanska prednost Semenye pred ostalimi dekleti (Caster Semenya, 2020).

mone binding protein) – temu pravijo celokupni testosteron. Različna stanja, kot so anoreksija, jetrne bolezni ali jemanje kontracepcije, lahko zvišujejo raven tega proteina in s tem vplivajo na višino razpoložljivega prostega testosterona. Ta sicer niha prek dneva – najvišji je zjutraj –, pri ženskah pa je povezan z menstruacijskim ciklom. Pri ženskah navadno ne presega treh nanomolov na liter krvi, tik pred ovulacijo pa se lahko vrednost poveča do trikrat. Pri moških je vrednost odvisna tudi od starosti, razpon pa sega od 9 do 33 nanomolov na liter krvi (Zalokar, 2019). Torej športnice, podobne Semenyi, morajo jemati zdravila, ki zmanjšujejo testosteron, da lahko tekmujejo v teku na 400 m ali več. Športnica je trdila, da so pravila diskriminatorna in nepoštena. Maja 2019 je dejala: „IAAF me že desetletje poskuša upočasniti, vendar me je to naredilo še močnejšo.“ (Semenya izgubila tožbo proti IAAF-u glede ravni testosterona, 2020). Arbitražno sodišče za šport je dejalo, da so pravila za športnike z DSD diskriminatorna, vendar pa je diskriminacija „potrebna in razumna“ za zaščito „integritete ženske atletike“. Nekateri kritiki trdijo, da testosteron vendarle ni prevladujoč dejavnik zagotavljanja prednosti pri nekaterih športih (Devlin, 2019).

■ 2009

Na afriškem mladinskem prvenstvu je Semenya zmagala v teku na 800 m in 1500 m s časoma 1:56.72 in 4:08.01, s to tekmo je izboljšala svoj osebni rekord na 800 m za 7 sekund v manj kot 9 mesecih. Njen rezultat je postal svetovni rekord in avgusta istega leta je na svetovnem prvenstvu osvojila zlato medaljo v teku na 800 m z rezultatom 1:55.45 ter si ponovno priborila naslov za najhitrejšo žensko v njeni kategoriji. Po njeni zmagi je prihajalo do veliko vprašanj glede njenega spola, saj je premagala svoj prvi rekord za 4 sekunde v enem mesecu, kar je izjemno. Zaradi kombinacije njenega izgleda in hitrega napredka je IAAF zahteval naj naredi test verifikacije spola in si s tem zagotovi, da je njena spolnost ženska. Generalni sekretar IAAF je navzočim sporočil, da svetovne prvakinja ne bo, saj so jo odpeljali na test spola. »To je bil ukaz, ob katerem nisem imela izbire. Bila je najbolj ponižujoča izkušnja v mojem življenju,« se je več let kasneje spominjala Semenya. IAAF rezultatov zahtev-

nega testiranja, ki je obsegalo psihološki in zdravniški pregled, svoje mnenje pa so morali podati ginekolog, endokrinolog, psihiater, splošni zdravnik in specialist za določanje spola, nikoli ni ponudila na vpogled javnosti. Ko nekdo napreduje 25 sekund pri teku na 1500 m in 4 sekunde na 800 m, se takrat pojavi sum o zlorabi prepovedanih substanc. Prihajalo je tudi do vprašanj v razizmu organizacije IAAF, mnogi so se je pritožili, saj so njen primer obravnavali zelo negativno, in menijo, da nekateri v ozadju (Evropejci) niso želeli videti, da južno-afriška atletinja zmaga. Celo predsednik ASA (Athletics of South Africa) je priznal, da ji je lagal o vsebini testa in ji praktično podtaknil test spolne varifikacije (Caster Semenya, 2020). Njene človeške pravice so bile večkrat kršene znotraj teh postopkov. IAAF je posegala tako v osnovne pravice posameznika kot tudi v njihovo hormonsko ravnovesje. IAAF je sicer Semenya in ostalim hiperandrogenim atletinjam dala na izbiro tri možnosti: vsakodnevno jemanje kontracepcijskih tablet, mesečno blokado hormonov z injekcijo ali operativni poseg. Semenya je v obdobju, ko si je morala umetno zniževati raven testosterona, občutila več stranskih učinkov. Imela je povišano telesno temperaturo, bolečine v trebuhu, zredila se je in nenehno ji je bilo slabo (Zalokar, 2019). Vse to se je poznalo na rezultatih.

■ 2010

Leta 2010 ji je bil vstop na lokalnem tekmovanju v Stellenboschu v Južni Afriki prepovedan, saj IAAF še ni izdal njenih rezultatov glede njenega spola. V začetku julija istega leta ji je IAAF dovolil ponovno udeleževanje na mednarodnih tekmovanjih, tako je počasi začela napredovati (North, 2019). Kasneje v letu 2011 in 2012 se je morala zadovoljiti s srebrom, saj jo je prehitela Rusinja Marija Savinova, ki je imela veliko pripomb, ali bo Semenya prestala test spola. Kasneje se je izkazalo, da se je Rusinja posluževala dopinga in je tako morala predati svoj naslov svetovne prvakinje, Semenya pa si je pridobila dve zlati medalji (Caster Semenya, 2020). Atletinje niso imele nobene možnosti za prvo mesto, kadar so tekle proti Caster Semenya, kot prikazuje tudi Slika 1, vendar niso imele nič več možnosti, kadar so tekle proti Rusinjam. Vedele so, da se v Rusiji in še marsikje drugje pojavlja organiziran doping.

Na tem mestu se je vredno vprašati, kaj bi se zgodilo, če bi se nad vsakim dopingiranim športnikom zgražali tako, kot se del športne javnosti zgraža nad Semenyo. O tem problemu je spregovorila tudi Brigita Langerholc, nekdanja vrhunska slovenska osemstometrašica in četrtja z olimpijskih iger leta 2000 v Sydneyju. Problematika, ki se nanaša na Semenyo, se ji zdi manj sporna kot primeri vseh atletinj, ki si umetno zvišujejo testosteron. Langerholcova dvomi, da bi IAAF ravnala enako, če bi Semenya nastopala za ZDA. Meni, da je Semenya obraz črne Afrike, ki jo je še iz kolonialnih časov potrebno zatreti (Zalokar, 2019).

■ 2011

V letu 2011 pred začetkom Olimpijskih iger v Londonu se je šele začel boj med Samenyo in IAAF. IAAF je vprašanje o vplivu testosterona na športne dosežke in leta 2011 sprejela pravilo o najvišji dovoljeni meji tega hormona – deset nanomolov na liter krvi – ta meja se kasneje še zniža (Caster Semenya, 2020). Imajo pa hiperandrogene tekmovalke še vedno velikansko prednost pred ostalimi tekmovalkami in jih velikokrat postavljajo v deprimiran položaj.

■ 2012–2017

Leta 2012 je bila Semenya izbrana za nošenje zastave svoje države na Olimpijskih igrah v Londonu. Priborila si je drugo mesto na OL, vendar so ji na koncu dodelili zlato medaljo pri teku na 800 metrov (zaradi odkritega dopingiranja Rusinje). Skozi leta je Semenya podirala svoje rekorde in rekorde svoje države ter dosegala najboljše rezultate. 16. aprila 2016 je Semenya postala prva oseba, ki je na državnem prvenstvu v Južni Afriki osvojila vse tri naslove na 400 m, 800 m in 1500 m ter postavila vodilne svetovne rekorde. 20. avgusta 2016 je na olimpijskih igrah v Rio v teku na 800 metrov osvojila zlato medaljo (Caster Semenya, 2020). Tudi v letu 2017 je dosegala najboljše rezultat.

■ 2018

Leta 2018 IAAF sprejme novo klasifikacijo, in sicer, da morajo tekmovalke znižati raven testosterona v krvi na manj kot 5 nanomolov na liter. To so naredili zato, da bi izenačili pogoje pri tekmovalkah. Tako je morala Semenya, ki je mela trikratno raven testosterona povprečne ženske, stanje močno zmanjšati. Mlada atletinja je kasneje na CAS-u tožila IAAF in pravilo, ki določa maksimalno količino testosterona v krvi za tekačice na srednje proge. Semenya na sodišču žal ni bila uspešna. CAS je sicer pravilo o hiperandrogenizmu označil za diskriminatorno, a dodal, da je taka diskriminacija nujna, saj pomaga pri ohranjanju skladnosti v ženski atletiki (»Semenya izgubila tožbo«, 2019). Slovenska rekorderka v teku – Maruša Mišmaš – meni, da imajo dekleta, kot je Semenya, ki imajo povišan testosteron, ogromno prednost pred ostalimi dekleti. Maruša pravi, da je ta prednost neupravičena. Take vrstnice so pravzaprav genetsko moški (imajo kromosome XY), ki se jim niso uspeli razviti moški spolni organi. Vseeno pa imajo nekoliko povišano raven testosterona in s tem prednost v športu pred ženskami XX. Mišmaševa meni, da take športnice ne spadajo v žensko kategorijo, čeprav športnice, kot je Semenya, spoštuje in ve, da se z »normalno razvitimi« moškimi ne morejo primerjati (Zalokar, 2019).

■ Semenya danes

Julija 2019 je bila diskvalificirana zaradi povišanega testosterona in ni smela tekmovali na Svetovnem prvenstvu v Dohi. S sprejetjem novega pravila bi si morala znižati testosteron s posebnim zdravilom. Novo pravilo, ki ga je sprejelo švicarsko vrhovno sodišče, pravi, da si morajo tekmovalke z DSD (motnjo v spolnosti) vsaj 6 mesecev pred tekmovanjem znižati testosteron za manj ali vsaj 5 nmol/L, če si želijo tekmovali v svetovnem merilu v disciplini na 400 m. Semenya je zavrnila njihov dogovor in noče jemati hormonskih zdravil (MacInnes, 2019). Po svoji vrnitvi od julija 2019 je osvojila prvo mesto na 300 m v Johannesburgu. Tekmo je osvojila s 36.78 sekundami. 29-letna atletinja, ki je osvojila kar dve zlati medalji in je trikratna svetovna prvakinja na 800 m, ne more več tekmovali v tej disciplini zaradi povišanega testosterona, ker se upira, da bi ga morala znižati. Zaradi novega pravila, ki ga IAAF ustvaril, je izpustila tekmovanje julija 2019 in bo morda izpustila tudi Olimpijske igre v Tokyu 2020, če si ne bo znižala raven testosterona. Svoje talenta pa ne bo zapravila samo za atletske steze, z letošnjim letom bo namreč začela igrati nogomet za klub Johannesburg v Južni Afriki (Athletics: I am here to stay, stresses Semenya after comeback victory, 2020).

■ Zaključek

Vsekakor Semenye ne smemo obravnavati kot dopinško goljufijo, saj to ni tema, o kateri bi lahko organizacija SLOADO imela svoje mnenje, saj športnica ne krši nobenih pravil. Tukaj se gre za pravila IAAF, ki veljajo le pri atletiki. Vseeno je bila Semenya od vsega začetka deležna mnogih kritik, njeno telo je bilo na ogled vsem Evropejcem, njeno zdravje pa je bilo zanemarjeno. Po mnenju zdravnika Montgomeryja je umetno zniževanje testosterona obraten doping. Meni, da je prisilno zniževanje ravni testosterona napačno. Oseba ima lahko srečo ali smolo, da se v njenem telesu proizvaja več testosterona, kar je popolnoma normalno. Zato bi lahko siljenje takih ljudi, kot je Semenya, ki morajo jemati zdravila za zniževanje ravni testosterona, kar navajajo nova pravila atletske organizacije, označili za obraten doping. Če bi bil primer Semenye označen kot doping, bi bila tekmovalka že zdavnaj kaznovana. Pri Caster ne gre za dopinški primer, ampak za medicinski primer, s katerim se je šport srečal prvič. Pri Caster niso dokazali nobenega namernega prekrška, ampak le stanje, ki ji omogoča določene privilegije pred ostalimi dekletmi. Danes ostaja tematika Semenye še vedno odprta in marsikomu tudi sporna.

Danil Lysenko

Nika Topole in Liza Žvokelj

■ O atletu

Danil Sergejevich Lysenko je ruski atlet, rojen leta 1997. Njegova disciplina je skok v višino, v kateri ima osebni rekord 2,40 m, kar je 7. rezultat sveta. Izkazal se je že v mladinski konkurenci, ko je leta 2014 osvojil mladinske olimpijske igre. Kasneje med njegovi najboljši uvrstitvi spadata 1. mesto na Svetovnem prvenstvu v dvorani leta 2018 ter 2. mesto na Svetovnem prvenstvu na prostem leta 2017. Lysenko, dobitnik srebrne medalje v skoku v višino na Svetovnem prvenstvu 2017, je takrat dobil dovoljenje Svetovne atletike za sodelovanje na mednarodnih tekmovanjih kot nevtralni športnik (Tetrault-Faber, 2019). Veljal je za favorita na OI Tokio 2020.

■ Doping afera

Po zmagi na svetovnem prvenstvu v dvorani leta 2018 mu je Svetovna atletika (takrat IAAF) odvzela status nevtralnega atleta, ker mu ni uspelo posredovati informacij, kje se nahaja, kar je zahte-

■ Literatura

1. Athletics: I am here to stay, stresses Semenya after comeback victory. (2020). Pridobljeno iz <https://www.channelnewsasia.com/news/sport/athletics-i-am-here-to-stay-stresses-semenya-after-comeback-12437270>
2. Caster Semenya. (2020). Wikipedija. Prosta enciklopedija. Pridobljeno iz: https://en.wikipedia.org/wiki/Caster_Semenya#References
3. Devlin, H. (2019). Testosterone boosts women's athletic performance, study shows. *The Guardian*. Pridobljeno iz: <https://www.theguardian.com/science/2019/oct/15/testosterone-boosts-womens-athletic-performance-study-shows>
4. MacInnes, P. (2019). Caster Semenya blocked from competing at world championship. *The Guardian*. Pridobljeno iz <https://www.theguardian.com/sport/2019/jul/30/caster-semenya-blocked-defending-800-metres-title-athletics-world-championships>.
5. North, A. (2019). "I am a woman and I am fast": what Caster Semenya's story says about gender and race in sports. *Vox*. Pridobljeno iz: <https://www.vox.com/identities/2019/5/3/18526723/caster-semenya-800-gender-race-intersex-athletesh>
6. Semenya izgubila tožbo proti IAAF-u glede ravni testosterona. (2020). RTVSLO. Pridobljeno iz: <https://www.rtvsllo.si/sport/atletika/semenya-izgubila-tozbo-proti-iaaf-u-glede-ravni-testosterona/486936>
7. Zalokar, L. (2019). Caster Semenya in njen boj. *Delo*. Pridobljeno iz: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/caster-semenya-in-njen-boj-216589.html>



Danil Lysenko na svetovnem dvoranskem prvenstvu 2018 (Ingle, 2019).

vano v skladu z antidopinškimi pravili in predpisi IAAF, in biti na voljo za testiranje zunaj tekmovanj (Sully, 2018). V aplikacijo Adams, kamor športniki naznanijo, kje in kdaj bodo prisotni za testiranje, je navedel kraj, za katerega se je izkazalo, da ga tam ni bilo. To je ponovil trikrat, zato je bil suspendiran za 2 leti. Ruska atletska zveza je imela rok za odgovor na dano odločitev kazni. Ker je AIU ('enota' za integriteto atletov) sklenila, da so razlogi Lysenka o njegovih okoliščinah lažni in podkrepjeni s ponarejenimi dokumenti, so se odločili za nadaljnjo preiskavo. Pojavil se je sum, da so v zadevo vključeni ruski funkcionarji. Suspendirali so sedem ljudi, vključno s predsednikom Ruske atletske zveze, izvršnim direktorjem Alexandrom Parkinom, Lysenkom in njegovim trenerjem Evgenyjem Zagorulkom, ko so prišli do zaključka, da so bili predstavniki »vključe-

ni v posredovanje lažnih obrazložitve in ponarejenih dokumentov AIU, da bi pojasnili napake v atletovih okoliščinah» (Tetrault- Faber, 2019). Izkazalo se je, da so ruski funkcionarji s pomočjo lažnih zdravnikov iz neobstoječih ordinacij posredovali ponarejene zdravstvene dokumente Danila Lysenka. Kot zanimivost je AIU prav za ta primer naredila 22 intervjujev s pričami, zasegla 14 elektronskih naprav (vključno z mobilnimi telefoni in računalniki), zbrala več kot 6 terabajtov elektronskih podatkov in prevedla približno 7000 dokumentov iz ruščine v angleščino. Ker vse okoliščine primera še niso jasne, kazni še ni bila izrečena, a atlet od leta 2018 ni smel in ne sme tekmovali. Njegovi rezultati pa kljub vsemu še vedno veljajo.

Potrebno je tudi poudariti, da je glavni trener Danila Lysenka Evgeniy (Yevgeniy) Zagorulko. Je zelo znan ruski atletski trener, njegovi atleti so večinoma skakalci v višino. Vzporedno z Lysenkovo preiskavo se izvaja tudi preiskava Andreyja Silnova. Njegov trener je bil Zagorulko, ki je treniral tudi Ano Čičerovo in Ivana Ukhova. Čičerovi so odvezli bronasto medaljo z Olimpijskih iger v Pekingu leta 2008, ker je bila pozitivna na turinabol. Ukhov pa je dobil štiriletno prepoved nastopanja zaradi dokazov v poročilih ruskega državnega dopinga o zlorabi desoksimitiltestosterona (DMT) (Brown, 2019). Rezultati atletov Evgeniya so bili od leta 2008 do 2012 zelo impresivni. Imel je več olimpijskih, svetovnih in evropskih dobitnikov medalj. Samo v Pekingu leta 2008 so njegovim atletom odvezli 2 medalji (eno v ženski in eno v moški konkurenci) ter eno 4. mesto zaradi zlorabe dopinga. V Londonu 4 leta kasneje pa so odvezli medaljo srebrnemu Ivanu Ukhovu. Čeprav je bil Evgeniy soudeleženec pri ruski shemi dopinga, takrat ni bil suspendiran in je lahko še naprej deloval kot trener. Primer Danila Lysenka pa je bila kaplja čez rob. Ker je bil Zagorulko vključen v posredovanje lažnih dokumentov in prekrivanja resničnih okoliščin Danila, je bil suspendiran prav tako kot atlet. Njegova kazni še ni dokončna, nekateri mediji pa poročajo, da kljub suspenzi trenira skakalce v višino.

■ Ruska doping shema

Takšne in mnoge druge afere so bile povod za zaplete pri nastopanju športnikov Ruske federacije. Vse skupaj se je začelo na zimskih Olimpijskih igrah v Sočiju leta 2014. Takrat so Rusi izvajali načrtni doping, da bi zbrali čim več medalj na olimpijskih igrah. Na Olimpijskih igrah 2010 v Vancouveru so bili deležni precejšnjega ponižanja, saj so osvojili 15 medalj, od teh le 3 zlate. Medtem ko so 4 leta kasneje na Olimpijskih igrah v Sočiju osvojili 29 medalj, od tega kar 11 zlatih. S pomočjo "žvižgačev" so nato na dan prišle najrazličnejše informacije o zamenjavi pozitivnih urinskih vzorcev, načrtnega dopingiranja s pomočjo trenerjev in prekrivanja tako s strani vrhovnih organov države kot tudi ruske antidopinške zveze (STA, 2019). Tako je od leta 2015 Rusija kot narod suspendirana s tekmovanjem. Na zimskih olimpijskih igrah leta 2018 v Pjongjangu so sicer lahko tekmovali ruski športniki, vendar le tisti, ki so dokazali, da so "čisti" in pod nevtralno zastavo. Prav tako v primeru zmage niso dvignili ruske zastave, predvajali himne in niso dovolili kakršnih koli znakov ruske narodne pripadnosti (Doping in Russia, 2020).

Rusija je bila opozorjena in seznanjena z zahtevami s strani WADE. Ti so pričakovali, da Rusi pojasnijo vse nepravilnosti pri podatkih glede na sume manipulacije prejšnjega vodstva moskovskega laboratorija v namen prikrivanja prisotnosti dopinga. S tem, ko bi predali podatke, bi pokazali, da se uspešno borijo proti dopingu.

Ker Rusija ni upoštevala prej naštetih zahtev, se je WADA na zasedanju v Švici decembra 2019 odločila, da jo bodo suspendirali še za nadaljnja 4 leta. Povod za to pa je bila tudi novica, da sta predsednik Ruske atletske zveze Dmitry Shlyakhtin in izvršni direktor zveze Alexander Parkin ponaredila dokumente, s katerimi so upravičevali Lysenkovo kršitev pravila protidopinške agencije o sporočanju lokacije.

■ Današnje dogajanje

Najnovejši podatki kažejo, da je možnost za nastope Ruske federacije pod lastno zastavo v prihodnosti zelo slaba. Urošević (2019) je povzel, da so bili na izrednem zasedanju izvršnega odbora WADA v Lozani v soglasni odločitvi neusmiljeni: v naslednjih štirih letih ruski športniki uradno ne bodo smeli nastopati na olimpijskih igrah – torej na poletnih 2020 v Tokiu in zimskih 2022 v Pekingu, podobno bo z njihovo udeležbo na svetovnih prvenstvih ter še nekaterih drugih velikih tekmovanjih. Obenem to tudi pomeni, da se bo Rusija morala odpovedati prirejanju svetovnih prvenstev, za katera je sicer že uspešno kandidirala. Med drugim denimo za SP v odbojki 2022 in leto pozneje za hokejsko SP, za katero so sicer v St. Peterburgu pripravljali spektakularni dogodek, ob že obstoječi ledni palači, sploh eni najlepših na stari celini, pa so tudi že postavili temeljni kamen za novo „vesoljsko ladjo“. Zanimivo pa je, da kazni ne vključuje organizacije UEFA Eura 2020 (prestavljen na 2021, zaradi novega koronavirusa). Mnenja ruskih bivših športnikov in predstavnikov države se zelo razlikujejo. Nekateri spodbujajo športnike, naj ne bojkotirajo in naj trenirajo po svojih najboljših zmožnostih naprej, drugi vidijo krivico in dvojna merila, ko se gre za Rusijo.

Kdaj bodo Rusi nastopali pod svojo zastavo, še ni znano, a najprej se lahko to zgodi na Olimpijskih igrah v Parizu leta 2024.

■ Literatura

Brown, A. (17. 6. 2019). *RUSADA finds seven athletes working with banned coach*. Pridobljeno s <https://www.sportsintegrityinitiative.com/rusada-finds-seven-athletes-working-with-banned-coach/>

1. *Doping in Russia*. (2020). Wikipedia. The Free Encyclopedia. Pridobljeno s https://en.wikipedia.org/wiki/Doping_in_Russia
2. Ingle, S. (29. 1. 2020). *Russian athletes face blanket ban at Tokyo 2020 unless Rusaf admits lies*. The Guardian. Pridobljeno s <https://www.theguardian.com/sport/2020/jan/29/russian-athletes-face-blanket-ban-tokyo-olympics>
3. STA. (2019). *Doping: Ruske športnike čaka nič kaj lepa prihodnost*. SiolNET. Pridobljeno s <https://siol.net/sportal/drugi-sporti/doping-ruske-sportnike-caka-nic-kaj-lepa-prihodnost-512772>
4. Sully, K. (3. 8. 2018). *Danil Lysenko Loses Neutral Status, Barred From Competition*. Pridobljeno s <https://www.flotrack.org/articles/6236700-danil-lysenko-loses-neutral-status-barred-from-competition>
5. Tetrault- Faber, G. (21. 11. 2019). *Doping: Russian athletics federation president provisionally suspended: AIU*. Reuters. Pridobljeno s <https://www.reuters.com/article/us-sport-doping-russia-athletics/doping-russian-athletics-federation-president-provisionally-suspended-aiu-idUSKB-N1XV22M>
6. Urošević, S. (09. 12. 2019) *V Lozani ni bilo milosti za Ruse*. Delo. Pridobljeno s <https://www.delo.si/sport/drugi-sporti/rusija-brez-himne-in-zastave-v-tokiu-pekingu-in-katarju-258643.html>

Lance Armstrong

Žana Babnik in Simeon Cvejovski



Armstrong v ciljni ravnini (Macur, (2018).

■ Uvod

Lance Armstrong je nekdanji ameriški profesionalni kolesar, rojen leta 1971. Je en izmed najbolj prepoznavnih športnikov vseh časov, znan po svojem škandalu jemanja prepovedanih substanc v profesionalnem športu.

Armstrong je najbolj znan po tem, da je sedemkrat zaporedoma zmagal na kolesarski dirki Tour de France med leti 1999 in 2005 le nekaj let po tem, ko je premagal raka na možganih in testisih leta 1996. 22. avgusta 2012 mu je Mednarodna kolesarska zveza zaradi dopinga razveljavila vse rezultate od avgusta 1998, tudi sedem zmag na dirki Tour de France (Wikipedia, 2017a).

■ Kairera in dosežki

Pri 16 letih je Armstrong začel tekmovali v triatlonu in dosegel zlato medaljo na državnem prvenstvu leta 1989. Leta 1992 je postal profesionalni kolesar ekipe Motorola. Med leti 1993 in 1996 je dosegel številne uspehe na različnih svetovnih prvenstvih tako v Evropi kot po svetu ter na tekmovanjih Tour de France, ki veljajo za najbolj zahtevne tekme v kolesarstvu.

Leta 1996 so mu postavili diagnozo raka testisov, nato se je boril za življenje in tudi uspešno okrevljal. Za tem je ustanovil eno izmed največjih svetovno znanih fundacij Livestrong, ki pomaga obolelim za rakom in njihovim družinam (Biography, 2014).

Od leta 1998 do 2005 je profesionalno tekmoval in dosegal velike uspehe v kolesarstvu. Dosegel je tudi bronasto medaljo na poletnih Olimpijskih igrah leta 2000.

2005 je izjavil, da se hoče posvetiti svoji družini, zato se je upokojil. 2009 se je vrnil v tekmovalno kolesarjenje in dosegel tretje mesto na tekmovanju Tour de France. Leta 2010 in 2011 je tekmoval za ekipo Team Radio Shack ter UCI ProTeam in se je isto leto drugič upokojil.

Odkar je Armstrong dosegal skoraj nemogoče rezultate, je bil ves čas na očeh medijev in protidopinške organizacije. Čeprav so bili testi negativni, je bil ves čas pod drobnogledom.

Zaplet se je začel leta 2010, ko je nekdanji ameriški kolesar Floyd Landis, ki mu je bila leta 2006 odvzeta zmagal na dirki Tour de France zaradi uživanja drog, priznal, da je uporabljal prepovedana sredstva, in svojega slavnega soigralca obtožil, da je storil enako. To je spodbudilo zvezno preiskavo, zato je ameriška protidopinška agencija junija 2012 proti Armstrongu vložila uradne obtožbe.

Primer se je razgrel julija 2012, ko so nekateri mediji poročali, da je pet Armstrongovih soigralcev, George Hincapie, Levi Leipheimer, David Zabriskie in Christian Vande Velde – vsi, ki so sodelovali na Tour de France leta 2012 – nameravalo pričati proti Armstrongu.

■ Doping

Doping je prisotnost prepovedane snovi ali njenih presnovkov ali označevalcev v športnikovem vzorcu. Osebna dolžnost vsakega športnika je, da prepreči vnos prepovedanih snovi v svoje telo. Športniki odgovarjajo za vsakršno prisotnost prepovedane snovi, njenih presnovkov ali označevalcev, najdenih v njihovih vzorcih. V skladu s tem za ugotovitev kršitve protidopinških pravil po členu 2.1 Kodeksa ni potrebno, da je športniku dokazan njegov naklep, krivda, malomarnost ali zavestna uporaba prepovedane snovi (SLOADO, b.d.).

Individualni športi, kot so kolesarstvo, plavanje, tek ali atletika, zahtevajo telesni presežek. Cilj vrhunkega športnika je, da bi dosegel najboljše rezultate. Šport postane osrednji in glavni del njihovega življenja, za zmago bi naredili vse, tudi posegli po dopingu.

Pri moštvenih športih pa je uspeh veliko bolj odvisen od kombinacije gibalnih sposobnosti, iznajdljivosti in kreativnosti, socialnih veščin ter odnosa do tekmovanja. Uspeh ne korelira vsakič v moštvenih športih z gibalnimi sposobnostmi, zato so kolesarji ali tekači bolj nagnjeni k dopingu.

■ Začetki dopinga

V dokumentarcu Lanca Armstronga je bilo povedano, da večina kolesarjev začne z vnašanjem vitamina B12. Tako se spoznajo z dopingom, nadalje je sam postopek vbrzgovanja že poznan. Različne substance, ki izboljšajo športnikov potencial, kot so kortizol, testosteron in eritropoetin, se v vrhunskem športu zlorabljajo.

Kadar športnik vlaga vse za to, da bi dosegel velik uspeh, ter so njegovi vrstniki hitrejši in močnejši kot on, se začne spraševati, kaj bi lahko naredil, da bi izboljšal svoj rezultat. Zato zlahka začnejo zlorabljati napačne substance. Pogosto se zgodi, da niso izobraženi o posledicah. Prav tako je za športnike značilno mnenje, da je to normalno. Prepovedane substance so danes lahko dobavljive in

jih je na trgu ogromno. Tehnologija in biokemija se nadgrajujeta in tako ustvarjata vedno boljše, neizsledljive dodatke, ki športniku pomagajo do zelenih rezultatov.

Eritropoetin (EPO) je glikoproteinski hormon, ki nastaja predvsem v ledvicah, v manjši meri pa tudi v jetrih. Sintezo eritropoetina so dokazali tudi v možganih, maternici, modih in vranici. Je najpomembnejši hematopoetski rastni dejavnik, ki ga filogenetsko uvrščamo med citokine, med katerimi med drugim najdemo somatotropin, interlevkine 2–7 in prolaktin (Wikipedija, 2017b).

Povzroča proizvodnjo rdečih krvničk (eritrocite). Uporaba EPO-ja v kolesarstvu je zlasti iz vidika povečanega transporta kisika po krvi. To pa posledično poveča vzdržljivost in sposobnost izkoriščanja in transportiranja kisika do celice. Armstrong je z uporabo EPO-ja dosegal nemogoče rezultate, vendar dopinški testi niso kazali na njegovo uporabo.

■ Zakaj je Armstrong izstopal?

Armstrong nikoli ni bil pozitiven na doping. Njegove veščine so bile izjemne za tiste čase, saj je imel veliko ekipo in bil en korak pred protidopinško organizacijo, zato v njegovi krvi ni bilo mogoče najti sledi uporabe prepovedanih snovi. Zaradi svojega močnega karakterja, mu je uspelo marsikaj.

Obtožb je bilo veliko, prav tako kot medijske pozornosti. Zaradi uspehov so se na njega vrstile mnoge obtožbe, ki jih ni bilo mogoče potrditi. Zdravniki in poznavalci dopinga so od začetka trdili, da takšnih dosežkov ni mogoče doseči po naravni poti in da je nekaj posebnega na Lancu, da dosega skoraj nemogoče. Zaradi tega je bil ves čas pod pritiskom medijev in sotekmovalcev.

Iz političnega aspekta je Armstrong eden izmed najbolj močnih ljudi v svojih časih. Imel je poznanstva z ameriškim predsednikom Georgeom Bushom. Poznal se je tudi z vplivnimi ljudmi, kot je Arnold Schwarzenegger, ki so mu najverjetneje veliko pomagali prikrivati svoje dopinške posege.

Kljub mnogim obtožbam pa je obdržal močno voljo in prepričal ljudi, da dopinga ne uporablja in da so to le prazne laži. Trdil je, da je zaradi dobro načrtovanih treningov, svoje ekipe, regeneracije in prehrane zmožen delati takšne rezultate in da je motivacija do športa tista, ki ga drži nad ostalimi.

Armstrong je bil drugačen od ostalih zaradi tega, ker ni uporabljal samo substance, kot je EPO, testosterona in kortizola, ampak je izboljšal svoj nastop s transfuzijo svoje lastne krvi. Transfuzijo lastne krvi je bilo veliko bolj težko ujeti.

■ Mediji

Po letih zanikanja dopinških kršitev in vztrajanja pri svoji zgodbi, čeprav je bil javno ponižan in so mu pobrali zmage na Touru, naj bi pogovor z Oprah pomenil popoln preobrat v primeru Armstronga. Vsako priznanje jemanja nedovoljenih poživil bi lahko za Teksasčana, ki bo tako namesto junaka v zgodovino bržčas zapisan kot največji dopinški grešnik vseh časov, imelo tudi pravne in finančne posledice, posebej pri velikih korporacijah, kot je proizvajalec športne opreme Nike, ki so mu stale ob strani kljub vse hujšim obtožbam (Dnevnik, 2013).

Na sodišču se je pogodil, da bo ameriški vladi plačal pet milijonov dolarjev zaradi zlorabe prepovedanih sredstev. S tem se je izognil sodnemu procesu zaradi prevare, ki so ga proti njemu sprožili njegovi nekdanji sponzorji ekipe US Postal.

■ Zaključek

Uporaba dopinga je prepovedana iz mnogih razlogov, med najpomembnejšimi pa je gotovo njegov negativni vpliv na zdravje. Ker so droge umetno pridelane, imajo na telo zelo slab vpliv, od razvoja raka do razpadanja tkiva, odmiranja celic ... Zato je zelo pomembno, da se velike zgodbe, kot je Armstrongova, pojavljajo v medijih in nas opozarjajo na nevarnosti uporabe, predvsem pri mladih perspektivnih športnikih.

Šport na posameznika postavi veliko breme, saj je za doseganje vrhunskih rezultatov potrebno nekaj več kot le trdo delo. Potreben je talent, določene morfološke mere in nekaj sreče, finančno stanje in ekonomski status. Zato se nekateri športniki poslužijo uporabe dopinga, da bi bili najboljši ali pa bi dosegli vrhunske rezultate.

■ Literatura

1. *Biography* (2014). Lance Armstrong, pridobljeno s <https://www.biography.com/athlete/lance-armstrong>
2. *Dnevnik* (2013). Ameriški mediji: Armstrong je Oprah priznal svoje grehe, pridobljeno s <https://www.dnevnik.si/1042571970>
3. *SLOADO* (b.d). Kaj je doping?, pridobljeno s <https://www.sloado.si/kategorija/sportniki-krsitve-kaj-je-doping>
4. *Wikipedija* (2017a). Lance Armstrong, pridobljeno s https://sl.wikipedia.org/wiki/Lance_Armstrong
5. *Wikipedija* (2017b). Eritropoetin, pridobljeno s <https://sl.wikipedia.org/wiki/Eritropoetin>

Alberto Contador

Juš Murnik, Primož Rems in Luka Starc

■ Življenje

Alberto Contador se je rodil 6. decembra 1982 v Madridu (Alberto Contador, 2020). Vse svoje življenje je živel v Pintu, majhnem mestecu južno od Madrida, kamor so se leta 1978 preselili njegovi starši. Sam zase pravi, da se je popolnoma in strastno posvetil kolesarjenju, saj je skozi izkušnje v lastni družini dobil veliko lekcij v življenjskih težavah. Pri petnajstih letih je tekmovalno začel dirkati kot kadet z domačo ekipo. Leto pozneje pa je odšel v madridski klub Real Velo Portillo. V svojem prvem letu kot kadet ni zmagal na nobeni dirki, vendar je pokazal zavidljiv talent, zlasti, kadar so se ceste nagibale navzgor. Prve zmage je doživel naslednje leto, ko je osvojil tudi nagrado za kralja gora v kategoriji mladincev. Leta 2002 je zmagal na španskem državnem prvenstvu v časovnem preizkušanju v diviziji U-23. Kot profesionalc je debitiral naslednje leto in zbral svojo prvo profesionalno zmago na posamični preizkušnji na Poljskem. Pri enaindvajsetih je že bil dobro seznanjen z zmago, težavami in krivicami, toda največji izziv v njegovem življenju je bila vožnja po etapi, na kateri je doživel zdravstveno katastrofo. Diagnosticirali so mu cerebralni kavernom, prirojeno možgansko stanje, ki je zahtevalo tvegano operacijo. To je končalo njegovo sezono ter tudi grozilo o predčasnem koncu kariere. Po napor-nem okrevanju se je vrnil leta 2005 in le osem mesecev kasneje po nesreči je zmagal na etapi in dokazal resničnost besed, ki jih je izgovoril svoji materi samo tri ure po operaciji: »Kjer je volja, tam je pot.« Od te točke naprej je sledil velik vzpon v njegovi karieri. Leta 2007 je osvojil prvo zmago na dirki Parizu – Nice ter nekaj mesecev pozneje tudi svojo prvo zmago na Tour de France. Z zmago na La Vuelti se je pri 25 letih zapisal v zgodovino in tako postal peti kolesar, ki je na vseh treh velikih dirkah dosegel zmago. Alberto, ki je dosegel zmago na desetih etapnih dirkah, se je odločil za spremembo in kmalu po zmagi na svojem tretjem Touru zamenjal ekipo oziroma moštvo. Ampak preden je njegova pogodba začela veljati, se je soočil z veliko nočno moro. Avgusta 2010 je izvedel, da so mu na doping kontroli, ki jo je opravil med Tour de France, odkrili sledi klenbuterola v njegovem urinu. Čeprav naj bi bilo od začetka ugotovljeno, da naj bi šlo za očiten primer onesnaženja hrane, ki ga povzroča uživanje mesa, onesnaženega s snovjo, ki se v proizvodnji govejega mesa uporablja za goveda, je bil proti Albertu sprožen pravni postopek.

■ Doping v kolesarstvu

Z vidika športnih dosežkov v kolesarstvu ter prav tako vpletenih tekmovalcev, odvzetih zmag, medijske pozornosti (škandalov) in



Alberto Contador (Alberto Contador, 2020).

tudi resnih zdravstvenih težav ima sam doping velik oziroma poseben pomen v kolesarstvu, pojasnjuje dr. Lovro Žiberna (2019). Res je, da je doping prisoten v vseh športih (v nekaterih celo več), ampak so sami mediji s svojim pisanjem šport, kot je kolesarstvo, ustvarili tako, da naj bi bil ta šport najbolj povezan z dopingom. Sami podatki oziroma raziskave Svetovne antidopinške organizacije prav tako kažejo na to, da je uporaba dopinga enaka tudi v drugih športih, vendar se moramo zavedati, da je v samem kolesarstvu opravljeno neprimerno veliko število kontrol kot v drugih športih. Raziskave kažejo, da je bilo v kolesarstvu leta 2012 opravljenih 20.624 analiz bioloških vzorcev, medtem ko je bilo v drugih športih opravljeno približno 180.000 analiz. In tako lahko vidimo, da je število pozitivnih športnikov seveda večje v športih, kjer se naredi več kontrol iz odvzetih bioloških vzorcev. Prav samo kolesarstvo je tak šport.

Žiberna (2019) meni, da je boj proti dopingom v kolesarstvu danes naredil ta šport za enega izmed najbolj "čistih" v primerjavi z drugimi športi, v katere razne zveze ne investirajo dovolj sredstev v dopinške kontrole, ker se sami zavedajo, da bi pozitivni vzorci oziroma primeri v njihovem športu dobesedno prinesli velik finančni minus ter sam interes. To so sami spoznali prav v kolesarstvu, ker so leta 2006 pa vse do leta 2008 ukinili televizijske prenose zaradi vpletenosti samega dopinga, prišlo je tudi do umika sponzorjev. Škoda pa je nastala za celoten šport.

Pravila dopinga v kolesarstvu so taka, da je bil športnik, ki je bil pozitiven in je prvič kršil pravila, kaznovan s prepovedjo za dve leti. Profesionalni kolesarji morajo v primeru, da so spoznani za krivega, vrniti Mednarodni kolesarski zvezi vrniti 70 % letnega zaslužka. Tak način kaznovanje je viden samo v kolesarstvu. Prav tako so imena športnikov, ki so kršili pravila, objavljeni na uradnih spletnih straneh.

■ Prepoved zaradi dopinga

Španski kolesar Alberto Contador je bil po spornem primeru spoznan za krivega oziroma za uživanje dopinga. Dobil je dvoletno prepoved tekmovanja v športu. Prav tako so bile Contadorju odvzete zmage na Tour de France leta 2010, Giro d'Italia 2011 in še na nekaj drugih dirkah, potem ko je arbitražno sodišče za šport (CAS) zaključilo skoraj dvoletno preiskavo. Na vzorcu urina Contadorja, odvzetega med dnevom počitka na Tour de France leta 2010, je bil klenbuterol, ki velja za prepovedano snov v kolesarstvu in številnih drugih športih. Sam Contador je trdil, da je bil klenbuterol v njegovem telesu posledica uživanja kontaminirane španske govedine. Vprašanje pa je, ali bi oz. je odkrita količina v njegovem telesu vplivala na njegove športne nastope?

Tehnično gledano je klenbuterol razred zdravil, ki se uporabljajo za zdravljenje astme in drugih boleznih dihal, pojasnjuje Laura Corbit (2012). Tako kot drugi agonisti je tudi klenbuterol učinkovit kot bronhodilatator, saj deluje kot mišični relaksant. Ameriška agencija za hrano in zdravila (FDA) klenbuterola ni odobrila. Mednarodni olimpijski komite (MOK) in Svetovna protidopinjska agencija (WADA) pa sta prepovedala njegove učinke na povečanje učinkovitosti. Sam klenbuterol ima tudi številne druge učinke, vključno s povečanjem aerobne sposobnosti (količina kisika, ki jo telo lahko porabi med telesno vadbo), telesno sposobnostjo prenosa kisika in zmožnostjo presnavljanja maščob v telesu. Klenbuterol tudi stimulira centralni živčni sistem, ki tudi pripomore k hitrejši regeneraciji telesa. Funkcija poživila, da pospeši presnavljanje maščob, nekatere ljudi privede do tega, da ga uporabljajo kot potencialno pomoč pri hujšanju in za povečanje vitke mišične mase. Zaradi teh lastnosti se klenbuterol včasih daje živalim za povečanje proizvodnje pustega mesa. Zaradi tega je Contadorjeva trditev, da je bil klenbuterol v njegovem telesu posledica uživanja kontaminiranega govejega mesa, verjetna, meni L. Corbit (2012). Ta izgovor, ki ga je predložila Contadorjeva ekipa, je nato hitro izgubil pomen, ko so točni podatki o količini klenbuterola v vzorcu Contadorja prišli v javnost. Tudi posebnih dokazov o viru kontaminiranega mesa Contadorjeva obrambna skupina ni morala predložiti. To naj bi verjetno prispevalo k odločitvi zoper njega. Klenbuterol je običajno predpisan (v državah, kjer je to zakonito) v odmerkih 20–60 mikrogramov na dan. Lahko se ga zaužije na več načinov, direktno v kri, z inhalatorjem ali v obliki tablet.

Ugotovljeno je bilo, da je v Contadorjevem urinu oziroma vzorcu bila količina 50 pikogramov ali 0.00005 mikrogramov. In ta koncentracija najverjetneje sploh ne bi vplivala na uspešnost Contadorja, a zagotovljenih informacij o tem ni, saj so tudi zdravniki različnih mnenj. Klenbuterol ima dolgo dobo razgrajevanja, približno 48 ur. Da pride do pravega učinka poživila, ga je potrebno jemati dlje časa. Po mnenjih nekaterih strokovnjakov je verjetnost, da je Contador vzdel poživilo med tekmo, zelo majhna. Zaradi tega je nekoliko čudno, da niso zaznali že prej višjih ravni oz. uporabe prepovedane snovi, če je to nekaj, kar naj bi Contador jemal pred vožnjo oziroma dirko. Prav tako je nenavadno, da Contador ni bil pozitiven več dni na Touru, če je resnično jemal klenbuterol. Ena od teorij, ki bi lahko veljala, pa je, da je Contador izvedel še Stop Doping, sicer kar nekaj časa nazaj, sledi uporabe klenbuterola pa so lahko ostale, kar se je videlo na testiranju (Contador tests positive, 2010).

Alberta Contadorja so takrat testirali 6 dni zapored, med 19. 7. in 24. 7. Testi so pokazali, da 19. in 20. sledi klenbuterola ni bilo, pokazali so se 21. in 22., nato pa 23. in 24. zopet ne, kar kaže, da je prišlo do

vnosa klenbuterola (na eden od naštetih načinov) po 20. 7. Zaključek dr. de Bora je bil, da takšna vrednost ne mora vplivati na izboljšanje delovanja našega telesa med športnimi aktivnostmi in da je verjetnost zaužitja klenbuterola s hrano »*extremely likely*« (Contador tests positive, 2010).

Operation Puerto

Contador je bil leta 2006 izbran v ekipo Astana za Tour de France. A zaključil je dirko, preden se je ta sploh začela, saj so bili obtoženi, da ekipa uporablja doping – primer se je imenoval *Operacion Puerto doping case*. Contador in štirje njegovi sotekmovalci so bili 26. julija 2006 oproščeni iz španskega sodišča, kasneje pa Contador in njegov sotekmovalec še od UCI. Maja pred tem dogodkom je prišel v javnost dokument, ki naj bi Contadorja povezoval s kasneje obtoženim za uporabo krvnega dopinga – Jorgom Jakschem. Dokument je sicer kazal na to, da naj bi Contador bil čist oz. »*Nada o igual a J. J.*«, v prevodu »nič podobnega kot J. J.«. Contador je bil kasneje decembra 2006 nato poklican pred sodnika, kjer ni želel sodelovati in dati krvi za DNA analizo. Trdil je, da ima sodišče premalo dokazov in da bo pripravljen sodelovati, ko bo prišlo do pravih obtožb.

Julija naslednje leto je Werner Franke, nemški strokovnjak za doping, obtožil Contadorja uporabe dopinga. Obtožil ga je, da je imel zapisan dopinjski režim med Operacijo Puerto. Contador je to obtožbo zanikal in rekel, da je bil ob napačnem času v napačni ekipi (Alberto Contador, 2020).

■ Sklep

Contador je po takratnih virih bil drugi kolesar, ki mu je bil odvzet naslov zmagovalca Toura, kasneje se je to pripetilo še večkratnemu zmagovalcu Lancu Amrstrongu. Zmago je tako leta 2010 osvojil takrat drugo uvrščeni Andy Schleck. Med preiskavo je tedaj 27-letni Španec ogorčen dejal, da se vse preveč pozornosti posveča takšnih stvarim, ne pa samemu športu. Jezilo ga je, da je bil velik del svoje kariere eden od osumljencev različnih dopinjskih škandalov, poznan pa je želel biti zaradi svojega trdela dela in osvojenih lovorik. Leta 2006 je pod imenom Operation Puerto potekala še ena proti dopinjska akcija, v kateri je bil Contador osumljenec. Po večmesečnih preiskavah je bil Contador končno označen kot čisti kolesar, je pa sam dejal, kot je zgoraj omenjeno, da je bil takrat v napačni ekipi ob napačnem času, ko se je doping tam uporabljal. V obdobju druge Contadorjeve obtožbe, kjer so ga spoznali za krivega, je mednarodna zveza sporočila, da sta bila še dva španska kolesarja pozitivna na doping kontroli, kar je v primeru Contador še dodatno dvignilo prah. Teorij, ali je Contador kršil pravila in uporabljal klenbuterol za svojo korist, je veliko. Organizacija je na koncu odločila proti Contadorju in pri temu je tudi ostalo. Španski kolesar je se na kolo še vrnil in osvajal izjemne rezultate tudi kasneje v svoji karieri, je pa ta incident na njegovem imenu pustil velik madež (Nov madež v kolesarstvu, 2010).

■ Mnenje

Alberto Contador je nedvomno eden najboljših kolesarjev na svetu. Doping je v športu vedno bolj prisoten, sploh v kolesarstvu, in tisti, ki osvajajo izjemne dosežke, so tako še bolj pod drobnogledom preiskovalcev. Menimo, da je incident povezan s tem iz-

jemnim španskim kolesarjem nesreča, ki bi lahko doletela vsakega. Glede na informacije, ki smo jih dobili iz svetovnega spleta, je skorajda jasno, da je šlo za zastrupitev. Mnogo neujemajočih podatkov res lahko kaže le na nesrečo in ne na načrtno uporabljanje dopinga. Zavedamo pa se, da nam vsi podatki niso dani in da nimamo dovolj teoretične podlage, da bi lahko strokovno trdili to ali drugo. Najverjetneje nikoli ne bo jasno, kaj se je zares dogajalo, je šlo za zaroto proti uspešnemu kolesarju ali pa se je res medicinsko dokazalo, da je šlo za prevaro. Nekateri pravijo, da športniki lahko začitijo športnika, ki goljufa, in morda je to res, a še vedno se vsi borijo za prvo mesto in nekateri bi storili marsikaj, kot npr. nekemu nastavili past, le da bi oni prišli do slave. Kot se je Contador izrazil sam, da je bil večkrat na napačnem mestu ob napačnem času, se nam zdi, da se je zgodovina zopet ponovila, pa čeprav bi lahko trdili, da se naključja ne ponavljajo.

Marija Šarapova

Patricija Agnič in Izabela Lužnik

Znana ruska tenisačica, Marija Šarapova, je 26. januarja leta 2016 po porazu proti Sereni Williams v četrtfinalu Odprtega prvenstva Avstralije opravila doping kontrolo, ki je kasneje pokazala pozitiven rezultat zaradi prisotnosti prepovedane snovi v njenem vzorcu. 7. marca je na izredno sklicani tiskovni konferenci v Los Angelesu (ZDA) dala izjavo za javnost, v kateri je razkrila, da je bila pozitivno testirana zaradi uporabe meldonija, ki ga je Svetovna protidopingška agencija (Wada) dala na seznam prepovedanih substanc na začetku tistega leta. S to novico je presenetila javnost, saj so ljudje pričakovali, da bo na tiskovni konferenci napovedala svojo upoko-jitev (Clarey in Tierney, 2016). Šarapova je namreč tekom svoje profesionalne kariere utrpela več poškodb (leta 2008 je tudi prestala operacijo rame), ki so jo v tistem času še posebej omejevale in zaradi tega ni bila več sposobna odigrati tolikšno število dvobojev, kot jih je lahko včasih.

Šarapova je v svoji izjavi trdila, da ji je njen družinski zdravnik predpisoval omenjeno zdravilo od leta 2006, ker so se ji že takrat začele pojavljati zdravstvene težave. Mnogokrat je bila bolna, imela pomanjkanje magnezija in srčno aritmijo ter pojavljali so se ji prvi znaki sladkorne bolezni, ki je bila pogosta v njeni družini. Zdravnik, ki je Rusinjo zdravil od leta 2004 do leta 2012, ji je kasneje v karieri

Literatura

1. Contador tests positive. (2010). *The science od sport*. Pridobljeno s https://sportsscienists.com/2010/09/contador-tests-positive/?doing_wp_cron=1582737636.1905770301818847656250
2. Nov madež v kolesarstvu. (2010). *Dnevnik*. Pridobljeno s <https://www.dnevnik.si/1042391828>
3. Lovro Žiberna (2019). Boj proti dopingu v kolesarstvu. *Vita*. Pridobljeno s https://www.revija-vita.com/vita/82/Boj_proti_dopingu_v_kolesarstvu?fbclid=IwAR1M2zf_OstshBSnt5Nu_V9ehsxm-yk7RdXw9TGPGr9-Lo6FDYdlvjU0mYM
4. Laura Corbit (2012, 8. februar). Alberto Contador banned for doping, but what is clenbuterol?. *The conversation*. Pridobljeno s <https://theconversation.com/alberto-contador-banned-for-doping-but-what-is-clenbuterol-5246>
5. Alberto Contador (2020). *Wikipedia*. Pridobljeno s https://en.wikipedia.org/wiki/Alberto_Contador#Doping



Marija Šarapova na tiskovni konferenci v Los Angelesu. Povzeto po Tennis star Maria Sharapova failed drug test at Australian Open, faces suspension by ITF. (2016, 8. marec). *The Straits Times*. Pridobljeno s <https://www.straitstimes.com/sport/tennis/tennis-star-maria-sharapova-failed-drug-test-at-australian-open-faces-suspension-by-itf>

tudi svetoval, da naj pred pomembnejšimi tekmami poveča odmerek meldonija na 3 do 4 tablete (1 uro pred tekmo) (Steinberg, 2016). Od leta 2010 so za njeno uporabo te substance vedeli le še njen oče, zdravnik in menendžer, saj naj bi to prikrivala pred člani svoje podporne ekipe (Steinberg, 2016). Petkratna zmagovalka Grand Slama in ena izmed najbolje plačanih športnic na svetu je javno prevzela polno odgovornost za svoje dejanje in priznala, da je naredila veliko napako, ker ni preverila posodobljenega seznama, ki ga je Wada še pred začetkom leta 2016 poslala vsem udeležencem v športu preko e-pošte (Clarey in Tierney, 2016).

Meldonij oz. mildronat je zdravilo, ki ga zdravniki predvsem v Latviji, Rusiji in preostali vzhodni Evropi predpisujejo kroničnim srčnim bolnikom (zaradi izboljšanja vzdržljivosti in kakovosti življenja), tistim, ki boleajo za ishemijo (zaradi boljše oskrbe s krvjo v določenem tkivu ali organu) ali za angino pectoris (zaradi preprečevanja srčnih zapletov). Zdravilo, ki je od nekdaj prepovedano v ZDA, se prav tako uporablja v obliki injekcijske raztopine, ki ima podobne učinke kot inzulin, kot preventiva proti sladkorni bolezni. Raziskave kažejo, da lahko uporaba meldonija pri športniku vodi v zmanjšanje ravni laktata in sečnine v krvi, izboljšanje delovanja srca, vzdržljivostnih lastnosti in aerobnih sposobnosti, pospešitev regeneracije, možnosti povečane fizične obremenitve pri treningu ter zmanjšanja utrujenosti po največjem naporu (Gruden, 2016). Kljub temu da uporaba tovrstnih sredstev v vrhunskem tenisu nima ključnega vpliva na igralčevo tehniko ali taktiko, lahko le-ta prispeva k boljši kondicijski pripravljenosti, ki postaja čedalje pomembnejša zaradi vedno večjih fizičnih naporov na teniških treningih in tekmovanjih (Steinberg, 2016).

Po Grudnu (2016) se je 16. septembra 2015 Wada odločila, da bo od začetka leta 2016 meldonij na seznamu prepovedanih sredstev in poživil. Razlogi za to so bili rezultati raziskav, ki so pokazali, da uporaba tega zdravila pri športnikih dokazano izboljša njihove dosežke (zaradi izboljšanja vzdržljivosti in stimulativnega učinka na krvni obtok), ter razširjenost in množična uporaba tega zdravila med športniki. Ko je Wada izvedla dva dopinška testiranja, znotraj katerih je analizirala 8.320 naključnih vzorcev z vsega sveta, so odkrili prisotnost meldonija v 182 vzorcih urina, kar pomeni, da je bilo od testiranih kar 2,2 % športnikov, ki so uporabljali omenjeno zdravilo (Clarey in Tierney, 2016). Od teh sta približno dve tretjini športnikov, ki izhajajo iz športov, kjer je ključna moč (težkoatletske discipline, borilni športi), ostala tretjina pa iz vzdržljivostnih športov (Gruden, 2016). Glede na prej povedano ni presenetljivo dejstvo, da je leta 2016 od 1. januarja do 10. marca Wada odkrila 99 športnikov, ki so padli na dopinški kontroli zaradi uporabe meldonija, med katerimi so bili večinoma športniki iz Rusije, Ukrajine, nekateri pa tudi iz Švedske, Gruzije in Etiopije (Uršič, 2016).

Po Steinbergu (2016) je sodišče mednarodne teniške zveze (ITF) v 33 strani dolgem poročilu o sodbi navedlo, da je Šarapova edina, ki je odgovorna za svojo nesrečo. Na rezultate se ni odzvala z izpodbijanjem, vendar je v svoj bran dejala, da je redno jemala meldonij, preden je bil na seznamu prepovedanih snovi. Tako Marija Šarapova kot tudi njen strokovni štab naj bi informacijo, da je 1. januarja 2016 Wada dodala meldonij na seznam prepovedanih substanc, spregledali, zato je zdravilo jemala še naprej. Njen menedžer je trdil, da je konec leta 2015 imel namen preveriti omenjeni posodobljen seznam na svojih vsakoletnih počitnicah, vendar do le-teh takrat ni prišlo, ker se je ločil od svoje žene. V samem poročilu so bila navedena dejstva, da naj bi Rusinja namerno prikrila uporabo meldonija pred oblastjo, ki od športnikov zahteva, da navedejo pogosto uporabljena zdravila, kot tudi zdravila, ki jih uporabljajo trenerji in ekipe.

Njeno priznanje, da je omenjeno substanco jemala po 1. januarja 2016, je pomenilo, da se bo morala soočiti z vsaj enoletno prepovedjo nastopanja. V poročilu je bilo tudi ugotovljeno, da do leta 2016 ni bilo postavljene nobene diagnoze ali predlagane terapije, ki bi vključevala potrebo po jemanju meldonija ter da ni iskala nasvetov glede njegove uporabe. Na podlagi tega je razsodišče odločilo, da je omenjeno substanco jemala z namenom izboljšanja lastnih sposobnosti. Sodišče je na koncu odločilo, da čeprav Šara-

pova ni namerno kršila protidopinških predpisov, je vseeno odgovorna za to, da je bila ta snov prisotna v njenem telesu med Odprtim prvenstvu Avstralije, ker ni opazila, da je bila snov dodana na seznam prepovedanih snovi v mesecu januarju (Steinberg, 2016).

Leta 2015 je v Wimbledonu v zadnjem tednu uporabila zdravilo mildronat 6-krat, medtem ko ga je na Odprtem prvenstvu Avstralije v zadnjih sedmih dneh uporabila 5-krat. Zaradi tega ji je bila s strani ITF-a odrejena dvoletna prepoved nastopanja na tekmovanjih, torej do 26. januarja 2018. V tem času ne bi mogla nastopiti na Olimpijskih igrah in 7 turnirjih za grand slam. V primeru, da bi ugotovili, da je namerno kršila protidopinška pravila, bi se lahko soočila z največjo možno kaznijo, in sicer s štiriletno prepovedjo nastopanja. Šarapova je sicer poskusila tudi z vložitvijo pritožbe na Arbitražno sodišče za šport (CAS), saj je bilo v preteklih letih le-to naklonjeno nekaterim tenisačem (kot sta Troicki in Čilič), ki so na tak način znižali svojo kazen, vendar je bilo v njenem primeru to neuspešno (Steinberg, 2016).

Zaradi množičnega pritiska ljubiteljev tenisa, ki so dvoletno prepoved igranja sprejeli kot prestrogo, je Mednarodna teniška zveza (ITF) ponovno premislila o svoji odločitvi na podlagi tega, da je tenisačica storila le eno napako, in sicer, da je spregledala e-pošto. Prav tako je Rusinja večkrat izjavila, da bi Wada morala biti bolj učinkovita na področju obveščanja glede sprememb protidopinških pravil. Arbitražno sodišče za šport (CAS) je tako ponovno obravnavalo njen primer in ji nato oktobra 2016 znižalo kazen na 15 mesečno prepoved nastopanja na tekmovanjih, ker je ocenilo, da je šlo za nenamerno kršitev protidopinških pravil (Sharma, 2020).

Javno priznanje Šarapove na tiskovni konferenci leta 2016 je povzročilo različne odzive tako s strani njenih sponzorjev kot tudi njenih soigralcev. Njeni glavni sponzorji, kot so Porsche, Tag Heuer in Nike so se od nje hitro oddaljili in posledično prekinili donosne sponzorske pogodbe, ki so jih imeli z eno izmed najbolj vplivnih športnic na svetu. Kljub temu se je proizvajalec loparjev znamke Head, ki je že več let sodeloval s Šarapovo, odločil, da jo bo še naprej podpiral in ji celo ponudil možnost podaljšanja sponzorske pogodbe. Organizacija združenih narodov ji je odvzela častni naziv ambasadorke dobre volje, ki ji ga je podelila zaradi njene aktivne vloge v pomoči žrtvam nesreče v Černobilu (leta 1986) (Sharma, 2020).

Med odsotnostjo s teniških tekmovanj je bila kljub vsemu precej zaposlena, saj je obiskovala Poslovno šolo v Bostonu, kjer se je udeležila pouka iz globalnega strateškega menedžmenta. V Londonu se je učila vodenja, opravljala je pripravništvo pri oglaševalni agenciji, sodelovala je z oblikovalci pri podjetju Nike in se udeležila promocij lastne znamke bonbonov Sugarpova. V tem času, ko se je posvetila predvsem svoji izobrazbi, različnim poslovnim izzivom ter izdala avtobiografijo, se je naučila, da je življenje lahko lepo tudi brez tenisa (»Maria Sharapova claims«, 2017).

Po izteku prepovedi igranja se je vrnila v profesionalni tenis leta 2017, ko se je s pomočjo povabila organizatorjev udeležila teniškega turnirja v Stuttgartu ter kasneje tudi v Madridu in Rimu. V intervjuju pred turnirjem v Stuttgartu je izjavila, da se zelo veseli vrnitve v šport in da je vložila veliko truda v treninge v zadnjih štirih mesecih. Šarapova se je namreč zavedala, da je v svoji teniški karieri že bližje koncu kakor začetku, vendar si le-to ni želela končati s takšno kaznijo. Zato se je leto prej tudi odločila, da se bo borila za razveljavitev prepovedi, saj naj ne bi bila pravilno obveščena o uradni

spremembi protidopinških pravil (Clarey in Tierney, 2016). Obenem je še dodala, da je ne skrbi sprejem in slabša podpora nekaterih teniških igralcev in igralc ter javnosti, saj uživa v svojem delu in je prepričana v svojo poštenost (»Maria Sharapova claims«, 2017).

Njena vrnitev in prejem povabila organizatorjev turnirjev je med številnimi vrhunskimi teniški igralcami povzročilo večjo polemiko, kakor je njena prepoved nastopanja na teniških tekmovanjih. Znanе tenisačice, kot so Carolina Wozniacki, Dominika Cibulkova, Kristina Mladenovic, Agnieszka Radwanska, Eugenie Bouchard in Roberta Vinci, so izjavile, da bi morala Rusinja glede na njeno nižjo uvrščenost na svetovni ženski teniški lestvici odigrati kvalifikacije ter da si ne zasluži omenjenega povabila. Hrvatca Mirjana Lučić-Baroni je njen primer celo primerjala z znanim kolesarjem Lancom Armstrongom, ki je prav tako kršil protidopinška pravila.

Po Steinbergu (2016) je pristop ITF-ja zoper doping postal vprašljiv potem, ko je Šarapova sama obvestila javnost, da je bila pozitivno testirana. Nekateri teniški igralci in igralke so namreč nasprotovali njihovim trditvam, da so kontrole dopinga naključne, saj so sami bili testirani le, kadar so izgubili dvoboj. Prav tako so strokovnjaki na področju boja proti doping u opozorili, da bi se lahko igralci, ki uporabljajo izjemno majhne količine prepovedanih substanc, izmuznili padcu na dopinški kontroli. Kljub temu pa Šarapovin primer kršenja protidopinških pravil ni edini v vrhunskem tenisu. Na kontroli dopinga so v preteklosti padli tudi Richard Gasquet, Viktor Troicki, Marin Čilić, Andre Agassi, Martina Hingis in Barbara Zahlavova Strycova (»Doping in tennis«, b. d.).

Šarapova je 26. februarja 2020 v eseju, ki je bil objavljen v Voguu in Vanity Fairu, sporočila javnosti odločitev, da bo končala svojo bogato teniško kariero. V eseju je prav tako zapisala, kako velik vpliv je imel tenis v njenem življenju ter da si bo, kljub temu da še ne ve, kaj bo počela v prihodnosti, vsakič znova postavljala nove izzive (»I'm saying goodbye«, 2020).

Amedej Vetrih

Tadej Špicar in David Škrbec

Amedej Vetrih je slovenski nogometaš, rojen 16. 9. 1990. V PLTS je zbral 202 uradni tekmi in dosegel 25 zadetkov. V Sloveniji je igral za severnoprimorski klub Gorico in za NK Domžale. Nekaj časa se je mudil tudi v Italiji, kjer je igral za Parmo, vendar očitnejšega pečata tam ni pustil. Ima tudi tri nastope za slovensko izbrano vrsto. Prvič ga je vpoklical Srečko Katanec za tekmo proti Slovaški 1. 9. 2017. Pred sezono 2019/20 pa mu je uspel zaenkrat prestop kariere. Iz Domžal je prestopil v prvo turško ligo v klub Caykur Rizespor. Toda tokrat bomo pod drobnogled vzeli nek drug dogodek, ki je prav tako zaznamoval njegovo kariero. 18. 4. 2018 je Amedej v športnem parku Domžale oddal vzorec svojega urina v pregled protidopinški organizaciji. Niti pomislil ni, da bo 16. 5. 2018 prejel

Literatura

1. Clarey, C. in Tierney, M. (2016, 7. marec). Maria Sharapova Admits Taking Meldonium, Drug Newly Banned by Tennis. *The New York Times*. Pridobljeno s <https://www.nytimes.com/2016/03/08/sports/tennis/maria-sharapova-failed-drug-test.html>
2. Doping in tennis. (b. d.). V *Wikipedija*. Pridobljeno 22. februarja 2020, s https://en.wikipedia.org/wiki/Doping_in_tennis
3. Gruden, T. (2016, 8. marec). Kaj je tako sladkega v latvijskem zdravlilu, da je premamilo Šarapovo?. *RTVSLO.si*. Pridobljeno s <https://www.rtvlo.si/sport/tenis/kaj-je-tako-sladkega-v-latvijskem-zdravlilu-da-je-premamilo-sarapovo/387671>
4. »I'm saying goodbye«: Maria Sharapova retires from tennis at age 32. (2020, 26. februar). *Tennis.com*. Pridobljeno s <https://www.tennis.com/pro-game/2020/02/im-saying-goodbye-sharapova-retires-tennis-after-28-years/87705/>
5. Maria Sharapova claims she 'fought for truth' as tennis doping ban return nears. (2017, 29. marec). *The Guardian*. Pridobljeno s <https://www.theguardian.com/sport/2017/mar/29/maria-sharapova-tennis-fought-for-truth-doping-ban>
6. Sharma, A. (2020, 1. januar). All You Need To Know About The Doping Ban Of Maria Sharapova. *EssentiallySports*. Pridobljeno s <https://www.essentiallysports.com/all-you-need-to-know-about-the-doping-ban-of-maria-sharapova-tennis/>
7. Steinberg, J. (2016, 10. junij). How serious was Maria Sharapova's doping?. *The Guardian*. Pridobljeno s <https://www.theguardian.com/sport/2016/jun/10/how-serious-was-tennis-player-maria-sharapova-doping>
8. Uršič, M. (2016, 25. marec). Meldonij nova ruska dopinška prevara. *Delo*. Pridobljeno s <https://www.delo.si/sport/druzi-sporti/meldonij-nova-ruska-dopinska-prevara.html>



Amedej Vetrih (pridobljeno s <https://www.rtvlo.si/sport/nogomet/prva-liga/vetrih-po-preteku-kazni-upam-da-bo-to-sola-za-vse-druge/473225>).

obvestilo o pozitivnem vzorcu. V njegovem urinu so namreč našli sledi higenamina.

Sprva se nekoliko posvetimo številu primerov, da je nogometaš uporabljal prepovedane substance za izboljšanje svojim predstav.

Daleč od tega, da bi lahko tovrstne primere v nogometu označili kot pogoste. To lahko povežemo s specifičnostjo športa. Podobno kot v košarki, rokometu in ostalih podobnih športnih zvrsti sta v nogometu kondicijska in fizična priprava izrednega pomena, vendar nista bistveni. Pomembnejše je tehnično znanje, pregled prostora, hitrost razmišljanja, sposobnost predvidevanja itd. Za našte te komponente pa ne obstaja kemijska spojina, ki bi jih izboljšala. Za primerjavo vzemimo cestno kolesarstvo, kjer naj bi bilo uživanje prepovedanih substanc najpogostejše. Bistven dejavnik, ki vpliva na uspešnost kolesarja, so njegove fizične zmožnosti. Seveda obstajajo tudi druge kvalitete, ki jih kolesar mora imeti, če želi dose gati dobre rezultate, v katere pa se ne bomo spuščali. Zagotovo pa lahko trdimo, da je bistvo v telesnih zmožnostih posameznika. In tu lahko s prepovedanimi substancami vplivajo na svoje predstave na cesti. Drugače je pri nogometu, kjer razlika med vrhunskimi in nekoliko slabšimi nogometaši delajo ravno kvalitete, ki sem jih naštel že prej (tehnično znanje, pregled prostora, hitrost razmišljanja, sposobnost predvidevanja ...).

Velja pa omeniti dejstvo, da sodobnega nogometa na visokem nivoju ne more igrati igralec, ki ni vrhunsko fizično in kondicijsko pripravljen. In če sklepamo po tem, je za predvideti, da bo primerov kršitve dopinga v nogometu vse več.

Primer Amedeja se je razvijal tako: V tednih pred kontrolo so Domžalčani opravili tako imenovano mini pripravljalo obdobje. To pomeni, da so znotraj tekmovalnega ritma opravili serijo težjih treningov s ciljem, da bodo fizično pripravo ekipe dvignili na višji nivo za zaključek sezone 2017/18. Posledično se je pri igralcih pojavil intenzivnejši občutek utrujenosti, pojavljanje krčev ... Vsak igralec nato podobne težave rešuje sam. Amedej se je odločil, da si poišče prehranski dodatek, ki mu bo pri tem pomagal. Našel ga je in kupil v eni izmed trgovin s prosto prodajo. Produkt iForce Nutrition Max Out so oglaševali na način, da je primeren za nogometaše, košarkarje, rokometarje, kolesarje, plavalce in druge športnike. Skratka niti pomislil ni, da bi izdelek lahko vseboval kaj nepravilnega. Po neuradnih informacijah osebe blizu domžalske garderobe v trenutku pretresa sem izvedel, da naj bi »prepovedan« produkt uporabljal velik del takratnega domžalskega moštva. Naključni žreb testirancev tisti dan bi lahko bil nemilosten do velike večine. Omeniti velja še to, da je izdelek v angleški deklaraciji omenjal, da vsebuje higenamin, medtem ko v slovenski deklaraciji tega ni zapisanega.

„Kot sem dejal v izjavi za Sloado, sem zadevo našel na spletu, nakup pa je v mojem imenu opravil soigralec Dario Melnjak, ki živi v Ljubljani, kjer se dotična trgovina nahaja. Glede na to, da sem izdelek kupil v prosti prodaji v trgovini v Sloveniji, nisem niti pomislil, da bi lahko vseboval prepovedano snov. Za higenamin prej še nikoli nisem slišal in ga nisem poznal do tega primera, ko je bil moj vzorec pozitiven“ (Plestenjak, 2018). Izjava Amedeja nakazuje na njegovo nedoslednost, ki je nato vodila v nepopravljive posledice. Po preteku kazni je nato na vprašanje o tem, kako je sedaj z njegovo pazljivostjo glede vsebnosti snovi prehranskih dodatkov, izjavil, da praktično vsako energijsko pijačo, ki jo kupi v trgovini ali na bencinski črpalki, natančno pregleda. Pravi tudi, da obstaja aplikacija na telefonu, s katero si lahko pomagaš in vanjo vpišeš vse sestavine, ki jih izdelek vsebuje, ter z njo preveriš, ali vsebuje kaj prepovedanega ali ne. Na koncu še doda: „V ozadju je pri meni vedno prisoten strah in vse redno pregledujem. Upam, da ni nobenih možnosti za podobno situacijo“ (Hočevnar, 2018).

Amedej Vetrih je bil z zelenic prve slovenske nogometne lige odsoten »zgolj« 6 mesecev. Prve 4 mesece prav tako ni smel trenirati

s prvim moštvom nogometnega kluba Domžal. Pripravljenost je vzdrževal tam, kjer mu je to bilo dovoljeno. V neki izjavi sem prebral, da si je tudi vzel nekaj časa zase – šel na oddih in več časa posvetil svoji družini. Zadnja dva meseca se je nato že lahko priključil ekipi in trenažnemu procesu. Toda zakaj ni bil kaznovan s polno kaznijo dveh let? Amedej je takoj, ko je s strani SLOADO izvedel za pozitiven vzorec, odzval in se ponudil za sodelovanje: „Nemudoma sem se odzval na sestanek in zaslišanje pri SLOADO, potrdil pripravljenost za popolno in iskreno sodelovanje ter se na podlagi ugotovitve, da je higenamin bil prisoten v prehranskem dopolnilu, odpovedal pravici do odprtja in analize vzorca B. Iskreno obžalujem nastalo situacijo ter sem pripravljen nositi vse morebitne posledice“ (Plestenjak, 2018).

Higenamin, znan tudi kot norkoklaurin (ang. *norkoclaurine*) je alkaloid rastlinskega izvora (1-benzil-1,2,3,4-tetrahidro izokinolin), ki ga najdemo npr. v korenini preobjede (*Aconitum carmichaelii*) ali semenih indijskega lotusa (*Nelumbo nucifera*). Higenamin se na tak način uporablja v tradicionalni kitajski medicini, na trgu pa ga v produktih lahko najdemo v sintetični obliki (higenamin HCl) ali pa v obliki rastlinskih ekstraktov. Prvotno so ga prepoznali kot aktivno kardiotonično sestavino te zdravilne rastline, ki se v mnogih azijskih regijah uporablja kot lokalno in tradicionalno zdravilo za zdravljenje različnih bolezni, kot so kolaps, sinkopa, boleči sklepi, edemi, bronhialna astma itd. Študije higenamina so pokazale potencialne terapevtske učinke za bolezni, kot so srčno popuščanje, šok, artritis, astma, ishemija/reperfuzijska poškodba in erektilna disfunkcija. Higenamin je bil preizkušen kot farmakološko sredstvo v kliničnih študijah na ljudeh na Kitajskem. Tam je bilo uporabljeno pri obremenilnem testiranju za odkrivanje bolezni koronarnih arterij (Higenamine, 2017).

Na listo prepovedanih snovi v športu je bil uvrščen leta 2018 v skupino beta-2 agonistov. Te spojine se v medicini uporabljajo za razširitev dihalnih poti pri zdravljenju astme in drugih pljučnih obolenj. Nekateri raziskave so pokazale, da beta-2 agonisti lahko, kadar je njihova prisotnost v krvi močno povečana, vplivajo na izboljšanje telesnih sposobnosti. Beta-2 agonisti so za športnike prepovedani na tekmovanjih ter izven njih po pravilih SLOADO. Med nezaželene učinke beta-2 agonistov spadajo glavobol, znojenje, nemir in vznemirjenost, mišični krči, anksioznost. V kombinaciji s kofeinom lahko v redkih primerih pride tudi do resnih motenj srčnega ritma. Običajno je higenamin v prehranskih izdelkih, zlasti v prehranskih dopolnilih, prisoten skupaj s kofeinom. Tej kombinaciji se pripisuje aktivnosti razgradnje maščob (lipoliza) in pospešitve metabolizma s termogenezo. Ti izdelki se športnikom in rekreativcem pogosto oglašujejo kot sredstva za hujšanje, t. i. »fat burnerji«. Športniki ga največkrat zaužijejo v nizkih količinah kot kontaminacija (Opozarjamo na higenamin v izdelkih, 2018).

Ena izmed športnic, ki ji je bila v krvi najdena snov higenamin, je tudi Kitajka Liu Hong. Zmagovalka hitre hoje na svetovnem atletskem prvenstvu v Pekingu leta 2015 je bila kaznovana z enome sečno kaznijo. Uporaba higenamina naj bi bila nenamerna, in sicer naj bi ga vsebovala kar krema, ki jo je tekmovalka uporabljala pri masažah. Količina najdenega higenamina v vzorcu Liu Hong je bila zelo nizka. Po preiskavah je antidopinški laboratorij v Rimu res našel sledi higenamina v kremi, ki jo je Kitajka uporabljala za masažo. Po vseh zaslišanjih se je IAAF odločila, da verjame, da Liu Hong ni uživala higenamina z namero, da ji bo to pripomoglo pri športnih tekmovanjih. Tako je IAAF predlagala, da CAA (Kitajska atletska zve-

za) kaznuje Hongovo le od 13. 6 do 13. 7. 2016 (World champion Liu Hong banned, 2016).

Podoben primer, kot je najin osnovni, pa se je zgodil leta 2017, ko je v elitni angleški premier ligi bil za higenaminom pozitiven igralec Liverpoola Mamadou Sahko, vendar takrat ta snov še ni bila na seznamu prepovedanih snovi, tako da je bil igralec le začasno suspendiran za 30 dni. Takrat je UEFA kritizirala način in pristop WADE, ki je v svojo obrambo predstavila znanstvene dokaze, da higenamin spada pod beta-2 agoniste in da spada v S3 kategorije prepovedanih snovi. V tistem letu je bil potem tudi uradno speljan postopek uvrstitve higenamina na listo prepovedanih snovi. Je pa WADA že v letu 2016 pozvala svoje omrežje laboratorijev, da pripravijo sistematična testiranja za higenamin (Majendie, 2017).

■ Literatura

1. Higenamine. (2017) National Center for Advancing Translational Sciences, Inxight: Drugs Pridobljeno iz: <https://drugs.ncats.io/substance/PQ432PID6E>
2. Hočevar, M. (28.11.2018). Vetrlih po preteku kazni: Upam, da bo to šola za vse druge. MMC RTV SLO. Pridobljeno iz: <https://www.rtvlo.si/sport/nogomet/prva-liga/vetrlh-po-preteku-kazni-upam-da-bo-to-sola-za-vse-druge/473225>
3. Majendie, M. (21.4.2017). WADA criticized by UEFA over handling of Mamadou Sakho doping case. CNN. Pridobljeno iz: <https://edition.cnn.com/2017/04/21/football/mamadou-sakho-wada-doping-case-liverpool-crystal-palace/index.html>
4. Opozarjamo na higenamin v izdelkih športne prehrane. (2018) Nacionalni inštitut za javno zdravje. Pridobljeno iz: <https://www.nijz.si/sl/opozarjamo-na-higenamin-v-izdelkih-sportne-prehrane>
5. Plestenjak, R. (14.6.2018). Amedej Vetrlih padel na dopinškem testu, Domžale opozarjajo na neskladja. Siol.net. Pridobljeno iz: <https://siol.net/sportal/nogomet/amedej-vetrlh-krsil-protidopinska-pravila-470321>
6. *World champion Liu Hong banned for one month for minor fault in using massage lotion.* (29.7. 2016). China.org.cn. Pridobljeno iz: http://www.china.org.cn/world/Off_the_Wire/2016-07/29/content_38987617.htm

Žiga Jeglič

Katarina Kumer in Maja Mencin

■ Uvod

Eden izmed odmevnih primerov kršenja dopinških pravil je tudi zgodba slovenskega hokejista Žige Jegliča, ki pa je nekoliko bolj »nedolžna«, kot so nam jo sprva predstavili mediji. Ravno zavajajoči naslovi novic in poročil so tisti, ki imajo največji vpliv na športnikovo nadaljnjo kariero in sloves. Večina ljudi člankov ne prebere v celoti, v spominu pa jim ostane udarni naslov: Slovenski hokejist pozitiven na dopinškem testu. Tudi to je ena izmed mnogih zgodb, katere večji pomen nosijo posledice pisanja medijev, kakor dejanska doba kazni.

Žiga Jeglič se je rodil 24. februarja 1988 v Kranju in je svojo hokejsko kariero začel v Hokejskem klubu MK Bled. Kasneje je igral tudi za HK Acroni Jesenice ter v švedski, finski, nemški in slovaški ligi. Kot član je slovensko reprezentanco zastopal na petih svetovnih prvenstvih, od tega treh v elitni diviziji. Sodeloval je pri prvem nastopu slovenske reprezentance na olimpijskem hokejskem turnirju 2014 v Sočiju. Prelomni dogodek se je zgodil 20. februarja 2018, ko je v času nastopa na Olimpijskih igrah 2018 v Pjongčangu v Južni Koreji padel na doping kontroli na fenoterol, ki so ga zaznali v urinu (Žiga Jeglič, 2018).



Žiga Jeglič (Sportsnewsempire, 2018).

Takoj je dobil navodilo, da ne sme igrati na naslednji tekmi proti Norveški in mora v 24 urah zapustiti olimpijsko vas. Prvotno je bil kaznovan z dvoletno prepovedjo nastopanja, toda Mednarodno športno razsodišče mu je po razgovorih kazen znižalo na osem mesecev. Izkazalo se je, da je bil fenoterol v urinu prisoten kot ena izmed sestavin Beroduala, zdravila za določene bolezni spodnjih dihal, ki mu jih je leta 2017 zaradi težav z astmo predpisal zdravnik. Jeglič zdravila ni navedel kot terapevtsko izjemo, zato so mu odredili kazen za malomarnost, saj bi bila njegova dolžnost navesti zdravilo.

Kot navaja SLOADO morajo športniki sami poskrbeti, da prepovedane snovi ne pridejo v njihovo telo in so sami odgovorni za vse prepovedane snovi ali njihove metabolite ali označevalce, najdene v njihovem vzorcu. Športniki, katerih

zdravljenje zahteva uporabo prepovedanih snovi ali prepovedanih postopkov, morajo zaprositi za terapevtsko izjemo (TI) pri svoji mednarodni športni zvezi ali pri SLOADO. Za nekatera velika tekmovanja, kot so npr. olimpijske igre, morajo športniki preko nacionalnega olimpijskega komiteja predložiti obstoječo TI medicinski komisiji MOK (Postopek pridobivanja TI. (b.d.)). Ker je prišlo do šuma v komunikaciji med zdravniki, trenerji in športnikom, Žiga zdravila ni prijavil. Na to se je tudi sprva skliceval, češ da ni vedel, da zdravilo vsebuje prepovedano snov.

Okoren (2008) je zapisal, da slovenska reprezentanca po pravilih ni bila kaznovana z odvzemanjem osvojenih točk v Pjongčangu, saj se v ekipnih športih takšna kazen izreče, če so pozitivni najmanj trije igralci iste ekipe. Po vsaki tekmi morata na doping kontrolo po dva igralca iz vsake reprezentance. Ne glede na razplet dogodkov pa dopinški primer meče slabo luč na igralca samega, vodstvo reprezentance, slovenski hokej kot tudi na Hokejsko zvezo Slovenije. Jeglič je reprezentanco pustil na cedilu že leto prej na svetovnem prvenstvu elitne divizije v Parizu, ko je bil kaznovan s prepovedjo nastopanja na dveh tekmah, potem ko je z rezilom drsalke skoraj prerezal vrat švicarskemu napadalcu. Jeglič je tretji pozitivni dopinški primer na 23. zimskih olimpijskih igrah po rezervnem japonskem hitrostnem drsalcu in Rusu Aleksandru Krušelnickem, ki je osvojil bronasto kolajno v curlingu. Kasneje je tudi Žiga Jeglič priznal, da je sam kriv, ker zdravila ni prijavil in bo v bodoče bolj pazljiv. Hkrati se iz takih primerov lahko učijo tudi drugi športniki.

■ Mediji in njihov vpliv

Danes imajo mediji velik vpliv na športnikovo prepoznavnost. Delujejo na podlagi odziva prejemnika, ki potrdi pomembnost oddajnika in mu da verodostojnost. Največjo moč ima danes svetovni splet ter v športu tudi televizija, kjer spremljamo športne prenose. Poleg prepoznavnosti pa lahko mediji vplivajo tudi na športno identiteto, motivacijo, višjo ali nižjo samozavest ter samopodobo športnika (Livrin, 2017).

Problem nastane, ko novinarji objavijo napačne, pomanjkljive informacije ali zavajajoče naslove, ki lahko posamezniku povzročijo veliko dolgotrajne škode. Žiga Jeglič je 4 dni po testiranju izvedel pozitivne rezultate na dopinškem testu, le 50 minut pred naslednjo tekmo. To so še isti dan izvedeli tudi novinarji in že se je njegovo ime pod odebeljenim tiskom DOPING pojavilo na mnogih naslovnicaх ne le v Sloveniji, ampak po celem svetu. Zagotovo to predstavlja velik šok. Ko kar naenkrat ne veš, kaj se ti je sploh zgodilo in moraš brez izgovora oditi iz olimpijske vasi. Podrobna preiskava lahko poteka več mesecev, medtem pa športnik čaka na odločitev in ne ve, kaj pričakovati, kaj to pomeni za njegovo kariero. Prav tako si navijači in širša javnost o samem športniku, njegovi ekipi in celo samem športu ustvarijo mnenje na podlagi prejetih (nepopolnih) informacij. Vsekakor izgubiš tudi zaupanje soigralcev in trenerja. Kasneje se je izkazalo, da je šlo za doping iz malomarnosti, kar dejansko ne predstavlja tako hude kršitve, kot če bi tekmovalc namensko posegal po prepovedanih substancah. Ne glede na razplet pa ime kršitelja ostane omadeževano in mora nositi določene posledice. Zaupanje mnogih navijačev, sotekmovalcev je izgubljeno, težave pa ima lahko tudi pri iskanju nove zaposlitve ali sklenitvi pogodbe z novim klubom. Tudi s tem se je spopadel Jeglič, ko je zaradi dopinške afere ostal brez dela v ruskem hokejskem klubu Neftehimika iz Nižjekamska, kjer so mu sprva obljubili podporo,

kasneje pa prekinili pogodbo. Pozitiven test Žige je povzročil velik stres na samih olimpijskih igrah ne samo dotičnemu športniku, ampak celotni ekipi, slovenski reprezentanci in navsezadnje vsej Sloveniji. Kakršna koli zloraba dopinga je namreč prepovedana in nešportna, kar pomeni slab zgled. Tudi soigralci so bili pretreseni, saj so tekmo proti Norveški odigrali brez enega boljših igralcev, brez da bi jim kdo natančno pojasnil, kaj se je zgodilo, kar se je pokazalo tudi v izgubljeni tekmi z Norveško 2 : 1. Igrali so pod velikim pritiskom v oteženih okoliščinah.

■ Doping iz malomarnosti

Na spletni strani RTV-ja (Doping: Na testu padel, 2018) zasledimo izjavo Mednarodnega športnega razsodišča: „Žiga Jeglič je bil pozitiven na fenoterol. Športnik je sprejel kršitev, tako da je suspendiran s tekmovanjem do konca Olimpijskih iger v Pjongčangu. Olimpijsko vas mora zapustiti v 24 urah.“

Ob taki novici je bil Žiga v šoku. Povedal je, da se je težko sprijaznil z odločitvijo, pa kljub vsemu zapustil olimpijsko vas in ravnal odgovorno. Med čakanjem na odločbo ni vedel, kaj sledi, zato se je zagotovo pojavila negotovost, strah in z njima še stres. Na rezultate se je odzval povsem razumno, bilo ga je strah, ker ni vedel, kako naprej (Žiga Jeglič spregovoril, 2019). Ob taki situaciji bi športnik potreboval podporo in ne izgnanstvo, še posebej v primeru nenamernega dopinga.

Mediji poročajo o dogodkih in jih ustvarjajo. Svojo prepoznavnost ohranijo tisti, ki se ne pustijo zmotiti in se ne ozirajo na novice medijev, ki jih posredujejo javnosti. Vedno več je pritožb javnih oseb, da novinarji njihove pravice do zasebnosti ne upoštevajo. Res pa je, da nezdrav način življenja, ponočevanja, izzivanje nesreč pri športnikih vplivajo tudi na njihovo športno življenje, na pripravljenost, neposreden vpliv na njegove uspehe v športu (Milovanović, 2007).

Mediji imajo velik vpliv na družbo, posameznike in vplivajo na športnikov ugled ter prepoznavnost, zato potrebujejo pomoč pri komunikaciji z javnostjo. Pazljivi morajo biti, kaj povejo, da mediji ne obračajo ali interpretirajo izjave po svoje. Žigovo pojasnilo javnosti je bilo odgovorno in zaokroženo v celoto. Sporočil je, kdaj se je testiral, kakšni so bili rezultati, katera snov je bila prisotna, kje jo lahko najdemo, zakaj in kdaj je uporabljal zdravilo. Priznal je, da je spregledal razliko med primerljivimi zdravili in pozabil prijaviti zdravilo kot terapevtsko izjemo (Doping: Na testu padel, 2018). Pri pisanju pojasnila za javnost je imel verjetno pomoč. Odgovarja na najpogostejša vprašanja, ki se mnogim pojavijo ob slišani informaciji o pozitivnem dopingju na olimpijskih igrah.

Po eni strani lahko rečemo, da je ravnal neodgovorno, saj ni prijavil zdravila, ki je vsebovalo prepovedano snov. Po drugi strani lahko rečemo, da je ravnal odgovorno, saj je sprejel posledice/nadaljnje protidopinške postopke ter se opravičil.

Jani Dvoršak s Slovenske antidoping agencije se je čudil in jezil nad dejstvom, da je Žiga vzel zdravilo, ki ga je treba v okviru protidopinških postopkov prijaviti, kljub stalnem opozarjanju na to. Povedal je, da ne ve, kaj naj še naredijo, da se to ne bo ponavljalo (Doping: Na testu padel, 2018).

Športniki imajo veliko odgovornost, predvsem to, da so zgled. Prav ta lastnost naredi športnika dobrega, na ta način lahko dobi ugled, spoštovanje in slavo. Vse to se lahko v trenutku pozitivnega

dopinškega testa izgubi. Športnik izgubi tudi zaupanje pri ekipi, gledalcih, trenerju ... v večji meri ob namernem dopingu. Kar ne pomeni, da ne izgubi vsega tega ob nenamernem dopingu.

Lahko bi govorili o primeru malomarnosti ali pa pomanjkljivem sodelovanju zdravnikov, trenerjev, športnikov in dopinške organizacije. Prav zaradi povezanosti organizacij, zvez, zavodov bi se morala povečati informiranost zdravnikov, športnikov, trenerjev ... Potrebno bi bilo vzpostaviti več učinkovite komunikacije med njimi za boljše poznavanje odgovornosti vseh vključenih. Prav tako olajšati skrbi športnikom s pomočjo izdelave programa/sistema za zdravnike, trenerje, športnike, ki bi pripomogel k boljši organizaciji vpisovanja, oddajanja, posredovanja potrebnih informacij ali vlog. Z boljšim sodelovanjem, organizacijo, pretočnostjo informacij bi lahko znižali količino stresa skoraj vsem, predvsem pa športnikom. To bi za njih predstavljalo zmanjšanje skrbi za pravne zadeve in povečanje pozornosti na dobro izvedene treninge, nastope ter vpletenost z mediji.

„Mi stojimo za njim, verjamemo, da se bo vse razčistilo. Je pomemben del ekipe, zelo v redu fant. Zame je to nekaj presenetljivega, podrobnosti še ne vem, zato ne bi rad povedal preveč“ (Kapetan Jan Muršak, 2018, v Doping Jegliča: Kakšne težave, 2018). Glede na izjavo kapetana lahko sklepamo, da so med seboj zelo povezani, si zaupajo ter znajo med sabo komunicirati in sodelovati. To nakazuje na dobre medsebojne odnose, ki pripomorejo k uspehu.

■ Zaključek

V tem primeru ne smemo zanemariti tudi pomembnosti vloge trenerja, ki jih je spremljal na OI, saj bi moral ta poskrbeti za vse pravne zadeve, vloge in papirologijo. Lahko bi najel zdravnika, ki bi celotno hokejsko reprezentanco pred odpravo pregledal, prav tako njihova zdravila. Že predhodno bi moral podučiti in izobraziti športnike, da bi se izognili takšnim incidentom.

Glede na vse športnikove obveznosti s treningi, tekmami, mediji, ki mu verjetno predstavljajo stres, hitro pride do situacije, ko informacija uide iz glave. Tovrstne situacije bi lahko preprečili s programiranim kompleksnim programom/sistemom, namenjenim športnikom, trenerjem, zdravnikom, kot tudi organizacijam, zvezam, zavodom, a bi za to potrebovali veliko denarja. Lažje bi bilo, če bi komunicirali in oddajali vloge preko sistema, ki med seboj povezuje vse vključene in ne samo dopinško organizacijo in športnika.

Žiga je povedal, da ga je pozitiven doping presenetil. Ob tem se ni počutil dobro, saj ni vedel, kaj ga čaka. Naučil se je, da na koncu lahko zaupaš le sebi, in dodal, da bo gledal v prihodnost s previdnostjo (Mavrič, 2019). Iz vsake neprijetne izkušnje se po navadi naučimo dosti več kot iz zelo prijetne, saj se moramo naučiti, kako se sprijazniti s situacijo/ jo sprejeti, priznati in gledati pozitivno in odgovorno v prihodnost ne glede na mnenja drugih okoli nas.

■ Literatura

1. Doping Jegliča: Kakšne težave lajša zdravilo, ki ga je jemal? (20. 2. 2018). MMC RTV SLO. Pridobljeno iz https://www.rtv slo.si/sport/oi-2018/hokej/doping-jeglica-kaksne-tezave-lajsa-zdravilo-ki-ga-je-jemal/446524?fbclid=IwAR20FAF9Q-VbG6jJqwGbBuCfCY_D_R9T4hocpaJCTCeShsh35aDGidcu-ELs

2. Doping: Na testu padel hokejist Žiga Jeglič. (20. 2. 2018). Delo. Pridobljeno iz <https://www.delo.si/zoj-2018/zoj-novice/doping-na-testu-padel-ziga-jeglic.html?fbclid=IwAR3XqNNsFPEKGN0ts86grvOukrqfVHu4s4plqZdCvmOnwyKJ0v9wvcOjHVC>
3. Livrin, N. (2017). Psihološki vpliv medijev na profesionalne športnike. (Diplomsko delo, Fakulteta za organizacijske vede). Pridobljeno iz <https://dk.um.si/Dokument.php?id=117898>
4. Mavrič, P. (2019). Žiga Jeglič spregovoril o dopinškem prekršku: Na koncu lahko zaupaš le sebi. Sportal. Pridobljeno iz https://siol.net/sportal/hokej/ziga-jeglic-o-dopinskem-prekrsku-zaupas-lahko-le-sebi-489906?fbclid=IwAR10uAvr_2NHngZWSpaXk2J4xL7j3rL4dFrL7NwUAglujNFBY0peNF3FkU
5. Milovanovič, A. (2007). Odnos medijev do športnih dosežkov in zasebnega življenja slovenskih vrhunskih športnikov (Diplomsko delo, Fakulteta za šport). Pridobljeno iz <https://www.fsp.uni-lj.si/COBISS/Diplome/Diploma22050170MilovanovicAna.pdf>
6. Okoren, J. (2018). Žiga Jeglič mora zaradi dopinga zapustiti olimpijsko vas. Delo. Pridobljeno iz https://www.dnevnik.si/1042802159?fbclid=IwAR3VUrxD1QB0xy1iLktb9MInF4PgaxCQjcZmO8iY0DZM6PAwiHWEX8R_zk
7. Postopek pridobivanja TI. (b.d.). SLOADO. Pridobljeno 23.02.2020, iz <https://www.sloado.si/kategorija/sportniki-ti-postopek>
8. Spoertnewaempire (2018). Sportnewsempire. Pridobljeno 23.02.2020 iz <https://i0.wp.com/www.sportsnewsempire.com/wp-content/uploads/2018/02/180220081414-01-ziga-jeglic-0217-super-tease.jpg?fit=1100%2C619&ssl=1>
9. Žiga Jeglič (2018).Wikipedia The Free Encyclopedia. Pridobljeno iz https://sl.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%BDiga_Jegli%C4%8D&action=history

